

ประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมรูปแบบตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา-
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

ประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมรูปแบบตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา-
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง "ประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมรูปแบบตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์"
ของ จาตุรนต์ แก้วบุตร
ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา-

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี)

..... ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชรินทร์ จินต์วุฒิ)

..... กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นงนุช นวพันธ์)

อนุมัติ

.....
(ศาสตราจารย์ ดร.ไพศาล มณีสว่าง)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	ประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมรูปแบบตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์
ผู้วิจัย	จาตุรนต์ แก้วบุตร
ประธานที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วัชรินทร์ จินต์วุฒิ
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ สด.ม. สาขาวิชา- มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2562
คำสำคัญ	ประวัติศาสตร์, พัฒนาการ, ตลาดสด, อุดรดิตถ์

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการ รูปแบบตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ รูปแบบผังและการใช้สอยพื้นที่ของตลาดสด ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงปัจจุบัน เนื่องจากเมืองอุดรดิตถ์ในอดีตนั้น เป็นแหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญของภาคเหนือ ตั้งแต่ยุคที่มีการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงเป็นระบบรางและถนนในปัจจุบัน โดยในงานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์จากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และนำมาวิเคราะห์ เทียบเคียงเพื่อทราบถึงพัฒนาการ รวมถึงปัจจัยต่างๆที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของตลาดในแต่ละช่วงเวลา ผลการศึกษาพบว่า ตลาดสดของเมืองอุดรดิตถ์ในยุคสุโขทัยนั้น มีตลาดบกเมืองทุ่งยั้งและตลาดน้ำหาดทำอิฐเป็นตลาดที่สำคัญ ตลาดบกเมืองทุ่งยั้งมีลักษณะเป็นลานโล่ง ตั้งอยู่ภายในตัวเมือง ตลาดน้ำหาดทำอิฐเป็นรูปแบบตลาดเรือนแพ เรือค้าขายในน้ำและเพิงชั่วคราว จนกระทั่งช่วงยุคอยุธยาถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดตลาดน้ำหาดทำเสาและตลาดน้ำหาดทำโพธิ์เพิ่มขึ้นมา จากเดิมที่มีแค่ตลาดน้ำหาดทำอิฐ ส่วนตลาดบกเมืองทุ่งยั้งหมดความสำคัญลงไป รูปแบบสถาปัตยกรรมตลาดทั้ง 3 แห่ง ยังคงมีลักษณะเป็นเรือนแพ เรือค้าขายและเพิงชั่วคราว เช่นเดียวกับยุคสุโขทัย อย่างไรก็ตามในยุครัตนโกสินทร์ตอนปลาย ช่วงรัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 6 ตลาดน้ำเมืองอุดรดิตถ์เข้าสู่ยุคเสื่อมถอย เนื่องจากการพัฒนาระบบคมนาคมทางถนน และรถไฟ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง ทำให้รูปแบบตลาดน้ำหายไป เหลือเพียงเป็นรูปแบบตลาดบกที่มีลักษณะอาคารของห้องแถวไม้ และตึกแถวคอนกรีต ที่อยู่ใกล้สถานีรถไฟและแม่น้ำ ทั้งนี้ตั้งแต่รัชกาลที่ 7 เป็นต้นมา เกิดรูปแบบตลาดบกมีลักษณะของอาคารถาวรขนาดใหญ่และยังมีการใช้งานจนถึงปัจจุบัน ผลจากการศึกษาวิจัยนี้ ทำให้ทราบถึงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงตลาดประกอบไปด้วย การคมนาคม การปกครอง มาตรฐานตลาด เหตุการณ์ไฟไหม้ตลาดและปัจจัยด้านกายภาพที่ตั้ง เป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมืองอุดรดิตถ์ในอนาคต

Title	HISTORICAL ARCHITECTURE OF THE FRESH MARKET IN UTTARADIT
Author	JATURON KAEWBUT
Advisor	Assistant professor Watcharin Jinwuth, Ph.D.
Academic Paper	Thesis M.Arch. in Architecture - (Type A 2), Naresuan University, 2019
Keywords	History, Development, Fresh market, Uttaradit

ABSTRACT

The purpose of this research was to study the history, development, patterns of fresh markets in Uttaradit, including their layouts and functions of the fresh markets from the Sukhothai Period to the present. Uttaradit in the past was an important trading center of the northern region since the era that mainly had a water transportation until being changed into the current rail and road system. This research investigated its history from various related documents, analyzed them, and compared the development, including various factors that affected the market changes in each period. The research findings showed that, regarding the fresh markets of Uttaradit in the Sukhothai Period, there were Thung Yang Land Market and Tha It Floating Market as important markets. Thung Yang Market was an open courtyard, located within the city center. Tha It Market was a floating market, including selling things on boats in the water and temporary sheds. Until the Ayutthaya Period to the early Rattanakosin Period, Tha Sao Floating Market and Tha Pho Floating Market emerged. For the land market, ThungYang Market lost its importance. The 3 architectural patterns of the markets still looked like houseboat, boat selling things, and temporary shed. This was the same as in the Sukhothai Period. However, in the late Rattanakosin Period, during the reign of King Rama V to Rama VI, the floating markets of Uttaradit declined due to the development of road and rail transport systems and governance changes. These caused the patterns of floating markets to disappear. The only remaining pattern was the land market that were wooden houses and concrete commercial buildings near

the train station and the river. Since the reign of King Rama VII onwards, there has been a pattern of large land markets as large permanent buildings, and they are still in use until today. The results of this research gives an insight into the historical development and factors affecting market changes which consisted of transportation, governance, market standards, fire incidents, and physical factors. This is crucial data for the study of architectural history of Uttaradit in the future.

ประกาศคุณูปการ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความกรุณาของ ผศ.ดร.วัชรินทร์ จินต์วุฒิ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้อุทิศส่วสละเวลาอันมีค่ามาเป็นทีปรึกษา รวมถึงแนะนำตลอดระยะเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการวิทยานิพนธ์อันประกอบไปด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ โอหารรัตน์มณี ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นัฐฎิภา นวพันธ์ุ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ด้วยความเอาใจใส่ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์และทรงคุณค่า

กราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศุภกิจ ยิ้มสรวล เป็นอย่างสูง ที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์ให้คำปรึกษา แนะนำ ตั้งแต่เริ่มต้นในการทำวิจัย ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นพคุณ ต่อวงศ์และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศศิมา เจริญกิจ ที่ให้ความอนุเคราะห์เป็นกรรมการร่วมสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ และให้คำชี้แนะ ปรึกษา ข้อมูลต่างๆในการทำวิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ สุพัฒน์ บุญยฤทธิกิจ ที่ได้กรุณาให้รายชื่อสำหรับกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกอีกหนึ่งท่าน ขอขอบพระคุณคุณวราภรณ์ ใจชื่น และบุคลากรทุกท่านที่ช่วยเหลือในทุกๆด้านของการทำวิจัยครั้งนี้ อย่างดีที่สุดใน รวมทั้งอาจารย์ทุกท่าน ในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ที่อบรมสั่งสอนให้ผู้วิจัยได้รับความรู้ในทุกๆด้าน ขอขอบพระคุณ นายสรศักดิ์ ชินสรนันท์และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุทธศักดิ์ ชื่นใจชน ที่ช่วยตรวจสอบแนะนำสำหรับบทคัดย่อ ภาควิชาภาษาอังกฤษ ขอขอบพระคุณ นางสาวกษมาศ มากสุวรรณ สำหรับการตรวจสอบรูปแบบข้อความภาษาไทย และขอขอบพระคุณเพื่อน พี่ น้องหน่วยงานราชการต่างๆ และผู้คนในตลาดที่ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีในการเข้าไปทำวิจัยและเก็บข้อมูล

เหนือสิ่งอื่นใดขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดา ภรรยาและผู้คนในครอบครัวของผู้วิจัยที่ให้อกำลังใจและให้การสนับสนุนในทุกๆ ด้านอย่างดีที่สุดเสมอมา

คุณค่าและคุณประโยชน์อันพึงจะมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบและอุทิศแต่ผู้มิพระคุณทุกๆ ท่าน ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมตลาดสดของจังหวัดอุดรดิษฐ์และในพื้นที่อื่นๆ สำหรับผู้ที่สนใจบ้างไม่มากก็น้อย

จาตุรนต์ แก้วบุตร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
ประกาศขอบคุณการ.....	ช
สารบัญ.....	ซ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	20
1.1 ความเป็นมาของปัญหา.....	20
1.2 จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	24
1.3 ขอบเขตของงานวิจัย.....	24
1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	25
1.5 สมมติฐานของการวิจัย.....	25
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	26
2.1 ประวัติเมืองอุตรดิตถ์.....	26
2.1.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของเมือง.....	26
2.1.2 ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์.....	35
2.1.3 วัฒนธรรม ภาษาและเศรษฐกิจ.....	37
2.2 ความหมายและรูปแบบของตลาด.....	41
2.2.1 ประเภทของตลาด.....	41
2.2.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของตลาด.....	44

2.2.3	มาตรฐานความเป็นตลาดสดเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์.....	45
2.3	ประวัติศาสตร์ตลาดและการค้าของประเทศไทย	51
2.3.1	ยุคสุโขทัย.....	51
2.3.2	ยุคอยุธยา.....	52
2.3.3	ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	59
2.3.4	ยุครัตนโกสินทร์ตอนปลาย	63
2.4	ประวัติศาสตร์ตลาดและการค้าเมืองอุดรดิตถ์	74
บทที่ 3	วิธีดำเนินงานวิจัย.....	97
3.1	พื้นที่ที่ทำการศึกษา.....	97
3.2	วิธีดำเนินการวิจัย	98
3.2.1	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	98
3.2.2	การเก็บรวบรวมข้อมูล	99
3.2.3	การวิเคราะห์ข้อมูล.....	99
3.2.4	ตัวแปรงานวิจัย.....	99
3.2.5	การสรุปผลการศึกษา	100
บทที่ 4	ผลการวิจัย	101
4.1	สภาพความเป็นมาตลาดเมืองอุดรดิตถ์.....	101
4.1.1	ยุครัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2494 ถึงยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468	102
4.1.2	ยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 ถึงปัจจุบัน.....	108
4.2	สภาพและลักษณะทางกายภาพของตลาดในปัจจุบัน	116
4.2.1	ลักษณะทางกายภาพตลาดเทศบาล 1	119

4.2.2 ลักษณะทางกายภาพตลาดเทศบาล 2.....	125
4.2.3 ลักษณะทางกายภาพตลาดเทศบาล 3.....	132
4.2.4 ลักษณะทางกายภาพตลาดท่าเสา.....	140
4.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูลตลาดสดในปัจจุบัน.....	148
บทที่ 5 บทสรุป.....	167
5.1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย.....	167
5.1.1 ประวัติศาสตร์ พัฒนาการและรูปแบบสถาปัตยกรรมตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์.....	167
5.1.2 ลักษณะทางกายภาพ การวางผัง การใช้สอยและวัสดุโครงสร้างอาคารตลาด.....	168
5.2 ข้อเสนอแนะ.....	169
5.2.1 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย.....	169
5.2.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	169
บรรณานุกรม.....	170
ประวัติผู้วิจัย.....	177

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพ 1 แสดงแผนที่ทางทหารที่จุดพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนก่อนยุคประวัติศาสตร์ บริเวณบ้านบุงวังจั่ว ฝั่งตรงข้ามกับหาดท่าอิฐ.....	29
ภาพ 2 แสดงภาพการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2453	31
ภาพ 3 แสดงภาพแนวการวางรางรถไฟเพื่อขนส่งสินค้าจากกรุงเทพผ่านปากน้ำโพมาจังหวัดอุตรดิตถ์และไปสิ้นสุดที่จังหวัดเชียงใหม่	33
ภาพ 4 แสดงภาพถ่ายอาคารสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ครั้งแรก ก่อนถูกทำลายในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2	34
ภาพ 5 แสดงภาพถ่ายอาคารสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ครั้งที่ 2 ภายหลังการปรับปรุงหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2	34
ภาพ 6 แสดงภาพถ่ายอาคารสถานีรถไฟท่าเสา ก่อนยกเลิกการใช้และกลายเป็นที่หยุดรถไฟท่าเสาในปัจจุบัน	35
ภาพ 7 แสดงที่ตั้งของเมืองอยุธยาที่มีสภาพเป็นเกาะ มีแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสักและแม่น้ำลพบุรีล้อมรอบ วาดโดย พิชญ์ แดงพันธ์.....	54
ภาพ 8 แสดงบรรยากาศเรือนแพค้าขายในแม่น้ำช่วงสมัยอยุธยาจากจิตรกรรมฝาผนัง วัดราชประดิษฐ์ฯ กรุงเทพฯ	56
ภาพ 9 แสดงตลาดเมืองอยุธยาทั้งในและนอกกำแพง รวมถึงย่านการผลิต	58
ภาพ 10 แสดงที่ตั้งของกรุงธนบุรีและนิคมชาวต่างชาติโดยรอบพระนคร.....	61
ภาพ 11 แสดงที่ตั้งของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและนิคมชาวต่างชาติโดยรอบพระนคร.....	63
ภาพ 12 แสดงบ้านและเรือนแพริมน้ำ เรือกลไฟ กรุงเทพฯ ภาพในกลางสมัยรัชกาลที่ 4	64

ภาพ 13 แสดงภาพตลาดเมืองเจียวาน ประเทศเวียดนาม ช่วงปี พ.ศ. 2409 - พ.ศ. 2411	67
ภาพ 14 แสดงภาพตลาดเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ช่วงปี พ.ศ. 2409 - พ.ศ. 2411	67
ภาพ 15 แสดงตึกแถว Godown Of Tan Kim Seng ในปี ค.ศ. 1851-1855 ที่ประเทศสิงคโปร์	69
ภาพ 16 แสดงตึกแถวริมถนนบำรุงเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 4	70
ภาพ 17 แสดงห้างแรมเซย์ (Ramsay&Company) ห้างขายของชั้นนำเป็นรูปแบบ สถาปัตยกรรมของตะวันตกในยุคสมัยรัชกาลที่ 5.....	70
ภาพ 18 แสดงตลาดหัวรอที่มีรูปแบบเป็นตลาดน้ำ ในปี พ.ศ. 2405 ในยุคสมัยรัชกาลที่ 4	72
ภาพ 19 แสดงการปรับตัวของตลาดน้ำกลายเป็นตลาดบกของตลาดหัวรอ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ซึ่งยังมีการใช้งานอยู่ในปัจจุบัน.....	72
ภาพ 20 แสดงการปรับตัวในเรื่องการท่องเที่ยวของตลาดน้ำอัมพวาในปัจจุบัน จากเดิม ที่ ทำการค้าขายทางน้ำเป็นหลัก.....	73
ภาพ 21 แสดงการตลาดประจำปัจจุบันในรูปแบบห้างสรรพสินค้า ที่มีสินค้าหลากหลายชนิด และมีอาคารประกอบโดยรอบมากมาย	73
ภาพ 22 แสดงเมืองทุ่งยั้งและเมืองเวียงเจ้าเงาะในจินตนาการ ซึ่งเป็นเมืองด้านการค้าขาย ในสมัยสุโขทัย วาดโดย สุทธิชัย ฤทธิ์จตุพรชัย	77
ภาพ 23 แสดงแผนที่ทางภูมิศาสตร์แสดงการเชื่อมโยงทางการค้าของเมืองทุ่งยั้งและชุมชน ริมแม่น้ำน่าน (หาดท่าโพธิ์) ในสมัยสุโขทัย	78
ภาพ 24 แสดงภาพถ่ายหาดท่าโพธิ์ ไม่ปรากฏช่วงเวลา	85
ภาพ 25 แสดงภาพถ่ายหาดท่าโพธิ์ ไม่ปรากฏช่วงเวลา	85

ภาพ 26 แสดงภาพถ่ายของบริเวณหาดท่าเสา โดย Karl Siegfried Dohring สถาปนิกชาวเยอรมัน ที่มาทำงานกับการรถไฟในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5	86
ภาพ 27 แสดงภาพถ่ายทางอากาศ ของตลาดบางโพท่าอิฐ ยุครัชกาลที่ 7 ประมาณ พ.ศ. 2495 - พ.ศ. 2504	91
ภาพ 28 แสดงตลาดบางโพท่าอิฐ ไม่ปรากฏช่วงเวลา.....	92
ภาพ 29 แสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้บริเวณตลาดบางโพท่าอิฐ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2508 โดย ชวนศักดิ์ โตรวนิชย์ เจ้าของร้านขายยาจีอันจันโฮสส ใช้กล้องฟิล์มสัญชาติเยอรมันชื่อ Rolli	93
ภาพ 30 แสดงตลาดบางโพท่าอิฐ ถูกเพลิงไหม้เป็นครั้งที่ 3 ช่วงปี พ.ศ. 2526.....	94
ภาพ 31 แสดง ห้างแสงฟ้า ห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของเมืองอุดรดิตถ์ เปิดทำการประมาณปี พ.ศ.2500	95
ภาพ 32 แสดง ห้างพรายเดย์สรรพสินค้า ห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของเมืองอุดรดิตถ์ เปิด ทำการ ช่วงปี พ.ศ. 2537 จนถึงปัจจุบัน.....	96
ภาพ 33 แสดงการลงพื้นที่เก็บข้อมูลอาคารตลาดกรณีศึกษาทั้งสี่แห่ง เพื่อนำข้อมูลมาสรุป วิเคราะห์ต่อไป	99
ภาพ 34 แสดงลักษณะผังตลาดของตลาดน้ำหาดท่าอิฐและบริบทโดยรอบ ยุครัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2494 ถึงยุครัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2452.....	105
ภาพ 35 แสดงลักษณะผังตลาดของตลาดน้ำหาดท่าอิฐและบริบทโดยรอบ ยุครัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2453 ถึงยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468.....	107
ภาพ 36 จากรูปภาพที่ 36 เป็นการแสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้อาคารตลาดท่าอิฐ รูปแบบ ตึกแถวคอนกรีต ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2508 โดย วิเชียร แสงวิวัฒน์เจริญ.....	111
ภาพ 37 จากรูปภาพที่ 37 เป็นการแสดงรูปแบบสถาปัตยกรรม อาคารตลาดท่าอิฐ รูปแบบ ตึกแถวคอนกรีต (ภาพสันนิษฐานจากเอกสารภาพถ่ายเพลิงไหม้ครั้งที่ 2 โดยผู้วิจัย).....	111

ภาพ 38 จากรูปภาพที่ 38 เป็นการแสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้อาคารตลาดท่าอิฐ รูปแบบห้อง แถวไม้ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2508 โดยชวนศักดิ์ โทวินิชย์ เจ้าของร้านขายยาจีอันจันโอสถ ใช้กล้อง ฟิล์มสัญชาติเยอรมันชื่อ Rolli	112
ภาพ 39 จากรูปภาพที่ 39 เป็นการแสดงรูปแบบสถาปัตยกรรม อาคารตลาดท่าอิฐ รูปแบบห้อง แถวไม้ (ภาพสันนิษฐานจากเอกสารภาพถ่ายเพลิงไหม้ครั้งที่ 2 โดยผู้วิจัย).....	112
ภาพ 40 จากรูปภาพที่ 40 เป็นการแสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้อาคารตลาดท่าอิฐ รูปแบบห้อง แถวไม้ ครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2526	113
ภาพ 41 จากรูปภาพที่ 41 เป็นการแสดง รูปแบบสถาปัตยกรรม อาคารตลาดท่าอิฐ รูปแบบห้อง แถวไม้ (ภาพสันนิษฐานจากเอกสารภาพถ่ายเพลิงไหม้ครั้งที่ 3 โดยผู้วิจัย).....	113
ภาพ 42 แสดงการสรุปช่วงเวลาประวัติศาสตร์ พัฒนาการของตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุครัชกาลที่ 5.....	114
ภาพ 43 แสดงการสรุปช่วงเวลาประวัติศาสตร์ พัฒนาการของตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ ตั้งแต่ยุครัชกาลที่ 6 ถึงปัจจุบัน.....	115
ภาพ 44 แสดงลักษณะที่ตั้งของอาคารและความเป็นย่านตลาดของบริษัทโดยรอบ ของ ตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3	117
ภาพ 45 แสดงลักษณะที่ตั้งของอาคารและความเป็นย่านตลาดของบริษัทโดยรอบ ของตลาด ท่าเสา.....	118
ภาพ 46 แสดงภายนอกอาคารเดิมตลาดและการเข้าถึงจากถนนมุขศาลา (ซ้าย) อาคาร เดิมและส่วนต่อเติม (กลาง) ส่วนต่อเติมและการเข้าถึงจากถนนศรีอุตรา (ขวา).....	120
ภาพ 47 แสดงห้องน้ำภายในอาคารแบ่งเป็น ห้องน้ำชาย 1 ห้อง ห้องน้ำหญิง 1 ห้อง..	120
ภาพ 48 แสดงวัสดุโครงสร้างเสาและหลังคาโครงถักเหล็ก (Truuss) (ซ้าย) การเชื่อมต่อ ของโครงสร้างคอนกรีตอาคารเดิมและโครงสร้างเหล็กส่วนต่อเติม (กลาง) โครงสร้างเสา และหลังคาคอนกรีต (ขวา) โดยวัสดุมุ่งเป็นกระเบื้องลอนคู่ทั้งหมด.....	120
ภาพ 49 แสดงลักษณะการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร	121

ภาพ 50 แสดงผังอาคาร	122
ภาพ 51 แสดงผังหลังคา ชั้นที่ 1	122
ภาพ 52 แสดงผังหลังคา ชั้นที่ 2	123
ภาพ 53 แสดงผังหลังคา ชั้นที่ 3	123
ภาพ 54 แสดงรูปตัด A	124
ภาพ 55 แสดงรูปตัด B	124
ภาพ 56 แสดงรูปด้าน 1	125
ภาพ 57 แสดงรูปด้าน 2	125
ภาพ 58 แสดงภายในอาคารตลาด (ซ้ายและกลาง) อาคารส่วนเชื่อมลักษณะตัวทีในภาษาอังกฤษ (ขวา).....	127
ภาพ 59 แสดงการเข้าถึงอาคารตลาด จากซอยแยกศรีเจริญ (ซ้ายและขวา).....	127
ภาพ 60 แสดงการเข้าถึงอาคารตลาด จากถนนสำราญริน (ซ้ายและกลาง) และจากถนนมุขศालา (ขวา).....	127
ภาพ 61 แสดงรูปแบบแผงค้าขาย รวม 7 รูปแบบ	128
ภาพ 62 แสดงวัสดุโครงสร้างเสาคอนกรีต โครงหลังคาถักไม้ (Truuss) (ซ้าย) เสาไม้ โครงหลังคาไม้และจุดเชื่อมต่ออาคาร (กลาง) เสาคอนกรีต โครงหลังคาเหล็ก (ขวา) โดยวัสดุมุ่งเป็นเมทัลชีทสลับแผ่นโปร่งแสงทั้งหมด.....	128
ภาพ 63 แสดงลักษณะการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร	129
ภาพ 64 แสดงผังอาคาร	130
ภาพ 65 แสดงผังหลังคา.....	131
ภาพ 66 แสดงรูปตัด A.....	131
ภาพ 67 แสดงรูปตัด B	132

ภาพ 68 แสดงรูปตัด C	132
ภาพ 69 แสดงภายนอกด้านหน้าอาคารตลาดและการเข้าถึงจากถนนมุขศาลา (ซ้าย) ด้านข้างอาคาร (กลาง) ด้านหลังและการเข้าถึงจากถนนเจริญราษฎร์ (ขวา)	134
ภาพ 70 แสดงห้องน้ำภายในอาคารแบ่งเป็น ห้องน้ำชาย 1 ห้อง ห้องน้ำหญิง 1 ห้อง และห้องสำนักงาน 1 ห้อง.....	134
ภาพ 71 แสดงรูปแบบผังค้าขาย รวม 5 รูปแบบ	134
ภาพ 72 แสดงวัสดุโครงสร้างเสาคอนกรีต โครงหลังคาถักเหล็ก (Truss) โดยวัสดุมุ่งเป็นเมทัลชีทและกระเบื้องลอนคู่.....	135
ภาพ 73 แสดงลักษณะการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร	136
ภาพ 74 แสดงผังอาคาร	137
ภาพ 75 แสดงผังหลังคาชั้นที่ 1.....	138
ภาพ 76 แสดงผังหลังคาชั้นที่ 2.....	138
ภาพ 77 แสดงรูปตัด A.....	139
ภาพ 78 แสดงรูปตัด B.....	139
ภาพ 79 แสดงรูปด้าน 1	139
ภาพ 80 แสดงรูปด้าน 2	140
ภาพ 81 แสดงรูปด้าน 3	140
ภาพ 82 แสดงภายนอกด้านข้างอาคารตลาด (ซ้ายและขวา) ด้านหน้าอาคาร (กลาง)..	141
ภาพ 83 แสดงห้องน้ำภายนอกอาคารแบ่งเป็น ห้องน้ำชาย 1 ห้อง ห้องน้ำหญิง 1 ห้อง และห้องน้ำคนพิการ 1 ห้อง.....	142
ภาพ 84 แสดงรูปแบบผังค้าขาย รวม 2 รูปแบบ	142

ภาพ 85 แสดงวัสดุโครงสร้างเสาและหลังคาคอนกรีต โดยวัสดุมุ่งเป็นกระเบื้องลอนคู่ทั้งหมด	143
ภาพ 86 แสดงลักษณะการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร	144
ภาพ 87 แสดงผังอาคาร	145
ภาพ 88 แสดงผังหลังคา	146
ภาพ 89 แสดงรูปตัด A	146
ภาพ 90 แสดงรูปตัด B	147
ภาพ 91 แสดงรูปด้าน 1	147
ภาพ 92 แสดงรูปด้าน 2	148
ภาพ 93 แสดงกิจกรรมการค้าแบบชั่วคราว โดยใช้พื้นที่ถนนระหว่างอาคารตลาดทำการ ค้าขายของย่านตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3	149
ภาพ 94 แสดงสรุปลักษณะทางกายภาพของอาคารตลาดเทศบาล 1 ได้แก่ ที่ตั้งใกล้ริมน้ำกับสถานี รถไฟ ขนานไปกับรางรถไฟและถนน มีอาคารประกอบโดยรอบ	150
ภาพ 95 แสดงสรุปการวางผัง ลักษณะเส้นทางสัญจรของอาคารตลาดเทศบาล 1 มีลักษณะ ผังสี่เหลี่ยมด้านเท่าและสี่เหลี่ยมคูขนาน ส่วนการสัญจรเป็นระบบแฉัรัศมี (Radial)	151
ภาพ 96 แสดงสรุปวัสดุโครงสร้างอาคารเดิมตลาดเทศบาล 1 มีการใช้เสา คาน และโครง หลังคาเป็นคอนกรีต แป้ไม้ หลังคากระเบื้องลอนคู่ ส่วนต่อเติมเป็นเสาเหล็ก คานเหล็ก และโครงหลังคา เหล็กถัก แป้เหล็ก หลังคากระเบื้องลอนคู่	152
ภาพ 97 แสดงสรุปการใช้สอยของอาคารตลาดเทศบาล 1 พบแผงสินค้าแบบแผงลอย แผงของ ชำ และแผงอื่นๆ มีมากที่สุด ไม่มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบ	153
ภาพ 98 แสดงสรุปลักษณะทางกายภาพของอาคารตลาดเทศบาล 2 ได้แก่ ที่ตั้งใกล้ริมน้ำ กับสถานีรถไฟ ขนานไปกับรางรถไฟและถนน มีอาคารประกอบโดยรอบ อยู่ใกล้กับอาคารตลาด เทศบาล 1	154

ภาพ 99 แสดงสรุปการวางผัง ลักษณะเส้นทางสัญจรของอาคารตลาดเทศบาล 2 มีลักษณะผังรูปตัวที (ตัวอักษรภาษาอังกฤษ) ส่วนการสัญจรเป็นระบบเส้นตรง (Linear) และระบบตาราง (Grid)	155
ภาพ 100 แสดงสรุปวัสดุโครงสร้างอาคารตลาดเทศบาล 2 แบ่งเป็นโครงสร้างช่วงพาดกว้าง เสาคอนกรีต โครงหลังคาถักไม้ แป้ไม้ และโครงสร้างแบบโครงข้อแข็ง เสาคอนกรีต โครงหลังคาเหล็ก แป้ เหล็ก ผสมกับเสาไม้ โครงหลังคาไม้ แป้ไม้ วัสดุผนังเป็นเมทัลชีทสลับแผ่นโปร่งแสงทั้งหมด	156
ภาพ 101 แสดงสรุปการใช้สอยอาคารตลาดเทศบาล 2 มีแผงสินค้าถาวรขายอาหารมากที่สุด มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบที่ทำการค้าขายแบบแผงลอย	157
ภาพ 102 แสดงสรุปลักษณะทางกายภาพของอาคารตลาดเทศบาล 3 ได้แก่ ที่ตั้งใกล้ริมน้ำกับสถานีรถไฟ ขนานไปกับรางรถไฟและถนน มีอาคาร ประกอบโดยรอบ อยู่ใกล้กับอาคารตลาดเทศบาล 1 และอาคารตลาดเทศบาล 2.....	158
ภาพ 103 แสดงสรุปการวางผัง ลักษณะเส้นทางสัญจรของอาคารตลาดเทศบาล 3 มีลักษณะผังรูปสี่เหลี่ยมด้านขนาน มีการสัญจรเป็นระบบตาราง (Grid).....	159
ภาพ 104 แสดงสรุปวัสดุโครงสร้างอาคารตลาดเทศบาล 3 เป็นโครงสร้างช่วงพาดกว้าง	160
ภาพ 105 แสดงสรุปการใช้สอยอาคารตลาดเทศบาล 3 มีแผงสินค้าถาวรและสินค้าอื่นๆมากที่สุด มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบที่ทำการค้าขายแบบแผงลอย เช่นเดียวกับอาคารตลาดเทศบาล 2	161
ภาพ 106 แสดงกิจกรรมงานทำบุญกลางบ้านของชุมชนท่าเสา ปี พ.ศ. 2561.....	162
ภาพ 107 แสดงการใช้พื้นที่ของอาคารตลาดท่าเสา ร่วมกับถนน	163
ภาพ 108 แสดงสรุปลักษณะทางกายภาพของอาคารตลาดท่าเสา ได้แก่ ที่ตั้งใกล้ริมน้ำกับสถานีรถไฟ ขนานไปกับรางรถไฟและถนน มีอาคารประกอบโดยรอบที่ต่างจากอาคาร	

ตลาดทั้ง 3 แห่ง โดยมีอาคารโรงงานเพียงอย่างเดียวและไม่มีกลุ่มอาคารด้านการเงิน
โรงแรม โรงเรียน..... 163

ภาพ 109 แสดงสรุปการวางผัง ลักษณะเส้นทางสัญจรของอาคารตลาดเทศบาล 3 มี
ลักษณะ ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการสัญจรเป็นระบบตาราง (Grid)..... 164

ภาพ 110 แสดงสรุปวัสดุโครงสร้างอาคารตลาดท่าเสา มีการใช้เสา คาน และโครงหลังคา
เป็นไม้ทั้งหมด หลังคากระเบื้องลอนคู่..... 165

ภาพ 111 แสดงสรุปการใช้สอยอาคารตลาดท่าเสา มีแผงผัก/ผลไม้ มากที่สุด มี
ความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบ ลานคอนกรีตและถนน ที่ทำการค้าขายแบบแผง
ลอยในช่วงเวลาเดียวกัน..... 166

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหา

เมืองอูตรดิตถ์ เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ความสำคัญในด้านการเป็นเมืองท่าค้าขายสินค้าที่สำคัญของภาคเหนือตอนล่าง มี 3 ท่า ได้แก่ ท่าอิฐ ท่าเสาและท่าโพธิ์ มาตั้งแต่ยุคสุโขทัย นอกจากนี้ยังพบร่องรอยกำแพงและคันดินคูน้ำ ที่แสดงถึงความเป็นเมืองสำคัญในยุคสมัยที่สุโขทัยเป็นศูนย์กลางการปกครองของประเทศไทย บริเวณลุ่มแม่น้ำ ปิง วัง ยม น่าน ในอดีต(พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2545; ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552) ซึ่งตำแหน่งที่ตั้งเมืองอูตรดิตถ์อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน เขตภาคเหนือตอนล่างของยุคปัจจุบัน ทิศเหนือติดกับจังหวัดแพร่และน่าน ทิศใต้ติดกับจังหวัดพิษณุโลก ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดสุโขทัย ทิศตะวันออกติดกับประเทศลาว ผู้คน ในพื้นที่จังหวัดอูตรดิตถ์นั้น กระทรวงวัฒนธรรม (2562) กล่าวว่า กลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทย 3 เชื้อชาติใหญ่ กลุ่มชาวล้านนาในพื้นที่อำเภอลับแล กลุ่มชาวลาว บริเวณอำเภอน้ำปาด อำเภอปากท่า อำเภอบ้านโคก และอำเภอตรอนและทองแสนขันบางส่วน กลุ่มคนที่มาจากภาคกลางและสุโขทัย ในเขตอำเภอลับแลบางส่วน อำเภอเมือง อำเภอพิชัย อำเภอ ตรอน และอำเภอทองแสนขันบางส่วน ตามที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) หวน พิณรุพันธ์ (2521) มณเฑียร ดีแท้ (2523) หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอูตรดิตถ์ (2533) รุ่งทิวา โตรินา (2536) และ นฤมล วัฒนพานิช (2534) กรมศิลปากร (2542) และเมธินีย์ ชุ่มผล (2562) กล่าวตรงกันถึง ผู้คนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานประวัติศาสตร์และการค้าขายของอูตรดิตถ์ในยุคสุโขทัย ระบุว่า อูตรดิตถ์ในยุคสุโขทัย มีเมืองทุ่งยั้งและชุมชนริมแม่น้ำน่าน (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของชุมชนคลองโพธิ์ ต.ท่าอิฐ อ.เมือง) เป็นเมืองสำคัญ โดยเมืองทุ่งยั้งเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของสุโขทัย และมีชุมชนริมแม่น้ำน่านอยู่ในการปกครองของเมืองทุ่งยั้ง เห็นได้จากความเป็นกลุ่มเมืองในเขตลุ่มแม่น้ำน่าน ที่อยู่ใต้การปกครองของสุโขทัยซ้อนทับกันอยู่ โดยลักษณะภูมิประเทศนั้น เป็นเมืองที่เป็นที่ราบลุ่ม โอบล้อมด้วยภูเขา มีแม่น้ำน่านที่มีต้นกำเนิดจากจังหวัดน่าน ไหลผ่านกลางเมืองอูตรดิตถ์ เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศเช่นนี้ การคมนาคมมีทั้งทางบกและทางน้ำ พ่อค้ามาจากเมืองทางใต้ เช่น พิษณุโลก พิจิตร นครสวรรค์ บางมูลนาก สิงห์บุรี อยุธยา เป็นส่วนใหญ่ หรือมาจากทางเหนือ เช่น แพร่ น่าน พะเยา เชียงราย เชียงตุง สิบสองปันนา เมืองฮ่อ เชียงใหม่ และมาจากทางตะวันออก เช่น เลย หล่มสัก เชียงคาน หนองคาย หลวงพระบาง หรือมาจากทางตะวันตก เช่น ศรีสะเกษ สุโขทัย ตาก กำแพงเพชร เป็นต้น การคมนาคมทางน้ำนั้น หาดท่าอิฐ ในยุคสุโขทัยมีลักษณะเป็นท่าพักสินค้า เนื่องจากพ่อค้าที่

เดินทางมาทางน้ำไม่สามารถเดินทางต่อไปได้ และเหนือแม่น้ำน่านขึ้นไปมีเกาะแก่งมาก เรือใหญ่จึงขึ้นล่องไม่สะดวก การคมนาคมทางบกนั้น เพราะหนทางในภาคเหนือเป็นป่าเขาและลำห้วยมาก พ่อค้าจากทางเหนือและทางตะวันออก จึงมักเดินทางช่วงปลายฤดูฝนจนถึงหน้าแล้ง อีกทั้งที่ตั้งของเมืองทุ่งยังมีสภาพเป็นรอยต่อระหว่างภูเขาสูงกับพื้นที่ราบ จึงเหมาะสำหรับเป็นที่หยุดพักสำหรับเดินทางต่อมาเมืองพิชัย มีความสำคัญขึ้นมาแทน ผู้คนจากเมืองทุ่งยั้งและเมืองพิชัยบางส่วน อพยพมาที่หาดท่าอิฐ ทำให้บริเวณหาดท่าอิฐเกิดความเจริญมากขึ้นพัฒนาเป็นตลาดน้ำที่สำคัญของภาคเหนือตอนล่าง เมื่อหาดท่าอิฐ ขบเซาลงไป หาดท่าโพธิ์ มีความสำคัญขึ้นมาแทนที่ และพัฒนากลายเป็นตำบลบางโพท่าอิฐ จากนั้นมีการเปลี่ยนชื่อขึ้นมาใหม่ ตามที่ หวน พินธุพันธ์ (2521) กล่าวถึง ชื่อของตำบลบางโพท่าอิฐ ที่เปลี่ยนเป็นอุตรดิตถ์ ว่า รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตำบลบางโพท่าอิฐเป็นเมืองขึ้น เรียกว่า “เมืองอุตรดิตถ์” ส่วนชื่อจังหวัดอุตรดิตถ์นั้น มีความหมายว่า อุตร หมายถึง เหนือ ดิตถ์ หมายถึง ท่า เมื่อรวมกันแล้ว จึงหมายถึง ท่าทางเหนือ นั่นเอง (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533; รุ่งทิวา โตรินา, 2536; เมธินีย์ ชุ่มผล, 2562, หน้า 91-101) และมีการใช้ชื่อนี้มา จนมีการเปลี่ยนชื่อเรียกเมืองเป็นจังหวัด โดยในช่วงปี พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ มีการเปลี่ยนชื่อเมืองพิชัยเป็นเมืองอุตรดิตถ์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองอุตรดิตถ์ เป็นจังหวัดอุตรดิตถ์ (หวน พินธุพันธ์, 2521, หน้า 13; หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533, หน้า 21)

ในสมัยอยุธยาเป็นต้นมา เมืองอุตรดิตถ์เป็นตลาดน้ำที่สำคัญ มี 3 ตลาด ได้แก่ ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ตลาดน้ำหาดท่าเสาและตลาดน้ำท่าโพธิ์ อ้างถึงงานเขียนของ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) หวน พินธุพันธ์ (2521) มณฑิเยร์ ดีแท้ (2523) หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ (2533) รุ่งทิวา โตรินา (2536) ได้อธิบายปัจจัยที่ทำให้การค้าที่หาดท่าอิฐพัฒนากลายเป็นตลาดน้ำที่สำคัญ และการเกิดขึ้นใหม่ของตลาดน้ำหาดท่าเสา และตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ ไว้ตรงกันว่า เนื่องจากประเทศไทยมีการค้าขาย กับต่างชาติและมักขนส่งสินค้าทางน้ำมาที่หาดท่าอิฐ โดยเฉพาะสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีชาวต่างประเทศมาทำการค้าที่ตลาดน้ำหาดท่าอิฐมากมาย เช่น จีน ญี่ปุ่น อินเดีย และฝรั่งชาติอื่นๆ รวมถึงพ่อค้าจากทางเหนือและทางใต้ ที่มาทำการค้าขาย โดยทางเรืออีกด้วย ยุคนี้มีการเกิดขึ้นของชุมชนท่าเสาที่มีตลาดน้ำหาดท่าเสา และมีการตั้งบ้านเรือนบริเวณหาดท่าโพธิ์เพิ่มขึ้น เนื่องจากกระแสน้ำกัดเซาะในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทำให้เกิดตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์เพิ่มขึ้นมา มีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวต่างชาติ ได้แก่ ชาวจีนเข้ามาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2404 โดยกลุ่มคนจีนไหหลำที่เข้ามาเป็นพวกแรกที่เมืองพิชัย ในยุคนั้นบุรี มีผู้คนจากเมืองหลวงพระบางมาอยู่ในบริเวณเมืองฝาง (บ้านปากฝาง อำเภอเมือง) ต่อมาช่วงรัชกาลที่ 3 มีกลุ่มชาวลาวจากเมืองเวียงจันทน์ถูก

กวาดต้อนมาในพื้นที่อำเภอตรอน อำเภอพิชัยและอำเภอลับแล รวมถึงชาวพวน จากเมืองหลวงพระบางมาอยู่ในบริเวณเมืองฝาง (บ้านปากฝาง อำเภอเมือง) ทั้งสามตลาดนี้ได้ขึ้นกับเมืองพิชัย จนมาถึงยุครัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 – พ.ศ. 2411 ไทยมีการค้าขายกับต่างชาติมากขึ้น ทำให้ตลาดน้ำหาดทำอิฐเจริญตามขึ้นด้วย มีการสร้างอาคารประกอบตลาดที่หาดทำอิฐขึ้นหลายอย่าง เช่น โรงบ่อน ที่ดินไว้จอดเรือ ห้องแถวสองชั้น (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และ ถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558; มณเฑียร ดีแท้, 2523) จนกระทั่งถึงยุครัชกาลที่ 5 เป็นช่วงที่ตลาดน้ำหาดทำอิฐเริ่มเกิดความเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงของตลาดน้ำเมืองอุตรดิตถ์ หรือย่านการค้าขายที่เกิดขึ้นนั้น กล่าวถึง จุดเสื่อมถอยของตลาดน้ำเมืองอุตรดิตถ์ เริ่มขึ้นในยุครัชกาลที่ 5 อ้างอิงจาก อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) หวน พิณรุพันธ์ (2521) มณเฑียร ดีแท้ (2523) หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ (2533) รุ่งทิวา โตรินา (2536) กล่าวตรงกันว่า ยุครัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าให้ตั้งเมืองบางโพทำอิฐเป็นเมืองอุตรดิตถ์และย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัยมาที่เมืองอุตรดิตถ์ และเกิดความเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมจากทางน้ำเป็นทางรถไฟและทางถนน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง ทำให้มีกลุ่มชาวจีนแต้จิ๋วและจีนแคะอพยพเข้ามาพร้อมกับการก่อสร้างทางรถไฟและถนน มักพบตั้งหลักแหล่งตามย่านการค้าและตลาดในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอลับแล อำเภอพิชัย อำเภอตรอนและอำเภออื่นๆ (สกินเนอร์, 2500/ 2548; เมทินีย์ ชุ่มผล, 2562, หน้า 92) อีกทั้งการที่แม่น้ำน่านไหลเซาะเกิดเป็นหาดใหม่ ทำให้ท่าเอนตาม (มณเฑียร ดีแท้, 2523) จนเริ่มเข้าสู่จุดเสื่อมถอยของตลาดน้ำเมืองอุตรดิตถ์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 เป็นต้นมา เมื่อมีการยกฐานะเป็นจังหวัดอุตรดิตถ์ และมีการจัดตั้งสถานีรถไฟขึ้น ทำให้ตลาดน้ำทั้งสามแห่งเสื่อมถอยลงไป มีการเปลี่ยนแปลงเป็นรูปแบบตลาดบก ประเภท ดึกแถว ห้องแถว ต่อมาในยุครัชกาลที่ 7 กรมศิลปากร (2542) กล่าวว่า มีชาวปากีสถานอพยพผ่านพม่าเข้ามาทางจังหวัดตาก ก่อนมาอยู่ที่อุตรดิตถ์และตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่บริเวณคอวัง (หาดทำอิฐ) จากนั้นมีการจัดตั้งเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ขึ้นมา และทางเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ได้ทำการซื้ออาคารจากเอกชน กลายเป็นตลาดเทศบาล 1 (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) และเกิดการก่อสร้างอาคารตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 และ ตลาดท่าเสาขึ้นมา (สุวัฒนา สีลักษณ์, ม.ป.ป.) ทำให้รูปแบบตลาดบก ประเภท ดึกแถว ห้องแถว เปลี่ยนแปลงอีกครั้งเป็นอาคารตลาดถาวรจนถึงปัจจุบัน และพัฒนากลายเป็นย่านตลาด

เมื่อพิจารณาจากงานวิจัยของ เกียรติ จิวกุล และคณะ (2525) ที่ทำการแบ่งระดับตลาดไว้ 3 แบบ ได้แก่ ตลาดระดับสี่มุมเมือง ตลาดระดับกลุ่มชุมชน (ริมถนนสายสำคัญ) และ ตลาดระดับชุมชนขนาดเล็ก (ตลาดปากซอย) รวมถึง พรนภา พรพันธุ์ไพบูลย์ (2552) ซึ่งอธิบายถึงลำดับคึกและ

การคงอยู่ของย่านตลาด เอาไว้ว่า เงื่อนไขที่ยังคงความเป็นย่านตลาดอยู่ได้ ต้องมีครบทั้ง 4 เงื่อนไข ได้แก่ เงื่อนไขความหลากหลายของกิจกรรม เงื่อนไขความยืดหยุ่นของการใช้พื้นที่ เงื่อนไขความหนาแน่น ของกิจกรรมและเงื่อนไขความสะดวกในการเข้าถึง ทำให้เห็นได้ว่า ตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ ในปัจจุบันนั้น จัดอยู่ในตลาดประเภทใด และยังสามารถคงความเป็น ย่านตลาดได้หรือไม่ อย่างไร อีกทั้งวิทยานิพนธ์ของ ชัญญู ชีวภรณ์ภักดิ์ (2544) ให้ความเห็นถึง การเปลี่ยนแปลงของย่านบางลำภู และ ปิยาภา ร่มสนธิ์ (2546) ที่กล่าวถึง การพัฒนาพื้นที่ย่านเทศร์ งานวิจัยทั้งสองนี้ ชี้ให้เห็นถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านตลาดในกรุงเทพฯ รวมถึงงานเขียนของ ฐิติมาพร พามา และ กฤตพร หัวใจเจริญ (2560) ที่กล่าวถึง ย่านตลาดกลางของเมืองลพบุรี จากเดิมเป็นตลาดน้ำที่สำคัญ จน ถูกลดบทบาทลง เมื่อมีการพัฒนาเส้นทางรถไฟและการตัดถนน รวมถึงการขยายตัวและพัฒนาย่าน การค้าใหม่ว่า เกิดจากปัจจัยใดบ้าง ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านตลาด เมื่อทำการ เปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพ จะเห็นได้ว่า ย่านตลาดทั้งสาม มีความคล้ายคลึงกับที่ตั้ง ประวัติศาสตร์ พัฒนาการของตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ รวมถึงข้อกฎหมายต่างๆในปัจจุบัน ได้แก่ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ที่ส่งผลต่อ ความเปลี่ยนแปลงของตลาดสดทั่วประเทศ อย่างไรก็ตาม ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของตลาดสดเมือง อุดรดิตถ์ที่เคยเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนค้าขาย ที่สำคัญของภาคเหนือตอนล่าง ก่อนยุครัชกาลที่ 5 นั้น เป็นไปได้ที่ตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ จะได้รับอิทธิพลจากแนวทางการจัดการระบบตลาดสดจากหัว เมืองต่างๆ ทางภาคเหนือตอนบนมาด้วย ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอภาพพอสังเขบเกี่ยวกับส่วนสัมพันธ์ด้าน การค้าทางบกของเมืองทางล้านนา และพม่า เกี่ยวกับความเป็น "กาด" จาก ดุจฤดี คงสุวรรณ (2560) ที่ กล่าวถึง ระบบกาดหัวเมืองเชียงตุง ยุครัชกาลที่ 5 ไว้ รวมถึง แผ่นดิน อุนจะนำ (2559) และปาณิศรา คงสมจิตต์ (2557) ที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับตลาด หรือ กาด (ภาษาไทยถิ่นเหนือ) ไว้ใน วิทยานิพนธ์นี้ด้วย นอกเหนือไปจากระบบการค้าขายและตลาดทางน้ำของเมืองสุโขทัย เมืองอยุธยา เมืองธนบุรี และเมืองกรุงเทพฯ ที่ทำการค้าขายกับเมืองอุดรดิตถ์ด้วยทางน้ำเป็นหลัก

ปัจจุบันตลาดสดในเมืองอุดรดิตถ์ มีรูปแบบการค้าขายที่ต่างจากอดีต โดยเฉพาะในด้าน สถาปัตยกรรมจากตลาดน้ำ เรือนแพ เฝิงค้าขายชั่วคราว เปลี่ยนเป็นห้องแถวตึกแถว และเป็นอาคาร ถาวรขนาดใหญ่ในปัจจุบัน เนื่องจากเหตุการณ์เพลิงไหม้ตลาดท่าเสาในปี พ.ศ. 2457 ต่อมาตลาด บางโพท่าอิฐ เกิดความเสียหายจากเหตุการณ์เพลิงไหม้อีก 3 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2475 ครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2508 และครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 2526 (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ่างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) จึงเกิดการสร้างตลาดใหม่ ปัจจุบันตลาดสดเมือง อุดรดิตถ์เหล่านั้นยังคงใช้เป็นที่ซื้อขายสินค้าและมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมไปตาม ยุคสมัย

การศึกษาประวัติศาสตร์ของตลาดการค้าของเมืองอุตรดิตถ์ จึงมีความสำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์และแสดงให้เห็นถึงปัจจัยต่างๆที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงและการคงอยู่ของตลาดจากการถอดบทเรียนจากอดีตถึงปัจจุบัน

1.2 จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการ รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารตลาดสดจังหวัดอุตรดิตถ์
2. เพื่อศึกษาลักษณะโครงสร้างทางกายภาพ การวางผัง การใช้สอย และวัสดุโครงสร้างตลาดสดของจังหวัดอุตรดิตถ์

1.3 ขอบเขตของงานวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัย เพื่อศึกษาด้านประวัติศาสตร์ รูปแบบและพัฒนาการโดยขอบเขตด้านเนื้อหานั้น จะเลือกศึกษาตลาดสดพื้นถิ่นระดับอำเภอที่แสดงถึงความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานชุมชนได้ (มุ่งเน้นไปยังช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2500 ก่อนที่จะมีการตัดถนนทางหลวงแผ่นดินเข้าสู่จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งตลาดในช่วงนี้จะแสดงถึงประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานได้ชัดเจน) ที่ตั้งของการใช้พื้นที่ ระบบโครงสร้างและวัสดุ รวมถึงบทบาทหน้าที่และความสัมพันธ์กับบริบทโดยรอบ จากอดีตถึงปัจจุบัน เพื่อทำการศึกษาและเปรียบเทียบ ส่วนขอบเขตด้านพื้นที่นั้น จะทำการสำรวจทางกายภาพของตลาดสดพื้นถิ่นในระดับอำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ ซึ่งเป็นตลาดสดจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไป ที่มีความสำคัญกับชุมชนโดยรอบดังนี้

1. ตลาดสดเทศบาล 1 (ตลาดไต้รุ่งเก่า) ต.ท่าอิฐ อ.เมือง ไกล่สถานีรถไฟและอยู่ริมน้ำ
2. ตลาดสดเทศบาล 2 (ตลาดคุณนาย) ต.ท่าอิฐ อ.เมือง ไกล่สถานีรถไฟและอยู่ริมน้ำ
3. ตลาดสดเทศบาล 3 ต.ท่าอิฐ อ.เมือง ไกล่สถานีรถไฟและอยู่ริมน้ำ
4. ตลาดสดท่าเสา ต.ท่าอิฐ อ.เมือง ติดที่หยุดรถไฟ (สถานีรถไฟเก่า) และอยู่ริมน้ำ

(ทั้งนี้ไม่นับรวมตลาดค้าส่งระดับภูมิภาค ตลาดระดับอำเภอที่ติดถนน ตลาดระดับหมู่บ้าน (เนื่องจากรูปแบบไม่มีความซับซ้อนมากนัก) ตลาดนัด รวมถึงตลาดเก่าที่ไม่ได้ใช้งานในปัจจุบัน)

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

ตลาดสดพื้นถิ่น คือ อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่ใช้เป็นสถานที่แลกเปลี่ยน ซื้อขาย สินค้าต่างๆ กับคนในพื้นที่และชุมชนใกล้เคียง โดยมีอาคารประธาน (อาคารขนาดใหญ่ที่มีแผงค้าขายตั้งรวมกันอยู่) เรือนค้าขาย ระบบคมนาคมโดยรอบและอาคารประกอบอื่นๆ เช่น ศาล วัด เป็นต้น โดยตลาดสดแต่ละที่ไม่จำเป็นต้องมีองค์ประกอบดังนี้ ทั้งนี้ไม่นับรวมตลาดค้าส่งระดับภูมิภาค ตลาดระดับอำเภอ ที่ติดถนน ตลาดระดับหมู่บ้าน (เนื่องจากรูปแบบไม่มีความซับซ้อนมากนัก) ตลาดนัด รวมถึงตลาดเก่าที่ไม่ได้ใช้งานในปัจจุบัน

รูปแบบ คือ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ว่าด้วยเรื่องของ ตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร ผนังและรูปทรงของอาคาร โครงสร้าง วัสดุประกอบอาคาร รวมถึงการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร

1.5 สมมติฐานของการวิจัย

สมมติฐานเบื้องต้นของงานวิจัยในการศึกษานี้ อยู่ภายใต้สมมติฐานที่ว่า ในแต่ละยุคนั้น น่าจะมีประวัติศาสตร์ รูปแบบสถาปัตยกรรมรวมถึงพัฒนาการ ที่มีความสำคัญกับบริบทโดยรอบ ซึ่งจะนำมาศึกษาและเปรียบเทียบเพื่อแสดงถึงคุณลักษณะของตลาดสดพื้นถิ่นจังหวัดอุดรธานีได้

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และสรุปเนื้อหาสาระสำคัญ จาก การทบทวนเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของอาคารประเภทตลาดสดและ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารประเภทตลาดของประเทศไทยและตลาดในจังหวัดอุดรดิตถ์ โดย มุ่งเน้นเฉพาะตลาดสดที่มีการใช้งานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันที่มีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน โดยรอบ รวมถึงรูปแบบและพัฒนาการของตลาด ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 ประวัติเมืองอุดรดิตถ์

2.1.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของเมือง

2.1.2 ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์

2.1.3 วัฒนธรรม ภาษาและเศรษฐกิจ

2.2 ความหมายและรูปแบบของตลาด

2.2.1 ประเภทของตลาด

2.2.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของตลาด

2.2.3 มาตรฐานของความเป็นตลาดสดเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์

2.3 ประวัติศาสตร์ตลาดและการค้าของประเทศไทย

2.3.1 ยุคสุโขทัย

2.3.2 ยุคอยุธยา

2.3.3 ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น

2.3.4 ยุครัตนโกสินทร์ตอนปลาย

2.4 ประวัติศาสตร์ตลาดและการค้าเมืองอุดรดิตถ์

2.1 ประวัติเมืองอุดรดิตถ์

2.1.1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของเมือง

เมืองอุดรดิตถ์ ตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย มีลักษณะของ แม่น้ำน่านไหลผ่านกลางเมืองตั้งแต่ครั้งอดีต ปัจจุบันมีตลาดบกที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าอิฐ อำเภอ เมือง ซึ่งมีพัฒนาการการตั้งถิ่นฐาน ความเป็นชุมชนในบริเวณลำน้ำน่าน มาตั้งแต่ยุคก่อน

ประวัติศาสตร์ โดยมีการค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อ้างจากงานเขียนของ รัตติยา ไชยวงศ์ และกระทรวงวัฒนธรรม ว่า พบที่บริเวณตำบลผาเลือด เขตอำเภอท่าปลา บริเวณเหนือสถานีรถไฟปางต้นผึ้ง บ้านบุงวังจิว บ้านป่าเช่า พื้นที่บางส่วนของตำบลท่าเสาเขตอำเภอเมือง เช่น พร้าและขวานสำริด โครงกระดูก เป็นต้น (กระทรวงวัฒนธรรม, 2562; รัตติยา ไชยวงศ์, ม.ป.ป.) แม้ในพื้นที่ของอำเภอลับแลในปัจจุบัน เมืองทุ่งยั้ง พบว่าเป็นพื้นที่ของชุมชนชาวละว้าและพวกขอม รุ่งทิวา โดธินา (2536) ให้ความเห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในเมืองลับแลไว้ว่า มีผู้คนอพยพมาตั้งถิ่นฐานจากเมืองโยนกเชียงแสน จนถึง ปี พ.ศ. 1690 ชาวขอมล่มสลายลงไป เมืองลับแลกลายเป็นเมืองขึ้นของเมืองทุ่งยั้งในการปกครองของเมืองสุโขทัย ซึ่งมีการอพยพตั้งถิ่นฐานของผู้คนจากเมืองโยนกเชียงแสน มาที่ลับแล เนื่องจากภัยสงครามตรงกับงานเขียนก่อนหน้านี้ ของ นฤมล วัฒนพานิช (2534) ที่ว่า เดิมบริเวณตำบลท่าอิฐนั้น ขึ้นอยู่กับเมืองทุ่งยั้ง มีหาดท่าอิฐที่เป็น แหล่งค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญ อ้างถึงกรมศิลปากร (2542) กล่าวสนับสนุนถึง ความสำคัญของแม่น้ำน่านที่น่าจะอยู่ใกล้เมืองทุ่งยั้งตั้งแต่สมัยสุโขทัย เอาไว้ว่า “...จากสภาพภูมิประเทศ เปลี่ยนจากภูเขาดินแข็งและมีความลาดชัน ทำให้กระแสน้ำไหลลงบนพื้นที่ราบที่เป็นแผ่นดินอ่อนในบริเวณที่เป็นเมืองอุตรดิตถ์ในปัจจุบัน...จึงมาย หลังวัดพระยืนพุทธบาทมณฑลในเขตเมืองทุ่งยั้ง ทางปากตะวันออก เป็นร่อยรอยอันเกิดจากการกระทำของแม่น้ำสายนี้มาตั้งแต่ตึกดาบรรพ์...” ก่อนหน้านี้ ตามที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ กล่าวถึงความสำคัญของหาดท่าอิฐที่ใช้แม่น้ำน่านขนส่งสินค้าไปที่เมืองทุ่งยั้ง ว่า “...เวลานั้นทุ่งยั้งได้ปกครองท่าอิฐ (อุตรดิตถ์) ท่าอิฐเป็นแขวงขึ้นกับเมืองทุ่งยั้ง ท่าอิฐก็เป็นท่าเรือรับสินค้าทางบกลงเรือล่องไปได้ พวกพ่อค้าเหนือซึ่งใช้สัตว์ต่างบรรทุกก็รับสินค้าที่ท่าอิฐ...สมัยนี้ท่าอิฐเป็นท่าของเมืองทุ่งยั้ง...” (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) เกี่ยวกับผู้ปกครองเมืองทุ่งยั้ง มีทั้งตำนานเรื่องจริงและเรื่องจริง อ้างถึงจาก มณฑิเยร ดีแท้ (2523) ว่า ตำนานเชื่อกันว่า เมืองทุ่งยั้งเป็นเมืองของท้าวสามลจากวรรณคดีเรื่องสังข์ทอง แต่จากหลักฐานปรากฏชื่อเจ้าเมืองคนสุดท้าย ช่วงปี พ.ศ.2400 – พ.ศ. 2440 ได้แก่ พระจรงรณฤทธิ์ ต่อมา ยุคอยุธยา ถึงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น หาดท่าอิฐ ได้เปลี่ยนไปขึ้นกับเมืองพิชัย ที่เป็นเมืองในปกครองของเมืองอยุธยา เมืองธนบุรีและเมืองกรุงเทพ แม้ว่า เมืองพิชัยไม่มีข้อมูลปรากฏที่แน่ชัดว่า มีการตั้งถิ่นฐานเมื่อใด พบเพียงเป็น เมืองหน้าด่านที่สำคัญในสมัยอยุธยาเป็นต้นมา แต่งานเขียนของ มณฑิเยร ดีแท้ (2523) กล่าวถึง การตั้งถิ่นฐานของชาวอำเภอพิชัย ตามตำนาน พระโต ที่ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดหน้าพระธาตุไว้ว่า “...เมืองพิชัยได้สร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 1470 พร้อมกับสร้างพระโต ในสมัยนั้นเมืองพิชัยเป็นเมืองที่มีอาณาเขตปกครองไปถึง ลำปาง แพร่และเมืองน่าน เมืองพิชัยมีฐานะเป็นเมืองเอกในสมัยพระร่วงอรุณราชแห่งเมืองศรีสัชชาลัย ประมาณก่อน พ.ศ. 1595...” ซึ่งตรงกับที่ ทวน พินธุพันธ์ (2521) กล่าวถึง เมืองพิชัย ในยุคอยุธยา ว่า “...พ.ศ. 1893 ปรากฏว่ามีเมืองขึ้นถึง 16 เมืองด้วยกัน ในจำนวน 16 เมืองนี้ มีเมืองพิชัย อยู่ด้วย...” การตั้งถิ่นฐานชุมชนของเมืองพิชัยนั้น มีพร้อมกับการตั้ง

ถิ่นฐานของ เมืองทุ่งยั้งมาแล้วตั้งแต่อดีต เพียงแต่ยังไม่เป็นเมืองที่สำคัญ เนื่องจากมีระยะทางอยู่ไกลจากเมืองสุโขทัย เกี่ยวกับการมีอยู่ของชุมชนท่าเสานั้น ลู แบร์ ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยพระนารายณ์มหาราช กล่าวถึง การอพยพต้นวงศ์ของกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา มาทางแม่น้ำน่านผ่านบริเวณท่าเสา และอ้างถึงจาก หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ ว่า การมีหาดท่าเสาและหาดท่าโพธิ์ปรากฏขึ้นมาใหม่ในช่วงเวลานี้ ทำให้เกิดท่าเรือค้าขาย ทั้งหมด 3 ท่า การค้าที่หาดทั้งสามนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก เนื่องจาก มีการค้าขายกับชาวต่างชาติ เช่น จีน อินเดีย ยุโรป ที่มาจากเรือ ทางใต้ และพ่อค้าจากหัวเมืองทางเหนือและทางตะวันออก (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533; ลู แบร์, 2552) งานเขียนต่างๆ ก่อนหน้านี้ ของ หวน พินธุพันธ์ และ มณเฑียร ดีแท้ ตรงกับ อนันต์ เอี่ยมสรรพวงค์ ที่กล่าวถึง ความหมายของท่าน้ำสำคัญทั้ง 3 ท่าของอุตรดิตถ์ ไว้ว่า ท่าอิฐมาจากภาษาเหนือ โดยคำว่า อิด แปลว่า เหนือ เนื่องจากเป็นศูนย์กลางการเดินทาง เมื่อเหน็ดเหนื่อย จึงเรียกว่า อิด ท่าเสามาจาก ท่าเสา คำว่า เสา เป็นภาษาทาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะพ่อค้าจากลวณำสินค้ามาพักแลกเปลี่ยนกันที่ท่านี้ ส่วนท่าโพธิ์หรือบางโพ เป็นสถานที่ที่มีต้นโพธิ์มากในสมัยก่อน จึงตั้งชื่อตามสถานที่นั้น (อนันต์ เอี่ยมสรรพวงค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพวงค์, 2558; มณเฑียร ดีแท้, 2519; หวน พินธุพันธ์, 2521) ในขณะที่ การออกเสียงในภาษาจีนของหาดท่าอิฐ อ้างอิงจาก เมธินี ช่อมผล (2562, หน้า 91-101) กล่าวว่า “เถี่ยอ๊ก” และเมืองลับแล เมืองพิชัย เมืองบางโพท่าอิฐนั้น มีคนจีนเข้ามาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2404 น่าจะอพยพย้ายถิ่นฐานมาจากลำน้ำของภาคกลาง เนื่องจากตามลำน้ำเจ้าพระยา ปิง วัง ยม น่าน มีท่าเรือจอดรับสินค้า เช่นเดียวกับที่หาดท่าอิฐ มาถึงยุคเสื่อมถอยของหาดท่าอิฐ หาดท่าโพธิ์และ หาดท่าเสา ตามที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพวงค์ มณเฑียร ดีแท้ และ หวน พินธุพันธ์ ให้ความเห็นว่า เกิดขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2442 - พ.ศ. 2444 ยุครัชกาลที่ 5 เสด็จมาที่พื้นที่ตำบล ท่าอิฐ มีการย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัยไปไว้ที่เมืองอุตรดิตถ์ การสร้างอาคารราชการในพื้นที่นี้ รวมถึงการจัดทำทางรถไฟสายเหนือ จากกรุงเทพฯไปที่เชียงใหม่ตัดผ่านพื้นที่หาดท่าอิฐ หาดท่าเสาและหาดท่าโพธิ์ ในปี พ.ศ. 2452 เป็นต้นมา (อนันต์ เอี่ยมสรรพวงค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพวงค์, 2558; มณเฑียร ดีแท้, 2519; หวน พินธุพันธ์, 2521)

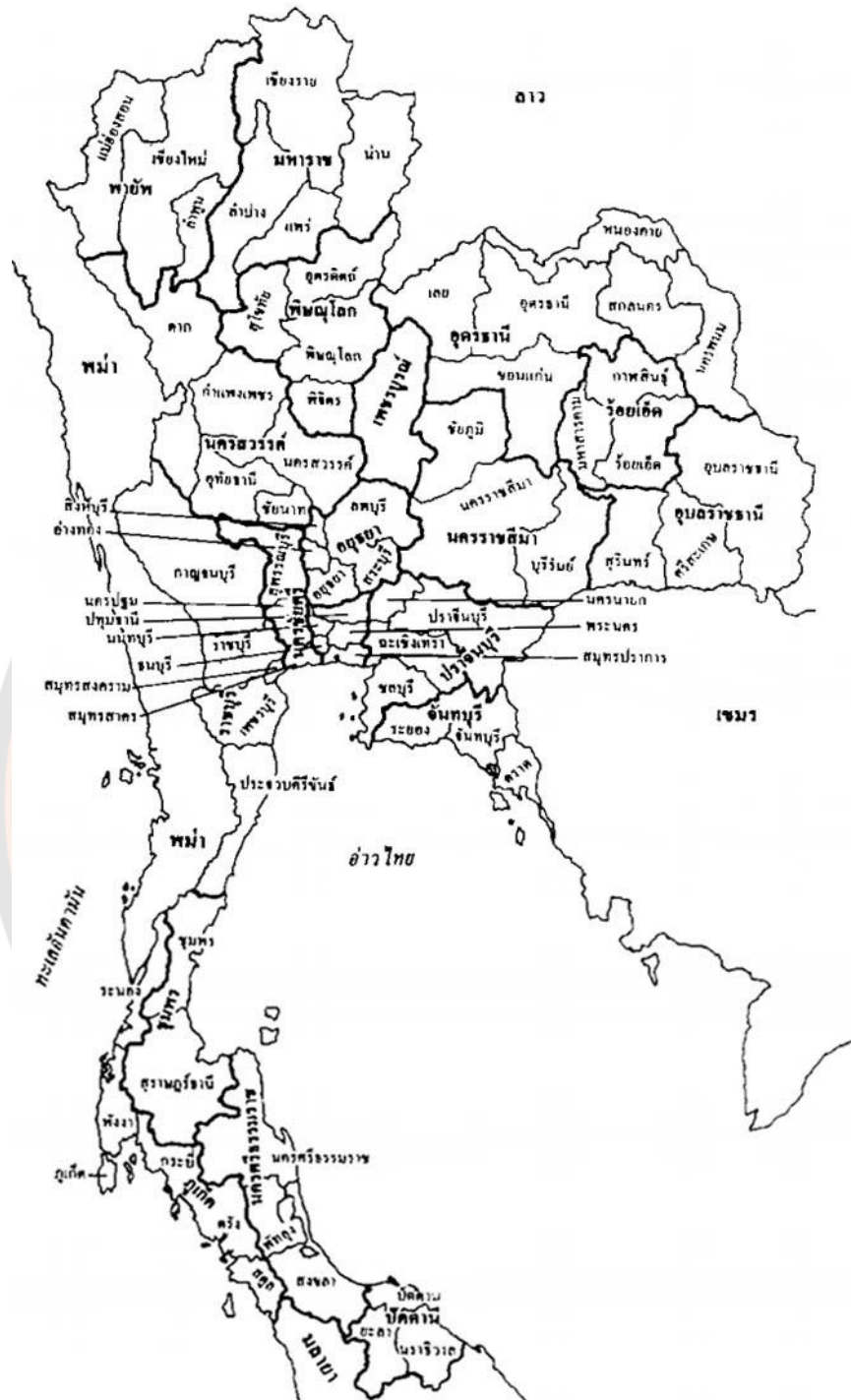

ภาพ 1 แสดงแผนที่ทางทหารที่จุดพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนก่อนยุคประวัติศาสตร์ บริเวณบ้านบึงวังจิว ฝั่งตรงข้ามกับหาดท่าอิฐ

ที่มา: รัตติยา ไชยวงศ์. (ม.ป.ป). กว่าจะมาเป็นอุตรดิตถ์. สืบค้น 27 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.finearts.go.th/fad6/parameters/km/item/ก่อนจะมาเป็นอุตรดิตถ์.html>

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบหัวเมืองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล ในสมัยรัชกาลที่ 5 จากเดิมที่ให้เจ้าเมืองปกครองและส่งภาษีมาที่ส่วนกลาง เป็นรวมหัวเมืองหลายหัวเมืองเข้าด้วยกันเป็นมณฑล และมีข้าหลวงเทศาภิบาลทำหน้าที่บริหารปกครองมณฑลและส่งภาษีให้รัฐบาลกลาง ตามที่ โทมัส ไกรปกรณ์ (ม.ป.ป.) กล่าวถึง การปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล ว่า "...เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2417 จากข้อพิพาทของสยามกับชาติตะวันตกบริเวณหัวเมืองชายแดน กระทั่งปี พ.ศ. 2427 กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ไปเป็นข้าหลวงประจำเมืองเชียงใหม่เพื่อชำระคดีความนับเป็นการเริ่มต้นของการปกครองแบบเทศาภิบาล..." มีการแบ่งมณฑลทั้งหมดเป็น 18 มณฑล โดยอ้างถึง เตช บุนนาค และ พงษ์ศักดิ์ พัยวุฒิเชียรและคณะ กล่าวถึงว่า ทั้ง 18 มณฑล ได้แก่ มณฑลลาวเฉียง(ภายหลังเปลี่ยนเป็นมณฑลพายัพ) มณฑลลาวพวน (ภายหลังเปลี่ยนเป็นมณฑลพายัพ) มณฑลลาวกาว(ภายหลังเปลี่ยนเป็นมณฑลอีสาน) มณฑลเขมร (ภายหลังเปลี่ยนเป็นมณฑลบูรพา) มณฑลลาวกลาง(ภายหลังเปลี่ยนเป็น

มณฑลนครราชสีมา) มณฑลภูเก็ต มณฑลพิษณุโลก (เมืองพิชัยในพื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ในปัจจุบัน ขึ้นอยู่มณฑลนี้) มณฑลปราจีน มณฑลราชบุรี มณฑลนครชัยศรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลชุมพร มณฑลไทรบุรี มณฑลเพชรบูรณ์ มณฑลปัตตานี มณฑลจันทบุรี กระทั่งสมัยรัชกาลที่ 6 ประมาณปี พ.ศ.2456 มีการจัดตั้งมณฑลเพิ่มอีก 3 มณฑล ได้แก่ มณฑลร้อยเอ็ด มณฑลอุบล มณฑลมหาสารคาม (เดช บุนนาค, 2548; พงษ์ศักดิ์ พยัฆวิเชียรและคณะ, 2545) ผู้ปกครองเมืองอุตรดิตถ์ ช่วงเวลา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444 – พ.ศ. 2469 นั้น มณฑลเพชร ดีแท้ (2523) กล่าวว่า มีผู้ว่าราชการจังหวัดมาแล้ว 8 ท่าน ได้แก่ พระยาศรีสุริยราชวรานุวัฒน์ พระยาเทพธิบดี พระยาสุจริตรักษา พระยาวิสัยตยบุรีรักษ์ พระยาวิสัยตยบุรีรักษ์ พระยาพิษณุโลกบุรี พระยาโรดมภักดีศรีอุตรดิตถ์นคร พระยานครพระราม จวบจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 และช่วงการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2475 การปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาลจึงถูกยกเลิกไป อ้างอิงจาก สำนักงานจังหวัดอุตรดิตถ์ (ม.ป.ป.) ว่าปัจจุบันผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์นับจาก ปี พ.ศ. 2544 แล้ว มีทั้งหมด 55 ท่าน ปัจจุบันได้แก่ นายธนากร อัจฉิตรไพศาล ถึงแม้ว่าจะมีการแบ่งการปกครองออกเป็นมณฑลแล้วนั้น แต่การเดินทางจากกรุงเทพฯไปยังมณฑลต่างๆ ยังเป็นการคมนาคมทางบกเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ใช้เวลาในการเดินทางมาก อีกทั้งปัญหาจากภูมิประเทศที่เป็น ป่า แม่น้ำ ภูเขาและโรคภัยต่างๆ รวมถึง การปกป้องประเทศจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ที่เข้ามาคุกคามมณฑลที่อยู่ในบริเวณชายแดนไทย ทำให้รัชกาลที่ 5 จึงมีพระราชดำริให้จัดสร้างการรถไฟขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการคมนาคมขนส่งสินค้า รวมถึงการปกครองแผ่นดินของราชการและประโยชน์ด้านอื่นๆของประเทศต่อไป

ภาพ 2 แสดงภาพการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2453

ที่มา: เตช บุนนาค. (2548). การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ.2435-2458. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การสร้างทางรถไฟของประเทศไทยนั้น อ้างอิงจาก การรถไฟแห่งประเทศไทย (2560) ถึงจุดเริ่มต้นของการก่อสร้างทางรถไฟนั้น เนื่องมาจากการเดินทางแบบเดิมด้วยทางเกวียนและทางแม่น้ำลำคลองนั้น ทำให้การดูแลความปลอดภัยมั่นคงของอาณาเขตประเทศไทยยุคสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นไปได้ยาก ทั้งจากนโยบายการขยายอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสในช่วงเวลานั้น รวมถึงเพื่อการติดต่อระหว่างมณฑลการบุกเบิกพื้นที่ว่างเปล่าเพื่อเป็นประโยชน์แก่เศรษฐกิจของประเทศ การขนส่งสินค้าและผู้โดยสารให้สะดวกยิ่งขึ้น จึงมีการสำรวจเส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯไปเชียงใหม่ และมีทางแยกไปสระบุรีถึงนครราชสีมาอีกแห่งหนึ่ง จากเมืองอุตรดิตถ์ไปตำบลท่าเตี้อริมฝั่งแม่น้ำโขง สายหนึ่ง จากเมืองเชียงใหม่ไปเชียงใหม่และเชียงใหม่อีกสายหนึ่ง ทั้งหมด 8 ตอน TK PARK อุทยานการเรียนรู้ (ม.ป.ป.) กล่าวถึง ทางรถไฟหลวงสายแรก ว่า ทางรถไฟสายแรกจากกรุงเทพฯถึงนครราชสีมา ถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2430 อยู่ในกำกับของกรมรถไฟ ที่อยู่ในสังกัดของกระทรวงโยธาธิการ ขณะนั้นเสนาบดีกระทรวงคือ พระเจ้า น้อยยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ และการรถไฟแห่งประเทศไทย (2560) กล่าวว่า จากนั้นสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีรวมกิจการของกรมรถไฟเหนือและกรมรถไฟใต้ เข้าเป็นกรมเดียวกัน เรียกว่า "กรมรถไฟหลวง" เมื่อการก่อสร้างทางรถไฟ ทำให้มีอาคารประกอบบริเวณโดยรอบเกิดขึ้น เช่น สถานีรถไฟต่างๆ อาคารราชการ บ้านเรือนต่างๆ ตามงานเขียนของ ปริณญา ชูแก้ว (2554) ให้ความเห็นถึงเรื่องนี้ว่า "...การพัฒนาเส้นทางรถไฟทำให้ชุมชนบริเวณใกล้ๆกับสถานีรถไฟเกิดการพัฒนา กลายเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนสินค้าของชุมชน...มีการก่อสร้างบ้านพักอาศัยเรือนแถวไม้ ตึกแถว และตลาดในพื้นที่..." แสดงให้เห็นถึงเกิดการตั้งถิ่นฐานของผู้คนบริเวณใกล้ๆ สถานีรถไฟ กลายเป็นชุมชนต่างๆ เพื่อสะดวกในการคมนาคมและขนส่งสินค้าสำหรับค้าขายไปยังที่ต่างๆ ต่อไป แม้กระทั่งกลุ่มคนจีนในอุตรดิตถ์ที่เปลี่ยนย้ายพื้นที่ทำการค้าขายจากทางน้ำไปอยู่บริเวณสถานีรถไฟแทน อ้างถึง สกินเนอร์ (2500/ 2548) กล่าวถึง ชาวจีนในประเทศไทยว่า "...พ.ศ. 2460 พวกจีนแต่จี๊วได้ เข้ามาอยู่ในเมืองพิจิตร พิษณุโลกและสวรรคโลกแล้ว เกิดศูนย์กลางการค้าใหม่ๆตามสถานีรถไฟทั้งทางเหนือและทางใต้ของท่าอิฐ ได้เข้ามาแทนที่เมืองท่าอิฐเดิม (ได้แก่ ท่าเสา บ้านโพตามลำดับ บ้านโพจึงกลายเป็นสถานีอุตรดิตถ์ไป) และที่ต่างๆเหล่านี้ก็เป็นเมืองที่พวกจีนแต่จี๊วอยู่มาตั้งแต่ต้น..."

ภาพ 3 แสดงภาพแนวการวางรางรถไฟเพื่อขนส่งสินค้าจากกรุงเทพผ่านปากน้ำโพมาจังหวัด
อุตรดิตถ์และไปสิ้นสุดที่จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: Talbot, A. F. (1913-1914). Railway Wonders of the World. London. Cassell and Company.

ภาพ 4 แสดงภาพถ่ายอาคารสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ครั้งแรก ก่อนถูกทำลายในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

ที่มา: Talbot, A. F. (1913-1914). Railway Wonders of the World. London. Cassell and Company.

ภาพ 5 แสดงภาพถ่ายอาคารสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ครั้งที่ 2 ภายหลังการปรับปรุงหลังสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

ที่มา: อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558). ตำนานเมืองอุตรดิตถ์ (พิมพ์ครั้งที่ 2). อุตรดิตถ์: วิบูลย์การพิมพ์

ภาพ 6 แสดงภาพถ่ายอาคารสถานีรถไฟท่าเสา ก่อนยกเลิกการใช้และกลายเป็นที่หยุดรถไฟท่าเสาในปัจจุบัน

ที่มา: กรมศิลปากร. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และ
ภูมิปัญญาจังหวัดอุตรดิตถ์. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร

ส่วนชื่อจังหวัดอุตรดิตถ์นั้น มีความหมายว่า เมืองท่าทางทิศเหนือ โดยอ้างอิงจากหนังสือและงานวิจัยของ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ รุ่งทิวา โตรินาและเมธินีย์ ช่อมผล ที่กล่าวถึงตรงกันว่า อูตร หมายถึง เหนือ ดิตถ์ หมายถึง ท่า เมื่อรวมกันแล้ว จึงหมายถึง ท่าทางเหนือนั่นเอง (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533, รุ่งทิวา โตรินา, 2536, เมธินีย์ ช่อมผล, 2562, หน้า 91-101) ผู้วิจัยเห็นว่า คำว่า "อุตรดิตถ์" ในปัจจุบันนั้น มีการปรับเปลี่ยนชื่อหลายครั้งตามเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ เริ่มต้นจากกฎหมายที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา พบการใช้คำว่า "อุตรดิฐ" หลังจากนั้นจึงมีพระราชกฤษฎีกาประกาศให้มีเปลี่ยนชื่อเรียกอำเภอบางโพ เป็นเมืองอุตรดิตถ์ และพบการใช้คำว่า "อุตรตริตถ์" แสดงให้เห็นว่าคำว่า อุตรดิตถ์ มีการปรับเปลี่ยนการเขียนจำนวน 2 ครั้ง ก่อนจะเป็นชื่อนี้ในปัจจุบัน (ประกาศเปลี่ยนนามเมืองพิไชยเมืองอุตรดิฐ, 22 สิงหาคม 2458, หน้า 178; ประกาศเรื่องเปลี่ยนชื่ออำเภอ, 29 เมษายน 2460, หน้า 44; พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามจังหวัด และอำเภอบางแห่ง พุทธศักราช 2481, 14 พฤศจิกายน 2481, หน้า 665)

2.1.2 ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์

ด้วยสภาพพื้นที่ของเมืองอุตรดิตถ์ มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ทั้งคนไทยภาคกลาง คนไทยล้านนา คนเชื้อชาติต่างประเทศ เช่น จีน ลาว ปากีสถาน เป็นต้น ทำให้แต่ละพื้นที่ มีลักษณะ

ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมประเพณี ผสมผสานกันไป กรมศิลปากร (2542) กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยในเมืองอุตรดิตถ์ไว้ว่า แบ่งออกเป็น 3 เชื้อชาติใหญ่ คือ กลุ่มคนที่มาจากทางล้านนาในเขตพื้นที่อำเภอลับแล ตำบลแม่พูล ตำบลนา นกกก ตำบลฝายหลวงและตำบลชัยชุมพล กลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากประเทศลาว ได้แก่ กลุ่มคนในพื้นที่ อำเภอปากท่า อำเภอน้ำป่าด อำเภอบ้านโคกและอำเภอทองแสนขันบางส่วน กลุ่มคนที่มาจากคนไทยภาคกลางและสุโขทัย ได้แก่ กลุ่มคนในเขตอำเภอลับแลตอนล่าง อำเภอเมืองตอนล่าง อำเภอตรอน อำเภอพิชัยและอำเภอทองแสนขันบางส่วน ในส่วนการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอลับแลนั้น นฤมล วัฒนพานิช (2534) ให้ความเห็นว่า มีการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ พ.ศ. 1513 ก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว โดยมีผู้คนอพยพมาจากอาณาจักรโยนกเชียงแสนบริเวณบ้านคอกช้าง บ้านต้นเกลือ บ้านท้องลับแลง ส่วนผู้คนจากเวียงจันทน์ไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านกระต่าย บ้านนาแก้วและบ้านนาทะเล นอกจากนี้ปัจจุบันเรื่องภาษาที่พูดกันนั้น กระทรวงวัฒนธรรม (2562) กล่าวว่าในพื้นที่บางตำบลของอำเภอลับแล ได้แก่ ตำบลทุ่งยั้งและตำบลไผ่ล้อมมีพื้นที่ติดกับจังหวัดสุโขทัยนั้นพูดกันด้วยภาษาแบบคนไทยในเมืองสุโขทัยเก่า ในขณะที่เขตอำเภอเมือง พูดกันด้วยภาษาไทยภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ ส่วนกลุ่มชาวลาวนั้น ในพื้นที่ของอำเภอตรอน พบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่าน มาจากเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว ในยุครัชกาลที่ 3 ก่อนหน้านี้ กรมศิลปากร (2542) กล่าวเอาไว้ถึง การอพยพ ของผู้คนจากเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว ไว้ว่า “...ช่วงปี พ.ศ. 2369 - พ.ศ. 2375 กลุ่มชาวเวียงจันทน์ที่อพยพมา อยู่ในบริเวณบางหมู่บ้านของตำบลวังแดง ตำบลบ้านแก่งและตำบลหาดสองแคว อำเภอตรอน และบ้านกองโค ตำบลคอรุม อำเภอพิชัย บ้านกระต่าย บ้านนาแก้ว บ้านนาทะเล อำเภอลับแล...” ตรงกับที่ หวน พิณรุฬห์ (2521) กล่าวถึงการอพยพมาของ ชาวเวียงจันทน์ไว้ก่อนหน้านี้ เช่นเดียวกัน ว่า “...รัชกาลที่ 3 ได้ยกทัพไปปราบกบฏเมืองเวียงจันทน์ จากนั้นได้กวาดต้อนเชลย มาจากเวียงจันทน์มามาก แล้วนำเชลยไปแยกกันอยู่ เช่น บ้านวังแดง บ้านวังสะโม บ้านหาดสองแคว บ้านกองโค หมู่บ้านเหล่านี้พูดภาษาเหมือนกัน...” และ กรมศิลปากร (2542) ยังกล่าวว่า นอกจากชาวเวียงจันทน์แล้วยังมีชาวหลวงพระบาง ในบริเวณอำเภอทองแสนขัน อำเภอน้ำป่าด อำเภอปากท่าและอำเภอบ้านโคก มณฑลเชียร ดีแท้ (2523) กล่าวถึงชาวลาวเพิ่มเติมว่า มีกลุ่มชาวพวน จากเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาวเช่นกัน โดยมี “พรานพรม” เป็นหัวหน้าพาผู้คนอพยพมาเป็นคนแรก ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านปากฝาง อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองในปัจจุบัน ถูกกวาดต้อนมา 3 ครั้ง ตั้งแต่สมัยธนบุรีในปี พ.ศ. 2351 สมัยรัชกาลที่ 3 ปี พ.ศ. 2371 และระหว่างปี พ.ศ. 2429 - พ.ศ. 2430 ส่วนกลุ่มชาวปากีสถานที่พบ ในพื้นที่ชุมชนคอวัง บริเวณสี่แยกบ้านแขก ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง มาจากการค้าขายและ ตั้งบ้านเรือนที่อุตรดิตถ์ รวมถึงชาวมุสลิมที่อพยพมาจากจังหวัดอื่นๆ มาอยู่ที่ตำบลทุ่งยั้งอำเภอลับแลนั้น อ้างถึงจากที่ กรมศิลปากร (2542) กล่าวไว้ว่า “... ประมาณปี พ.ศ. 2475 มีชาวปากีสถานอพยพมาผ่านพม่าและจังหวัดตากและแต่งงานกับผู้หญิงชาวลำปาง ก่อนมาอยู่ที่อุตรดิตถ์ ปี พ.ศ. 2484 ประกอบอาชีพค้าขายเนื้อสัตว์ เลี้ยงโค

กระป๋อง โดยตั้งบ้านเรือนที่คอวัง...ปัจจุบัน มีครอบครัวชาวมุสลิมจากอยุธยาและจังหวัดอื่นๆ มาค้าขายที่ตลาดทุ่งยั้ง อำเภอลับแล...” ส่วนกลุ่มชาวจีนนั้น ส่วนใหญ่พบที่บริเวณย่านการค้าขายและตลาดในอำเภอมือง อำเภอลับแลและศูนย์กลางของแต่ละอำเภอ โดยมีการกล่าวถึงการอพยพของกลุ่มชาวจีนมาที่อุตรดิตถ์ ตามที่ เมทินีย์ ชุ่มผล(2562 ,หน้า 92) กล่าวว่า “...ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25...ชาวจีนอพยพย้ายถิ่นฐานตามหัวเมืองใหญ่และหัวเมืองรองที่เป็นเส้นทางคมนาคมทางบกและทางน้ำ รวมถึงเมืองอุตรดิตถ์ที่ชาวจีนส่วนใหญ่เป็นจีนแต้จิ๋ว เช่น มาจากอำเภอโพนสะเม็ด (ผู้หญิง) จีนแคะ (ฮากกา) และจีนไหหลำ...หากนับถึงรุ่นปัจจุบันที่กลืนกลายเป็นคนอุตรดิตถ์แล้วน่าจะราว 3-4 ชั่วคน...” แสดงถึงการเข้ามาในพื้นที่อุตรดิตถ์ของชาวจีนกลุ่มต่างๆตรงกับ สกินเนอร์ (2500/ 2548) กล่าวถึงกลุ่มชาวจีนในอุตรดิตถ์กล่าวถึงไว้ว่า “...คนจีนแต้จิ๋วและจีนแคะอพยพมาอยู่ในภาคเหนือหลังการก่อสร้างทางรถไฟและถนน ส่วนคนจีนไหหลำมีอยู่ก่อนแล้ว เมืองใหญ่ที่สุดที่พวกไหหลำยังมีอิทธิพลครอบคลุมก็มีเมืองพิชัย คลองตันและท่าพ่อ...” คำกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึง คนจีนว่า มีหลายกลุ่มและหลายที่มาก่อนที่จะเข้ามาอยู่ในอุตรดิตถ์และสืบทอดรุ่นสู่รุ่นกันมาถึงปัจจุบัน

2.1.3 วัฒนธรรม ภาษาและเศรษฐกิจ

เกี่ยวกับวัฒนธรรมของผู้คนในอุตรดิตถ์นั้น เนื่องจากความหลากหลายของผู้คนที่มาจากต่างชาติต่างภาษารวมถึงกลุ่มคนไทยที่มาจากหลายพื้นที่ตั้งแต่อดีต มีทั้งวัฒนธรรมของ คนไทยภาคกลาง วัฒนธรรมของคนไทยล้านนาและวัฒนธรรมของคนที่มาจากชาติอื่นๆ คนไทยภาคกลาง มีประเพณีสำคัญ เช่น ประเพณีถวายพระเพลิงพระบรมศพจำลองของพระพุทธเจ้า ที่วัด พระบรมสารีริกธาตุทุ่งยั้ง เรียกชื่อว่า วันอัฐมีบูชา จัดภายหลังวันวิสาขบูชาไปแล้ว 7 วัน ในส่วนของการกำหนดวันจัดงานวันอัฐมีบูชา อ้างอิงจาก หนังสือปกิณกวัฒนธรรมจังหวัดอุตรดิตถ์ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2562) กล่าวเสริมไว้ว่า “... งานประเพณีอัฐมีบูชา...จัดขึ้นในวันวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 6 จนถึงวันแรม 8 ค่ำ เดือน 6 รวม 9 วัน 9 คืน หากปีใดที่มีเดือน 8 สองหนจะกำหนดให้จัดขึ้นภายในเดือน 7...” งานนมัสการพระแท่นศิลาอาสน์ พระยืนพุทธบาทยุคล พระนอนพุทธไสยาสน์ จัดที่วัดต่างๆ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล งานประเพณีแห่เจ้าแม่ทับทิมและงานปิดทองหลวงพ่อโตที่อำเภพิชัย เมืองพิชัยเดิมเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องราวการสร้างเมืองที่เกี่ยวกับตำนานพงศาวดารเมืองเหนือ กล่าวถึง เจ้าไวยักษ์เป็นผู้สร้างเมืองพิชัย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างเมื่อไหร่ (มณฑลเทศาภิบาล, 2523) ประเพณีสงกรานต์ อำเภ orton ประเพณีบวงสรวงพระยาพิชัยดาบหักที่อนุสาวรีย์พระยาพิชัยดาบหัก เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2542) ในขณะที่ งานเทศกาลวัดพระบรมธาตุทุ่งยั้ง วัดพระแท่นศิลาอาสน์ และวัดยืนพุทธบาทยุคล นั้น จัดใน วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 ช่วง วันมาฆบูชา ของทุกปี โดยทางวัดจะให้ชาวบ้านใกล้เคียงนำสินค้ามาจำหน่าย มีทั้งร้านขายอาหารและโรงแรมหรูต่างๆมากมาย ส่วนงาน

พระยาพิชัยดาบหักและงานกาชาดเป็นงานในช่วงฤดูหนาว จัดช่วงวันที่ 7-16 มกราคมของทุกปี จัดงานบริเวณสนามกีฬาพิชัยดาบหัก หน้าศาลากลางจังหวัดอุตรดิตถ์ (จังหวัดอุตรดิตถ์, 2537) นอกจากนี้ มีประเพณีสงกรานต์ ส่วนประเพณีสงกรานต์ของอำเภอลับแลในอดีต จะมีการทำปราสาทผึ้งทำจากมะละกอแกะสลัก และแห่บั้งไฟงานสงกรานต์ (หวน พินธุพันธ์, 2521) แต่ปัจจุบัน การทำปราสาทผึ้งและแห่บั้งไฟ แทบจะไม่มีอีกแล้ว งานลอยกระทง ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีทอดผ้าป่า ซึ่งในอดีตประเพณีผ้าป่าของเมืองอุตรดิตถ์ จะทำขึ้นเพื่ออุทิศบุญกุศลอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งจะทำการทอดผ้าป่าเพื่อวัด ที่ไม่มีผู้คนไปทอดกฐินไว้ ชาวบ้านจะบอกบุญร่วมกันเป็นผ้าป่าสามัคคี มากหรือน้อยตามกำลังศรัทธาและนำบุญไปทอดตามวัดต่างๆ คราวละหลายวัด (หวน พินธุพันธ์, 2521) ซึ่งในปัจจุบัน การทอดผ้าป่ามักเป็นการเรียไร่ทำบุญ เมื่อทอดผ้าป่าเสร็จ จึงนำไปถวายวัดต่อไป วัฒนธรรมของคนไทยล้านนานั้น มีประเพณีที่โดดเด่น เช่น ประเพณีแห่ผ้าขึ้นโรง หรือพิธีแห่ผ้าสักการะเจ้าฟ้าฮ่ามกุมาร ความเป็นมาของพิธีนี้ สัมพันธ์กับการย้ายถิ่นฐานของชาวล้านนาจากอาณาจักรโยนกเชียงแสนมายังเมืองลับแล เนื่องจากเจ้าฟ้าฮ่ามกุมารได้ยกพล และผู้คนหนีภัยสงครามมาที่เมืองลับแล ชาวลับแลจึงได้ฝังพระศพไว้ที่ม่อนอารักษ์และสร้างหอหรือโถง เพื่อเป็นที่สถิตของดวงวิญญาณ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2526 มีการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าฟ้าฮ่ามกุมาร ตรงที่ บริเวณม่อนอารักษ์ ตำบลฝายหลวง อำเภอลับแล ขึ้นมา ในขณะที่มีการจัดงานนี้ขึ้นในวันที่ 14 เมษายนของทุกปี (กระทรวงวัฒนธรรม, 2562) โดยอำเภอลับแลนั้น มีบุคคลสำคัญในยุครัชกาลที่ 5 ได้แก่ พระศรีพนมมาศ (ทองอิน) อดีตนายอำเภอลับแล เป็นผู้สร้างถนนจากลับแลมาตลาดบางโพท่าอิฐ (ในปัจจุบันคือถนนอินใจมี) และฝายหลวง โดยการใช้แรงงานชาวบ้านในพื้นที่และไม่ใช้งบประมาณของทางการก่อสร้างถนนและฝายขึ้นมา (มณเฑียร ดีแท้, 2523) การทอดผ้าขึ้นดินจกของชาวลับแล และการทำไม้กวาดตองกงของชาวลับแลนั้น ผ้าทอชาวลับแล มีลักษณะเด่นที่ใช้ เทคนิคในการจกฝ้ายหรือไหมให้เกิดลวดลาย ส่วนใหญ่เน้นสีเขียว สีเหลืองหรือสีน้ำตาล จกลายดี จะอยู่ด้านบน มีการต่อเอาชิ้นด้วยผ้าสีขาวและสีแดงตามความเชื่อแบบโบราณ เพื่อเป็นการต่ออายุ รวมถึงเสริมความเป็นสิริมงคลแก่ผู้สวมใส่ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2562) โดยที่ลวดลายของผ้านั้น ได้สอดแทรกเรื่องราวของชีวิตและธรรมชาติ ไว้นิยายผ้าสลัสนีเอาไว้ด้วย (จังหวัดอุตรดิตถ์, 2537) ในขณะที่ผ้าทอของผู้คนที่บ้านน้ำอ่าง อำเภอทองแสนขัน ต่างจากผ้าทอของชาวลับแล ที่วิธีการจก โดยที่ลายจกด้านดีจะอยู่ข้างล่าง และใช้ลวดลายในการทอขึ้น ที่แตกต่างกัน รวมถึงประเพณีนมัสการพระพุทธรูปพระเจ้าสีทันที่มีอยู่ในอำเภอทองแสนขันเช่นเดียวกัน (กระทรวงวัฒนธรรม, 2562) งานแห่ผีตลกของชาวอำเภอน้ำอ่าปลา จัดขึ้นในช่วง วันออกพรรษา กระทรวงวัฒนธรรม (2562) กล่าวถึงที่มาของประเพณีนี้ไว้ว่า “...ตามความเชื่อของคนโบราณที่ว่าบรรดาญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วหรือภูตผี จะออกมารับส่วนบุญในวันนี้ โดยใช้ผีตลกเป็นตัวแทน เขาเหล่านั้น ทั้งยังเป็นเครื่องเตือนสติให้กับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ให้รำลึกถึงบาปบุญคุณโทษ...” วัฒนธรรมประเพณีของชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองอุตรดิตถ์นั้น ในพื้นที่

อำเภอป่าตอง มีงานเทศกาลกระเทียม จัดช่วงต้นเดือนมีนาคม เป็นการออกร้านแสดงผลผลิตกันต่าง ๆ จากกระเทียม ผู้คนในอำเภอป่าตองและปากท่า จะมีพิธีสงฆ์น้ำศาลปูตาพญาปาด เนื่องจากพญาปาด เป็นผู้ที่ชาวบ้าน เป็นผู้นำหรือบรรพบุรุษที่ชาวบ้านเคารพนับถือ (กรมศิลปากร, 2542) ในขณะที่ ก่อนหน้านี้ พญาปาด เป็นชาวเมืองเวียงจันทน์ และพาผู้คนอพยพมาที่บ้านสองคอน (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ อำเภอปากท่า) ต่อมาเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงพากันอพยพข้ามแม่น้ำปาด ไปตั้งถิ่นฐานใหม่ฝั่งตรงข้าม ต่อมาเรียกบริเวณนี้ว่า “ปากท่า” หมายถึง คนละฝั่งของแม่น้ำปาด (มณฑลเทศาภิบาล, 2523) ในช่วงงานหลังงานวันสงกรานต์ ผู้คนที่มีเชื้อสายจากภาคอีสานหรือเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว จะหาดอกไม้ป่า นำมาแต่งเป็นพุ่มดอกไม้นั้น จากนั้น จะแห่ไปถวายวัดตลอด 1 เดือน และเอาขี้ผึ้งมาหล่อเป็นดอกไม้ประดับย้อมสีต่างๆ เรียกว่า “ดอกผึ้ง” และนำไปถวายพระ (หวน พิณรุฬพันธุ์, 2521) พื้นที่อำเภอตรอน ที่บ้านหาดสองแคว มีชาวเวียงจันทน์อพยพมา จะมีการตั้งกบฏหรือประท้วง หรือ ประเพณีหีบสาหร่าย โดยหากมีการตั้งกบฏในช่วงเช้า ชาวบ้านจะนำอาหารหรือปิ่นโตมาไว้ที่แป้นหน้าบ้าน จากนั้นจะมีผู้คน นำอาหารจากแป้น เพื่อนำไปใส่บาตรให้พระที่วัดต่อไป อ้างอิงจาก (องค์การบริหารส่วนตำบลหาดสองแคว, ม.ป.ป. ; กรมศิลปากร, 2542) พื้นที่อำเภอบ้านโคกนั้น มีงานประเพณีที่โดดเด่น คือ ประเพณีทำบุญพระเวส ทำกันเฉพาะหมู่บ้านบ้านโคก อำเภอบ้านโคก มีขึ้นในช่วงเดือน 4 ขึ้น 10-15 ค่ำ เป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ประเพณีนี้จะจัด 3 ปี ต่อ 1 ครั้ง รวมถึงงานแห่ข้าวพันก้อน ในพื้นที่อำเภอบ้านโคกและอำเภอปากท่า (กรมศิลปากร, 2542) ชาวจีน ในพื้นที่อำเภอเมือง มีการสร้างศาลเจ้าปู่เก็กเฮียนเทียนเซ่งตี้ เพื่อใช้เป็นสถานที่ประดิษฐานเทพเจ้า ที่นับถือเมื่อครบรอบปีจะมีการ จัดงานถวาย (เมธินีย์ ชุ่มผล, 2562, หน้า 91-101) ในขณะที่ชาวจีน ที่อำเภอพิชัยนั้น จะมีประเพณีแห่เจ้าแม่ทับทิม จัดขึ้นประมาณเดือนปลายเดือนพฤศจิกายนหรือต้นเดือนธันวาคม โดยจัดงาน 4 ปี ต่อ 1 ครั้ง (เทศบาลตำบลในเมือง, 2556) ซึ่งเจ้าแม่ทับทิม มีเชื้อสายเป็นชาวจีนไหหลำ งานจัดเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ทำการแห่รอบตลาดพิชัย 1 รอบ เมื่อมาถึงศาลเจ้าแม่จะมีคนทรงเชิญวิญญาณของเจ้าแม่เข้าร่าง จากนั้นจึงทำพิธีลุยไฟต่อไป ส่วนชาวมุสลิมที่มีพื้นฐานมาจากชาวปากีสถานนั้น บริเวณหมู่บ้านคอวัง พื้นที่อำเภอเมือง มีการทำละหมาดวันละ 5 เวลา โดยใช้สุเหร่าชั่วคราวบริเวณบ้านเป็นที่ประกอบพิธี หรือมีการไปประกอบพิธีกรรมที่สุเหร่าที่ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล หรือไปที่อำเภอ เด่นชัย จังหวัดแพร่ (กรมศิลปากร, 2542)

เมืองอุตรดิตถ์มีภาษาที่หลากหลาย ภาษาที่ใช้การติดต่อราชการ คือ ภาษาไทยภาคกลาง รวมถึงภาษาถิ่นในแต่ละพื้นที่ สามารถจัดกลุ่มภาษาหลักๆ ได้ ตามที่ กรมศิลปากร (2542) กล่าวว่าการสืบเชื้อสายของผู้คนได้เป็น 3 กลุ่ม คือ ภาษาเหนือ ภาษาลาว และภาษาสุโขทัย กลุ่มคนที่พูดภาษาเหนือ อยู่ในพื้นที่ตอนบนของอำเภอลับแล ตำบลชัยจุมพล ตำบลศรีพนมมาศ ตำบลแม่พูล ตำบลนากกกและตำบลด่านแม่คำมัน ในพื้นที่อำเภอเมืองตอนบน ภายในเขตตำบลบ้านด่านนาขาม

ตำบลน้ำริด ตำบลวังงาม ตำบลผาจุกตอนเหนือ ตำบลแสนตอ ตำบลวังดินและตำบลหาดจิ้งอำเภอดรอนที่ตำบลน้ำอ่าง อำเภอท่าปลาและกลุ่มบ้านแพะ ตำบลบ่อทองของอำเภทองแสนขัน กลุ่มคนที่พูดภาษาลาว ได้แก่ อำเภอปากท่า อำเภอน้ำปาด อำเภอบ้านโคก อำเภทองแสนขันในพื้นที่ตำบลปากคายและอำเภอดรอน กลุ่มคนที่พูดภาษาสุโขทัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ อำเภอลับแลส่วนใต้พื้นที่ตำบลทุ่งยั้ง ตำบลไผ่ล้อม อำเภอเมืองบางสวน อำเภอดรอน อำเภทองแสนขันและพื้นที่ของอำเภอพิชัย ยกเว้น บางตำบล เช่นตำบลกองโคจะมีภาษาพูดและวัฒนธรรมคล้ายคนไทยภาคกลาง ในขณะที่ กลุ่มของชาวไทยที่พูดสำเนียงแบบสุโขทัย แล้วพบการพูดแบบสำเนียงอยุธยา หรือกรุงเทพฯ ในเขตอำเภอเมือง บริเวณพื้นที่ตำบลท่าเสาลงมา ทางใต้ บ้านแก่งอำเภอดรอน เรื่องของการใช้คำในภาษาลับแล มีความคล้ายคลึงกับภาษาทางภาคเหนือ เช่น บทกล่อมน้อง ในภาษาลับแลที่เปรียบเทียบกับภาษาไทยกลาง โดยยกตัวอย่างบางตอน อ้างถึงจากงานเขียนของ นฤมล วัฒนพานิช (2534) กล่าวถึงว่า “...แม่ไปไฮ้ ยัง บ่ มา แม่ไปนา ยังบ่มาบ้าน...คำแปลภาษากลาง...แม่ไปไร่ยังไม่กลับ แม่ไปทุ่งนายังไม่กลับบ้าน...” ผู้คนที่อำเภอลับแลนั้น ในแต่ละตำบล จะมีสำเนียงภาษาเหนือไม่เหมือนกัน โดยเฉพาะที่นาทะเล หมายถึงภาษาพูด จะคล้ายไปทางเหนือแต่สำเนียงจะเพี้ยนเล็กน้อย (มณฑิร ดิแท้, 2523) ส่วนตัวอย่างของภาษาของผู้คน ในทุ่งยั้งและไผ่ล้อมนั้น จะมีความแปร่ง เมื่อเทียบกับภาษาไทยภาคกลาง ก่อนหน้านั้น มณฑิร ดิแท้ (2519) กล่าวว่า “...เธอไปเที่ยวมาหรือ ไทยทุ่งยั้งและไผ่ล้อมใช้พูดว่า เอ็งไปเที่ยวมาเกี้ย...เธอไปรับประทานข้าวกับฉันใหม่...ใช้พูดว่า...เอ็งกินข้าวกับข้าบอ...” ส่วนผู้คนที่ในพื้นที่อำเภอน้ำปาด อำเภอปากท่า อำเภอบ้านโคกและบ้านปากคาย อำเภอทองแสนขันนั้น มีส่วนที่คล้ายคลึงกับภาษาของชาวเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว โดยยกตัวอย่างบางคำ เช่น ภาษาไทยภาคกลาง พูดถึง กระถิน ภาษาในพื้นที่นี้พูดว่า กัดลิน ภาษาไทยภาคกลาง พูดว่า ถึง ภาษาในพื้นที่นี้พูดว่า ฮอด (กรมศิลปากร, 2542) เหล่านี้เป็นต้น

ด้านเศรษฐกิจของเมืองอุดรดิตถ์นั้น มี สาขาที่สำคัญ 3 สาขา ได้แก่ สาขาการเกษตร สาขาการอุตสาหกรรม และสาขาการพาณิชย์ สาขาการเกษตร มีพืชเศรษฐกิจที่สำคัญคือ ลางสาด ทุเรียน เงาะ มังคุด ข้าว อ้อย ข้าวโพด ถั่วต่างๆและยาสูบ สภาพความคล่องตัว ของเศรษฐกิจส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอลับแลและอำเภอพิชัย (จังหวัดอุดรดิตถ์ , 2537) ในขณะที่ พืชเศรษฐกิจพวกไม้ผลยืนต้น เช่น ทุเรียน ลางสาด มีมากในเขตอำเภอลับแล (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์, 2533) ในด้านสาขา การอุตสาหกรรม มีทั้งอุตสาหกรรมในครัวเรือนและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ในเมือง อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ในลักษณะโรงงาน มีหลายโรงงาน เช่น โรงงานน้ำตาลทรายขาว โรงงาน มันสำปะหลัง โรงสีข้าว โรงบ่มไบยาสูบ โรงงานลูกตาว โรงงานหน่อไม้กระป๋อง เป็นต้น โรงงานที่ทำรายได้ให้เมืองอุดรดิตถ์ที่สุดคือ โรงงานน้ำตาลทรายขาว มีจำนวน 2 โรงงาน ได้แก่ โรงงานน้ำตาลไทยเอกลักษณ์และ บริษัทอุตสาหกรรมน้ำตาลอุดรดิตถ์ อ้าง

ถึงจาก (กรมศิลปากร, 2542) มีกำลังผลิตต่อวัน ช่วงปี พ.ศ. 2533 ตามที่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตต์ (2533) กล่าวถึง โรงงานน้ำตาลทรายขาวไว้ว่า “...โรงงานน้ำตาลไทยเอกลักษณ์ของเอกชน มีกำลังผลิตวันละ 12,000 ตันอ้อย และอีกโรงงานหนึ่งของรัฐวิสาหกิจ มีกำลังผลิตวันละ 1,700 ตันอ้อย...” ในขณะที่ หวน พินรุพันธ์ ให้ความเห็นถึงโรงงานทั้งสองนี้ว่า ตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลวังกะพี้และตำบลคิ่งตะเกา อำเภอเมือง โดยการผลิตน้ำตาล จากต้นอ้อยของคนในพื้นที่ (หวน พินรุพันธ์, 2521) และ กรมศิลปากร กล่าวถึง อุตสาหกรรมคร้วเรือนในจังหวัดอุดรดิตต์ ว่า มีการทำไม้กวาดตองกงของชาวลับแล การทอผ้าของผู้ตนในอำเภอลับแล และตำบลน้ำอ่าง อำเภอทองแสนขัน การจักรสานเครื่องไม้ไผ่ เป็นต้น สาขาการพาณิชย์ มี ธนาคาร บริษัทประกันภัย และ ย่านการค้าในตลาด ของแต่ละอำเภอ เช่น ย่านการค้าตลาดในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอลับแล อำเภอพิชัย เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2542)

2.2 ความหมายและรูปแบบของตลาด

2.2.1 ประเภทของตลาด

ตลาดมีความเกี่ยวข้องกับสังคมไทยมาช้านาน โดยที่ตลาดนั้น มีความหมายในเชิงเรื่องสถานที่ที่เป็นที่ชุมนุมผู้คน เพื่อทำการค้าขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้าต่างๆ เช่นสินค้าอุปโภค บริโภค สินค้าเฉพาะอย่าง เป็นต้น ในความหมายของตลาดนั้น สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (ม.ป.ป.) ให้ความหมายว่า (1) ตะ-หลาด น.ที่ชุมนุมซื้อขายต่างๆ (2) (กฎ) น.สถานที่ซึ่งปรกติ จัดไว้ให้ผู้ค้าใช้เป็น ที่ชุมนุมเพื่อจำหน่ายสินค้าประเภทสัตว์ เนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ หรืออาหารอันมีสภาพเป็นของสด ประกอบหรือปรุงแล้ว หรือของเสี้ยง่าย ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมีการจำหน่ายสินค้าประเภทอื่นด้วยหรือไม่ก็ตาม และหมายรวมถึงบริเวณซึ่งจัดไว้สำหรับให้ผู้ค้าใช้เป็นที่ชุมนุมเพื่อจำหน่ายสินค้าประเภทดังกล่าวเป็นประจำหรือเป็นครั้งคราวหรือตามวันที่กำหนด และอ้างถึงจากพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 กล่าวถึงความหมายของตลาดเพิ่มเติมจากสำนักงานราชบัณฑิตยสภาว่า บริเวณซึ่งจัดไว้สำหรับให้ผู้ค้าใช้เป็นที่ชุมนุมเพื่อจำหน่ายสินค้าประเภทดังกล่าวเป็นประจำ หรือเป็นครั้งคราว หรือตามวันที่กำหนด (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2545) ในขณะที่ความหมายของตลาดก่อนหน้านั้น เกียรติ จิวกุล และคณะ (2525) ได้อ้างคำกล่าวของ Max Webber (2464) นักคิด นักวิชาการ ชาวเยอรมัน แห่งโลกตะวันตก ในหนังสือ The city ถึงความหมายของตลาดไว้ว่า

...ชุมชนแต่ที่จะเรียกว่าเป็นเมือง (URBAN) ได้นั้นต้องประกอบด้วยตลาด เพราะว่าตลาดคือสัญลักษณ์ของความเป็นเมือง เป็นสัญลักษณ์ของชีวิตชุมชน ที่ได้พัฒนามาถึงขั้นที่มีการแบ่งงาน แบ่งการกันทำ ประกอบกับมีเทคโนโลยีที่สูงพอ ก็จะส่งผลให้ชุมชนนั้นมีชีวิต เศรษฐกิจที่คึกคัก มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและเงินทอง โลกของวัตถุ เครื่องอุปโภค บริโภค ก็จะหลากหลายมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน ชีวิตสังคมของชุมชนนั้นก็เกิดแบ่งเกิดแยก ค่อยไปตามชีวิตเศรษฐกิจ ผู้คนเกิดความแตกต่างทางความคิดความเห็นและผลประโยชน์ ด้วยเหตุนี้โลกของผู้คนก็จะเคลื่อนไหว มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แยกไปจากชีวิตคึกคักในชนบททั่วไปในสมัยนั้น

ทั้งนี้ก็จะเห็นได้ว่า ความหมายของตลาดนั้น จะต้องประกอบไปด้วยชุมชนและผู้คนที่เข้าทำกิจกรรมในพื้นที่ตลาด เนื่องจากมีสินค้าหลากหลายเข้ามาในตลาด ทำให้ชุมชนและผู้คนที่อยู่ในเมือง เกิดความเปลี่ยนแปลงและแตกต่างกับชุมชนในตลาดชนบทสมัยก่อน แต่นี่ถือเป็นความหมายอย่างกว้างๆ เท่านั้น เห็นได้ว่า ตลาดจะเป็นสถานที่หรือบริเวณก็ได้ ที่จะมีผู้คนมาชุมนุมทำกิจกรรมซื้อขายสินค้าหลากหลายประเภทต่าง ตามช่วงเวลาต่างๆกัน จากความหมายของตลาดที่กล่าวมา ตลาดยังสามารถแบ่งรูปแบบได้หลากหลาย ทั้งจากที่ตั้งของตลาด แบ่งจากช่วงเวลาขณะที่มีการค้าขายในตลาด หรือแบ่งจากประเภทของสินค้า ในตลาดนั้น การแบ่งรูปแบบของตลาดนั้น รัฐวิชัย ศุภจัตุรัส (2556) แบ่งตลาดออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ตลาดนัด ตลาดตามฤดูกาลและตลาดประจำหนึ่ง คือ ตลาดนัด ทำการแบ่งจากช่วงเวลาการใช้งานตลาด กล่าวคือ จะทำการค้าขายโดยไม่ได้ตั้งอยู่ประจำ จัดขึ้นในวันที่กำหนด เช่น วันพุธวันศุกร์ วันเสาร์หรือวันอาทิตย์ของสัปดาห์ เฉพาะวันที่ 1 และ วันที่ 16 ของเดือน เป็นต้น มีขนาดเล็กไปจนถึงใหญ่ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ระดับอำเภอ ระดับเมือง ระดับประเทศหรือกระทั่งระดับโลก ตัวอย่างเช่น ตลาดนัดจตุจักรที่มีขนาดใหญ่ เปิดทำการในช่วงวันหยุดเสาร์และวันอาทิตย์ ตั้งแต่เช้าถึงเย็น มีแผงค้าขายกว่า 8,000 แผง มีอาคารประกอบอื่นเช่น ห้างสรรพสินค้า หอนาฬิกา ธนาคาร สถานีรถไฟใต้ดิน ฯลฯ สองคือประเภทตลาดตามฤดูกาลใช้สินค้าที่มีในช่วงเวลานั้นเป็นตัวกำหนดรูปแบบ สามได้แก่ ตลาดประจำ อยู่ในระยะเวลาในการใช้งานตลาด ที่มีเวลาที่แน่นอน อาจจะเป็นตลาดเช้า ตลาดเย็น ซึ่งแบ่งย่อยได้เป็น ตลาดสด ตลาดเฉพาะอย่าง ย่านการผลิต กิตติพร ใจบุญ (2551) แบ่งตลาดออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่ หนึ่ง คือ ตลาดน้ำและตลาดบก แสดงถึงที่ตั้งของตลาดว่าอยู่บริเวณใด ก็จะทำการแบ่งตามบริเวณนั้น สอง คือ ตลาดสด ที่เน้นไปที่ตั้งตามเส้นทางคมนาคมทางบก เป็นตลาดที่มีการปรับปรุงและพัฒนาด้านอาคาร สินค้า ระบบสาธารณูปโภคต่างๆในปัจจุบัน สาม คือ รูปแบบหาบเร่แผงลอย จัดรูปแบบตามสถานที่ ที่สามารถกลายเป็นตลาดหาบเร่ได้ เมื่อมีการเคลื่อนย้ายเกิดขึ้น สี่ คือ ตลาดนัด ที่หมายถึงการใช้ช่วงเวลาของการทำค้าขาย ซึ่งไม่แน่นอน มาใช้ในการจัดรูปแบบ ห้า คือ ตลาดสินค้าเฉพาะอย่าง หมายถึง ตลาดที่

จำแนกรูปแบบตลาดจากสินค้า ที่มีความเฉพาะด้านในตลาดนั้นๆ และสุดท้าย ได้แก่ ย่านการค้า เป็นรูปแบบจากที่ตั้งและสินค้า ที่มีความหลากหลาย กระทั่งกลายเป็นย่านขึ้นมา มักอยู่ในบริเวณ ศูนย์กลางของเมือง ในขณะที่ เกียรติ จิวกุล และคณะ (2525) แบ่งระดับของตลาดออกเป็น 3 แบบ แบบแรก ได้แก่ ตลาดระดับสี่มุมเมือง ตั้งอยู่ศูนย์กลางในบริเวณที่เด่นชัด ประกอบไปด้วยอาคาร ตลาดหลายๆ ตึกแถว อาคารพาณิชย์ หาบเร่แผงลอย มีสินค้าหลากหลายและปริมาณมาก แบบที่สอง คือ ตลาดระดับกลุ่มชุมชน (ริมถนนสายสำคัญ) ประกอบด้วย ตลาดสด ตึกแถว อาคารพาณิชย์ หาบเร่แผงลอย สินค้าเริ่มมีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับรถรับจ้าง มีทางเข้า-ออกและที่จอดรถ แบบที่สามได้แก่ ตลาดระดับชุมชนขนาดเล็ก(ตลาดปากซอย) ประกอบไปด้วย การค้าขายสินค้าทั่วไปใกล้ บ้าน ร้านค้า มีลักษณะชั่วคราว ไม่คำนึงถึงการเข้าออกของรถ มีสินค้าไม่มาก เกี่ยวกับความเป็นย่าน พรนภา พรพันธุ์ไพบูลย์ (2552) ได้อธิบายถึงความหมายของ “ย่านตลาด” เพิ่มเติมว่า ตลาดระดับสี่มุมเมือง ตลาดระดับกลุ่มชุมชนและตลาดระดับชุมชนขนาดเล็ก เป็นลำดับศักดิ์ของ ย่านตลาด ส่วนเงื่อนไขที่ยังคงความเป็น ย่านตลาดอยู่ได้ ต้องมีครบทั้ง 4 เงื่อนไข เงื่อนไขแรก ได้แก่ ความหลากหลายของกิจกรรม หมายถึง กิจกรรมของชุมชนหรือกิจกรรมทางสังคม อาจจะทำหรือชั่วคราวก็ได้ เงื่อนไขที่สอง ความยืดหยุ่น ของการใช้พื้นที่ หมายถึง การใช้งานในย่านตลาดต้องมีความยืดหยุ่นสูง เพื่อให้สามารถรองรับกิจกรรม ที่หลากหลายได้ โดยพิจารณาจากประเภทของ กิจกรรม พื้นที่และช่วงเวลาของการเกิดกิจกรรมนั้น เงื่อนไขที่สาม ความหนาแน่นของกิจกรรมการค้า หมายความว่า กิจกรรมการค้าภายในย่านตลาดต้องมีความยืดหยุ่นสูง โดยพิจารณาจากปริมาตรของ ที่ว่าง (Space) และช่วงเวลาที่เกิดกิจกรรมการค้า เงื่อนไขสุดท้าย คือ ความสะดวกในการเข้าถึง พิจารณาได้จากการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ ทั้งการเชื่อมต่อระดับภายในย่านตลาด โดยเฉพาะบริเวณ จุดเปลี่ยนถ่ายการสัญจรประเภทต่างๆภายในย่านตลาดและบริเวณใกล้เคียง รวมถึงการเชื่อมต่อระดับระหว่างย่านตลาดและย่านอื่นๆใกล้เคียงความเป็นย่านตลาดจึงจะคงอยู่ได้และจะขาดเงื่อนไขใด เงื่อนไขหนึ่งไม่ได้

เมื่อมองไปยังที่ตั้งของเมืองอุดรดิตถ์ ที่มีลักษณะเป็น เมืองสุดท้ายของภาคเหนือตอนล่าง จึงมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นตลาดของกลุ่มเมือง ทางภาคเหนือ โดยภาคเหนือ มีคำเรียกทาง ภาคเหนือว่า “กาด” แบ่งออกได้หลายประเภท ดังนี้ อ้างถึงจากงานเขียนของ ดุจฤดี คงสุวรรณ (2560) กล่าวถึง ตลาดที่สำคัญของเมืองเชียงตุง ที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นแอ่งที่ราบ ได้แก่ กาดหลวง รวมถึงระบบการจัดการตลาดแบบกาด 5 วันของเมืองเชียงตุง ในช่วงที่ ดร.วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์ (William Clifton Dodd) หมอสอนศาสนาชาวสหรัฐอเมริกา เดินทางจากเชียงใหม่ไปสอน ศาสนาที่เชียงตุง ในปี พ.ศ. 2447 (ยุครัชกาลที่ 5) เอาไว้ว่า เมืองเชียงตุง เป็นศูนย์กลางค้าขายที่สำคัญของกาด 5 วัน หมายถึง การเปิดปิดของกาดนัดหมุนเวียนตามช่วงเวลาแต่ละวัน จะมีสินค้าไม่เท่ากัน วันหนึ่งหนึ่ง ได้แก่ “วันกาดหลวง” จะมีสินค้าจากผู้ค้าขายจากภายในเมืองและภายนอกเมือง

มาทำการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ามากที่สุด ส่วนวันที่หา ได้แก่ “วันกาตช่วง” จะเป็นวันที่ผู้ค้าแลกเปลี่ยนสินค้ากันเอง เพื่อนำไปขายต่อไปใน วันกาตหลวง ที่จะเริ่มขึ้นต่อ นอกจากนี้ โดยมีใช้ถนนเป็นอาคารตลาด และทำการค้าขายแบกะดิน โดยการปูเสื่อ นั่งขายของกับพื้น นอกกาตเป็นพื้นที่จอดของกองคาราวานสัตว์ต่าง นอกจากนี้ ยังมีกาตอื่นๆ เช่น กาตบุง กาตเต่า กาตก้อม เป็นต้น เป็นกาตระดับหมู่บ้าน ห่างจากตัวกาตหลวงประมาณ 8-15 กิโลเมตร ทำการค้าขายพร้อมกับกาตหลวง โดยรับสินค้ามาจากย่านการผลิตโดยรอบ และรับสินค้าจากกาตหลวง มาจำหน่ายอีกต่อหนึ่ง ในขณะที่แผ่นดิน อุณจะนำ (2559) กล่าวถึง คำว่า”กาต” ว่า แปลว่า ตลาด ส่วน”หลวง”หมายถึง ใหญ่ “กาตหลวง” จึงหมายถึงกาตขนาดใหญ่ ในภาษาไทยถิ่นเหนือ ก่อนหน้านี้ ปาณิศา คงสมจิตต์ (2557) ได้กล่าวถึง ความหมายของกาตหลวงไว้ว่า กาตหลวง มีพัฒนาการมาจาก กาตก้อม ที่เป็นตลาดขนาดเล็ก ระดับชุมชน มีการวางขายสินค้าแบกะดิน วางบนพื้น หรือเพิงขายของริมทาง เมื่อมีผู้คนมาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันมากขึ้น จนกลายเป็นตลาดขนาดใหญ่เป็นศูนย์กลางการค้าขาย โดยเฉพาะกาตที่อยู่ในเวียงหรือในเมือง จึงกลายเป็นกาตหลวง เช่น ตลาด วโรรส ในจังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบันที่คนพื้นที่จะนิยมเรียกว่า กาตหลวง นอกจากนี้ อ้างถึงใน สมโชติ อ๋องสกุล, 2545, อ้างอิงใน ปาณิศา คงสมจิตต์, 2557) ที่เคยได้อธิบายถึงการจำแนกประเภทตลาดไว้ว่า กาตหมั่ว หมายถึง ตลาดสด ตลาดนัด ที่ขายตอนเช้า กาตแลง หมายถึง ตลาดที่ขายเฉพาะ ตอนเย็น กาตลาดและกาตเลิง หมายถึง ตลาดที่มีของมาขายตลอดวัน กาตหลวง หมายถึง ตลาดขนาดใหญ่ที่มีคนมาค้าขายมาก กาตลี หมายถึง ตลาดที่มีขนาดย่อมกว่ากาตหลวง กาตช่วง หมายถึง ตลาดขนาดเล็ก กาตก้อม หมายถึง ร้านขายของชำ ที่อาศัยในแต่ละชุมชน จัดทำขึ้น กาตผี หมายถึง บริเวณที่โล่งในป่า ลมพัดเย็นสบาย นอกจากนี้ ตลาดยังมีระบบเศรษฐกิจ (Market Economy) เป็นส่วนประกอบสำคัญ หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่แก้ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจและเป็นการตัดสินใจค้าขายแลกเปลี่ยนโดยไม่มีใครบังคับ ผู้ผลิตและผู้บริโภค มีอิสระ ในการเลือกผลิตสินค้าและบริการโดยอาศัยกลไกราคาเป็นสำคัญ ซึ่งกลไกราคาจะสะท้อนความขาดแคลนของสินค้าและบริการ ควรจำกัดบทบาทของรัฐให้น้อยที่สุด บุคคลจะเลือกสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับตน และจะทำให้สังคมโดยรวมมีสวัสดิการสูงสุด (สำนักนโยบายการออมและการลงทุน, ม.ป.ป., มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2553)

2.2.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงอยู่ของตลาด

ทั้งนี้ จากปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงย่านตลาดนั้น จากงานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของย่านบางลำพู นั้น ชัยญญู ชีวภรณ์ภวิวัฒน์ (2544) กล่าวถึง บทบาทของย่านบางลำพูที่เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย มีตลาดเป็นศูนย์กลางการเติบโตของเมืองมี วัด และวัดเป็นแกนนำ ในอดีต มาเป็นพื้นที่พาณิชยกรรมที่สำคัญ และแหล่ง

ที่พนักท่องเที่ยวนั้นในปัจจุบัน ว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่าน มี 4 ปัจจัย ปัจจัยแรกมาจากอิทธิพลจากสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ปัจจัยที่สองมาจากอิทธิพลจากธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ปัจจัยที่สามคืออิทธิพลของเทคโนโลยี เช่น ระบบ การขนส่ง ระบบถนน และสิ่งปลูกสร้าง และปัจจัยสุดท้าย ได้แก่ อิทธิพลจากอดีต เช่น ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแต่ดั้งเดิม วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ค่านิยม และวิถีชีวิต ในขณะที่ ปิยาภา ร่มสนธิ (2546) กล่าวถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาพื้นที่ย่านเทเวศร์ว่า มีพัฒนาการจากชุมชนที่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลองในเรื่องของการตั้งถิ่นฐาน ต่อมาพื้นที่ได้รับอิทธิพลต่างๆจากการพัฒนา ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และลักษณะการใช้ที่ดิน การขยายตัวของประชากร ระบบโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้ย่านเทเวศร์เปลี่ยนแปลงจากพื้นที่พักอาศัยที่มีตลาดเป็นศูนย์กลาง มีวัด วังเป็นแกนนำของการขยายตัวมาเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมที่มีหน่วยงานราชการ สถานศึกษา และชุมชนพักอาศัยเป็นองค์ประกอบสำคัญว่า มี 4 ปัจจัย ได้แก่ 1) ปัจจัยจากสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง 2) ปัจจัยจากธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ 3) ปัจจัยจากเทคโนโลยี เช่น ระบบการขนส่ง และสิ่งปลูกสร้าง 4) ปัจจัยจากอดีต เช่น การใช้ที่ดินดั้งเดิม สิ่งจูงใจ อุปสรรคการตั้งถิ่นฐาน วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ และค่านิยม และงานเขียนของ รุติมาพร พามา และกฤตพร ห้าวเจริญ (2560) ที่กล่าวถึง “ย่านตลาดล่าง” ที่เป็นย่านที่ประกอบการค้ามานานกว่า 350 ปีของเมืองลพบุรี เป็นตลาดน้ำที่สำคัญ จนถูกลดบทบาทลงเมื่อมีการพัฒนาเส้นทางรถไฟและการตัดถนน รวมถึงการขยายตัวและพัฒนาอาคารการค้าใหม่ โดยปัจจัยที่ส่งผลการเปลี่ยนแปลงของย่านตลาดล่าง มี 2 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยหลักในด้านกายภาพ หมายถึง ที่ตั้งของย่าน พัฒนาการด้าน การคมนาคมขนส่ง และเหตุการณ์ไฟไหม้ย่านตลาดล่าง ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้าน การขยายตัวของเมือง การใช้ประโยชน์ที่ดินที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ทางสถาปัตยกรรม การดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ของคนในย่านเปลี่ยนไป ปัจจัยรอง คือ ปัจจัย เศรษฐกิจและสังคม ในรูปแบบและประเภทของกิจกรรม และการเข้ามาลงทุนของธุรกิจ ขนาดใหญ่ ส่งผลต่อ กิจกรรมการค้า วิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ และลดบทบาทความเป็นย่านลงไป

2.2.3 มาตรฐานความเป็นตลาดสดเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์

เริ่มจากพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 นั้น ข้อมูลของกระทรวงสาธารณสุขในการสำรวจโครงการตลาดน้ำซื้อ อ่างถึง หนังสือคู่มือตลาดน้ำซื้อ ของ สำนักสุขาภิบาลและน้ำ (กรมอนามัย, 2553) กล่าวว่า โครงการตลาดน้ำซื้อ ซึ่งกรมอนามัยได้ดำเนินงานมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2551- พ.ศ. 2552 และในปี พ.ศ. 2554 มีการจัดประเภทตลาดในจังหวัดอุดรดิตถ์ ประเภทที่ 1 โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกคือ เป็นตลาดที่มีโครงสร้างอาคารและดำเนินกิจการ

เป็นประจำหรืออย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้งนั้น พบว่าในพื้นที่ของจังหวัดอุตรดิตถ์ มีตลาดสดทั้งหมด 31 ตลาด แบ่งตามเขตอำเภอ ได้ดังนี้

1. อำเภอเมือง จำนวน 14 ตลาด ได้แก่ ตลาดสดเทศบาล 1, ตลาดสดเทศบาล 2, ตลาดสดเทศบาล 3, ตลาดสดเทศบาล 4, ตลาดสดเทศบาล 5, ตลาดสดท่าเสา, ตลาดสดศิริวัฒนา(ตลาดคลองโพธิ์), ตลาดสดตำบลบ้านดำนานาขาม, ตลาดสดพัฒนาท้องถิ่นบ้านปากฝาง, ตลาดวังสีสุบ, ตลาด ส.วัฒนา, ตลาดสดสามแยกวังกะพี้, ตลาดจิ้งจาม, ตลาดป่าขนุน
2. อำเภอลับแล จำนวน 5 ตลาด ได้แก่ ตลาดเจริญ ปัญญาองค์(ตลาดหัวดง), ตลาดสดศรีพนมมาศ, ตลาดทุ่งยั้ง, ตลาดอุไรวร(ตลาดไผ่ล้อม), ตลาดฝายหลวง
3. อำเภอดรอน จำนวน 2 ตลาด ได้แก่ ตลาดเทศบาลดรอน, ตลาดตำบลน้ำอ่าง
4. อำเภอพิชัย จำนวน 4 ตลาด ได้แก่ ตลาดวัดศรีมหาธาตุ, ตลาดท่าสัก, ตลาด อบต.พญาแมน, ตลาด อบต.บ้านหม้อ
5. อำเภอทองแสนขัน จำนวน 1 ตลาด ได้แก่ ตลาดตำบลทองแสนขัน
6. อำเภอท่าปลา จำนวน 2 ตลาด ได้แก่ ตลาดตำบลร่วมจิต, ตลาดเทศบาลตำบลท่าปลา
7. อำเภอน้ำปาด จำนวน 1 ตลาด ได้แก่ ตลาดเทศบาลตำบลน้ำปาด
8. อำเภอปากทำ จำนวน 1 ตลาด ได้แก่ ตลาดเทศบาลตำบลปากทำ
9. อำเภอบ้านโคก จำนวน 1 ตลาด ได้แก่ ตลาดเทศบาลตำบลบ้านโคก

สำหรับหลักเกณฑ์มาตรฐานของตลาดสดน้ำซ้อ กรมอนามัย (2553) กล่าวว่า มี 3 ด้าน ด้านที่หนึ่ง ได้แก่ ด้านสุขาภิบาลอาหารสิ่งแวดล้อม (Environmental Health) ด้านที่สอง ได้แก่ ด้านความปลอดภัยของอาหาร (Food Safety) ด้านสุดท้าย คือ ด้านการคุ้มครองผู้บริโภค (Consumer Protection) โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

...ด้านสุขาภิบาลอาหารสิ่งแวดล้อม (Environmental Health) มี 40 ข้อ ประกอบไปด้วย

1. ภายในตลาดมีการระบายอากาศอย่างเพียงพอ ไม่ร้อนอบอ้าว
2. มีการจัดการดูแลแผงทางเดิน ถนน ที่ตั้งรองรับมูลฝอยสาธารณะ และที่ตั้งรวบรวมขยะให้สะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ
3. ตลาดโดยรอบไม่มีน้ำขังเฉอะแฉะ
4. รางระบายน้ำเสียในตลาดเป็นชนิดรางเปิด สำหรับรางระบายน้ำรอบตลาด มีฝาปิดทำความสะอาดได้ และสามารถระบายน้ำได้ ไม่มีน้ำขัง ไม่อุดตัน

5. ภายในห้องส้วมไม่มีกลิ่นเหม็น มีการระบายอากาศดี
6. ระบบกักเก็บอุจจาระดี ไม่ชำรุด
7. มีการทำความสะอาดตลาดเป็นประจำ
8. มีน้ำใช้ที่สะอาดไว้บริการอย่างเพียงพอ
9. ห้องส้วมแยกเพศชาย-หญิง ออกจากกันเป็นสัดส่วน
10. มีการจัดวางสินค้า สิ่งของ วัสดุอุปกรณ์เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ให้เกะกะ รกรุงรังและไม่กีดขวางทางเดิน
11. สินค้าประเภทอาหารและเครื่องใช้เกี่ยวกับอาหาร จะต้องวางสูงจากพื้น ไม่น้อยกว่า 60 เซนติเมตร
12. ให้มีการล้างตลาดตามหลักสุขาภิบาล อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง
13. มีที่รองรับขยะมูลฝอยสาธารณะที่ถูกหลักสุขาภิบาลอย่างเพียงพอและทำความสะอาดอยู่เสมอ
14. มีการดักขยะมูลฝอยและบดักไขมัน ก่อนปล่อยลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อม
15. โครงสร้างตลาดมีความมั่นคงแข็งแรง ไม่ชำรุด พื้นตลาดทำด้วยวัสดุถาวร แข็งแรง ไม่ลื่น ทำความสะอาดง่าย
16. มีการจัดการควบคุมป้องกันสัตว์และแมลงพาหะนำโรคไม่ให้รบกวนและก่อความรำคาญ
17. มีผู้ดูแลรับผิดชอบในการรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความปลอดภัยของตลาด
18. แผงขายสินค้ามีความเข้มข้นไม่น้อยกว่า 200 ลักซ์
19. แผงขายสินค้าทำด้วยวัสดุถาวร เรียบ ทำความสะอาดง่าย และสูงไม่น้อยกว่า 60 ซม. และไม่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์พาหะนำโรค
20. จัดให้มีหมายเลขแผง ชื่อที่อยู่ผู้ขายของ ติดตั้งประจำแผงและมองเห็นชัดเจน
21. ที่รองรับมูลฝอยประจำแผงที่ถูกหลักสุขาภิบาลและทำความสะอาดอยู่เสมอ
22. ที่รวบรวมมูลฝอยที่ถูกหลักสุขาภิบาลและทำความสะอาดอยู่เสมอ
23. จัดให้มีที่เก็บน้ำสำรองหรือมีบริการน้ำสำรองไว้ให้เพียงพอต่อการใช้ในแต่ละวัน
24. ห้องส้วมชาย-หญิง ที่ปัสสาวะชาย อ่างล้างมือพร้อมสบู่ ต้องสะอาด ใช้การได้ มีจำนวนเพียงพอและตั้งอยู่ในที่เหมาะสม

25. มีผู้ทำความสะอาดห้องส้วม อย่างน้อยวันละ 2 ครั้ง
  26. บริเวณห้องส้วม มีที่รองรับมูลฝอยทำด้วยวัสดุแข็งแรง ไม่รั่วซึมและมีฝาปิด
  27. มีการป้องกัน ควบคุมสัตว์และแมลงพาหะนำโรค อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง
  28. มีสัตว์และแมลงพาหะนำโรคไม่เกินมาตรฐาน
  29. มีการจำหน่ายสินค้าแต่ละประเภทเป็นหมวดหมู่ไม่ตรงกัน
  30. มีชนิดและเครื่องดับเพลิงที่เหมาะสม ใช้การได้ ติดตั้งในบริเวณที่เห็นง่ายและสะดวก ต่อการนำมาใช้งาน
  31. จัดให้มีการบำรุงโครงสร้างต่างๆ ภายในตลาดให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานได้ อย่างปลอดภัยและถูกสุขลักษณะ
  32. มีการอำนวยความสะดวกด้านจราจร
  33. ผู้ขายของและผู้ช่วยขายของต้องแต่งกายเรียบร้อย มีสุขลักษณะวิทษา ส่วนบุคคลที่ดี
  34. ผู้ขายของและผู้ช่วยขายของต้องปฏิบัติให้ถูกสุขลักษณะในการใช้วิธีปรุงประกอบจำหน่ายอาหาร
  35. จัดให้มีตู้แสดงความคิดเห็นของประชาชน
  36. ทางเดินตลาดมีความกว้างไม่น้อยกว่า 2 เมตร
  37. มีการแยกประเภทมูลฝอยเป็นมูลฝอยสดและมูลฝอยทั่วไป
  38. มีกลุ่ม/ชมรมผู้ประกอบการตลาด ผู้ขายของ/ผู้ช่วยขายของ ผู้บริโภคอื่นๆ เช่น กิจกรรมการออกกำลังกาย
  39. จัดให้มีการอบรมผู้ขายของและผู้ช่วยขายของในตลาดด้านอนามัย สิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย
  40. น้ำเสียที่ผ่านระบบจะต้องได้มาตรฐาน (สำหรับตลาดที่มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ 2,500 ตารางเมตรขึ้นไป)
- ด้านความปลอดภัยของอาหาร (Food Safety) มี 6 ข้อ ประกอบไปด้วย
1. ตรวจไม่พบสารฟอร์มาลิน (น้ำยาดองศพ)
  2. ตรวจไม่พบสารกันเชื้อรา (ซาลีซิลิก)
  3. ตรวจไม่พบสารบอแรกซ์
  4. ตรวจไม่พบสารฟอกขาว
  5. ตรวจไม่พบยาฆ่าแมลง หรือตรวจพบในเกณฑ์ที่ปลอดภัย
  6. ตรวจไม่พบสารเร่งเนื้อแดงในเนื้อหมู (ส่งตรวจห้องปฏิบัติการ)
- และด้านการคุ้มครองผู้บริโภค (Consumer Protection) มี 3 ข้อ ประกอบไปด้วย

1. จัดให้มีสถานที่จัดบอร์ดให้แก่ผู้บริโภคในเรื่องที่เกี่ยวกับอาหารปลอดภัย โภชนาการและสุขลักษณะของตลาด
  2. จัดให้มีจุดทดสอบสารปนเปื้อน 5 ชนิด (ฟอร์มาลิน, สารกันรา, สารบอแรกซ์, สารฟอกขาว, ยาฆ่าแมลง) และมีเจ้าหน้าที่ผ่านประจำจุดทดสอบ หรือจัดให้มีการตรวจสอบสารปนเปื้อนที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ 5 ชนิด อย่างต่อเนื่องเป็นประจำ จากหน่วยงานราชการหรือภาคเอกชนที่ได้รับการรับรองมาตรฐาน
  3. จัดให้มีเครื่องชั่งกลางที่ได้มาตรฐานไว้บริการผู้บริโภคในตลาดอย่างน้อย 1 จุด และติดป้ายบอกไว้ชัดเจนโดยเจ้าของตลาดที่เข้าร่วมโครงการ
- ทั้งนี้ เมื่อปรับปรุงตลาดได้ตามเกณฑ์มาตรฐานแล้ว จะได้ป้ายสัญลักษณ์และใบรับรองมาตรฐานตลาดน่าซื้อ ใน 2 ระดับ ได้แก่
- ระดับ 2 ดาว หมายถึง ดี มีมาตรฐานดังนี้
    1. ต้องผ่านเกณฑ์มาตรฐานด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม 17 ข้อ
    2. ต้องผ่านเกณฑ์ด้านความปลอดภัยของอาหารทุกข้อ
    3. ต้องผ่านเกณฑ์ด้านการคุ้มครองผู้บริโภคทุกข้อ
  - ระดับ 3 ดาว หมายถึง ดีมาก มีมาตรฐานดังนี้
    1. ต้องผ่านเกณฑ์มาตรฐานด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมระดับดี (ข้อ 1-17) และต้องผ่านเกณฑ์มาตรฐานด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อม (ข้อ 18-40) อีกอย่างน้อย 18 ข้อขึ้นไป
    2. ต้องผ่านเกณฑ์ด้านความปลอดภัยของอาหารทุกข้อ
    3. ต้องผ่านเกณฑ์ด้านการคุ้มครองผู้บริโภคทุกข้อ

โดยที่ทางเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ ดำเนินการเกี่ยวกับโครงการตลาดน่าซื้อไว้ว่า มีการจัดอบรมและประชุมคณะกรรมการตลาด ตามโครงการตลาดน่าซื้อ เมื่อปี พ.ศ. 2556 เพื่อพัฒนา ปรับปรุงและยกระดับตลาดน่าซื้อในความรับผิดชอบ จำนวน 6 ตลาด ได้แก่ ตลาดสดเทศบาล 1, ตลาดสดเทศบาล 2, ตลาดสดเทศบาล 3, ตลาดสดเทศบาล 4, ตลาดสดเทศบาล 5, ตลาดสดท่าเสา และในปี พ.ศ. 2558 มีการจัดกิจกรรมอบรมผู้ประกอบการที่ตลาดท่าเสา และตลาดเทศบาล 2 เพื่อให้ความรู้หลักเกณฑ์ตลาดน่าซื้อ สารปนเปื้อนที่อันตรายต่อผู้บริโภค เพื่อให้ตลาดสด มีมาตรฐานและถูกสุขลักษณะต่อไป (เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์, 2556) และจาก ทะเบียนรายชื่อ ตลาดประเภทที่ 1 ปี 2558 (จำแนกรายจังหวัด) ปรากฏรายชื่อของ ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 ตลาดท่าเสา ที่ผ่านเกณฑ์ของโครงการตลาดน่าซื้อ อยู่ในระดับ 3 ดาว หมายถึง ดีมาก (ศูนย์อนามัยที่ 2 พิษณุโลก, 2558)

นอกจากนี้ยังมีกฎหมายอื่นๆที่กำหนดมาตรฐานตลาดสดไว้ รายละเอียดดังนี้ กฎกระทรวงฉบับที่ 55 (พ.ศ. 2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 (7 สิงหาคม 2543, หน้า 1- 5) กล่าวว่า ตลาดถือเป็นอาคารสาธารณะ และต้องมีระยะตั้งไม่ต่ำกว่า 3.50 ม. โดยวัดจากพื้นถึงยอดฝาท้ายหรือยอดผนังของห้องหรือส่วนของอาคารที่ไม่ใช่โครงสร้างหลังคา นอกจากนี้ กฎกระทรวงฉบับที่ 63 พ.ศ. 2551 ออกตามความพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 (20 พฤษภาคม 2551, หน้า 4- 5) กล่าวถึง ตารางเกณฑ์การกำหนดจำนวนห้องน้ำและห้องส้วมของอาคารประเภทตลาดว่า เกณฑ์ (1) ต่อพื้นที่อาคารที่ใช้ตั้งแผงไม่เกิน 100 ตร.ม. หรือจำนวนไม่เกิน 50 แผง โดยให้ถือจำนวนที่มากกว่าเป็นเกณฑ์ ห้องน้ำชาย ต้องมีห้องถ่ายอุจจาระไม่ต่ำกว่า 1 ห้อง โถปัสสาวะไม่ต่ำกว่า 1 ชั้นและอ่างล้างมือไม่ต่ำกว่า 1 ชั้น ส่วนห้องน้ำหญิง ต้องมีห้องถ่ายอุจจาระไม่ต่ำกว่า 3 ห้อง เกณฑ์ (3) ต่อพื้นที่อาคารที่ใช้ตั้งแผงเกิน 200 ตร.ม. แต่ไม่เกิน 400 ตร.ม. หรือจำนวนแผงเกิน 100 แผง แต่ไม่เกิน 200 แผง โดยให้ถือจำนวนที่มากกว่าเป็นเกณฑ์ ห้องน้ำชาย ต้องมีห้องถ่ายอุจจาระไม่ต่ำกว่า 3 ห้อง โถปัสสาวะไม่ต่ำกว่า 3 ชั้นและอ่างล้างมือ ไม่ต่ำกว่า 1 ชั้น ส่วนห้องน้ำหญิง ต้องมีห้องถ่ายอุจจาระไม่ต่ำกว่า 6 ห้องและอ่างล้างมือ ไม่ต่ำกว่า 1 ชั้น เกณฑ์ (5) ต่อพื้นที่อาคารที่ใช้ตั้งแผงเกิน 600 ตร.ม. แต่ไม่เกิน 1,000 ตร.ม. หรือจำนวนแผงเกิน 300 แผง แต่ไม่เกิน 500 แผง โดยให้ถือจำนวนที่มากกว่าเป็นเกณฑ์ ห้องน้ำชาย ต้องมีห้องถ่ายอุจจาระไม่ต่ำกว่า 5 ห้อง โถปัสสาวะไม่ต่ำกว่า 5 ชั้นและอ่างล้างมือไม่ต่ำกว่า 2 ชั้น ส่วนห้องน้ำหญิง ต้องมีห้องถ่ายอุจจาระไม่ต่ำกว่า 10 ห้องและ อ่างล้างมือไม่ต่ำกว่า 2 ชั้น โดยสามารถแบ่งประเภทตลาดตามข้อกำหนดได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ตลาดประเภทที่ 1 ได้แก่ ตลาดที่มีโครงสร้างอาคารและมีลักษณะกำหนดไว้ในส่วนที่ 1 ตลาดประเภทที่ 2 ได้แก่ ตลาดที่ไม่มีโครงสร้างอาคารและมีลักษณะกำหนดไว้ในส่วนที่ 2 อ้างอิงจาก กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551 (17 มกราคม 2551, หน้า 1 - 15) กล่าวขยายความถึงตลาดประเภทที่ 1 ว่า

...ตลาดประเภทที่ 1 ต้องมีส่วนประกอบของสถานที่ และสิ่งปลูกสร้าง คือ อาคาร สิ่งปลูกสร้างสำหรับผู้ขายของ ที่ขึ้นถ่ายสินค้า ห้องส้วม อ่างล้างมือ ที่เก็บรวบรวม หรือที่รองรับมูลฝอยและที่จอดพาหนะ...ต้องมีและเป็นไปตามหลักเกณฑ์และสุขลักษณะ ดังต่อไปนี้

- (1) ถนนรอบอาคารตลาดต้องกว้างไม่น้อยกว่า 4 เมตร และมีทางเข้าออกบริเวณตลาดกว้างไม่น้อยกว่า 4 เมตร อย่างน้อยหนึ่งทาง
- (2) ตัวอาคารตลาดทำด้วยวัสดุถาวร มั่นคงและแข็งแรง
- (3) หลังคาสร้างด้วยวัสดุทนไฟ และแข็งแรงทนทาน ความสูงของหลังคาต้องมี

ความเหมาะสมกับการระบายอากาศของตลาดนั้น

(4) พื้นทำด้วยวัสดุถาวร แข็งแรง ไม่ดูดซึมน้ำ เรียบ ล้างทำความสะอาดง่าย ไม่มีน้ำขังและไม่ลื่น

(5) ทางเดินในอาคารต้องมีความกว้างไม่น้อยกว่า 2 เมตร

.... (9) แผงจำหน่ายสินค้าประเภทอาหารทำด้วยวัสดุถาวร เรียบ มีความลาดเอียง และทำความสะอาดง่าย มีความสูงจากพื้นไม่น้อยกว่า 60 เซนติเมตร มีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 1.50 ตารางเมตร และมีทางเข้าออกสะดวก...ระบบบำบัดน้ำเสียหรือน้ำทิ้ง และทางระบายน้ำตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคาร...การติดตั้งระบบป้องกันอัคคีภัยน้ำตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคาร...ต้องจัดให้มีที่ขนถ่ายสินค้า...ต้องจัดให้มีห้องส้วม ที่ปัสสาวะและอ่างล้างมือตามแบบและจำนวนที่กำหนด ในกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคาร...ต้องจัดให้มีที่เก็บรวบรวมหรือที่รองรับมูลฝอยตามที่กำหนดในกฎหมายว่าด้วยการควบคุมอาคาร ตั้งอยู่นอกตัวตลาด...ต้องจัดให้มีที่จอดยานพาหนะอย่างเหมาะสมตามที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นกำหนด

ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการแบ่งรูปแบบตลาดที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น สามารถจำแนกรูปแบบของตลาด ได้แก่ ตลาดสดประจำ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ตลาดบกและตลาดน้ำ รวมไปถึงระบบเศรษฐกิจของตลาด ความเป็นย่านตลาด และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของย่านตลาด ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวิจัย ได้ชัดเจนอย่างที่สุด

2.3 ประวัติศาสตร์ตลาดและการค้าของประเทศไทย

2.3.1 ยุคสุโขทัย

สมัยสุโขทัยตามหลักฐานที่ปรากฏ เริ่มต้นเมื่อ ปี พ.ศ. 1800 นับตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เสด็จขึ้นครองราชย์ เนื่องจากสุโขทัยมีชื่อเสียงที่อยู่มัธยมน้ำ ตลาดส่วนใหญ่จึงเป็นตลาดบก โดยมีตลาดปสานเป็นตลาดบกที่สำคัญในสมัยสุโขทัย เป็นทั้งตลาดประจำและตลาดนัด อยู่ทางตอนเหนือของเมือง กษัตริย์สมัยสุโขทัยทรงมีนโยบายส่งเสริมให้ผู้คนจากหัวเมืองเข้ามาค้าขาย โดยการไม่เก็บภาษีจังกอบ(ภาษีผ่านด่าน) สำหรับนำผลผลิตและสินค้ามาจำหน่ายในสุโขทัย เหตุที่ตลาดปสานมีขนาดใหญ่โตและตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองนั้น สันนิษฐานว่าสร้างมาก่อนกำแพงเมือง คาดว่าเป็นที่ชุมนุมของพ่อค้าต่างประเทศ จึงได้ตั้งชื่อเป็นภาษาเปอร์เซีย พ่อค้าต่างประเทศชอบค้าขายในห้องมิดชิด เพื่อสินค้าจะได้ไม่ถูกแดดและฝน เพราะฉะนั้นร้านจึงต้องเป็นแบบบารหารหรือปสาน ส่วนคน

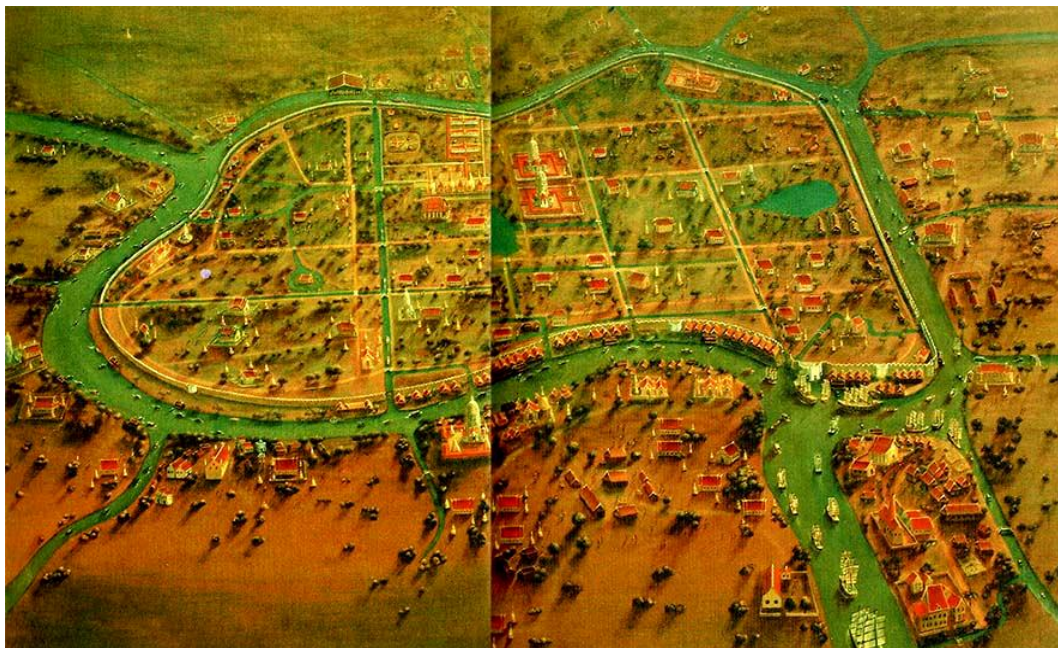
ไทยนิยมตั้งแผงลอยแบบกะดิน สินค้าส่วนมากเป็นผัก ผลไม้ และของใช้พื้นเมือง คนในตลาดมักเป็นผู้หญิงทำการค้าขาย ในช่วงเวลาเช้าเป็นส่วนใหญ่ พอช่วงสายก็เลิกค้าขาย ตลาดกลายเป็นที่โล่งเตียน เช่นเดิม (ชัย เรื่องศิลป์, 2522:เกียรติ จิวกุล และคณะ, 2525) เพื่อให้สามารถมองภาพของบรรยากาศการค้าขายในสมัยสุโขทัยได้ชัดเจนขึ้น ตามที่ นิจ หิณูชีระนนท์ (ม.ป.ป.) บอกเล่าถึงสภาพของการค้าขายในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จากหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงด้านที่ 3 บรรทัดที่ 1 - 3 ว่า “... เบื้องดินนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปสาน มีพระอนนะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว ป่าหมากกลาง มีไร่มีนา มีถิ่นถาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก...” นอกจากนี้ ชัย เรื่องศิลป์ (2522) ให้ความเห็นถึงสินค้าในสมัยสุโขทัยว่า สินค้าแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สินค้าในประเทศและสินค้าต่างประเทศ สินค้าจากต่างประเทศนั้น ได้แก่ สินค้าอุปโภคบริโภค เช่น เครื่องครัวโลหะของแขก เครื่องถ้วยชามของจีน ฝ้ายอย่างดีเนื้อสวยจากต่างประเทศ เป็นต้น จากงานวิจัยของ รัฐวิชัย ศุภจัตุรัส (2556) กล่าวถึง ย่านการผลิตในยุคกรุงสุโขทัยนั้น มีหลากหลายการผลิต รวมถึงสิ่งที่ใช้แลกเปลี่ยน ในการค้าขายสินค้า ว่า

...มีหลายประเภท มีการส่งเสริมการทำนา ทำสวนผัก-ผลไม้ เช่น มะม่วง มะพร้าว หมากพลู เป็นต้น การทำไร่ ไร่ไร่อ้อย การเลี้ยงสัตว์เพื่อค้าขายได้แก่ วัว ควาย ช้าง ม้า เป็นต้น มีประมงน้ำจืด เครื่องเคลือบดินเผา มีช่างผู้ชำนาญในการหล่อสำริด กันมาก ได้แก่ เทวรูปและรูปปั้นสำริด เครื่องประดับ เครื่องอุปโภค อาวุธ นอกจากนี้ ยังผลิตสำหรับ งานสถาปัตยกรรม เช่น ตะปู เหล็กหล่อ เป็นต้น นอกจากนี้ ในการค้าขายจะมีการแลกเปลี่ยนโดยใช้ของแลกเปลี่ยนหรือ การใช้เงินแลกเปลี่ยนซึ่งเงินในสมัยนั้น ทำมาจากทอง เงิน และเบี้ยต่างๆ แต่ทองนั้นยังไม่มีการขุดพบ มีโลหะผสมตะกั่วเรียกว่าชิน เงินชนิดนี้ใช้ชื่อว่า ‘เงินชูป’ หรือ ‘เงินคูป’ อีกชนิดเรียกว่า ‘เงินพดด้วงขาบาก’ ส่วนเงินเบี้ยที่ใช้กันมี เบี้ยโพลง เบี้ยจั่น เบี้ยแก้ว เป็นต้น ส่วน ‘เงินชูป’ หรือ ‘เงินคูป’ มีตั้งแต่ 1บาท ถึง 9บาท

2.3.2 ยุคอยุธยา

ต่อมายุคอยุธยา เริ่มต้นในสมัยพระเจ้าอู่ทอง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1893 เป็นต้นมา ในยุคสุโขทัยนั้น เนื่องจากมีภูมิประเทศอยู่ไกลจากแม่น้ำ ตลาดที่พบจึงมีเพียงตลาดบกเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแตกต่างกับยุคอยุธยา ซึ่งตลาดส่วนใหญ่ในยุคนี้ มักเป็นตลาดน้ำมากกว่าตลาดบก เห็นได้จากลักษณะความเป็นเมืองของยุคนั้น จากงานวิจัยของ พิศรพรรณ เสือคง (2553) กล่าวถึง ภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยุธยาว่า มีปัจจัยหลักในการเป็นเมืองกึ่งเมืองท่า แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางหลักในการติดต่อคมนาคมจากปากอ่าวเข้ามาในเมือง ชาวเมืองมีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าวัฒนธรรมกับชาวต่างชาติ ในขณะที่

อาคม พัฒยะและนิธิเอียวศรีวงศ์ (2548 ,หน้า87-88 อ้างอิงใน เพชรรุ่ง เทียนปวีโรจน์, 2552) กล่าวถึงความสำคัญของการตั้งเมืองอยุธยาซึ่งใกล้แหล่งน้ำ ทำให้เมืองมีลักษณะของความเป็นตลาดขนาดใหญ่เช่นกันว่า ตำแหน่งของเมืองอยุธยามีความสัมพันธ์กับการค้าทางทะเลเพราะตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางการค้าในทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย เป็นศูนย์กลางกระจายสินค้าจากในภาคพื้นทวีปออกสู่ภายนอกและภายนอกเข้าสู่ตลาดดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และจีน นอกจากนี้ มีแม่น้ำสำคัญที่เป็นปัจจัยสำคัญเพิ่มเติม มาส่งเสริมให้อยุธยากลายเป็นเมืองท่าและตลาดขนาดใหญ่ได้ ตามที่เกียรติ จิวกุล และคณะ (2525) ให้ความเห็นว่า อยุธยาอยู่ไม่ไกลจากปากน้ำนัก เป็นที่ชุมนุมของแม่น้ำสามสาย คือ เจ้าพระยา ป่าสัก และลพบุรี ทำให้เมืองอยุธยาเป็นศูนย์กลางการติดต่อระหว่างหัวเมืองภาคเหนือกับปากอ่าว มีพ่อค้าชาวเอเชียรู้จักเมืองอยุธยาอยู่แล้ว ส่วนพ่อค้าชาวยุโรปเริ่มเข้ามาในสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 ในเรื่องการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ของเมืองนั้น พชรพรรณม เสือคง (2553) กล่าวว่า อยุธยามีการใช้ประโยชน์จากเมืองชั้นในโดยรอบในลักษณะวงชั้น พื้นที่ชั้นในกำแพงพระนครเป็นชุมชนและตลาดการค้า พื้นที่ชั้นกลางบริเวณแขวงจังหวัดทั้ง 4 เป็นพื้นที่เพาะปลูก พื้นที่บริเวณรอบนอก ได้แก่ หัวเมืองต่างๆ เป็นแหล่งของป่าหายาก เป็นที่ต้องการของตลาดยุโรปและจีน ถัดไปไกลสุดคือเมืองประเทศราช มีหน้าที่ส่งบรรณาการแก่เมืองอยุธยา แต่ไม่ได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเนื่องจากไม่สามารถ แฝ่พระราชอำนาจเข้าไปได้ทั่วถึง

ภาพ 7 แสดงที่ตั้งของเมืองอยุธยาที่มีสภาพเป็นเกาะ มีแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสักและ
แม่น้ำลพบุรีล้อมรอบ วาดโดย พิชญ์ แดงพันธ์

ที่มา: วินัย พงศ์ศรีเพียร . (2551). พรรณานาฏมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอ หลวง(ฉบับ
ความสมบูรณ์). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุษาคเนย์

ตลาดน้ำในเมืองอยุธยามีสินค้าหลากหลายชนิด ตามที่ พิชรพรรณ เสือคง (2553) กล่าวถึง
สินค้าในตลาดอยุธยา ว่า มีหลายประเภท ได้แก่ จำพวกอาหารสดประเภทเนื้อสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็ด
ปลาทะเล ปลาน้ำจืด เป็นต้น ประเภทผัก ผลไม้ เช่น หมากรุก พลู ฝรั่ง มะพร้าวห้าว อาหารประเภท
เครื่องปรุง อาหารตากแห้ง อาหารทะเลอย่าง ฯลฯ รวมถึงขนม ผลไม้จากต่างชาติ เช่น ขนมเปี๊ยะ ขนมโก๋
หุจดลาม ใบชา แมงกะพรุน รวมถึงสินค้าพวกของใช้อุปโภคต่างๆ ในขณะที่ เพชรรุ่ง เทียนปวีโรจน์
(2552) กล่าวถึงตลาดในเมืองอยุธยา ว่า เป็นแหล่งรวมสินค้าจากดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น
ของป่า ทอง ครั่งและกำยาน ซึ่งเป็นสินค้าที่มาจากอาณาจักรล้านช้าง เป็นเมืองท่ารับสินค้าจาก
เมืองเชียงใหม่ของอาณาจักรล้านนา จากนั้นจึงนำไปจำหน่ายต่อยังเมืองอื่นๆ นอกจากนี้ วินัย พงศ์ศรี
เพียร (2551) ให้ความเห็นเกี่ยวกับจำนวนตลาดในสมัยอยุธยา ว่า ตลาดน้ำหรือตลาดท้องถิ่นรอบกรุง
มี 4 ตลาดใหญ่ ได้แก่ ตลาดน้ำวนบางกะจะ ตลาดปากคลองคูจาม ตลาดศาลเจ้าปูนเท่ากั ตลาดบก
นอกกำแพงพระนคร 30 ตลาด เช่น ตลาดตลาดปากคลองคูไม้ร้อง ตลาดปากคลองวัดเดิมน้ำวัด
พระธาตุ ตลาดลาว ตลาด ริมคลองน้ำยา เป็นต้น ตลาดบกในกำแพงพระนคร 61 ตลาด แบ่งเป็น

ตลาดเช้า-เย็น 40 แห่ง ร้านชำ 21 แห่ง เช่น ถนนย่านป่าโทน ถนนย่านป่าขนม ถนนย่านป่าเตรียม ย่านป่าฟูก ถนนย่านตะแลงแกง ถนนย่านในไก่ ฯลฯ ย่านการผลิตและบ้านผลิตสินค้าที่ค้าขายรอบเกาะเมือง 30 ย่าน ยกตัวอย่างเช่น ย่านสำพณี บ้านเกาะขาด บ้านนางเลิ้ง เป็นต้น เรื่องของชื่อตลาดนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ส่วนใหญ่นอกจากชื่อที่ตั้งมาจากสถานที่ เช่น ตลาดปากคลองคูจาม คาดว่าตั้งมาจากพื้นที่บริเวณปากคลอง ย่านตะแลงแกง น่าจะตั้งมาจากพื้นที่ใกล้บริเวณประหารชีวิตนักโทษในยุคนั้นนั้น มักอยู่บริเวณกลางเมือง แล้วส่วน ตลาดย่านถนน คงจะพัฒนามาจากการทำถนนเข้าไปยัง ย่านหรือป่า แล้วตั้งชื่อตลาดตามย่านหรือป่านั้นๆ ในส่วนราคาซื้อขายในตลาด มีกำหนดที่ค่อนข้างแน่นอน และผู้คนที่ไปพ่อค้าแม่ค้ามีจำนวนมากมายและมักอาศัยอยู่ในเรือ อ่างถึง แשרแวง (2550) กล่าวว่า ผู้คนในยุคอยุธยาไม่ต่ำกว่า 1 ใน 4 ของจำนวนประชากรอาศัยอยู่ในเรือทุกชนิดและทุกขนาด โดยมากเป็นครอบครัวของผู้ค้าแร่ที่ประจำอยู่ในเมืองหลวงหรือเรือไปทำการค้าที่อื่น ทั้งกลางวันและกลางคืนจะขึ้นบกก็เมื่อจำเป็นจริงๆ ส่วนสินค้าที่ค้าขายและมีการอุปโภคบริโภคตามตลาดกันในยุคอยุธยา เช่น ไก่ราคาราว 16 ชูส์ (Sou (ซู) : เงินฝรั่งเศสโบราณ เท่ากับหนึ่งในยี่สิบของฟรังก์ คือ 5 ซังติม) ต่อ 12 ตัว ลูกแพะลูกแกะหาได้ยาก มีเปิดเป็นส่วนมากไชร้อยละ 4-3 ชูส์ เนื้อวัวก็ราคาถูก แต่ไม่ค่อยมีการบริโภคมากนัก เนื้อแกะมีการนำเข้าจากปัตตาเวียและมะหังล (Mogol) นิยมกินข้าวมากกว่าขนมปังเนื่องจากการผลิตแป้งสาลียากกว่าจะได้สักลิตร เนยหาได้จากแขกมัวร์ ที่รีดนมวัว และทำเนยขาย เหล้าองุ่นมีการนำเข้าจากประเทศเปอร์เซียหรือจากยุโรป เหล้าองุ่นจากสเปน แต่คนไทยสมัยนั้นนิยมเครื่องดื่มพื้นเมืองที่ผลิตเองมากกว่า อีกทั้งการแลกเปลี่ยนสินค้า มักใช้เหรียญกษาปณ์เงินเป็นส่วนใหญ่ ขนาดใหญ่ที่สุดมีค่าเท่ากับ 6 ฟรังก์ ขนาดต่อมาเรียกว่าบาท (bat) 3 ฟรังก์ ขนาดที่สาม เรียกว่าสองสลึง (song-slung) 30 ชูร์ ขนาดที่สี่เรียกว่าสลึง (slung) 15 ชูร์ ขนาดสุดท้ายคือ เฟื่อง (Fuang) 7 ชูร์ครึ่ง 1,200 เบี้ยเท่ากับ 1 เฟื่อง คนที่ไปตลาดอาจซื้อสินค้าได้ 50-60 ชนิด ในขณะที่จำนวนแพค้าขายของตลาดน้ำและย่านการค้าที่มีอยู่รอบเมืองอยุธยา ตามที่ ชัย เรื่องศิลป์ (2522) อ้างถึงคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เกี่ยวกับการค้าขายรอบกรุงศรีอยุธยาว่า มีการใช้แพลอยเป็นร้านค้าอยู่รอบกรุงประมาณ 21,000 แพ ทั้งยังมีชาวเมืองอ่างทอง ลพบุรี เมืองอินทร์ เป็นต้น นำข้าวเปลือกบรรทุกเรือ มาขายในกรุง ส่วนในยุคนั้นมีสินค้าต้องห้ามสำหรับขาย เช่น ไม้ฝาง ไม้กฤษณา ดีบุก นอรรมาศ (นอแรด) งาช้าง ไม้จันทน์ และไม้หอม งาช้าง ดินประสิ่ว เป็นต้น ย่านการค้ามี 3 อย่าง หนึ่งคือย่านป่าขายสินค้าจำพวกไหมครุย ไหมพื้น มีด พรำ จอบ เสียม สองคือย่าน เข้าใจว่าเป็นย่านการค้าขายสินค้าหลากหลายชนิด สามคือตลาด แบ่งเป็นตลาดบกและตลาดน้ำ สินค้าต่างๆตามตลาดนั้น กระจายอยู่ตามตลาดน้ำ ตลาดบกและย่านการผลิต ทั้งในและนอกเมือง

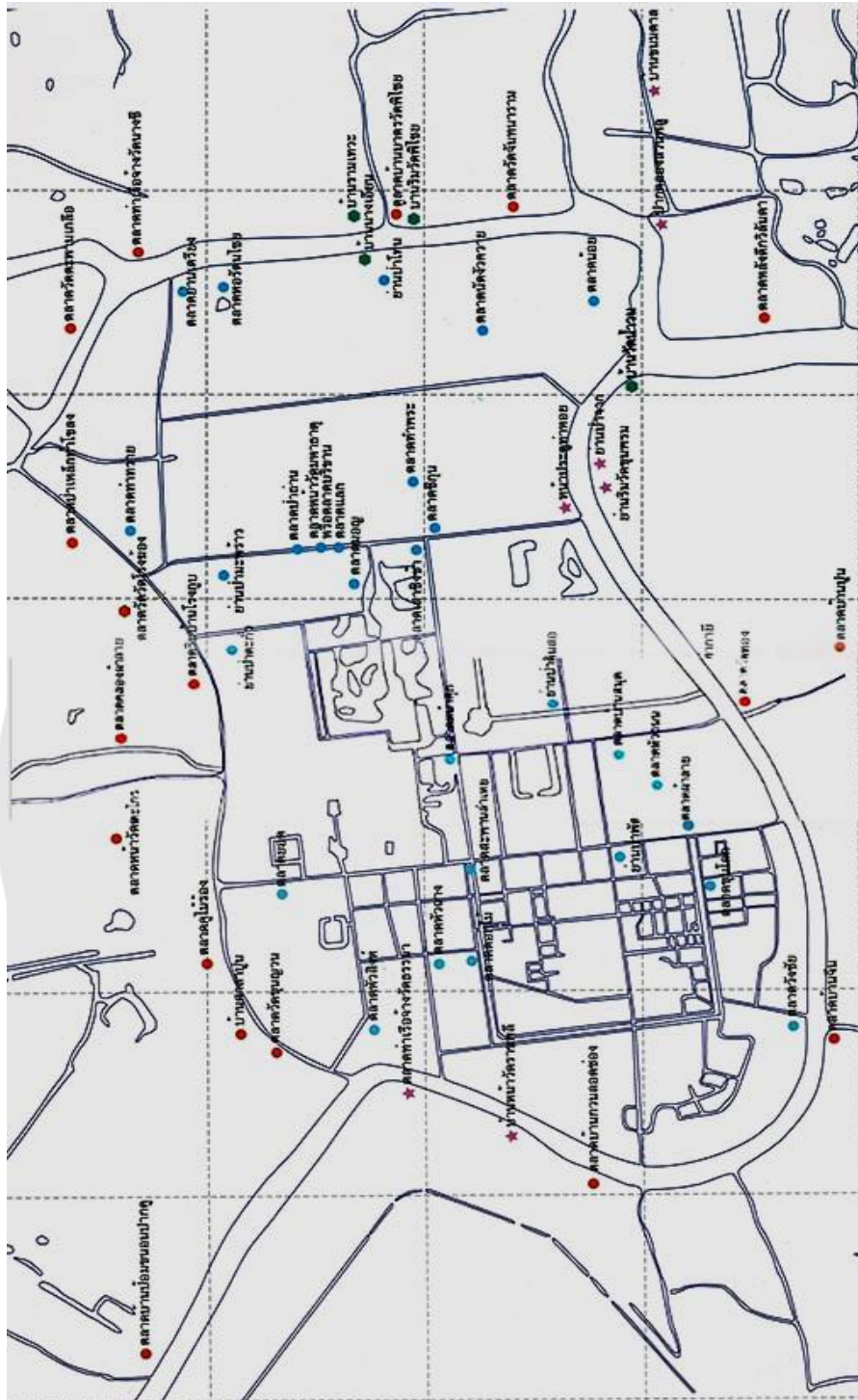
ภาพ 8 แสดงบรรยากาศเรือนแพค้าขายในแม่น้ำช่วงสมัยอยุธยาจากจิตรกรรมฝาผนัง
วัดราชประดิษฐฯ กรุงเทพฯ

ที่มา: ราตรี โตพงษ์พัฒน์ . (2543). วิถีชีวิตของเกษตรภาคกลาง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว

ในงานวิจัยของ เพชรรุ่ง เทียนปวีโรจน์ (2552) กล่าวถึงจำนวนและที่ตั้งตลาดบก ของเมืองอยุธยาเพิ่มเติมว่า ตั้งอยู่ในและนอกกำแพงพระนคร ในกำแพงพระนครมี 61 ตลาด นอกกำแพงพระนครมี 30 ตลาด ตลาดบกในกำแพงพระนคร มีทั้งที่เป็นลักษณะทำการค้าขายช่วงเช้า-เย็น เช่น ตลาดท่าช้าง ตลาดป่าถ่าน ตลาดถนนดินทอง ตลาดเสาชิงช้า เป็นต้น หรือค้าขายเฉพาะช่วงเวลาเย็น เช่น ตลาดประตูดิน บริเวณหน้าพระราชวังหลวง ส่วนตลาดนอกกำแพงพระนคร เช่น ตลาดหน้าวัดพระธาตุ บริเวณหน้าขนอนบางหลวง ตลาดลาว บริเวณเหนือวัดคูหาสวรรค์ ตลาดบ้านจีน บริเวณปากคลอง ขุนละครไชย โดยที่ลักษณะตลาดมีทั้งบ้านเรือนทำเป็นร้าน และเป็นตึกทั้งสองฝั่งถนน นอกจากตลาดบก ที่เป็นตลาดประจำแล้ว ยังมีตลาดอีกประเภท คือ ตลาดนัด ได้แก่ “ป่า” และ “ย่าน” ค้าขายเฉพาะเวลาเช้าและเย็น ไม่ขายสินค้าทั้งวัน โดยย่านหรือป่าใดมีสินค้าหลัก ก็เรียกว่า ย่านหรือป่านั้น สำหรับช่วงเวลาค้าขายของตลาดบกนั้น ลูแบร์ (2552) กล่าวว่า ตลาดสดยามเช้าขายตั้งแต่เช้ามีจนถึงสามสี่โมงเช้า ตลาดสดเย็นเริ่มตั้งแต่ ห้าโมงเย็นถึงสองสามทุ่ม ซึ่งบางตลาดนั้น มีชื่อเกี่ยวกับเชื้อชาติของผู้คนในตลาด ตามที่ ชัย เรื่องศิลป์ (2522) กล่าวถึงคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เกี่ยวกับตลาดบกว่า ตลาดบกมีทั้งภายในกำแพงเมืองและรอบๆกำแพง และยังมีชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายและตั้งถิ่นฐานมากมาย ซึ่งคนไทยสมัยนั้นนิยมเรียกนิคมชาวต่างชาติว่า “บ้าน” ยกตัวอย่างเช่น บ้านวิลินดา บ้านอังกฤษ บ้านจีน บ้านแขก เป็นต้น ส่วนตลาดบกที่มีขนาด

ใหญ่ที่สุดเป็นของชุมชนชาวจีน ทั้งนี้ เกียรติ จิวกุล และคณะ(2525) ให้ความเห็นว่า ชุมชนชาวจีนทางใต้ของอยุธยาที่ตำบลบางกะจะ เป็นตลาดซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศที่สำคัญ ตลาดมีลักษณะถาวรเป็นโกดังขนาดใหญ่อยู่ตามริมน้ำ ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานเกี่ยวกับการตั้งชื่อนิคมที่เรียกว่าบ้านต่างๆ นั้นมาจากชาวต่างชาติที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน เช่น ชาวอังกฤษ เรียกว่า บ้านอังกฤษ นอกจากนี้ พื้นที่รอบนอกของอยุธยาที่มีความเป็นป่าและย่านนั้น การเกิดตลาดนัด ต้องเป็นพื้นที่ที่มีผู้คนอยู่อาศัย มีความเป็นชุมชน แต่ยังมีลักษณะกระจายตัวอยู่รอบนอกเมือง

ภาพ 9 แสดงตลาดเมืองอยุธยาทั้งในและนอกกำแพง รวมถึงย่านการผลิต

ที่มา: วินัย พงศ์ศรีเพียร . (2551). พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุษาคเนย์

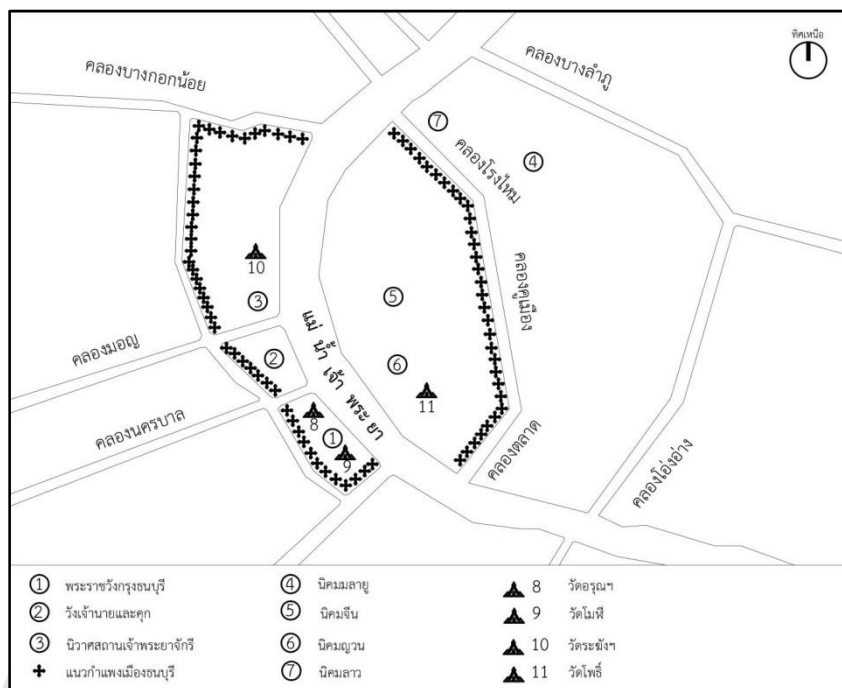
2.3.3 ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น

ตลาดน้ำในยุครธนบุรีเริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2310 เป็นต้นมา ไม่ได้เป็นศูนย์กลางค้าขายขนาดใหญ่ ตามข้อสันนิษฐานของ เกียรติ จิวกุล และคณะ (2525) ให้ความเห็นว่า เนื่องจากสงครามที่ต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยอยุธยา การค้ากับต่างชาติจึงชะงักลง ยกเว้นพ่อค้าชาวจีนที่มีเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ตลาดใหญ่น่าจะอยู่บริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำเจ้าพระยา และตามริมแม่น้ำลำคลอง แต่คงไม่มากเท่ายุคอยุธยา เพราะมีที่จอดแพน้อยกว่า ซึ่งสอดคล้องกับที่ ชัย เรื่องศิลป์ (2522) อ้างถึง หนังสือเรื่อง คำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม ที่ได้พรรณนาถึงแพค้าขายทางน้ำในสมัยธนบุรีว่า “...ที่ริมแม่น้ำใหญ่ซึ่งไหลผ่านพระนครทั้งด้านเหนือ ตะวันตกและใต้ เต็มไปด้วยแพ แม่น้ำเจ้าพระยาในเขตกรุงเทพฯ คงจะเป็นเป็นที่จอดแพยาวยึดไปทั้งสองฝั่ง ส่วนจำนวนแพคง ไม่มากเหมือนที่กรุงเก่า เพราะที่ริมแม่น้ำใกล้พระนครอันเป็นทำเลเหมาะสำหรับจอดแพค้าขายคับแคบกว่ากรุงเก่ามาก...” แม้ตลาดน้ำในยุครธนบุรี จะยังคงมีอยู่บ้างตามแม่น้ำลำคลอง แต่คงจะไม่คึกคักเช่น ยุคอยุธยาอย่างแน่นอน

กระทั่งในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ช่วงปีพ.ศ. 2325 ถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ช่วงปีพ.ศ. 2394 ตลาดน้ำถือเป็นตลาดที่สำคัญที่สุด ตามความเห็นของ รัฐวิชัย ศุภจัตุรัส (2556) ที่กล่าวถึงเหตุผลที่ทำให้ตลาดน้ำมีความสำคัญว่า ชีวิตผู้คนในยุคนั้นมีความผูกพันกับน้ำ โดยการขนส่งสินค้าระยะทางไกลนั้น ทำได้สะดวกกว่าการขนส่งทางบก เนื่องจากใช้น้ำในการผ่อนน้ำหนักบรรทุกแล้ว ยังใช้ภูมิปัญญาเรื่องน้ำขึ้นน้ำลงเพื่อทุ่นแรงอีกด้วย ในขณะที่ สกินเนอร์ (2500/ 2548) กล่าวถึง การค้าขายโดยเรือสินค้ากับต่างประเทศ ว่า สมัยรัชกาลที่ 2 มีการส่งเรือมาลาพระนครและเรือเหราข้ามสมุทร ไปค้าขายกับจีน เวียดนาม กัมพูชาและมลายู ส่งเรือกำปั่นหลวงไปค้าขายกับมาเก๊า มาร์ควิส ออฟเฮลดิ้งส์ ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดียส่ง จอห์น ครอว์ฟอร์ด เป็นทูตมาขอเจรจากับสยามเมื่อปี พ.ศ.2364 โดยให้ยกเลิกการผูกขาดของพระคลังสินค้า แต่ไทยไม่ยอมทำตามที่อังกฤษเรียกร้อง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 3 มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น คือ การค้ามีการผ่อนคลายเป็นเรื่อง การผูกขาดและยกเลิกธรรมเนียมการค้าขายบางประการ เนื่องจากการทำสัญญาเบอร์นี ทำให้เกิดการค้าขายแบบเสรีมากขึ้น เรือสินค้าได้เปลี่ยนจากเรือสำเภาแบบจีนเป็นเรือกำปั่นซึ่งใช้งานได้ดีกว่า (เรือกำปั่น คือ เรือใบ3เสาเรือใบ 2 เสา และเรือชนิดที่มีใบซิงยาว) มีชาวยุโรปจำนวนน้อยที่มาค้ากับเรือชนิดนี้ มีการสร้างเรือกำปั่นลำแรกถวายพระเจ้าแผ่นดินเมื่อ พ.ศ. 2378) การเดินเรือของไทยกับจีนเริ่มทันสมัยขึ้น โดยมีการสร้าง เรือกลไฟเมื่อ พ.ศ.2401 และเจริญสูงสุดเมื่อ พ.ศ. 2411 ในช่วงที่หัวเสาเปิดเป็นเมืองท่าตามสนธิสัญญา การเปลี่ยนจากเรือสำเภาเป็นเรือกำปั่นและเรือกลไฟ มีผลให้สามารถรับส่งสินค้าไปที่ตลาดน้ำ ได้เร็วขึ้น และในส่วนของ การแลกเปลี่ยนสินค้าที่ใช้เงินเช่นเดียวกับยุคอยุธยา โดยอ้างถึง ดนัย ไชโยธา (2546) ที่กล่าวเพิ่มเติม ว่า เงินตราที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนนั้น

เป็นแบบเดียวกับในยุคอยุธยา คือเป็น 'เงินพดด้วง' เช่นเดิม อีกทั้งสนธิสัญญาเบอร์นีในยุคสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ทำให้เกิดการค้าแบบเสรีมากขึ้น รวมถึงการเปลี่ยนการขนส่งสินค้าจากเรือสำเภาเดิมเป็นเรือกำปั่นและ เรือกลไฟ ทำให้สามารถขนส่งสินค้าจากต่างเมืองได้รวดเร็วขึ้น มีผลให้ตลาดรับสินค้าจากต่างเมือง ได้มากขึ้นเช่นกัน ในส่วนของรูปแบบตลาดน้ำเป็นในลักษณะเรือนแพ ที่กระจายอยู่ตามแม่น้ำลำคลอง ต่างมีสินค้าที่รับมาจากเรือและย่านการผลิตในเมืองอยุธยาทำการซื้อขายตามทีมงานวิจัยของ เกียรติ จิวกุล และคณะ (2535) กล่าวว่า ตลาดน้ำ เป็นตลาดที่สำคัญตั้งอยู่ตามแม่น้ำลำคลองรอบพระนคร ใช้เรือเป็นพาหนะในการค้าขาย มีทั้งอาหารแห้ง อาหารสด เครื่องจักรสานต่างๆ ตลาดน้ำจะติดตลาดในเวลาเช้ามืด ใช้ประโยชน์จากน้ำขึ้นน้ำลงเป็นหลัก เพื่อเป็นการทุ่นแรงในการล่องเรือ ผู้ขายมักจะเป็นผู้หญิงส่วนใหญ่ เนื่องจากผู้ชายถูกเกณฑ์แรงงานตามชนบท นอกจากนั้นเกิดตลาดประจำขึ้นบริเวณแหล่งชุมนุมของเรือที่เป็นลักษณะเรือนแพ จำหน่ายสินค้าพวกอุปโภคบริโภคต่างๆ ที่สำคัญคือ มีด พริก หม้อ ไห ดินสอพอง น้ำมันไทย เป็นต้น ของแห้งจำพวก ถ่าน พริกไทย น้ำตาลปึก ฯลฯ ของชำต่างๆ ฯลฯ เช่น เครื่องจักรสาน เสื้อ เสื้อผ้า เป็นต้น ตลาดน้ำที่สำคัญได้แก่ ตลาดน้ำบางกอกน้อย ตลาดน้ำคลองบางหลวง ตลาดน้ำวัดทอง บริเวณคลองคูพระนครเดิม ฯลฯ ตลาดที่อยู่ในคลองมักเป็นตลาดเล็ก ตลาดส่วนใหญ่จะปรากฏตามบริเวณปากคลอง จะเห็นได้ว่าตลาดน้ำเป็นตลาดใหญ่และสำคัญมากในยุคอยุธยา

เกี่ยวกับสภาพการค้าขายในตลาดบกในสมัยยุครธนบุรี อ้างถึงจากงานวิจัยของ รัฐวิชัย ศุภจักร์ (2556) กล่าวถึงตลาดบกในช่วงยุครธนบุรี ถึงสาเหตุและสถานการณ์ว่า เมืองธนบุรีอยู่ในช่วงของการฟื้นฟูประเทศจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 การค้าขายจึงไม่น่าจะมีมากเท่ากับใน ยุคอยุธยา แต่คงมีตลาดอยู่บ้างทั้งในและนอกบริเวณพระนคร การใช้เงินไม่ค่อยมีเท่ากับระบบแลกเปลี่ยนของ ในขณะที่ เกียรติ จิวกุล และคณะ (2525) ให้ความเห็นว่า ยุครธนบุรี จะมีตลาดบก แต่คงกระจายอยู่ริมแม่น้ำและลำคลอง เช่น คลองบางหลวงบางกอกน้อย แต่คงไม่มากเหมือน ยุคอยุธยา เพราะมีพื้นที่จอดเรือแพน้อยกว่า รวมถึงมีศึกสงครามตลอดเวลา ส่วนตลาดบกที่มีขนาดใหญ่ในสมัยธนบุรีนั้น เป็นของชุมชนชาวจีน ที่มีทั้งตลาดและอาคารประกอบตลาด ตามที่ ชัย เรื่องศิลป์ (2522) กล่าวว่า "...ชาวจีนและแขกอิสลามมีบทบาททางเศรษฐกิจที่สำคัญ...พวกจีน มีกลุ่มใหญ่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ตั้งร้านค้าขายภายในกำแพงพระนคร กลุ่มที่สองอยู่ย่านคลองสวนพลู กลุ่มที่สามอยู่ปากคลองขุนละครไชย มีชื่อว่าตลาดบ้านจีน เป็นตลาดใหญ่ มีตึกกว้างร้านจีนมาก มีศาลเจ้าจีนศาลหนึ่งอยู่ที่ท้ายตลาด ..." ในส่วนของชื่อย่านการค้า นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ตั้งตามชื่อสถานที่ตั้งของย่าน เช่น ย่านคลองสวนพลู คงจะมีต้นพลูมากในพื้นที่นั้น เป็นต้น

ภาพ 10 แสดงที่ตั้งของกรุงธนบุรีและนิคมชาวต่างชาติโดยรอบพระนคร

ที่มา: จาตุรนต์ แก้วบุตร. (2562) ดัดแปลงมาจาก ดนัย ไชโยธธา. (2543). ประวัติศาสตร์ไทย: ยุคกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์

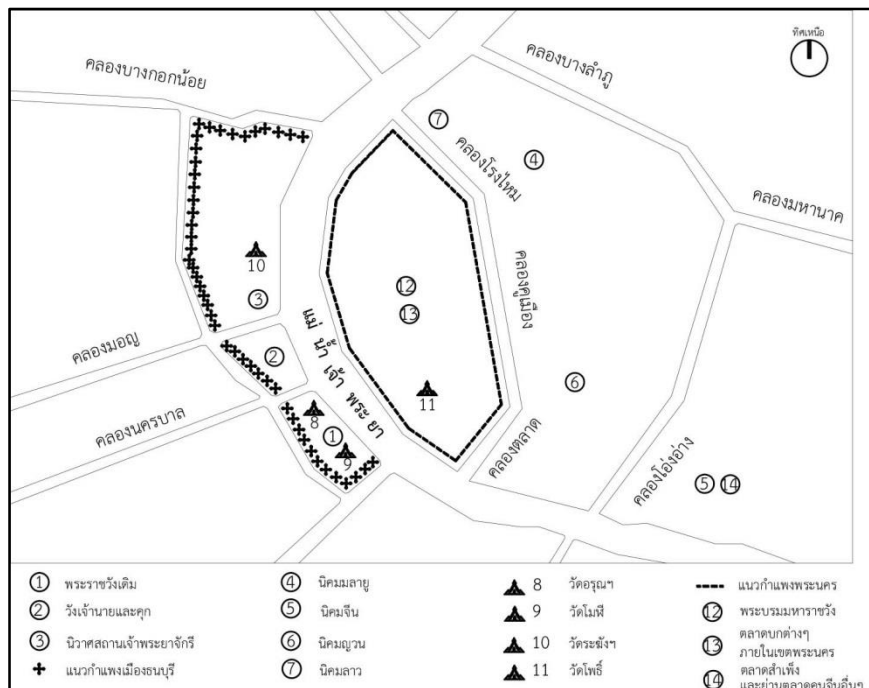
พัฒนาการของตลาดบก ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เริ่มขึ้นจาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โปรดให้ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมาอยู่ที่ฝั่งบางกอก หลังจากปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ได้มีการสร้างพระบรมมหาราชวังใหม่ มีการตัดถนนสามสายที่สำคัญ ได้แก่ ถนนหน้าพระลาน ถนนข้างวังด้านตะวันออก ตรงไปทางใต้ จนถึงคุกและหน้าวัดพระเชตุพน และถนนเสาชิงช้า ซึ่งน่าจะเป็นถนนอิฐตะแคงคล้ายกับถนนในกรุงเทพฯ มีการรื้อกำแพงที่ขนานกับคลองคูพระนคร ชาวบ้านจึงเรียกคลองนี้ว่าคลองตลาด เพราะมีตลาดตั้งอยู่ปากคลองด้านใต้ บางเรียกว่าคลองโรงไหม และมีसानสำหรับข้ามคลอง ต่อมาได้ย้ายหมู่บ้านชาวจีนไปอยู่ทางใต้ของพระนคร ซึ่งเป็นผลดีต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเมือง ตามที่ ชัย เรื่องศิลป์ (2522, หน้า 35) กล่าวถึงที่ตั้งหมู่บ้านชาวจีนที่ถูกย้ายไปทางใต้ของพระนครว่า “เกิดการค้าหลายแห่งในท้องที่ของชาวจีน เรียงลำดับแต่ทิศใต้ขึ้นมา มีตลาดน้อย ตลาดวัดเกาะ ตลาดสำเพ็ง ตลาดเก่าและตลาดสะพานหัน ... แสดงว่าหมู่บ้านจีนเป็นย่านที่มีคนอยู่คับคั่งที่สุดย่านหนึ่งในกรุงเทพฯ เมื่อพิจารณาแผนที่กรุงเทพฯ ซึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2439 จะเห็นว่าไม่มีอำเภอใดคับคั่งด้วยตึกกว่านร้านโรงเท่าอำเภอสำเพ็ง เข้าใจว่า

จะเป็นเช่นนี้มาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 แล้ว...” รัชกาลที่ 2 มีการขุดคลองหลังเมืองใหม่ชื่อ เมืองนครเขื่อนขันธ์ ที่ตำบลปากลัด เมื่อ พ.ศ. 2357 ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 3 มีการขุดคลองบางขุนเทียน ขุดคลองใหม่ที่สำคัญคือ คลองแสนแสบ ซึ่งเป็นคลองยาวที่สุด กินเวลานานที่สุดในประวัติศาสตร์การขุดคลอง ทั้งนี้ตลาดบกในยุค รัตนโกสินทร์ตอนต้น สามารถแบ่งออกเป็น

1. ตลาดบก ตลาดบกในกำแพงพระนครเกิดจากการนำสินค้าจากตลาดน้ำหรือผู้ผลิตตามทำน้ำของผู้ค้าขายนำมาจำหน่ายในเขตกำแพงพระนคร มักเป็นตลาดขนาดเล็ก มีสินค้าของสด ของแห้ง และของชำเพียงไม่กี่ชนิด ติดตลาดเฉพาะช่วงเช้า ตลาดบกอีกประเภทคือ ตลาดเพิงหรือแพริมคูคลองเมืองหรือแม่น้ำ ตลาดประเภทนี้ได้แก่ ตลาดบ้านหม้อ ตลาดเสาชิงช้า ตลาดประตูผี ฯลฯ

2. ตลาดแหล่งผลิตสินค้า ย่านแต่ละย่านจะมีช่างฝีมือหรือผู้มีความชำนาญ ผลิตสินค้าพวกเครื่องมือเครื่องใช้ สิ่งของ อาหารต่างๆ ตามความถนัดทั้งในเขตกำแพงพระนครฝั่งบางกอกและฝั่งธนบุรี บ้านพานถม ผลิตเครื่องถม บ้านบาตร ผลิตบาตรพระ บ้านดินสอ ผลิตดินสอพอง ตลาดพลู แหล่งกลางในการจำหน่ายหมากพลู อยู่ในคลองบางหลวง ฯลฯ

3. ตลาดสินค้าจากต่างเมือง ที่สำคัญคือ สามเพิง สะพานหัน ตลาดเก่า ตลาดน้อยกล่าวถึงเขตสามเพิงซึ่งเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุด จำหน่ายสินค้าที่มาจากเมืองจีนเป็นส่วนใหญ่มีหลากหลายประเภท ผลไม้สด ลิ้นจี่ ลูกพลับ ลูกท้อ เกาลัด เป็นต้น ผลไม้แห้งจำพวก ลูกพลับแห้ง บัวยเค็ม บัวยหวาน เม็ดก้วยจี ผลไม้ดองได้แก่ ทอดอง บัวย สมอ และอาหารของชำ คือ เต้าหู้ยี้ หนำเลียบ ดอกไม้จีน หน่อไม้จีนกึ่งฉ่าย หูฉลาม เป้าฮื้อ ฯลฯ ในสามเพิง มีทั้งอาคารที่อยู่อาศัย อาคารโรงร้านค้าต่างๆสถาปัตยกรรมแบบจีน สำนักงานหนายความเนื่องจากมีเรื่องวิวาทกันบ่อย โรงรับจำนำและห้างประกันสินค้า ศาลเจ้าแบบจีน วัดในพุทธศาสนา โบสถ์ในศาสนาคริสต์ รวมถึงแหล่งบันเทิงต่างๆ เช่น โรงจิว โรงน้ำชา โรงฝิ่น และโรงโคมเขี้ยว เป็นต้น ส่วนชาวอาหรับ ชาวยุโรปอื่นๆ ฝั่งร้านอาคาร คงไม่เป็นตามรูปแบบของตนเองนัก คงเป็นลักษณะผสมของอาหรับกับไทย หรือยุโรปกับไทย เนื่องจากชาวยุโรปสมัยนั้นต้องการผลประโยชน์ต่างๆมากกว่าความสะดวกสบายในการตั้งหลักแหล่งนั่นเอง (เกียรติ จิวกุล และคณะ, 2525; สกินเนอร์, 2500/ 2548; ชัย เรื่องศิลป์, 2533; ดนัย ไชโยธา, 2546)

ภาพ 11 แสดงที่ตั้งของกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นและนิคมชาวต่างชาติโดยรอบพระนคร

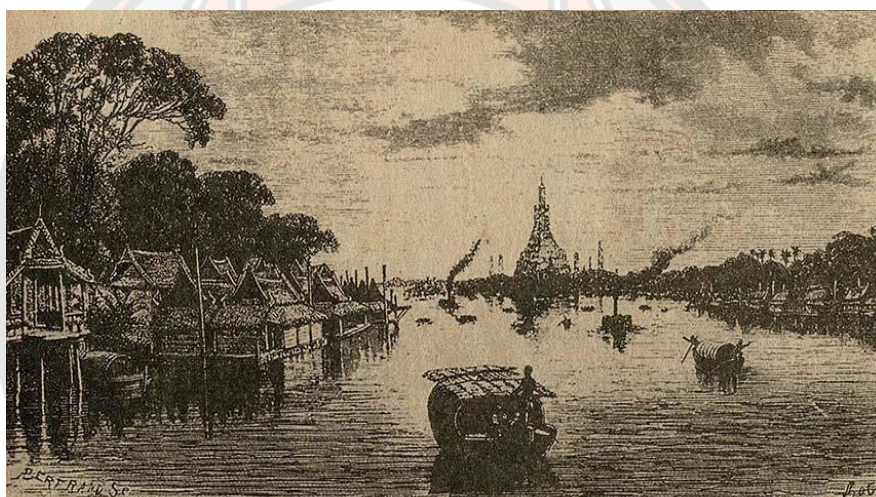
ที่มา: จาตุรนต์ แก้วบุตรี. (2562) ดัดแปลงมาจาก ดนัย ไชยโยธา. (2543). ประวัติศาสตร์ไทย: ยุคกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์

2.3.4 ยุครัตนโกสินทร์ตอนปลาย

ยุคสมัยรัชกาลที่ 4 ช่วงปี พ.ศ. 2394 - พ.ศ. 2411 ต่อเนื่องมายุคสมัยรัชกาลที่ 5 ในช่วงปี พ.ศ. 2411 - พ.ศ. 2453 นั้น เป็นยุคที่เริ่มมีการติดต่อกับต่างชาติมากขึ้นกว่า ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมถึงการทำสนธิสัญญาต่างๆ ซึ่งอาจทำให้เมืองไทยเสียเปรียบได้ อันจะมีผลทำให้ประเทศพัฒนาได้ช้า ตามที่ รัฐวิษณุ ศุภจัตุรัส (2556) กล่าวถึงผลของการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในปี พ.ศ.2398 ไว้ว่า สนธิสัญญานี้ ทำให้ไทยต้องเปิดการค้าแบบเสรี มีการปลูกข้าว เพื่อส่งออก ทำให้ผู้คนทั้งคนไทยและต่างชาติตั้งถิ่นฐาน เกิดเป็นชุมชนและพัฒนาเป็นตลาด ริมแม่น้ำลำคลองต่างๆมากขึ้น อ้างถึง ปาลเลกัวซ์ (2552, หน้า 59 -219) พรรณนาถึงสภาพการค้าขายสมัยรัชกาลที่ 4 ดังต่อไปนี้

...ในเมืองหลวงไม่มีรถสักคันเดียว ต่างใช้เรือกันทั้งนั้น แม่น้ำและลำคลองแทบจะเป็นเส้นทางคมนาคมเดียว เว้นแต่ตอนใจกลางเมืองอันมีร้านค้าหรือตลาดเท่านั้น... ราชอาณาจักรสยามน่าจะเป็นประเทศแห่งการค้าโดยธรรมชาติ เพราะเมืองท่า และแม่น้ำใหญ่ทั้งสี่สายนั้น ล้วนเป็นแหล่งเปิดสำหรับผลิตผลภายในประเทศ ตั้งแต่พรมแดนจรดเขตประเทศจีนนั้นลงมาทีเดียว...ลำคลองแม่น้ำเป็นเส้นทางจราจรของเรือเป็นอันมากสืบสน ซึ่งนำสินค้ามาถ่ายลงในร้านค้าหรือคลังสินค้าในพระนคร ภายในประเทศการค้ามักจะดำเนินไปด้วยการแลกเปลี่ยนสินค้ากันเสียเป็นส่วนมาก โดยเฉพาะพวกคนจีนระบอบไปตามทุ่งนาและป่าเขานำเอาเครื่องถ้วยชามลามไหม และของใช้เบ็ดเตล็ดจากเมืองจีนไปแลกข้าว ฝ้าย และผลิตผลอย่างอื่นๆ จากจังหวัดต่างๆที่ตนเองผ่านไป

ภาพ 12 แสดงบ้านและเรือนแพริมน้ำ เรือกลไฟ กรุงเทพฯ ภาพในกลางสมัยรัชกาลที่ 4

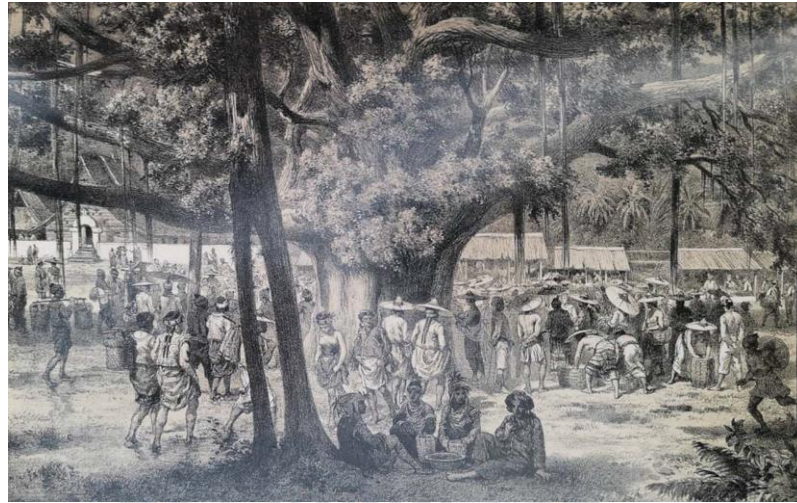
ที่มา: ชัย เรืองศิลป์. (2533). ประวัติศาสตร์ไทย.ด้านเศรษฐกิจแต่โบราณ ถึง พ.ศ.2399.

กรุงเทพฯ: แสงศิลป์การพิมพ์

ขณะเดียวกันในช่วงปี พ.ศ. 2409 ถึงปี พ.ศ. 2411 นั้น ตลาดบกของเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว และเมืองเจียวาน ประเทศเวียดนาม มีการตั้งร้านค้าขายชั่วคราว ในลักษณะ เพิงไม้ค้ำขาย ในบริเวณตัวเมือง มีพ่อค้าชาวจีน ชาวพม่าและคนในพื้นที่ เข้ามาค้าขายในตลาด ตลาดบกของเมืองหลวงพระบาง มีสินค้าประเภท เนื้อสัตว์ เสื้อผ้า ฝิ่น อัญมณี กล่องใส่หมากพลู ส่วนตลาดตลาดบกของเมืองเจียวาน พบสินค้าประเภท ข้าว เนื้อสัตว์ ปลา เครื่องเหล็ก (Delaporte, L. and Garnier, F. (1885/ 1996) การขยายตัวของเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง สมัยรัชกาลที่ 5 ว่า เกิด

จากพระราชวังเป็นแกนหลัก มีการขุดคลองเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยอ้างถึงงานเขียนของ ศ. ม.ร.ว. แนน้อย ศักดิ์ศรี (2525) วิเคราะห์ไว้ดังนี้ “...รัชกาลที่ 4 เกิดการขยายตัวของเมือง ไปทางทิศตะวันออก มีพระราชวังปทุมวันเป็นศูนย์กลาง ส่วนรัชกาลที่ 5 ริเริ่มทำการขยายเมืองไปทางทิศเหนือ...ถ้าพระราชวังใดไม่ติดคลอง ก็มีการขุดคลองต่อจากแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีพระราชวังดุสิตเป็นแกนหลัก...” เห็นได้ว่า การขุดคลองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น เป็นไปเพื่อการขยายเขตเมือง เนื่องจากการเปิดการค้าเสรี การเป็นแนวป้องกันข้าศึกชั้นนอก รวมถึงการลำเลียงสินค้า ทำให้มีผู้คนไปตั้งถิ่นฐานตามริมคลองที่ขุดขึ้นใหม่ เกิดเป็นตลาดน้ำริมคลองใหม่ๆ อ้างถึง จากที่ ชัย เรื่องศิลป์ (2522) กล่าวว่า “...การขุดคลองใหม่ที่สำคัญ เมื่อ พ.ศ. 2394 ได้แก่ คลองผดุงกรุงเกษม...ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเพื่ออยู่อาศัย ผลิตสินค้าและค้าขาย ตามลำคลอง ทั้งเก่าและใหม่ และคลองผดุงกรุงเกษมได้ ตัดผ่านกับคลองมหานาค เกิดเป็นสี่แยกมหานาค กลายเป็นย่านชุมชนและย่านการค้าที่สำคัญของกรุงเทพฯ...” กระทั่งต่อมาในยุคสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นการขุดคลองก็ยังคงมีการขุดเพิ่มเติมอยู่ โดยมีคลองที่มีขนาดใหญ่และมีผู้คนอพยพไปตั้งถิ่นฐาน เพื่ออยู่อาศัยได้แก่ คลองรังสิตประยูรศักดิ์ ในปี พ.ศ. 2433 เช่นที่ สมชาติ จิงสิริอารักษ์ (2553) กล่าวถึงไว้ว่า “...การขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์...ใช้เครื่องจักรทันสมัยแทนแรงงานคน และยังขุดคลองสาขาอีก 14 คลอง...ทำให้ราษฎรลี้ภัยมาที่ตำบลทุ่งหลวงถึง 80,000 เศษ...ทำให้ การผลิตข้าวเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้รัฐบาลเก็บภาษีรัชชูปการและภาษีค่าน้ำ เพิ่มมากขึ้นไปด้วย...” การตัดถนนนั้น ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจากการคมนาคมและค้าขายทางน้ำเป็นหลักเปลี่ยนมาเป็นการค้าขายบนบก โดยมีอาคารตึกแถวค้าขายริมถนนเกิดขึ้นมา เห็นได้จากที่ พิศาลศรี กระจ่างทอง (2557) กล่าวถึงไว้ว่า รัชกาลที่ 4 ทรงตัดถนนสายแรกชื่อว่า “ถนนตรง” (ปัจจุบันเป็นถนนพระราม 4) จากนั้นจึงได้ตัดถนนอีก 3 สาย คือ ถนนเจริญกรุง ถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร มีการสร้างตึกแถวทั้ง 2 ฟากถนนเพื่อให้ราษฎรมาเช่า ซึ่งตรงกับที่ สมชาติ จิงสิริอารักษ์ (2553) และวิมลสิทธิ์ หรยางกูรและคณะ (2536) กล่าวถึงตึกแถวริมถนนรุ่นแรกที่สร้างริมถนนตัดใหม่ สมัยรัชกาลที่ 4 ไว้ว่า “...ตึกแถวค้าขายริมถนนบำรุงเมืองนั้น สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2406 และได้นำรูปแบบอาคารมาจากประเทศสิงคโปร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลตะวันตกของประเทศอังกฤษมา...” ต่อมาช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ทำการขยายปรับปรุงถนนบำรุงเมืองให้กว้างออกไปและรื้อตึกแถวเดิมที่ทรุดโทรมออกพร้อมสร้างตึกแถวขึ้นมาใหม่ โดยรัฐทำการก่อสร้างก่อนและให้เจ้าของที่ดิน ชำระเงินค่าก่อสร้าง เป็นงวดๆ จากนั้นจึงมีการขยายการตัดถนนออกไปยังบริเวณกร้าง แทนบริเวณที่เจริญ เนื่องจากเมื่อตัดถนนและสร้างตึกแถวริมถนนแล้ว รัฐจะได้ผลประโยชน์จากการให้ราษฎรเช่าตึกแถว และบริเวณนั้นจะกลายเป็นแหล่งค้าขายของชุมชนขึ้นมาแทน ก่อนหน้านี้ ชัย เรื่องศิลป์ (2522) ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงอีกสาเหตุหนึ่งที่น่าสนใจของการเกิดขึ้นของตลาดบก ริมถนนตัดใหม่ แทนที่ตลาดน้ำแบบเดิมไว้ว่า “...การที่เรือกำปั่นเข้ามาในแม่น้ำ ทำให้เกิดความเสียหายแก่แพค้าขายริมน้ำ ทำให้ผู้คนอพยพไปค้าขายริมถนนมากขึ้น เริ่มมีการปลูกห้องแถว ตึกแถว และร้านค้า รวมถึง

กลุ่มอาคารโดยรอบแพ ได้แก่ โรงบ่อน รวมถึงกลุ่มหญิงโสเภณี ที่ประกอบอาชีพขายบริการ ก็มีการย้ายไปอยู่ริมถนนเช่นเดียวกัน ...” นอกจากนี้ ความเป็นย่านของถนนเจริญกรุงและย่านถนนมหาไชย ใกล้พระบรมมหาราชวัง ในสมัยรัชกาลที่ 4 การตัดถนนและ สร้างสะพานเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการกล่าวถึงจากงานวิจัยของ ไชแสง ศุขะวัฒนะ (2520) เอาไว้ว่า สมัยรัชกาลที่ 4 มีย่านกงสุลของฝรั่งตั้งอยู่มากมายบนถนนเจริญกรุงเรื่อยมาถึงสี่ลม เช่น สถานกงสุลโปรตุเกส สถานกงสุลเยอรมัน สถานกงสุลอังกฤษ สถานกงสุลอเมริกันและสถานกงสุลฝรั่งเศส นอกจากนี้ย่านถนนมหาไชย มีตึกแถว 2 ชั้น 40 ห้อง เป็นที่อยู่ของครูฝรั่งและให้พ่อค้าฝรั่งเช่าตั้งร้านค้า ต่อมาช่วงรัชกาลที่ 5 มีการตัดถนน เยาวราช ถนนราชดำเนิน และบริเวณรอบๆพระราชวังสวนดุสิตมีการตัดถนนหลายสายเชื่อมกัน เช่น ถนนช่างอี (ปัจจุบันเป็นถนนราชวิถี) ถนนดวงตะวัน (ปัจจุบันเป็นถนนศรีอยุธยา) ถนนลก (ปัจจุบันเป็นถนนพระราม 5) ถนนสามเสน ถนนหลวง ถนนดินสอ ถนนบูรพา เป็นต้น ในส่วนของการสร้างสะพานในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น มี “สะพานชุดเฉลิม” เป็นสะพานที่สำคัญ ตามที่งานวิจัยของ วิมลสิทธิ์ หรยางกูรและคณะ และ ไชแสง ศุขะวัฒนะ กล่าวถึงชุดสะพานเฉลิมไว้ดังนี้ มีการสร้างสะพานชุดเฉลิม ขึ้นมา ทั้งหมด 17 แห่ง ทำให้ถนนสายต่างๆถูกเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเดียวกัน โดยมี สะพานเฉลิมศรี 42 เป็นสะพานแรก ที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 จากนั้นได้โปรดให้สร้างสะพานอื่นๆ ที่มีชื่อ “เฉลิม” นำหน้าปีละหนึ่งสะพานติดต่อกันมาทุกปีตลอดรัชกาล (ไชแสง ศุขะวัฒนะ, 2520; วิมลสิทธิ์ หรยางกูรและคณะ, 2536)

ภาพ 13 แสดงภาพตลาดเมืองเจียวาน ประเทศเวียดนาม ช่วงปี พ.ศ. 2409 - พ.ศ. 2411

ที่มา: Delaporte, L. and Garnier, F. (1996). A pictorial journey on the old makhong Cambodia, laos and younan. (Walter E.J. Tips, Trans.) Bangkok: White Lotus. (Original work published in 1885).

ภาพ 14 แสดงภาพตลาดเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ช่วงปี พ.ศ. 2409 - พ.ศ. 2411

ที่มา: Delaporte, L. and Garnier, F. (1996). A pictorial journey on the old makhong Cambodia, laos and younan. (Walter E.J. Tips, Trans.) Bangkok: White Lotus. (Original work published in 1885).

ยุคตลาดบกกรมถนน ในสมัยรัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 5 นั้น มีงานวิจัยที่สำคัญที่ได้ทำการ แบ่งรูปแบบของตลาดบกกรมถนน เป็น 3 รูปแบบ โดยอ้างอิง งานวิจัยเรื่องตลาดในกรุงเทพมหานคร : การขยายตัวและพัฒนาการ ของ เกียรติ จิวกุล และคณะ (2525) ที่กล่าวถึงตลาดในยุคของกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ก่อนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในยุครัชกาลที่ 7 ไว้ว่า ทำการแบ่งตลาดออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ตลาดสด ย่านการค้าของชาวไทยและชาติอื่นๆและย่านการค้า ของชาวตะวันตก ดังนี้

1. ตลาดสด เกิดตลาดสดใหม่ๆตามเส้นทางถนน โดยมีการกระจายตัวในรูปแบบตลาดบกแทนที่ตลาดน้ำในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งรูปแบบของตลาดมีการพัฒนาตามรูปแบบต่างชาติ คือ ความสะอาด ระบบไฟฟ้า ระบบสุขาภิบาลรวมถึงอาคารโดยรอบ โดยมีตลาดสำคัญตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ได้แก่

1.1 ตลาดเสาชิงช้า รัชกาลที่ 5 โปรดให้ย้ายจากโบสถ์พราหมณ์ (ปัจจุบันคือตึกแถวบริเวณเสาชิงช้า) มาไว้ที่บริเวณโรงประทีปลม ต่อมาเกิดระเบิดขึ้นจึงย้ายมาอยู่ตรงข้ามวัดสุทัศน์จนถึงปัจจุบัน

1.2 ตลาดบางลำพู เป็นตลาดขนาดเล็กที่มีการเริ่มติดตลาดข้างวัดบวรนิเวศวิหาร จนกระทั่งรัชกาลที่ 5 เกิดเหตุเพลิงไหม้ตลาด จึงมีการสร้างขึ้นใหม่แทนที่ขนาดใหญ่ แต่ยังคงเป็นตลาดขนาดเล็กเช่นเดิม

1.3 ตลาดบางรัก ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยชาวจีนที่มารับราชการในสมัยนั้น เป็นตลาดที่สำคัญในชุมชนแห่งใหม่เพราะเป็นที่อยู่อาศัยและตั้งร้านค้าของชาวตะวันตก มีสินค้าสำหรับประกอบอาหารฝรั่งโดยเฉพาะเช่น เนื้อสัตว์แช่แข็งจากต่างประเทศ มีช่วงเวลาติดตลาดตั้งแต่บ่ายถึงค่ำ

2. ย่านการค้าของชาวไทยและชาติอื่นๆ ย่านการค้าเหล่านี้ทั้งของไทย จีน และอินเดีย นิยมอยู่เป็นแหล่งๆ แต่มักกระจายในแถบพระนครเท่านั้น ทำให้เกิดเป็นย่านการค้า ตามถนนสายสำคัญต่างๆ มีย่านการค้าที่สำคัญ เช่น

2.1 ย่านถนนบำรุงเมือง เป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องอัฐบริวารที่สำคัญของพระสงฆ์และสินค้านานาชาติที่เกี่ยวข้องกับวัด สินค้าเหล่านี้มักมีก่อนการสร้างตึกแถว ปัจจุบันบริเวณนี้ยังมีสินค้าเหล่านี้จำหน่ายอยู่บ้าง รวมถึงอาคารตึกแถวแบบสมัยก่อนบางหลังที่ยังหลงเหลืออยู่

2.2 ย่านถนนเฟื่องนคร มีทั้งห้างฝรั่ง คนจีน แขกเปอร์เซียและร้านคนไทย จำหน่ายสินค้าประเภท สินค้าจากต่างประเทศ เครื่องประดับ ร้านตัดเสื้อผ้า ต่อมาเป็นแหล่งเจียระไนเครื่องเพชรพลอยของชาวจีน

2.3 ย่านถนนพาหุรัด จำหน่ายผ้าขนานาชนิดจากอินเดียและยุโรป พ่อค้าส่วนใหญ่เป็นชาวอินเดีย หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มมีร้านจำหน่ายอุปกรณ์การนอน ร้านขายเครื่องเขียน จำหน่ายเพชรพลอย

2.4 ย่านถนนเจริญกรุง จำหน่ายผ้าสีน้าขนานาชนิดตั้งแต่เสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องตกแต่งบ้านเรือน ฯลฯ ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 6 มีการสร้างโรงละครนครเขมขันธ์ รวมถึงมีร้านขายของเก่า ร้านขายยาจีน เป็นต้น

2.5 ย่านถนนเยาวราช ส่วนใหญ่เป็นการขยายตัวของชุมชนชาวจีนจากสำเพ็งออกมา นอกจากร้านขายสินค้าจากเมืองจีนแล้ว ที่สำคัญคือร้านจำหน่ายและรับซื้อทองรูปพรรณเป็นศูนย์กลางตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3. ย่านการค้าของชาวตะวันตก เริ่มจากสนธิสัญญาเบาริงในปี พ.ศ. 2397 ทำให้ไทยต้องยกเลิกระบบการค้าผูกขาด ทำให้เกิดการค้าแบบเสรี และมีชาวต่างชาติมาตั้งถิ่นฐานทำการค้าขายมากขึ้น เช่น ย่านสี่พระยา พ่อค้าตะวันตกเริ่มสร้างชุมชนต่อจากย่านคนจีนแถวตลาดน้อยลงไป คือจากสี่พระยาลงไปบางรัก รวมถึงมีการตั้งบริษัทต่างๆ ทำการค้าขายด้านนำเข้าส่งออก เช่น บริษัทบอร์เนียว บริษัทหลุยส์ ดีเลียวโนเวนส์ รวมถึงมีห้างการค้าและโรงแรมต่างๆเกิดขึ้น เพื่อรองรับการค้าขายและนักธุรกิจต่างๆที่เข้ามาทำการค้าพื้นที่นี้ เป็นต้น

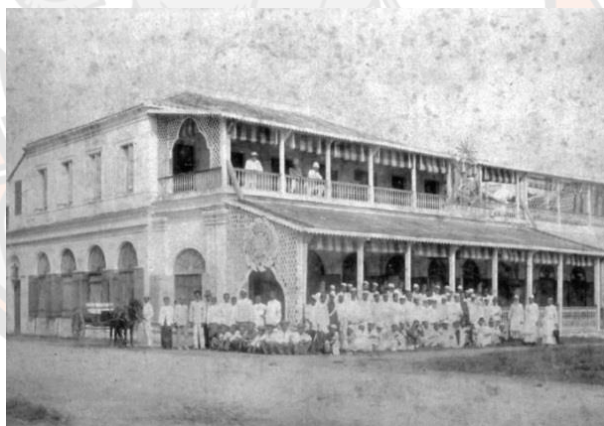
ภาพ 15 แสดงตึกแถว Godown Of Tan Kim Seng ในปี ค.ศ. 1851-1855 ที่ประเทศสิงคโปร์

ที่มา: National Archives of Singapore . (2554). Godown Of Tan Kim Seng- Singapore. สืบค้นเมื่อ 26 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/photographs/record-details/2209ffcc-1162-11e3-83d5-0050568939ad>

ภาพ 16 แสดงตึกแถวริมถนนบำรุงเมือง ในสมัยรัชกาลที่ 4

ที่มา: ศูนย์ข้อมูลเกาะรัตนโกสินทร์. (2558). ตึกแถวถนนบำรุงเมือง .สืบค้นเมื่อ 26 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.resource.lib.su.ac.th/rattanakosin/index.php/2014-10-27-08-52-05/2014-11-19-04-46-50/2015-10-15-03-56-31>

ภาพ 17 แสดงห้างแรมเซย์ (Ramsay&Company) ห้างขายของชั้นนำเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมของตะวันตกในยุคสมัยรัชกาลที่ 5

ที่มา: เอนก นาวิกมูล. (12 พฤศจิกายน 2561). “ห้างแรมเซย์(Ramsay&Company)” ห้างไฮโซในยุครัชกาลที่5. ศิลปวัฒนธรรม. สืบค้น 13 มกราคม 2562, จาก https://www.silpamag.com/old-photos-tell-the-historical-story/places/article_21391

เห็นได้ว่า นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ถือเป็นยุคเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงหลายๆด้าน ทั้ง การคมนาคม การเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมถึงทางด้านสถาปัตยกรรม อันเนื่องมาจาก รัชกาลที่ 5 ทรงว่าจ้างช่างจากตะวันตก เข้ามาก่อสร้างทั้งสาธารณูปโภค ตึกกรมบ้านช่อง โรงเรียน สถานีรถไฟ อาคารสถานที่ต่างๆ ตามรูปแบบของตะวันตก เพื่อให้รูปแบบตะวันตกเหล่านี้เป็นเหมือนฉากหรือเวที ที่แสดงออกถึงความศิวิไลซ์ของไทยต่อชาวโลก มีนายช่างทั้ง สถาปนิก วิศวกรสาขาต่างๆ และ ผู้รับเหมาก่อสร้าง ชาวตะวันตกเข้ามาทำงานมากมาย อ้างอิงจาก งานเขียนของ พีรศรี โปหาทอง (2548) ได้กล่าวถึง สเดฟาโน คาร์ดู ผู้รับเหมาก่อสร้างชาวอิตาลีเลียน ในช่วงต้นสมัยรัชกาลที่ 5 ไว้ว่า “... รับเหมาก่อสร้างตึกแถวที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา จากคลองตลาด (คลองคูเมืองเดิม) ฝั่งใต้ ถึงหน้าวัดราชบูรณะ...เป็นโครงสร้างผนังอิฐรับน้ำหนัก หลังคามุงกระเบื้อง ดินเผาไทย พื้นชั้นล่างปูกระเบื้อง หน้าวัว พื้นชั้นบนปูด้วยไม้กระดาน บานประตูหน้าต่างไม้ มีกันสาดสังกะสี...ตึกใหญ่สองชั้น...ตึกเล็กสองชั้น...ตึกมุมสามชั้น...” โดยที่อิทธิพลของช่างตะวันตกจะส่งผลถึงรูปแบบ ของอาคารตึกแถวริมถนน รวมถึงอาคารต่างๆต่อไป จนถึง สมัยรัชกาลที่ 7 กระทั่งถึง ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเปลี่ยนไป จากรูปแบบตะวันตกและแบบจารีตเดิม เป็นรูปแบบ เรียบง่าย ลดทอนรายละเอียดต่างๆลงไป ตรงกับที่ ชาตรี ประภิตนันทการ (2547, หน้า294) กล่าวถึง งานสถาปัตยกรรมในยุค จอมพล ป.พิบูลสงครามไว้ว่า “...มีรูปแบบภายนอก เรียบเกลี้ยง...ไม่นิยม ตกแต่งด้วยลวดลายใดๆ หลังคาจะเป็นทรงตัดหรือไม่กี่จะก่อเป็นแผงคอนกรีตขึ้นไปบังส่วนหลังคา (Parapet) ...จนสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงเรียกว่าอาคารทรง หีบขนมปัง แต่ชนชั้น นำไทย...เรียกรูปแบบนี้ว่า สถาปัตยกรรมทันสมัย...” ถือเป็นพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของ อาคารตึกแถวที่เปลี่ยนตามยุคสมัย ถึงแม้จะมีถนนและรถไฟเป็นทางเลือกในการขนส่งสินค้ามายัง ตลาดแล้ว แต่ในบางพื้นที่โดยรอบกรุงเทพ เช่น จังหวัดอยุธยา ในสมัยปลายรัชกาลที่ 6 ถึง ต้นรัชกาล ที่ 7 นั้น ตลาดน้ำยังคงมีความสำคัญอยู่บ้าง ตามที่ ราตรี โดเฟงพัฒนา (2543) กล่าวว่า ช่วงยุครัชกาล ที่ 7 นั้น อยุธยายังคงเป็นชุมทางของการค้าขายจากทั่วสารทิศ พ่อค้าจากทางเหนือล่องเรือบรรทุก ยาสูบ ของป่ามาค้าขาย พ่อค้าจากกรุงเทพ นำของไปขายที่ตลาดน้ำอยุธยาและนำสินค้าจากทาง เหนือไปขายต่ออีกต่อหนึ่ง มีตลาดน้ำขนาดใหญ่อยู่ 4 ตลาด คือ ตลาดบ้านญวน ตลาดป้อมเพชร ตลาดหัวแหลมและตลาดหัวรอ ซึ่งในกรณีของตลาดหัวรอนั้น มีการปรับเปลี่ยนจากตลาดน้ำ กลายเป็นบก ใน ปี พ.ศ. 2460 อ้างอิงจาก งานวิจัยของ ศุภสุตา ปรีเปรมใจ (2558) ได้กล่าวถึงไว้ว่า “...ตลาดน้ำหัวรอ...พัฒนาไปสู่การค้าทางบก...สร้างห้องแถวใหม่เป็นเรือนไม้ มุงสังกะสี จำนวนถึง 226 ห้อง รวมทั้งยังมีโรงแรมหรู โรงภาพยนตร์ และโรงแรมในบริเวณตลาดหัวรอมากขึ้น...” ซึ่งทำให้เห็นภาพการเสื่อมถอยของตลาดน้ำและปรับเปลี่ยนกลายเป็นตลาดบก

ภาพ 18 แสดงตลาดหัวรอที่มีรูปแบบเป็นตลาดน้ำ ในปี พ.ศ. 2405 ในยุคสมัยรัชกาลที่ 4

ที่มา: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. (2557). การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กรณีศึกษา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สืบค้น 27 สิงหาคม 2562, จาก https://issuu.com/ayutthayastudies/docs/local_history/61

ภาพ 19 แสดงการปรับตัวของตลาดน้ำกลายเป็นตลาดบกของตลาดหัวรอ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งยังมีการใช้งานอยู่ในปัจจุบัน

ที่มา: สำนักงานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (2559). ตลาดหัวรอ. สืบค้น 27 สิงหาคม 2562, จาก <https://ww2.ayutthaya.go.th/travel/detail/71>

กระทั่งยุคปัจจุบัน การเข้ามาของตลาดการค้าสมัยใหม่ (Modern Trade) ทำให้ผู้คนมีพฤติกรรมการซื้อขายสินค้าที่เปลี่ยนไป ตลาดสดมีการพัฒนาการไปในรูปแบบต่างๆ คือ อาคารมีความแข็งแรงทันสมัย มีระบบไฟฟ้าและระบบสุขาภิบาลประกอบ มีสินค้าหลากหลายรวมถึง การใช้งานอื่นๆ ในอาคาร เช่น อาคารห้างสรรพสินค้า เป็นต้น มีอาคารโดยรอบอื่นๆ เพิ่มขึ้นมา เช่น อาคารรถโดยสารประจำทาง ห้างร้าน เป็นต้น รวมถึงมีกฎหมายเกี่ยวกับตลาดเกิดขึ้น เพื่อควบคุมและส่งเสริมตลาด

ให้ถูกต้องและมีสุขลักษณะการใช้งานที่ดี เช่น พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 เหล่านี้เป็นต้น ทั้งนี้ในปัจจุบันตลาดบางแห่ง จำพวกตลาดบกแบบประจำ ทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด ยังคงเป็นตลาดสดสำหรับสินค้าอุปโภคบริโภคเพียงอย่างเดียว ซึ่งยังถูกใช้งานจนมาถึงในปัจจุบัน ส่วนตลาดน้ำส่วนใหญ่และยกเลิกกิจการไป บางแห่งมีการปรับตัวในเรื่องของการท่องเที่ยว เช่น ตลาดน้ำอัมพวา ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ฯลฯ เพื่อให้ตลาดอยู่รอดได้นั่นเอง

ภาพ 20 แสดงการปรับตัวในเรื่องการท่องเที่ยวของตลาดน้ำอัมพวาในปัจจุบัน จากเดิม
ที่ทำการค้าขายทางน้ำเป็นหลัก

ที่มา: กรมการท่องเที่ยว. (มปป). ตลาดน้ำอัมพวา. สืบค้น 14 มกราคม 2562, จาก <https://thailandtourismdirectory.go.th/th/info/attraction/detail/itemid/2835>

ภาพ 21 แสดงการตลาดประจำปัจจุบันในรูปแบบห้างสรรพสินค้า ที่มีสินค้าหลากหลายชนิด
และมีอาคารประกอบโดยรอบมากมาย

ที่มา: ICON SIAM COMPANY LIMITED. (2562). ATTRACTION. สืบค้น 16 พฤษภาคม 2562, จาก <https://www.iconsiam.com/th/attractions>

2.4 ประวัติศาสตร์ตลาดและการค้าเมืองอุตรดิตถ์

ที่ตั้งของเมืองอุตรดิตถ์นั้น ตามที่ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ และศรีศักร วัลลิโภดม ให้ความเห็นว่า ตั้งอยู่ปากตะวันตกของแม่น้ำน่าน เรียกว่า "บางโพ" โดยมีคลองโพธิ์ไหลผ่านลงสู่แม่น้ำน่านทางทิศใต้ ถัดจากคลองโพธิ์ไปทางตะวันตกมีลำน้ำอีกสายหนึ่งชื่อ คลองแม่พร่อง ไหลมาจากเทือกเขาในเขตอำเภอลับแล ผ่านเมืองลับแลมาทางทุ่งยั้งแล้วเบี่ยงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านบ้านแม่พร่องและวัดไผ่ล้อม ช่วงที่ผ่านบ้านไผ่ล้อม คลองแม่พร่องนี้ไหลเข้ามาใกล้คลองโพ และมีย່รงรอยการขุดลำเหมืองเชื่อมต่อกัน ทำให้กระแสน้ำส่วนหนึ่งของคลองนี้ไหลไปออกแม่น้ำน่านร่วมกับคลองโพธิ์ โดยลักษณะภูมิประเทศของเมืองอุตรดิตถ์เป็นที่ราบลุ่ม ถูกล้อมด้วยภูเขาลักษณะเกือกม้า ทิศใต้ของแม่น้ำติดต่อกับจังหวัดพิษณุโลก และปากตะวันตกติดกับที่ราบซึ่งแต่เดิมเป็นที่ลุ่มมีน้ำขังส่วนมากของจังหวัดสุโขทัย ห่างจากบางโพ ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 5 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของเมืองทุ่งยั้ง เป็นที่ราบติดต่อกัน ในทางภูมิศาสตร์ จึงมีความเกี่ยวข้อง เป็นส่วนเดียวกันระหว่างพื้นที่ จากสภาพภูมิประเทศจึงเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อเหตุการณ์การค้าของตลาดน้ำท่าโพธิ์กับตลาดบกเมืองทุ่งยั้งในยุคสุโขทัย (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2545; ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552)

จากงานวิจัยและเอกสารหลักฐานต่างๆ พบว่า เมืองโบราณสมัยสุโขทัยของจังหวัดอุตรดิตถ์ นั้น มี 4 เมือง ที่สำคัญ ได้แก่ เมืองทุ่งยั้งและเมืองเวียงเจ้าเงาะ (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ อำเภอลับแล) เมืองตาชูชก (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ อำเภอดรอน) สุดท่าย คือ เมืองฝาง (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ อำเภอเมือง) แต่ที่ถือว่าเป็นตลาดบกที่สำคัญนั้น ได้แก่ เมืองทุ่งยั้ง ที่เป็นเมืองหน้าด่านของกรุงสุโขทัย โดยกล่าวถึงสาเหตุที่ส่งเสริมให้เมืองทุ่งยั้งกลายเป็นตลาดบกขนาดใหญ่ในยุคนั้น เนื่องจากที่ตั้งของเมืองทุ่งยั้งอยู่ในชัยภูมิที่ตีเหมาะกับการเป็นตลาดสินค้าก่อนจะขนส่งสินค้า ไปขายต่อที่กรุงสุโขทัย ตามที่ วิยะดา ทองมิตร และธีระวัฒน์ แสนคำ (2562, หน้า 19-27) ให้ความเห็นถึงสภาพภูมิประเทศเมืองทุ่งยั้งในสมัยสุโขทัยที่เป็นจุดพักระหว่างการเดินทางค้าขาย ว่า เนื่องจากเมืองทุ่งยั้งเป็นรอยต่อระหว่างภูเขากับพื้นที่ราบ จึงเหมาะสำหรับหยุดพักเดินทางหรือเปลี่ยนวิธีเดินทางจากการใช้วัวต่าง ม้าต่าง หรือช้าง ก่อนจะเปลี่ยนเป็นทางน้ำโดยทางเรือแทน ซึ่งงานวิจัยของ รุ่งทิวา โตรธินา (2536) ให้ความเห็นเพิ่มเติมถึงเมืองทุ่งยั้งด้าน การค้าขาย ว่า เป็นเมืองสำคัญด้านเศรษฐกิจของสุโขทัย ที่เป็นศูนย์กลางค้าขาย ที่ติดต่อกับอาณาจักรล้านนาไทย ด้านการค้าขายของอาณาจักรล้านนาในช่วงราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1835 นั้น ชวิศา ศิริ (2550) กล่าวไว้ว่า ระบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของต่างๆเกิดขึ้นในพื้นที่เมืองล้านนา เป็นที่มาของตลาดนัด หรือ กาดนัด ที่หมุนเวียนไปตามท้องถื่นต่างๆ ตามเวียงหรือเมืองที่เป็นศูนย์กลางการปกครอง การค้าขายของเมืองทุ่งยั้งนั้น ทำโดย รับสินค้าของพ่อค้าจากหาดท่าอิฐ มาค้าขายที่เมืองทุ่งยั้งอีกต่อหนึ่ง ในงานวิจัยของ นฤมล วัฒนาพาณิช (2534) กล่าวถึงเนื้อที่ของเมืองทุ่งยั้งว่า มีเนื้อที่ถึง 129 ไร่ 1 งาน 61 ตารางวา ซึ่งมีแนวกำแพงเมืองอีก 3 ชั้น

เช่นเดียวกับเมืองสุโขทัย รวมถึงอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งเสริมให้เมืองทุ่งยังเป็นตลาดบกที่สำคัญ ได้แก่ การขยายตัวด้านการค้าของสุโขทัยกับชนชาติจีนนั่นเอง ตามที่ สุจิตต์ วงศ์เทศ (2526, หน้า 78-85 อ้างอิงใน ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2562) กล่าวถึงว่า เนื่องจากการขยายตัว ด้านการค้าของสุโขทัยกับจีน ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 นั้น ศรีศักร วัลลิโภดม (2560) กล่าวว่า เมืองทุ่งยังตั้งอยู่ในถิ่นฐานที่ราบลุ่มแม่น้ำและเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งทรัพยากรที่จีนต้องการ ทำให้กลายเป็น ชุมทางการค้าทางบก ขนาดใหญ่และ มีการขุดคูน้ำคันดินรอบเมืองขึ้น เมืองทุ่งยัง เป็นเมืองใหญ่ ต้นน้ำของแม่น้ำน่าน คู่กันกับสุโขทัย ส่วนทางใต้มีเมืองพิษณุโลกคู่ขนานกับเมืองสุโขทัย อีกฝั่งทางตะวันออกมีเส้นทางจากลุ่มแม่น้ำโขง มาทางลำน้ำตรอน ในเขตอำเภอดรอนและอำเภอดงแสนขัน ในปัจจุบัน เพื่อมุ่งไปยังพื้นที่บ้าน ป่งวังจิวและชุมชนคลองโพธิ์ แล้วจึงผ่านไปเมืองทุ่งยังที่พัฒนาเป็นเมืองขึ้นในยุคสุโขทัย ในเรื่องลักษณะกำแพงเมือง 3 ชั้นของเมืองทุ่งยังนี้ แสดงออกถึงความเป็นเมืองที่สำคัญในยุคสุโขทัย ตามที่ หวน พินธุพันธ์ (2521, หน้า 4) กล่าวถึงศิลาจารึกที่ 1 ของกรุงสุโขทัย ว่า “...รอบเมืองสุโขทัยนี้ ตรีบูร ได้สามพันสี่ร้อยวา... คำว่า”ตรีบูร” หมายถึง กำแพง 3 ชั้น ดังนั้นเมืองทุ่งยัง...ซึ่งมีกำแพง 3 ชั้น เช่นกัน จึงเชื่อว่าเป็นเมืองโบราณสมัยสุโขทัย...” เห็นได้ว่า เมืองทุ่งยัง ถือเป็นตลาดบกที่ใหญ่และสำคัญที่สุดของจังหวัดอุตรดิตถ์ในยุคกรุงสุโขทัย เนื่องจากมีที่ตั้งที่เหมาะสม เป็นแหล่งสินค้า และเป็นเมืองสำคัญของสุโขทัยนั่นเอง

ตลาดบกเมืองทุ่งยัง รวมถึงเมืองเวียงเจ้าเงาะ และเมืองตาชูชก ถูกลดความสำคัญลงไปในสมัยอยุธยา โดยมีเมืองพิชัยที่ถูกกล่าวถึงมากกว่า ซึ่งน่าจะมาจากการที่เมืองพิชัยเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของอยุธยา ส่วนเมืองฝางอาจยังคงเป็นตลาดบกที่สำคัญในทางการค้า เห็นได้จากบรรดาศักดิ์ของผู้ปกครองเมืองฝางที่ขึ้นกับเมืองพิชัยในสมัยอยุธยา จากงานเขียนของ ธีระวัฒน์ แสนคำ (2558, หน้า 15-16) กล่าวไว้ว่า “ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์เป็นออกญาส่วนใหญ่ จะได้ปกครอง เมืองชั้นโทหรือชั้นตรีเท่านั้น และมีศักดินา 10,000 แต่ออกญาพิไชยเสนาหรือออกญาฝางกลับได้ปกครองเมืองที่มีฐานะเป็นเมืองชั้นของเมืองบางโพที่เป็นเมืองชั้นของเมืองพิชัยชั้นโทอีกทีหนึ่ง มีศักดินาเพียง 800 ไม่ต่างจากศักดินาของบรรดาศักดิ์ชั้นพระหรือชั้นหลวงเลย...” ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเมืองฝาง คงยังเป็นตลาดบกที่สำคัญแห่งหนึ่งตามเส้นทางค้าขายของพ่อค้าจากเมืองทางเหนือเช่นน่าน หลวงพระบาง เป็นต้นที่จะทำการขนส่งหรือค้าขายสินค้ากับเมืองพิชัยที่ตลาดบก เมืองฝาง ส่วนความเป็นเมืองหน้าด่านของเมืองพิชัยนั้น เห็นได้จากแนวกำแพงป้องกันข้าศึก ตามที่ นฤมล วัฒนาพานิช (2534, หน้า 37) กล่าวถึง การสร้างกำแพงเมืองพิชัยขึ้น เพื่อป้องกันการรุกรานจากข้าศึก ในสมัยของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 ช่วงปีพ.ศ. 2031 – พ.ศ. 2034 ตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประดิษฐ์อักษรนิติ์ ว่า “ศักราช 852 จอศก(พ.ศ.2033) แรกให้ก่อกำแพงเมืองพิชัย” นอกจากนี้ หวน พินธุพันธ์ (2521, หน้า 4) กล่าวถึงเมืองพิชัยไว้ก่อนหน้า อ้างอิงตามหลักฐานที่ปรากฏในข้อความตอนหนึ่งในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ดังนี้ “...ศุภมัศดุศักราช 712 ปีชาล...พระเจ้าอู่

ทองเสด็จเข้ามาครองราชย์สมบัติ... จึงให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระราเมศวรขึ้นไปครองสมบัติในเมืองลพบุรี ครั้งนั้นพระยาประเทศราชขึ้น 16 เมือง คือ เมืองมลากา, เมืองชวา, เมืองตะนาวศรี, ..., เมืองพิชัย, เมืองสวรรคโลก, ..." จะเห็นว่าเมืองพิชัยเป็นเมืองขึ้นเมืองหนึ่งของอยุธยาและมีความสำคัญขึ้นมาโดยที่ ไม่ปรากฏเมืองทุ่งยั้ง เมืองเวียงเจ้าเงาะ เมืองตาชูชก ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเป็นเมืองที่หมดความสำคัญลงไป รวมถึงการที่แม่น้ำน่านไหลห่างจากเมืองทุ่งยั้ง ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ลดลง

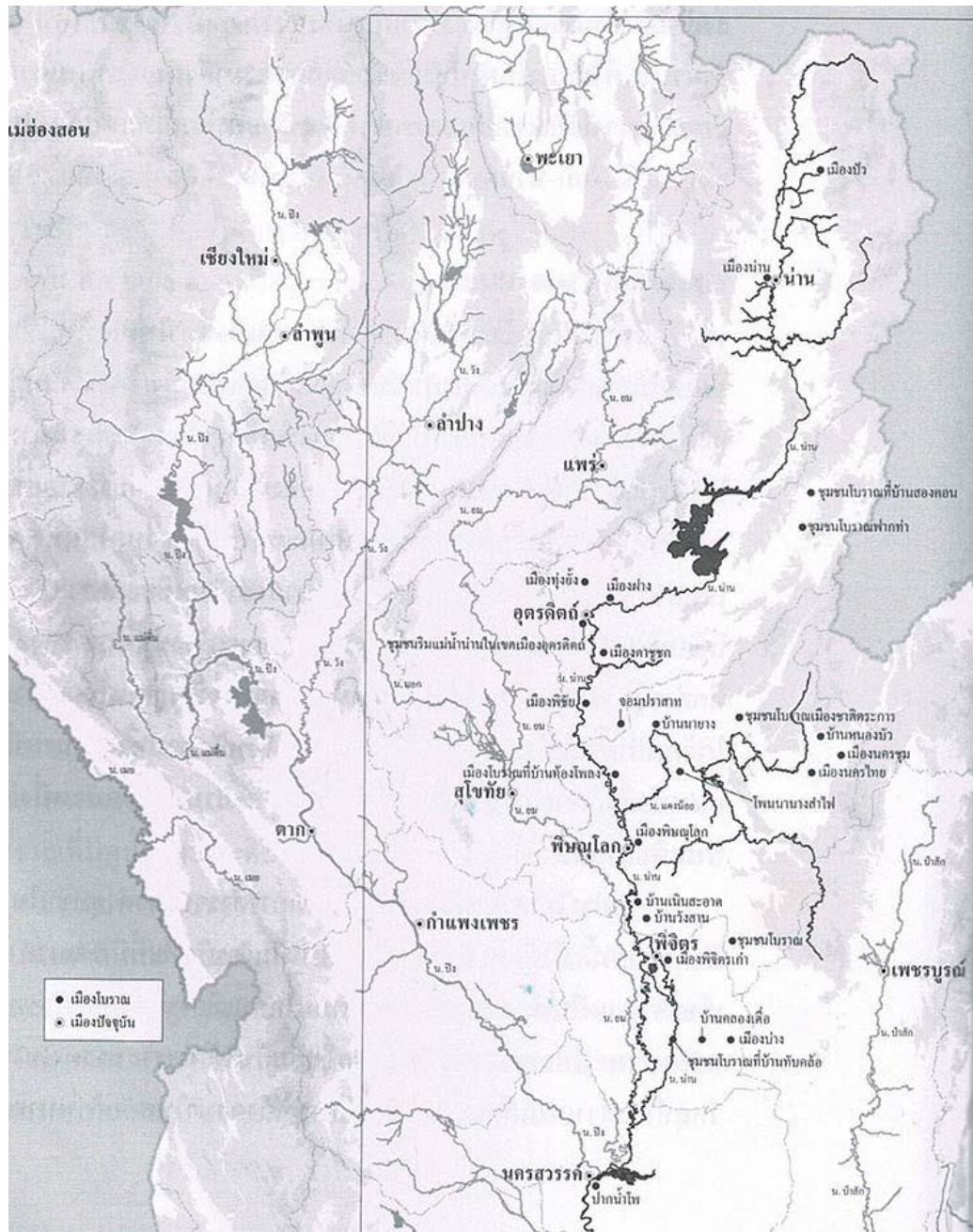
ยุครธนบุรีนั้น เมืองพิชัยถือว่าเป็นเมืองที่สำคัญ เมืองตาชูชกหมดความสำคัญลงไปจนอาจเป็นเมืองร้างตั้งแต่สมัยอยุธยา เนื่องจากไม่ปรากฏในพงศาวดารใดๆเลย ส่วนเมืองฝางนั้น คงเป็นเมืองหนึ่งที่สำคัญด้านยุทธศาสตร์เช่นเดียวกัน มีเพียงแต่บทบาทด้านตลาดบกคงลดหายไปเนื่องจากการศึกสงครามสมัยเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 จากงานวิจัยของ ชีระวัฒน์ แสนคำ (2558, หน้า 92-93) ที่ได้วิเคราะห์เรื่องการถูกลดความสำคัญด้านการค้าลงไป ไว้ว่า “หลังจากที่พระยาพิชัยดาบหัก เจ้าเมืองพิชัย ได้ต่อสู้กับพม่าจนดาบหักแล้ว ทำเมืองฝาง ที่นอกจากจะบอบช้ำจากภัยสงครามกับพม่า ยังผ่านศึกสงครามสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี อีก ทำให้ผู้คนที่เคยอยู่เมืองฝาง เมื่ออพยพย้ายหนีไปแล้ว ไม่ได้กลับเข้ามา หากแต่ตั้งถิ่นฐานพื้นที่ใกล้เคียงมากกว่า เช่น บางโพ ท่าเสา คึงตะเกา แสนตอ เป็นต้น จากนั้นเมืองฝาง จึงตกเป็นอาณาเขตของกรุงธนบุรี ทำให้ เมืองฝางยุติบทบาทด้านการค้าขายไป

แม้กระทั่งช่วงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น นอกจากเมืองพิชัยที่ยังคงมีความสำคัญอยู่แล้ว ตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง เมืองเวียงเจ้าเงาะ เมืองตาชูชก และเมืองฝาง ไม่ได้ถูกกล่าวถึงใดๆ สาเหตุน่าจะมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากกรุงสุโขทัย เป็นกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี กระทั่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่เมื่อเปลี่ยนการปกครอง จะมีการเปลี่ยนเมืองหน้าด่านไปด้วย ทำให้เมืองโบราณต่างๆ รวมถึงตลาดบกเมืองทุ่งยั้งและตลาดบกเมืองฝาง ถูกลดความสำคัญตามลงไปด้วย

ภาพ 22 แสดงเมืองทุ่งยั้งและเมืองเวียงเจ้าเงาะในจินตนาการ ซึ่งเป็นเมืองด้านการค้าขาย
ในสมัยสุโขทัย วาดโดย สุทธิชัย ฤทธิจิตุพรชัย

ที่มา: สุตรา สุจฉายา (บรรณธิการ). (2562). ทุ่งยั้งคือนครสระหลวงในจารึกสุโขทัย. วารสารเมืองโบราณ, 45(1).

ภาพ 23 แสดงแผนที่ทางภูมิศาสตร์แสดงการเชื่อมโยงทางการค้าของเมืองทุ่งยั้งและชุมชนริมแม่น้ำน่าน (หาดท่าโพธิ์) ในสมัยสุโขทัย

ที่มา: ศรีศักร วัลลิโภดม. (2562). เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย (พิมพ์ครั้งที่2). กรุงเทพฯ. ตำนานสุโขทัย การพิมพ์.

เรื่องราวเกี่ยวกับตลาดน้ำของอุตรดิตถ์ มีการค้นพบหลักฐานเกี่ยวกับการค้าขายหรือ ความสำคัญของตลาดน้ำ ตั้งแต่สมัยก่อนกรุงสุโขทัย โดยมีตลาดน้ำที่สำคัญ คือ หาดท่าอิฐ ตามที่ มณฑลเทศาภิบาล (2519) กล่าวถึง ความสำคัญในการเป็นย่านค้าขายของหาดท่าอิฐ ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 1731 ว่า หลังจากเขมรโบราณ เริ่มเสื่อมอำนาจลง มีชนชาติไทยจากแคว้น สิบสองปันนา สิบสองจุไทย หัวพันทั้งห้าทั้งหก ดังเกี่ย ได้อพยพมาในบริเวณท่าเรือที่ทำการค้าขาย คือ ท่าอิฐ ซึ่งเป็น ย่านการค้าขายทางบกและเรือแทนพวกเขมรโบราณเดิม ซึ่งก่อนหน้านี้ มีการกล่าวถึงความสำคัญของ หาดท่าอิฐในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ราว พ.ศ.1300 จากหนังสือประวัติเมืองอุตรดิตถ์ ของ มณฑลเทศาภิบาล (2519) กล่าวไว้ว่า เป็นช่วงยุคสมัยเขมรโบราณรุ่งเรือง มีการใช้ท่าอิฐ เป็นท่าเรือรับส่งสินค้าทั้ง ทางบกและทางน้ำ ล่องไปยังเมืองละโว้(ลพบุรี) และใช้เป็นท่าราชการโดยต่อเรือจาก ท่าอิฐ จากนั้นจึง จะเดินทางต่อด้วยช้าง ม้า ลา ต่อไป โดยที่ความสำคัญในการเป็นท่าค้าขายยังคงเคยเป็นสถานที่ติดต่อ ราชการของพวกเขมรโบราณ ตามที่ มีการขุดพบหลักฐานของพวกเขมรโบราณจากการสัมภาษณ์ โดย ที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ ได้ทำการสัมภาษณ์ต่อขุนฉิมพลีผลารักษ์ ชาวบ้าน ปากฝาง (ปัจจุบัน บ้าน ปากฝางอยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง) ว่า มีการขุดพบสิ่งต่างๆบริเวณริมน้ำ ซึ่งเป็นฝีมือของเขมรโบราณ นอกจากนี้บ้านด่านบกและบ้านด่านน้ำ(ปัจจุบัน บ้านด่านบกและบ้านด่านน้ำ อยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง) เคยเป็นด่านตรวจของพวกเขมรโบราณด้วย (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดา กุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558)

ต่อมาในยุคสุโขทัย หาดท่าอิฐ ยังคงมีความสำคัญอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นท่าเรือ ที่พ่อค้า รับส่งสินค้าแล้วมาค้าขายต่อที่ตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2545) และศรีศักร วัลลิโภดม (2552) กล่าวตรงกันถึงชุมชนริมน้ำนานในเขตเมืองอุตรดิตถ์ในยุคสุโขทัยไว้ว่า บริเวณใกล้กับ ตลาดหาดน้ำท่าอิฐ ช่วงที่คลองโพธิ์ไหลมาสบกับลำน้ำนาน (บริเวณชุมชนคลองโพธิ์ ต.ท่าอิฐ อ.เมือง จ.อุตรดิตถ์ ในปัจจุบัน) ปรากฏแนวคูและคันดินล้อมลักษณะวงกลม ยาวประมาณ 50 เมตร มี ร่องรอยคันดินของกำแพงซึ่งภายในมีเค้าว่าจะมีแกนศิลาแลง ยาวประมาณ 40 เมตร บนหน้าดิน พบซากโบราณวัตถุประเภท ภาชนะดินเผาแบบสุโขทัยและภาชนะดินแบบจีน ที่ทำขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 1658 - พ.ศ. 1777 รวมถึงเศษภาชนะดินเผา แบบลพบุรี พบเศษภาชนะดินเผา ที่เรียกว่า เต้าแม่ น้ำ นาน พบเศษภาชนะเช่นเดียวกัน ในเขตเมืองทุ่งยั้งและเมืองพิษณุโลก ตามที่ มณฑลเทศาภิบาล (2523) กล่าวถึง เรื่องการค้าขายทางน้ำของหาดท่าอิฐว่า การค้าสมัยนั้นส่วนมากใช้การแลกเปลี่ยนสินค้า สินค้าจากต่างประเทศมีน้อย บริเวณหาดท่าอิฐเป็นป่าดง ปลูกเป็นเพิงค้าขายเท่านั้น มีการรับซื้อ สินค้าไปขายต่อที่ตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง สินค้าที่ทำการซื้อขายเช่น เกลือ ปลาทุเค็ม ปลาแห้ง ปลาอย่าง ปลาร้า ฝ้า ด้าย ใต้ เครื่องเหล็ก ไม้ขีดไฟ เชื้อเพลิง น้ำมันมะพร้าว เป็นต้น ขณะเดียวกัน มีการนำ สินค้าจากตลาดบกเมืองทุ่งยั้งมาขายต่อที่หาดท่าอิฐด้วย สินค้าที่ทำการซื้อขายเช่น หนังสัตว์ กระจัง น้ำมันยาง เขาสัตว์ ฝิ่น สมุนไพร เป็นต้น ซึ่งหาดท่าอิฐนี้เป็นชุมทางสินค้าจากทางเหนือ ทางตะวันออก

โดยเป็นชุมทางไปยังหัวเมืองทางเหนือ เช่น แพร่ น่าน ลำปาง พะเยา เชียงราย เชียงตุง สิบสองปันนา สิบสองจุไทย เข้าเขตเมืองฮ่อ เชียงใหม่ เชียงคำ และเป็นชุมทาง ไปทางตะวันออก เช่น ปากลาย หลวงพระบาง อุดร เลย หล่มสัก เชียงคาน หนองคาย เวียงจันทน์ ในขณะที่ชุมทางการค้าขายของ หาดท่าอิฐไปหลวงพระบางนั้น ยังมีเมืองอื่นที่ปรากฏชื่อเพิ่มเติม ตามที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ กล่าวไว้ก่อน ถึงเส้นทางการค้าขายของหาดท่าอิฐไปยังเมืองหลวงพระบางและเมือง “ขมุ” อีกด้วย และพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายนั้นมาจากเมืองทางใต้ ได้แก่ พิชณุโลก พิษณุโลก นครสวรรค์ บางมูลนาก สิงห์บุรี อุทัย เป็นส่วนใหญ่ (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ่างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558)

ในยุคอยุธยา ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ เจริญมากที่สุด ในสมัยพระนารายณ์มหาราช ประมาณปี พ.ศ. 2199 – พ.ศ. 2231 ก่อนจะเริ่มไม่มีการค้าขายในสมัยพระเจ้าเอกทัศ ช่วงปี พ.ศ. 2301-2310 เนื่องจากภัยสงคราม รวมถึงมี “ตลาดน้ำหาดท่าเสา” ที่ปรากฏขึ้นมาเพิ่มเติม อ้างถึง หนังสือสถาปัตยกรรมในเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์ ตามที่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์ (2533) กล่าวถึง จุดเริ่มของตลาดน้ำหาดท่าเสา ว่า ชุมชนท่าเสาน่าจะ มีมาตั้งแต่สมัยพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากสมัยนั้น มีไม้ชนิดต่างๆจากเมืองฝาง (ปัจจุบันเป็นบ้านปากฝาง อำเภอเมือง) ซึ่งอยู่เหนือท่าเสาไปเล็กน้อย ล่องไปขายทางใต้แก่กรุงศรีอยุธยาและส่งไปขายต่อยังต่างประเทศต่อไป รวมถึงการพิจารณาชื่อ ท่าเสา และที่อื่นๆใกล้เคียงเช่น บ้านหมอนไม้ (ปัจจุบันเป็นบ้านหมอนไม้ อำเภอเมือง) ในขณะที่ มณฑลเศียร ดีแท้ (2523) และ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ่างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวถึงการค้าที่ท่าอิฐ ยุคสมัยพระนารายณ์มหาราช ในลักษณะเดียวกันว่า เป็นยุคสมัยที่การค้าที่ท่าอิฐเจริญมากที่สุด มีพ่อค้าจากทางเหนือและพ่อค้าทางใต้รวมถึงชาวต่างประเทศบรรทุกสินค้าลงเรือมาค้าขายมาก โดยรวมแล้วการค้าขายของตลาดน้ำท่าอิฐในยุคอยุธยา ส่วนใหญ่จะลุ่มๆดอนๆ มีโรงไม้ไผ่ ปลูกเป็นเพิง นำสินค้าขึ้นมาจากเรือเท่านั้น อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หาดท่าอิฐ เริ่มกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ เนื่องมาจากแม่น้ำน่านเปลี่ยนทิศทางจากเมืองทุ่งยั้ง ทำให้ผู้คนย้ายมายังหาดท่าอิฐมากขึ้น ตามที่ หวน พิณรุฑพันธ์ (2521) กล่าวถึง สมัย พระเจ้าบรมโกศ ในปี พ.ศ. 2283 ว่ากระแสน้ำเปลี่ยนกระแสน้ำมาทางฝั่งตะวันออก ห่างจากตลาดบึงเมืองทุ่งยั้ง ผู้คนจึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานตามริมน้ำเป็นส่วนมาก จนเกิดเป็นตำบลบ้านท่าอิฐและบางโพธิ์ ที่บริเวณหาดท่าอิฐ

ยุครัตนบุรี ในส่วนของการค้าขายที่หาดท่าอิฐนั้นคงยังมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เป็นเพราะเหตุการณ์บ้านเมืองยังไม่สงบ ยังมีพม่ามายุ่งเกี่ยวกับไทยอยู่เป็นระยะนั่นเอง

ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึง สมัยรัชกาลที่ 2 พื้นที่หาดท่าอิฐได้ขึ้นกับเมืองพิชัย การค้าดีกว่าสมัยกรุงธนบุรี พม่าไม่ได้มารุกรานไทยอีกเนื่องจากโดนอังกฤษบุกยึด ทำให้เกิดความปลอดภัยและมีการค้าขายที่หาดท่าอิฐมากขึ้น ตามที่ มณฑลเศียร ดีแท้ (2523) และ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์

(2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวไปในทิศทางเดียวกัน ถึงการค้าขายของตลาดท่าอิฐในเวลานั้น ว่า มีพ่อค้าเรือขึ้นไปค้าขายที่กรุงเทพฯ และพ่อค้าต่างมาค้าขายตามเส้นทาง แต่ยังไม่มิตลาดเป็นเพิงค้าขายเช่นเดิม การค้าที่ท่าอิฐ ไม่ได้เป็นตลาดถาวร เป็นร้านค้าแบบเพิงกันแดดและฝนเท่านั้น กระทั่งในช่วง พ.ศ. 2367 – พ.ศ. 2394 ยุคสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งงานวิจัยของ รุ่งทิวา โตรินา (2536) ให้ความเห็น ถึงความเป็นตลาดน้ำขนาดใหญ่ที่เป็นศูนย์รวมสินค้าจากทางเหนือใต้ของตลาดน้ำท่าอิฐ ว่า ตำบลบางโพท่าอิฐ เป็นเมืองท่าทิศเหนือริมแม่น้ำน่าน เป็นตลาดน้ำขนาดใหญ่ที่เป็นศูนย์รวมสินค้าทั้ง ทางเหนือและทางใต้ ทำให้มีผู้คนเพิ่มขึ้นมากจนกลายเป็นชุมชนใหญ่กว่าเมืองพิชัย ในขณะที่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์ (2533) กล่าวถึง เช่นเดียวกันว่า ตำบลบางโพท่าอิฐ อยู่ริมแม่น้ำน่าน มีเรือสินค้าจากกรุงเทพฯ และจากทางใต้ ขึ้นไปได้สุดทาง เพียงเท่านั้น เพราะเหนือขึ้นไปแม่น้ำตื่นเงินและเป็นเกาะแก่งทำให้เรือเดินไม่สะดวก ขณะเดียวกันพ่อค้าจากเมืองเหนือ ก็นำสินค้าพื้นเมืองมาจำหน่ายและรับซื้อสินค้าจากกรุงเทพฯ และทางใต้ ที่ตลาดน้ำบางโพท่าอิฐ ด้วยเช่นกัน ทำให้ผู้คนที่เมืองพิชัยลดลงไปและมาตั้งถิ่นฐานที่แห่งนั้น แทน ซึ่งก่อนหน้านั้น มณเฑียร ดีแท้ (2523) กล่าวถึง ตลาดน้ำบางโพท่าอิฐถึง ความเป็นศูนย์รวมสินค้าทั้งทางเหนือและใต้ ว่า เริ่มมีการปลูกบ้าน โรงบ่อนเล่นการพนัน ร้านค้าขายถาวรขนาดสองชั้นขึ้น กระทั่งกลายเป็นชุมชนที่ใหญ่กว่าเมืองพิชัย รวมถึงมีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายและสร้างอาคารประกอบอื่นๆ เช่นชาวจีนเข้ามาทำการค้า มีชาวฝรั่งเศสสร้างห้างทำไม้ เพื่อที่ว่าสินค้าที่มาจากทางใต้ เมื่อมาถึงจะขนเก็บใส่ร้านไว้ขายเลยตลอดทั้งปี ในเรื่องสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตลาดน้ำหาดท่าอิฐเจริญขึ้นนั้น ส่วนหนึ่งน่าจะเกิดจากการค้าขายกับชาวต่างชาติที่มีมากขึ้น อ้างอิงใน อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ที่กล่าวถึงชาติต่างประเทศที่ เข้ามาค้าขายกับเมืองไทยในยุคนั้น ว่า ไทยมีการทำสัญญาค้าขายกับอังกฤษ นอกจากนี้ยังมีชาวจีน อินเดียและฝรั่งเศสยุโรปอื่นๆ ซึ่งส่งผลให้การค้าที่ตลาดบางโพท่าอิฐ เจริญตามไปด้วยนั่นเอง

สมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 – พ.ศ. 2411 ไทยมีการค้าขายกับต่างชาติมากขึ้น ทำให้การค้าขายที่หาดท่าอิฐเจริญตามขึ้นด้วย มีการสร้างอาคารประกอบตลาดที่หาดท่าอิฐขึ้น หลายอย่าง รวมถึงการค้าขายทางบกที่ใช้สัตว์ต่างสินค้ามาที่หาดท่าอิฐก็มีจำนวนมากเช่นกัน อ้างอิง มณเฑียร ดีแท้ (2523) กล่าวว่า สมัยรัชกาลที่ 4 มีการสร้าง โรงบ่อนเล่นการพนัน ถั่วโป หวยและการพนันอื่นๆ พ่อค้าซื้อที่ดินไว้จอดเรือ สร้างห้องแถวสองชั้น มีเรือกลไฟโยงสินค้ามากมาย ที่หาดท่าอิฐ ทำให้พ่อค้าบางคนซื้อที่ดินเพื่อจอดเรือของตนเลยทีเดียว ส่วนการค้าทางบก ทั้งวัวต่าง ม้าต่าง ช้างต่าง ลาต่าง ก็มากขึ้นเช่นกัน ลาต่างนิยมใช้กันในหมู่ชาวฮ่อในมณฑลยูนนาน ซึ่งชายฝืนดิบไปให้พ่อค้าส่งลงเรือไปขายทางใต้ ส่วนชาวกลับก็นำซื้อขายสินค้าที่หาดท่าอิฐกลับไป ในขณะที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวถึง บรรยากาศของหาดท่าอิฐและโรงบ่อนการพนัน รวมถึงการค้าทางบกในทิศทางเดียวกัน ว่า

...เป็นโรงบ่อนขนาดใหญ่ของภาคเหนือสุด...การพนันที่เล่นได้ คือ หวย, ถั่ว, โป, ชนไก่, กัดปลา การพนันพิเศษมีอาทิย่ละครึ่ง วิ่งเร็ว (วิ่งวั่ว)...มีผู้ค้าขายเป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย ทำให้มีแม่ค้าขายของประจำโรงบ่อน เช่น ขนมจีน ขนมครก ข้าวแกง ก๋วยเตี๋ยว ก๋วยทอด ขนมของหวานต่างๆ เวลาค้าขายคือ เข้าถึงเย็น และตั้งแต่ค่ำขึ้นไปเที่ยงคืน จึงหมดเวลาขาย เพราะกลางวันและกลางคืน โรงบ่อนมีการจ้างมหรศพมาเล่นประจำถึงสองช่วงเวลามีเรือกลไฟโยงเรือสินค้ามาเดินรถโดยสารและโยงเรือค้าขายทั้งขึ้นและลง ทำให้การจอดเรือลำบาก กระทั่งพ่อค้ามีการซื้อที่ดินเพื่อทำเป็นท่าจอด ...ในแม่น้ำ หน้าตลาดก็มีเรือสินค้าจอดเรียงและซ้อนกัน เป็นตับ ตับละ 4-5 ลำ เรือกลไฟก็พ่วงโยง มาส่งไม้ขาดระยะ

ต่อมาตลาดยุคสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411 – พ.ศ. 2453 เป็นต้นมา ตลาดท่าอิฐเริ่มเจริญยิ่งขึ้น เริ่มจาก นโยบายการเปลี่ยนแปลงการปกครองช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทำให้เกิดการย้ายเมืองจากพิษณุมาที่อุดรดิตถ์ งานวิจัยของ รุ่งทิศา โตรินา (2536) กล่าวถึง การแบ่งเขตการปกครองของหาดท่าอิฐ ว่า ปี พ.ศ. 2430 รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ตำบลบางโพท่าอิฐเป็นเมืองอุดรดิตถ์ขึ้นอยู่กับเมืองพิษณุ เมืองพิษณุ แบ่งการปกครองออกเป็น 5 เมือง ได้แก่ เมืองพิษณุ เมืองอุดรดิตถ์ เมืองตรอน เมืองลับแล และเมืองน้ำปาด ในขณะที่ หวน พินธุพันธ์ (2521) กล่าวถึง ชื่อของตำบลบางโพท่าอิฐ ที่เปลี่ยนเป็นอุดรดิตถ์ ว่า รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตำบลบางโพท่าอิฐเป็นเมืองขึ้น เรียกว่า “เมืองอุดรดิตถ์” ซึ่งต่อมา เมืองพิษณุได้ขึ้นอยู่กับมณฑลเทศาภิบาลพิษณุโลก อ้างถึง โดม ไกรปกรณ์ (ม.ป.ป.) กล่าวถึงการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาลว่า การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ ในเหตุการณ์ ร.ศ. 113 ในปี พ.ศ.2437 มีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลพิษณุโลกขึ้น ประกอบด้วยเมืองในมณฑล 5 เมือง ได้แก่ เมืองพิษณุโลก เมืองพิจิตร เมืองพิษณุ เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย ต่อเนื่องมา 3 ปี ถึง ร.ศ. 116 ในปี พ.ศ.2440 มีการประกาศ”พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ. 116” และในปี พ.ศ. 2441 มีการประกาศใช้”ข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ. 117” ทำให้รัฐบาลสามารถปกครองหัวเมืองได้อย่างเต็มรูปแบบ ทำให้เมืองพิษณุกลายเป็นเมืองสำคัญของอุดรดิตถ์ต่อเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งผู้วิจัย เห็นว่า ขัดแย้งกับความเจริญของหาดท่าอิฐ ที่เป็นตลาดสำคัญทั้งทางน้ำและทางบก คงจะมีผู้คนทำการค้าขายและตั้งถิ่นฐานมากมายกว่าเมืองพิษณุ สอดคล้องกับงานวิจัยของ มณฑลเศียร ดีแท้ (2523) กล่าวถึงความเจริญของตลาดท่าอิฐ ว่า สมัยรัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนการปกครองหัวเมืองใหม่ เป็นเมืองขึ้นกับมณฑล อำเภอขึ้นกับเมือง แขวงเปลี่ยนเป็นตำบล มีกำนันปกครอง มีการค้าขายและทำสนธิสัญญากับต่างชาติมากขึ้น ส่งผลให้หาดท่าอิฐเจริญมากที่สุดในยุคสมัยนี้ แทบไม่มีที่จอดเรือ มีจำนวนเรือหลักพันลำ ขึ้นล่อง โดยใช้เรือไฟโยง

ยวียัด การค้าบนบกนั้น มีพ่อค้าจากทางเหนือ ได้แก่ แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย เชียงตุง สิบสองปันนา สิบสองจุไทย และจุไทย ทางตะวันออกมี เวียงจันทน์ หลวงพระบาง ด่านซ้าย นครไทย นอนคาย เชียงคาน บรรทุกสินค้าด้วยพวกสัตว์พาหนะต่างสินค้า มาทำการค้าขายที่หาดท่าอิฐ สินค้าเช่น ครั่ง เขาและหนังสัตว์ต่างๆ ชัน น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง กระจุกเกลือ ข้าว หินฝนมีด งาช้าง ดินประสิ่ว เครื่องยาต่างๆ ฯลฯ บริเวณหาดมีทั้งห้องแถวสองชั้น เป็นร้านค้าเป็นเรือนแพ ทั้งสองฟากถนน มีห้างใหญ่ๆเกิดขึ้นคือ ห้างบอมเบ ห้างบอเนียว ห้างแมงลาว และห้างกิมเซ่งหลี ค้าขายเกี่ยวกับไม้ นอกจากนี้ยังมีร้านขายส่ง อีกมากมาย ในช่วงเวลาเช้ามีด จะมีการขนส่งสินค้าจากเรือมาขายที่ร้านค้า แผงลอยตลอดวัน ตกเย็นก็ขนสินค้ากลับขึ้นเรือในทุกๆวัน ต่อมาบริเวณหาดท่าอิฐ ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน เนื่องจากแม่น้ำน่านไหลเซาะ เกิดหาดใหม่ยื่นขึ้นมาทางทิศตะวันออก ทำให้ท่าเอนตาม เกิดเป็นท่าอิฐล่างและท่าอิฐบน ตลาดท่าอิฐจึงตั้งอยู่ที่ถนนไปท่าอิฐล่าง สองฝั่งถนนมีร้านค้า ห้องแถว บ้านเรือนมากมาย ตั้งแต่สะพานข้ามคลองไปจนเหนือสุดถึงท่าทรายริมน้ำ ในเวลากลางคืนจะสว่างไสวไปด้วยโคมไฟและมีผู้คนมาเที่ยวและทำการค้าในย่านนั้นมากมาย นอกจากนี้ยังมีอีกสองท่าที่สำคัญรองจากหาดท่าอิฐ คือ ท่าเสา และท่าโพธิ์ ซึ่งหาดท่าอิฐจะอยู่ตรงกลางระหว่างสองท่านี้ ซึ่งก่อนหน้านั้น อดันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ให้ความเห็นถึงท่าเสา และท่าโพธิ์ ว่า ท่าเสา แปรตามคำเหนื่อว่าพัก ท่าโพธิ์ที่เรียกว่า ท่าโพธิ์ เพราะมีต้นโพธิ์มาก (ปัจจุบัน ท่าเสา คือพื้นที่ตำบลท่าเสา เขตอำเภอเมืองท่าโพธิ์คือบริเวณวัดท่าถนน ตำบลท่าอิฐ เขตอำเภอเมือง ท่าอิฐบนและท่าอิฐล่าง คือพื้นที่ ตำบลท่าอิฐ เขตอำเภอเมือง) จากที่กล่าวเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบมณฑลเทศาภิบาลที่ตำบลบางโพท่าอิฐขึ้นอยู่กับเมืองพิชัย และเมื่อความเจริญของตลาดท่าอิฐที่มี การค้าขายและผู้คนมากกว่าเมืองพิชัย จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการย้ายเมืองจากพิชัยไปอุดรดิติ์ในปี พ.ศ.2442 ตามที่ รุ่งทิวา ไตทีนา (2536) กล่าวถึง การที่ตำบลบางโพท่าอิฐกลายเป็น เมืองอุดรดิติ์และขึ้นกับเมืองพิชัยและการย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัยมาไว้ที่เมืองอุดรดิติ์ เนื่องจากมีผู้คนอพยพมาทำการที่ค้าขายที่ ตำบลบางโพท่าอิฐ มากกว่าเมืองพิชัย ในขณะที่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิติ์ (2533) กล่าวถึง สาเหตุการย้ายศาลากลางไปในทางเดียวกันว่า เนื่องจากการร่วโรยของ เมืองพิชัยลงไป ส่วนเมืองอุดรดิติ์ มีผู้คนไปทำ การค้าขายมากขึ้น ซึ่งก่อนหน้านั้น อดันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) บรรยายถึง บรรยายการย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัยมาที่เมืองอุดรดิติ์ ไว้ว่า ท่าอิฐเป็นที่ทำการค้าขนาดใหญ่ มีสิ่งสำคัญ เช่น เมืองลับแล พระแท่นศิลาอาสน์ และมีบริเวณกว้างขวาง ขณะที่พิชัยไม่เหมาะสมจะตั้งเป็นเมืองอีกต่อไป เมื่อย้ายเมืองแล้วนั้น ทำให้ร้านค้าบางร้านรวมถึงเรือค้าแพค้า ได้อพยพตามมาที่ตลาดท่าอิฐด้วย แต่ตลาดท่าอิฐยังคงเป็นป่าอยู่เช่นเดิม ต่อมา เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2444 มีอีกเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับตลาดท่าอิฐ ได้แก่ รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสเมืองอุดรดิติ์ และ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุ

วัดติวงศ์ ได้เสด็จเมืองอุตรดิตถ์ ในปีเดียวกัน ตามที่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดอุตรดิตถ์ กล่าวถึง เรื่องการเสด็จประพาสเมืองอุตรดิตถ์ ว่า รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงตลาดเมืองอุตรดิตถ์ดังนี้ “...ในตลาดนั้นมีเรือนแถวฝากระดาน 2 ชั้น แต่ใหญ่กว่าที่กรุงเทพฯ ที่แล้วก็มีมาก ที่ยังทำอยู่ก็มี เป็นร้านขายของอย่างครึกครื้น ที่เป็นบ้านเรือนแลห้างก็มีบ้าง เขาว่าตลาดบกที่นี่ดีกว่าปากน้ำโพซึ่งฉันยังไม่เห็น แต่ตลาดเรือนั้น ที่นี่สู้ปากน้ำโพไม่ได้...” (พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จในมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5, 2492, หน้า 34-48 อ้างอิงใน หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533, หน้า 19) ในปีเดียวกัน สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้เสด็จเมืองอุตรดิตถ์ ใน พ.ศ. 2444 เช่นกัน และทรงนิพนธ์ถึงตลาดท่าอิฐว่า (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2516, หน้า 38-39 อ้างอิงใน หวน พิณรุฬห์, 2521, หน้า 11-12)

...เวลาบ่ายสามโมง ซี่ม้าขึ้นไปตามถนนริมน้ำ ตลาดท่าอิฐ ซึ่งอยู่เหนืออุตรดิตถ์หน่อยหนึ่ง แท้จริงอุตรดิตถ์ไม่มีคนมากเท่าท่าอิฐ แลท่าอิฐนั้นควรจะเป็นเมือง เมืองทั้งปวงในมณฑลพิษณุโลก เมืองไหนจะดีเท่าอุตรดิตถ์ไม่มี เป็นเมืองที่โคราช เป็นที่รวมทางที่มาแต่ที่ตอนคือ แพร่ น่าน เป็นต้น มาสู่อุตรดิตถ์เป็นท่าเป็นบ้านร้านตลาด หาได้จับปลาแต่ลำน้ำ เช่นเมืองอื่นไม่ คับคั่งหนาแน่นประดุจตลาดน้อยกรุงเทพฯ เวลานี้ ที่ตลาดกำลังทำโรงร้านใหม่เพราะขยายถนน โรงร้านนั้นทำด้วยไม้เป็นสองชั้น... เมืองอุตรดิตถ์เป็นที่อก แผ่นดินเป็น กพักสองชั้นอย่างเมืองพิไชยเกือบทุกแห่ง

หลังจากมีการย้ายศาลากลางเมืองพิชัยมาอยู่ที่เมืองอุตรดิตถ์แทนและเปลี่ยนชื่อเมืองพิชัยเป็นเมืองอุตรดิตถ์ ส่วนที่เมืองพิชัยนั้นกลายเป็นที่ว่าการอำเภอไป จากนั้นได้มีการสร้างอาคารราชการขึ้นมา ได้แก่ ศาลากลางจังหวัด ศาลยุติธรรม เรือนจำ ที่ทำการไปรษณีย์ สถานีตำรวจ ในบริเวณใกล้เคียงกับหาดท่าโพธิ์ ต่อมาช่วงปีพ.ศ. 2446 บริเวณท่าโพธิ์ มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากเดิมเป็นท่าสินค้า และป่ารกทึบ เปลี่ยนเป็นที่ราบโล่ง เกิดอาคารบ้านเรือนและอาคาร ทางราชการมากมายรวมถึงมีการตั้งกรมทหารพรานขึ้นอีกด้วย

ภาพ 24 แสดงภาพถ่ายหาดท่าโพธิ์ ไม่ปรากฏช่วงเวลา

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพ 25 แสดงภาพถ่ายหาดท่าโพธิ์ ไม่ปรากฏช่วงเวลา

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม.(2562). ปกิณกวัฒนธรรม จังหวัดอุดรดิตถ์. กรุงเทพฯ:สุวรรณภูมิ
เฮอริเทจ

ภาพ 26 แสดงภาพถ่ายของบริเวณท่าเสา โดย Karl Siegfried Dohring สถาปนิกชาวเยอรมัน
ที่มาทำงานกับการรถไฟในประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5

ที่มา: ม.ป.ป. (ม.ป.ป.).Tha Sao & Khung Taphao in 1910. สืบค้น 2 มีนาคม 2562, จาก
https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B9%84%E0%B8%9F%E0%B8%A5%E0%B9%8C:Tha_Sao_%26_Khung_Taphao_in_1910.jpg

การเปลี่ยนการขนส่งสินค้าจากทางน้ำเป็นทางรถไฟ ที่ทำให้ตลาดท่าอิฐเริ่มเข้าสู่ยุคเสื่อมถอย โดยผู้วิจัยเริ่มต้นจาก เรื่องการวางรางรถไฟตามเส้นทางในอุตรดิตถ์นั้น อ้างถึง หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ (2533) กล่าวว่า ในปี พ.ศ. 2448- พ.ศ. 2449 ทางกรมจะทำการสร้างทางรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพไปเชียงใหม่ โดยเป็นเส้นทางที่ผ่านอุตรดิตถ์ มีการถางทาง โคนต้นไม้ เพื่อทำทางรถไฟตรงมาทางวัดท่าถนน จากบริเวณป่าช้า ของวัดท่าถนน (ปัจจุบันคือที่ตั้งของสถานีรถไฟอุตรดิตถ์) ตัดมุ่งตรงผ่านป่าไผ่หน้าทิว (ปัจจุบันคือที่ตั้งของสถานีจอดรถไฟท่าเสา) ผ่านหน้าวัดใหญ่ท่าเสาซึ่งเป็นพวกป่าไผ่ยาง จนถึงหน้าวัดดอยท่าเสา ต่อมาในปี พ.ศ. 2450 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังทรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ได้เสด็จประพาสอุตรดิตถ์และทรงนิพนธ์เกี่ยวกับเมืองอุตรดิตถ์ดังนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2519, หน้า 206) “...เมืองอุตรดิตถ์...ที่นี้เป็นเมืองสำคัญในมณฑลนี้แห่งหนึ่ง เพราะเป็นเมืองด่านที่พักสินค้าขึ้นลงมาก เพราะฉะนั้นผู้คนพ่อค้าพาณิชย์อยู่ข้างจะมีมาก ตลาดท่าอิฐมีร้านรวงอยู่มากครึกครื้น มีข้อเสียใหญ่อยู่อย่างหนึ่ง คือท่าอิฐนี้ น้ำต้องท่วมทุกปี จึงไม่น่าจะเป็นที่อยู่ถาวรได้ น่าจะขยับขยายย้ายตลาดเข้าไปเสียให้ห่างจาก ฝั่งแม่น้ำอีกสักหน่อย...” ในเรื่องของการวางรางรถไฟ

ตามเส้นทางผ่านวัดท่าถนนไปยังท่าเสานั้น ผู้วิจัยพบว่า การวางเส้นทางรถไฟนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการขนส่งสินค้าทางน้ำเป็น การขนส่งทางบก และส่งผลกระทบต่อความเจริญของตลาดท่าอิฐที่จะค่อยๆหมดความสำคัญลงไป ตามที่ มณฑิเยร ดีแท้ (2523) กล่าวถึง ความสำคัญของท่าอิฐที่ยังมีอยู่ ทำให้มีการวางรางรถไฟไปยังท่าอิฐเพิ่ม ไว้ว่า “ทางการจึงสร้างรถไฟแยกจากบางโพ ลงไปยังท่าอิฐล่าง ผ่าน...ตรงไปท่าอิฐ...จนการลำเลียงสินค้าจากท่าอิฐเป็นไปด้วยความสะดวก และได้บรรทุกเอากรวดทรายจากท่าอิฐสร้างทางรถไฟมุ่งไปทางเหนือต่อไป...”

ในขณะที่ หวน พิณรุฬห์ (2521) กล่าวว่า ”การวางรางรถไฟไปตามเส้นทางดังกล่าว มีรถจักรทำงานจูงพ่วงรถดิน หินกรวดไปด้วย ประชาชนชาวอุตรดิตถ์จึงได้เห็นรถไฟในปีนี้ “ ซึ่งก่อนหน้านี้ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ได้บรรยายถึงบางโพและท่าเสาในเวลานั้น รวมถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการวางรถไฟไปยังท่าอิฐ ว่า บางโพมีบ้านเรือนตั้งอยู่ท่าริมแม่น้ำ ในขณะที่ท่าเสามีแต่ป่าไผ่ ป่าไม้ยาง มีบ้านห่างๆเล็กน้อย บางโพและท่าเสาไม่มีตลาดบะกอะไรเลย ตลาดที่สำคัญ ยังคงเป็น ตลาดน้ำท่าอิฐ บริเวณสะพานข้ามคลองบุงท่าอิฐ(สะพานลงตรงโรงต้มกลั่น) ไปจนถึงหัวหาดลงหาดทราย สองข้างทางมีร้านค้า บ้านเรือน ห้างค้าไม้ โรงบ่อน ในแม่น้ำมีเรือสินค้าจอดเรียงซ้อนกันเป็นตับๆละ 4-5 ลำ เรือกลไฟก็มี จนวนรถไฟทำทางและวางรางมาถึงบางโพ กรมรถไฟเห็นว่า ตลาดสำคัญอยู่ที่ท่าอิฐ ไม่ใช่บางโพและท่าเสา กรมรถไฟ จึงสั่งให้วางรางรถไฟเพิ่มไปที่ท่าอิฐล่าง เพื่อเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าต่อไป โดยกรมรถไฟได้ประโยชน์จากเส้นทางนี้ คือนำตู้สินค้ามาส่งแก่ร้านค้าและขนกรวด ทรายจากท่าอิฐไปสร้างสถานี รวมถึงโยธาทางรถไฟซึ่งกำลังสร้างอีกด้วย การเกิดขึ้นของถนนอย่างเป็นทางการของจังหวัดอุตรดิตถ์ เกิดขึ้นจากกองบำรุงทางในปี พ.ศ. 2458 อ้างอิงงานเขียนของ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ กล่าวถึงไว้ว่า “...รถไฟตัดทางถึงอุตรดิตถ์...เส้นทางที่จำหน่ายสินค้ามาสู่รถไฟไม่มี จึงจำเป็นต้องทำเส้นทางให้มีและสะดวกขึ้น...กองบำรุงทางได้มาตั้งในอุตรดิตถ์เมื่อ พ.ศ. 2458...ถนนอินใจมีได้โยธากรวดและหินแล้ว...ถนนบรมอาสา...ทางไปท่าเสากับท่าอิฐโดยใช้กรวดลูกรังโยธา...พ.ศ. 2476 ลาดยงหน้าสถานีจากบางโพไปท่าเสา..แต่นั้น...ถนนไปลับแล...และถนนไปพระแท่น” (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ , 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) แสดงถึงการเริ่มต้นทำถนนลูกรัง จากสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ ไปสถานีรถไฟท่าเสา และถนนจากอำเภอเมือง ไปยังอำเภอลับแล

เกี่ยวกับเรื่องราวการก่อสร้างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสา ในปี พ.ศ. 2452-2453 นั้น หวน พิณรุฬห์ (2521) กล่าวถึงปี พ.ศ. 2452-2453 ว่า มีการจัดตั้งสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ขึ้นในบริเวณป่าช้าหลังวัดท่าถนน ซึ่งตรงกับที่ มณฑิเยร ดีแท้ (2519) กล่าวว่า มีการสร้างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ บริเวณป่าช้าหลังวัดท่าถนน เช่นเดียวกัน หากแต่ กรมรถไฟได้ว่าจ้างนายช่างชาวเยอรมันเป็นผู้ออกแบบ บนหลังคามีป้อมตากอากาศตรงหน้าสถานี (ต่อมาได้รื้อป้อมออก) กระทั่งปี พ.ศ. 2454 เมื่อมีการสร้างสถานีรถไฟเสร็จทั้งสองแห่ง ผู้วิจัยมีความเห็นว่า จะทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐานและพื้นที่

การค้าขายไปอยู่โดยรอบสถานีรถไฟแทน เนื่องจากสินค้าต่างๆจะถูกส่งมาที่อุตรดิตถ์ ทางรถไฟแทน ในเรื่องของ การเคลื่อนย้ายถิ่นฐาน มาตั้งโดยรอบของสถานีรถไฟอุตรดิตถ์และ สถานีรถไฟท่าเสานั้น มณเฑียร ดีแท้ (2519) ได้พรรณนาว่า

“...การตั้งสถานีทั้งสองแห่ง ทำให้สินค้าจากทางเหนือและทางใต้ ไม่ต้องขนส่งทางเรือ เหมือนครั้งก่อนเพราะการขนส่งทางรถไฟรวดเร็วและปลอดภัยกว่า...ดั่งนั้นพ่อค้า...ตาม บริเวณหาดท่าอิฐเดิม จึงได้พากันอพยพมาตั้งแหล่งชุมนุมค้าขายใหม่ตามบริเวณใกล้กับ สถานีรถไฟ ท่าเสาและบริเวณใกล้เคียงกับสถานีรถไฟอุตรดิตถ์...ทำให้ท่าเสากับบางโพ... เริ่มมีตลาดห้องแถวร้านค้า..ส่วนหาดท่าอิฐ...หมดความสำคัญลงไปเลย

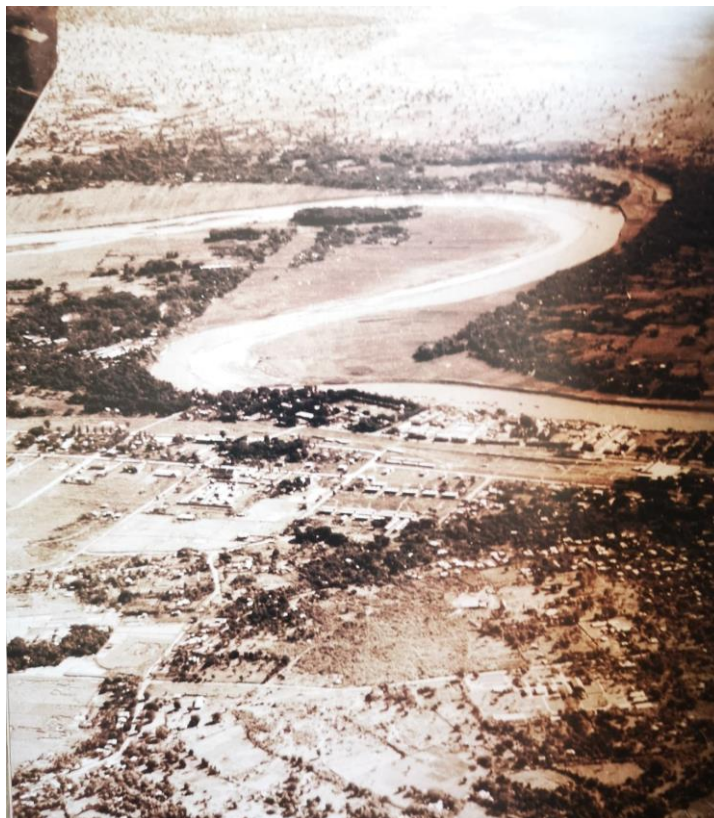
เช่นเดียวกันกับที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวถึงเรื่องการย้ายถิ่นฐานและเกิดชุมชนใหม่โดยรอบสถานีรถไฟทั้งสองแห่ง ว่า “...มีการสร้างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ที่บางโพ และ สถานีท่าเสาที่ได้วัดท่าเสา ทำให้พ่อค้าแม่ค้าที่ตลาด น้ำหาดท่าอิฐ ต้องย้ายไปตั้งใกล้สถานีรถไฟอุตรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสาแทน...หลังจาก มีการย้ายร้านค้า ทำให้บางโพและท่าเสา กลายเป็นตลาดหนาแน่น ป่าไม้กลายเป็นที่เตียน หาดท่าอิฐ ก็เข้าสู่ ยุคถดถอย” ซึ่งทั้งหมดนี้ ผู้วิจัย พบว่า ตลาดสถานีรถไฟท่าเสาได้เจริญขึ้นมาควบคู่กับตลาด สถานีรถไฟอุตรดิตถ์ กลายเป็นตลาดที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของอุตรดิตถ์ อ้างถึง หน่วยอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ (2533) กล่าวว่า ขบวนการที่สำคัญเดินทางมาถึงเพียง สถานีท่าเสา เนื่องจากข้อจำกัดเรื่องงบประมาณในการก่อสร้างทางช่วงระยะแรก ท่าเสาเป็นตลาดบก พักสินค้า มีพ่อค้าจากหาดท่าอิฐเดิมย้ายมาท่าเสา ทำให้ให้มีผู้คนมากขึ้น และขยายเป็นตลาดการค้า อยู่บริเวณที่ตั้งของสถานีรถไฟท่าเสา ก่อนหน้านี้ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์(2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ได้กล่าวถึงความสำคัญของตลาดท่าเสา ไว้เช่นกัน ว่า ตลาดท่าเสาการค้าเจริญ มีการติดต่อค้าขายกับจังหวัดน่าน ทางน้ำติดต่อกับพ่อค้าทางตะวันออก มี ร้านค้าใหญ่หลายร้าน ถือเป็นตลาดที่สำคัญแห่งหนึ่งของอุตรดิตถ์ ตั้งอยู่ใกล้กับน้ำ สินค้ามาทางเรือขึ้น ขันรถไฟสะดวกมาก เช่น สินค้าผลไม้กล้วย ส้ม ฯลฯ เรื่องของประเด็นที่สองทั้งหมดนี้ผู้วิจัยพบว่าการเกิดขึ้นของการสร้างทางรถไฟสายเหนือ การจัดตั้งสถานีรถไฟอุตรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสานั้น รวมถึงการที่ตลาดหาดท่าอิฐเดิมนั้น มีน้ำท่วมหนักในทุกปี ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของผู้คนมาตั้งถิ่นฐานบริเวณโดยรอบสถานีรถไฟทั้งสองแห่ง และเกิดตลาดใหม่รอบสถานีรถไฟที่ยังอยู่ใกล้ตลาดหาดท่าอิฐเดิม ได้แก่ ตลาดบางโพ(ใกล้ๆวัดท่าถนน) รวมถึงตลาด ท่าเสา บริเวณรอบสถานีรถไฟท่าเสา ขึ้นมา ต่อมาเมื่อเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นกับตลาดท่าเสาในปี พ.ศ. 2457 คือ เกิดไฟไหม้ใหญ่ตลาดท่าเสา

ตั้งแต่บริเวณหน้าวัดท่าเสาตลอดถึงคลองทราย เรือนบ้านค้าถูกเพลิงเผาไหม้ไปเสียหายเป็นอย่างมาก ตามที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ได้พรรณนาไว้ว่า “...พ.ศ. 2457 เวลาประมาณเที่ยงคืนเศษได้เกิดเพลิงไหม้ตลาดท่าเสา แสงไฟสว่างรุ่งโรจน์ เสียงระเบิดของปืนน้ำมันก๊าดดังสนั่นหวั่นไหว...ที่ใกล้ดับไฟแล้วเป็นต้องเหลือแต่ผ้านุ่งคาดตัว..พวกร้านค้าที่ถูกไฟไหม้ต่างก็พุ่มพวยไปด้วย...เพราะเสียที่ข้าวของเป็นซี้เถ้าไป...แม้แต่เสาต้นเดียวก็ไม่ตั้งอยู่ได้” จากนั้นมีการเปลี่ยนชื่อเรียก ทั้งเรื่องเมือง เป็นจังหวัดรวมถึงการประกาศใช้ชื่ออำเภอต่างๆ ในจังหวัดอุตรดิตถ์ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2458 – พ.ศ. 2465 โดย อ้างถึง หวน พินธุพันธ์ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ และรุ่งทิwa โติธินา กล่าวไว้ตรงกันว่า ช่วงปี พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการเปลี่ยนชื่อเมืองพิชัยเป็นเมืองอุตรดิตถ์ ส่วนอำเภอพิชัยเก่าที่เป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ใช้ชื่อเมืองพิชัยตามเดิม ต่อมา ในปี พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนคำว่าเมืองอุตรดิตถ์ เป็นจังหวัดอุตรดิตถ์รวมถึงมีการประกาศใช้ชื่ออำเภอทั้งหมด 5 อำเภอ ให้ตรงกับที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ ดังนี้ 1. อำเภอเมือง เปลี่ยนเป็น อำเภอบางโพ(ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นอำเภอเมืองเช่นเดิม) 2. อำเภอลับแล เปลี่ยนเป็น อำเภอปางกระดาง(ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นอำเภอลับแลเช่นเดิม ส่วนปางกระดาง กลายเป็นชื่อหมู่บ้าน) 3. อำเภอ ตรอน เปลี่ยนเป็น อำเภอบ้านแก่ง(ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นอำเภอตรอน ส่วนบ้านแก่งเป็นชื่อตำบล) 4.อำเภอน้ำปาด เปลี่ยนเป็น อำเภอแสนตอ (ปัจจุบัน ได้ใช้ชื่อเดิมเป็นอำเภอน้ำปาด) 5.อำเภอเมืองพิชัยใช้ชื่ออำเภอเมืองพิชัยเช่นเดิม จากนั้น ช่วงปี พ.ศ. 2465 ได้มีพระบรมราชานุญาตโอนอำเภอท่าปลา จากจังหวัดน่านมาขึ้นกับจังหวัดอุตรดิตถ์ เนื่องจากอำเภอท่าปลาดังอยู่ไกลจากศาลากลางจังหวัดน่าน รวมถึงการเดินทางที่ยากลำบาก กลายเป็นจำนวนอำเภอที่เพิ่ม 1 อำเภอ ในจังหวัดอุตรดิตถ์ รวมเป็นทั้งหมด 6 อำเภอ หลังจากนั้น ในปี พ.ศ. 2474 จังหวัดอุตรดิตถ์ มีการจัดตั้งสุขาภิบาลขึ้น และยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์เมื่อ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2478 (หวน พินธุพันธ์, 2521, หน้า 13; หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533, หน้า 21; รุ่งทิwa โติธินา, 2536, หน้า 18) หลังจากที่ตลาดท่าเสา ได้เคยเกิดไฟไหม้ไปแล้ว ต่อมาได้เกิดเหตุการณ์เดียวกันนี้กับตลาดบางโพ คือไฟไหม้ตลาดครั้งแรกใน ปี พ.ศ. 2475 ตามที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์(2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ได้พรรณนาไว้ว่า “...มูลเหตุของไฟ...เวลาบ่ายประมาณ 5 โมงเย็น ก็เกิดมีไฟลุกลามที่ห้องแถวหน้าสถานีอุตรดิษฐ์ ไฟได้ลุกลามติดต่อกับห้องข้างเคียงทั้งซ้ายและขวา ตามแถวตลาดอ้อมวัด ความร้อนของเปลวไฟเลยติดเอากุฏิของวัดท่าถนนและโบสถ์...เสียงระเบิด...ดังสนั่นหวั่นไหว สังกะสีมุงหลังคาปลิวว่อนขึ้นท้องฟ้า...” เกี่ยวกับความเสียหายของตลาดท่าเสาและตลาดบางโพที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2485- พ.ศ. 2488 นั้น ตามที่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ และหวน พินธุพันธ์ กล่าวตรงกันว่า ญี่ปุ่นยิงปืนกลใส่

สถานีรถไฟท่าเสาและทิ้งระเบิดทางเครื่องบินใส่สถานีรถไฟอุตรดิตถ์ ทำให้ตลาดบางโพและตลาดท่าเสาซึ่งอยู่ใกล้ๆ เกิดความเสียหายอย่างหนัก (หวน พินธุพันธุ์, 2521, หน้า 14; หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533, หน้า 22) ในขณะที่ มณเฑียร ดีแท้ (2519) กล่าวพรรณนาถึงเรื่องนี้ว่า “...24 เมษายน พ.ศ. 2487...ฝูงบินทิ้งระเบิดของอังกฤษ - สหรัฐอเมริกา ก็มุ่งหน้ามาสู่ท่าอิฐ บางโพ ท่าเสา...ทิ้งระเบิดซ้ำที่สะพานบ้านดารา... 28 กันยายน พ.ศ. 2487... การโจมตีที่บางโพและท่าเสานั้นเป็นแต่เพียงการโจมตีที่สถานีรถไฟเท่านั้น...16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2487...เครื่องบินยิงกราดบริเวณสถานีรถไฟอุตรดิตถ์อย่างหนัก..” โดยระหว่างปี พ.ศ. 2486 นั้น เทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ ได้มีการซื้อตลาดสาธารณะและโรงมหรสพจากเอกชนมาเป็นของเทศบาลและมีการขายสินค้าตลอดวัน ตามที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์(2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และ ถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558, หน้า147) จะเห็นได้จากความพรรณนาต่อไปนี้

...ตลาดสาธารณะของเทศบาล ได้มีการขายตลอดวัน มีอาหารผัก ผลไม้ประจำฤดู อาหารปลา หมู เสื้อผ้า อาหารของเค็ม และในกลางวันเวลา 11.00 น. รถไฟ สายพิษณุโลก-ลำปาง จะมีพวกต่างจังหวัด ต่างอำเภอ นำสินค้าต่างๆมาขาย เป็นจำนวนมาก และเขาจะกลับโดยขบวนรถไฟล่อง ลำปาง-พิษณุโลก เวลา 15.00 น. เวลากลับของเขาจะซื้อสินค้าทางอุดรดิษฐ์ไปขายถิ่นที่อยู่ของเขา การค้าเช่นนี้ เป็นประจำของอุดรดิษฐ์ๆก็ครั้งครั้นในการผู้คน ตลาดสาธารณะก็แน่นไปด้วยการซื้อขายของพ่อค้าแม่ค้าต่างถิ่น

ตลาดสาธารณะที่เทศบาลซื้อไว้ ปัจจุบันคือตลาดเทศบาล 1 ตั้งอยู่ที่ตำแหน่งเดิม ใกล้สถานีรถไฟอุตรดิตถ์ มีเวลาเปิดตั้งแต่ช่วงเช้าประมาณ 8.00 - 05.00 น. สินค้ามีตั้งแต่ร้านขายน้ำดื่ม ขนมขายทั้งวันจนถึงกลางคืน ส่วนตั้งแต่ 18.00-05.00 น. มักเป็นสินค้าพวกอาหารตามสั่ง หลังจากนั้นจึงมีการก่อสร้างตลาดของเทศบาลอื่นๆ ตามมาทั้งหมด 5 ตลาด ได้แก่ ตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 ตลาดเทศบาล 4 และตลาดเทศบาล 5 ผู้วิจัย จะไม่ศึกษาในรายละเอียดของตลาดเทศบาล 4 เนื่องจากไม่ได้เป็นตลาดสด ส่วนตลาดเทศบาล 5 เป็นตลาดนัดและไม่ได้มีความสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตั้งแต่อดีต

ภาพ 27 แสดงภาพถ่ายทางอากาศ ของตลาดบางโพท่าอิฐ ยุครัชกาลที่ 7 ประมาณ
พ.ศ. 2495 - พ.ศ. 2504

ที่มา: กระทรวงวัฒนธรรม.(2562). ปกิณกวัฒนธรรม จังหวัดอุตรดิตถ์. กรุงเทพฯ:สุวรรณภูมิ
เฮอริเทจ

หลังการเกิดของสถานีรถไฟอุตรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสา ครั้งแรก ต่อเนื่องมาจนถึง
สถานีชุมทางบ้านดารา ในพื้นที่อำเภอพิชัย มิวเซียมไทยแลนด์ (2560) กล่าวถึงสะพานบ้านดารา หรือ
สะพานปรมินทร์ ว่า เชื่อมทางรถไฟสำหรับข้ามแม่น้ำน่าน ก่อนถูกระเบิดในปี พ.ศ. 2485 -พ.ศ. 2488
และซ่อมสร้างสำเร็จในปี พ.ศ. 2496 กระทั่งปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมานั้น ตามเส้นทางรถไฟก่อให้เกิด
ชุมชนขึ้นมาในบริเวณใกล้ๆกับสถานีรถไฟ และทำให้เศรษฐกิจขยายตัว เกิดอาคารบ้านเรือนและ
ตลาดขึ้นมาใกล้กับสถานีรถไฟ ซึ่งหลังจากที่สถานีรถไฟอุตรดิตถ์ โดนระเบิดจากสงครามโลก ครั้งที่
2 นั้น ได้มีการปรับปรุงสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ขึ้นมาใหม่ รวมถึงการสร้างสถานีรถไฟอื่นๆ อ้างถึง
ปริญญา ชูแก้ว (2554) กล่าวว่า สถานีบางแห่งตามรถไฟสายเหนือ ถูกทำลายลง หรือไม่สามารรถ
ซ่อมแซมได้ อีกทั้งบางหลังมีขนาดคับแคบ ไม่เพียงพอต่อ ความต้องการของ ผู้ค้าขาย ประชาชน

ทั่วไป จึงมีการก่อสร้างอาคารสถานีรถไฟพิจัย และสถานีรถไฟท่าสัก ตามมา การเกิดของสถานีรถไฟพิจัย และสถานีรถไฟท่าสัก นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า จะทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนใกล้ๆ สถานีรถไฟ รวมถึงการสร้างตลาดในบริเวณนี้ เพื่อสะดวกสำหรับการคมนาคมและขนส่งสินค้าโดยรถไฟ เช่นเดียวกับภายในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ อีกหนึ่งพื้นที่ ที่มีความสำคัญในช่วงการขยายตัวของชุมชน คือ สถานีรถไฟตรอน มีการย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้ง ที่ตำบลวังแดง ตามที่ หวน พินธุพันธุ์ (2522, หน้า 105) กล่าวว่า “ในปี พ.ศ. 2467 หลวงพิศาลสุรัสวดี เป็นนายอำเภอ...ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่หมู่ที่ 4 บ้านวังหิน ตำบลวังแดง...เพื่อสะดวกในการติดต่อราชการเพราะใกล้สถานีรถไฟและแม่น้ำ ทำให้คมนาคมสะดวก...” การสร้างรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพไปเชียงใหม่ ได้เกิดสถานีรถไฟภายในจังหวัดอุตรดิตถ์ขึ้น สร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2500 นับตั้งแต่สิ้นสุดอาณาเขตจังหวัดพิษณุโลกทั้งหมด 12 สถานี เริ่มต้นจาก สถานีพิจัย สถานีไร่อ้อย สถานีชุมทางบ้านดารา สถานีท่าสัก สถานีตรอน สถานีวังกะพี้ สถานีอุตรดิตถ์ สถานีศิลาอาสน์ สถานีท่าเสา สถานีบ้านด่าน สถานีปางต้นผึ้ง อ้างอิงจากบทความของ (ปริญญา ชูแก้ว, 2254)

ภาพ 28 แสดงตลาดบางโพท่าอิฐ ไม่ปรากฏช่วงเวลา

ที่มา : กรมศิลปากร.(2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอุตรดิตถ์. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร

ช่วงปี พ.ศ. 2501 มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะกิ่งอำเภอปากท่า เป็นอำเภอปากท่า เดิมขึ้นอยู่กับอำเภอน้ำปาด กระทั่งปี พ.ศ. 2508 ตลาดบางโพเกิดเพลิงไหม้ครั้งที่ 2 เหตุการณ์ครั้งนี้ บ้านและเรือนแถวค้าขาย ถูกเพลิงไหม้ไปพร้อมๆกัน และในปี พ.ศ. 2520 ได้มีการประกาศจัดตั้ง กิ่งอำเภอบ้านโคก

ขึ้นกับอำเภอปากท่า (ณัฐวิทย์ พิมพทอง, 2562; หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533, หน้า 22) เหตุการณ์ในช่วง พ.ศ. 2526 - พ.ศ. 2533 นั้น มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งเขตปกครอง เพิ่มเติม จากเดิมที่จังหวัดอุตรดิตถ์มี 6 อำเภอ เมื่อมีการ ยกฐานะกิ่งอำเภอทั้งสามที่แยกมาจากอำเภอเดิมเป็นอำเภอใหม่แล้ว ทำให้อุตรดิตถ์มีทั้งหมด 9 อำเภอ จนถึงปัจจุบัน รวมถึงเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับตลาดบางโพอีกด้วย อ้างถึง หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ (2533) กล่าวว่า ในปี พ.ศ. 2526 มีประกาศจัดตั้งกิ่งอำเภอ ทองแสนขันขึ้น แยกมาจากอำเภอตรอน และในปีเดียวกันนี้ ณัฐวิทย์ พิมพทอง (2562) กล่าวถึงเหตุเพลิงไหม้ตลาดบางโพเป็นครั้งที่ 3 ว่า เกิดเพลิงไหม้เรือนแถวค้าขายของตลาด บริเวณใกล้ๆวงเวียนหอนาฬิกา ซึ่งเพลิงไหม้ลามมาจนถึงอาคารสถานีอุตรดิตถ์ ทำให้เกิดความเสียหายแก่ตลาดและอาคารประกอบโดยมาก และ อ้างถึงหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ (2533) กล่าวถึง การยกฐานะกิ่งอำเภอบ้านโคกและกิ่งอำเภอทองแสนขัน ว่า กิ่งอำเภอบ้านโคกที่ขึ้นกับอำเภอปากท่านั้น ถูกยกฐานะเป็นอำเภอบ้านโคกต่อมา ในปี พ.ศ. 2530 และ ตามที่ ที่ว่าการอำเภอทองแสนขัน (ม.ป.ป.) กล่าวถึงการยกฐานะของกิ่งอำเภอทองแสนขัน ว่า ปี พ.ศ. 2533 มีการยกฐานะกิ่งอำเภอทองแสนขันเป็นอำเภอทองแสนขัน

ภาพ 29 แสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้บริเวณตลาดบางโพท่าอิฐ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2508 โดยชวนศักดิ์ ไทวนิชย์ เจ้าของร้านขายยาจันจันโอสถ ใช้กล้องฟิล์มสัญชาติเยอรมันชื่อ Rolli

ที่มา : ณัฐวิทย์ พิมพทอง. (2562). เพลิงผลาญตลาดบางโพ-วัดท่าถนน. วารสารเมืองโบราณ. สืบค้น 3 มีนาคม 2562, จาก <http://www.muangboranjourn.com/post/uttaradit-old-picture-2508>

ภาพ 30 แสดงตลาดบางโพท่าอิฐ ถูกเพลิงไหม้เป็นครั้งที่ 3 ช่วงปี พ.ศ. 2526

ที่มา: อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์. (2558). ตำนานเมืองอุตรดิตถ์ (พิมพ์ครั้งที่2). อุตรดิตถ์ฯ: โรงพิมพ์วิบูลย์
การพิมพ์

จากเดิมที่ระยะทางจากหาดท่าอิฐ ท่าเสาและท่าโพธิ์ในพื้นที่อำเภอเมือง มีถนนภายในจังหวัดเป็นทางลูกรังไปยังอำเภอลับแล ส่วนการคมนาคมทางรถไฟ ตั้งแต่สิ้นสุดอาณาเขตจังหวัดพิษณุโลก เริ่มต้นที่อำเภอพิชัย อำเภอตรอน มาสู่หาดท่าอิฐ ท่าเสาและท่าโพธิ์ ส่วนอำเภออื่นๆ ยังไม่มีถนนสร้างเข้าไปถึง เช่น อำเภอท่าปลา ต้องอาศัยการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก รวมถึงการมีเมล์เดินรถทุกอาทิตย์ ส่วนอำเภอน้ำปาด อำเภอปากท่า อำเภอบ้านโคก ยังไม่มีเส้นทางถาวรแต่มี เมล์เดินรถทุกอาทิตย์ สำหรับคมนาคมและขนส่งสินค้าเช่นเดียวกัน กระทั่ง ในปี พ.ศ.2512 เริ่มมีการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 ที่จังหวัดลำปางถึงจังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาจึงมีการขยายถนนจากจังหวัดพิษณุโลกผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์ กระทั่ง ปี พ.ศ.2521 มีการตัดถนน หมายเลข 117 ช่วงจังหวัดนครสวรรค์ถึงจังหวัดพิษณุโลกกระทั่งในปี พ.ศ.2524 ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 มีการสร้างช่วงเด่นชัยถึงลำปาง ถนนสำคัญอีกสายหนึ่งคือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 102 เริ่มต้นจากอำเภอศรีสัชชนาลัย จังหวัดมาถึงอำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ การตัดถนนนั้น เป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้การคมนาคมเริ่มเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง จากเดิมการขนส่งสินค้าจะมาจากทางรถไฟเป็นส่วนใหญ่ กลายเป็นการขนส่งสินค้าจากทางรถบรรทุก หรือรถยนต์มาตามถนนเพิ่มมากขึ้น การติดต่อคมนาคมทางถนนภายในจังหวัดจากอำเภอเมือง ไปยังอำเภออื่นๆที่ห่างไกล ได้แก่ อำเภอท่าปลา อำเภอปากท่า อำเภอน้ำปาด อำเภอบ้านโคก เมื่อการคมนาคมเปลี่ยน การตั้งถิ่นฐานของชุมชนก็ย้ายมาตามแนวถนน ทำให้เกิดตลาดใหม่ๆ ตามสองข้างฝั่งของถนนขึ้นด้วยเช่นกัน ส่วนใหญ่จะเป็นตลาดบกประจำ

เช่น ตลาดคลองโพธิ์ ในพื้นที่อำเภอเมือง ตลาดวังสีสุบในพื้นที่อำเภอเมือง ตลาดศรีพนมมาศในพื้นที่อำเภอลับแล ตลาดทุ่งยั้งในพื้นที่อำเภอลับแล ตลาดตำบลร่วมจิตในพื้นที่อำเภอท่าปลา เหล่านี้เป็นต้น พื้นที่เมืองอุตรดิตถ์ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การค้าขายอาหารสด นอกจากทำการซื้อขายตามแต่ละตลาดแล้วนั้น ในขณะที่รูปแบบการใช้ชีวิตของผู้คนเปลี่ยนไป เกิดตลาดการค้าสมัยใหม่ (Modern Trade) ขึ้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ผู้คนเข้าไปซื้อขายสินค้ากันในห้างสรรพสินค้าเพิ่มเติมจากอาคารตลาดสด โดยประมาณ ปี พ.ศ. 2500 เกิดห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของเมืองอุตรดิตถ์ ชื่อ “ห้างแสงฟ้า” มีการสร้างและจัดวางสินค้าตามแบบห้างสินค้าโตมารู (เมธินีย์ ชุ่มผล, 2562, หน้า 91-101) ต่อมาห้างสรรพสินค้าแห่งที่สอง ได้แก่ ห้างฟรายเดย์สรรพสินค้า เปิดทำการในปี พ.ศ. 2537 โดยมีอาหารสดพวกเนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ จำหน่ายบริเวณชั้น 1 (สุวัฒนา สีหลักษณ์, 2560) หลังจากนั้นจึงมีห้างสรรพสินค้าอื่นๆ หรือ ร้านค้าสะดวกซื้อที่มีสาขาจากบริษัทที่จำหน่ายสินค้าอาหารสด พวกเนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ เช่น เทสโก้ โลตัส สาขาอุตรดิตถ์ ห้างนาซ่าแลนด์ ห้างศรีพงษ์พาร์ค ห้างทีที การ์เด้น ซี พี เฟรชมาร์ท เหล่านี้เป็นต้น เกิดขึ้นในเมืองอุตรดิตถ์ตามมาภายหลัง จนถึงปัจจุบัน

ภาพ 31 แสดง ห้างแสงฟ้า ห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของเมืองอุตรดิตถ์ เปิดทำการประมาณปี พ.ศ.2500

ที่มา: สุดารรา สุจฉายา (บรรณาธิการ). (2562). ทุ่งยั้งคือนครสระหลวงในจารึกสุโขทัย. วารสารเมืองโบราณ, 45(1).

ภาพ 32 แสดง ห้างพรายเดย์สรรพสินค้า ห้างสรรพสินค้าแห่งแรกของเมืองอุตรดิตถ์ เปิดทำการ
ช่วงปี พ.ศ. 2537 จนถึงปัจจุบัน

ที่มา: สุวัฒนา สีหลักษณ์. (ม.ป.ป.). เสี่ยยู๋ สุนันท์ สีหลักษณ์. ม.ป.ท. : สายธุรกิจโรงพิมพ์

ผู้วิจัยพบว่า เรื่องราวของประวัติศาสตร์เมืองอุตรดิตถ์ตั้งแต่ การตั้งถิ่นฐาน ผู้คนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ วัฒนธรรม ภาษาและเศรษฐกิจ ความหมายและรูปแบบตลาด รวมถึงประวัติศาสตร์ด้านการค้าขายและตลาด ทั้งของประเทศไทย และเมืองอุตรดิตถ์ นั้นจนถึงเรื่องข้อกฎหมายต่างๆ ได้แก่ พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 จนถึงโครงการตลาดนำซื้อ ในปี พ.ศ. 2554 ที่ทำการจำแนกตลาดสดที่มีการใช้งานประจำเป็น 31 ตลาด และพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 นั้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของตลาดบางโพท่าอิฐ ตลาดท่าเสา ตลาดใกล้สถานีรถไฟต่างๆ ซึ่งตลาดเหล่านี้ ซึ่งเป็นตลาดที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบันนั้น จากเดิมที่ยังไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ต้องทำการปรับปรุงให้มีรูปแบบอาคารที่ถาวรและมีระบบประกอบอาคารที่ถูกต้องตามเกณฑ์ของกฎหมายตามที่กล่าวมาข้างต้น แต่ตลาดที่เข้าเกณฑ์การคัดเลือกในการวิจัยต้องเป็นตลาด ที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ กระทั่งถึงยุคที่มีการสร้างสถานีรถไฟ อยู่ใกล้ริมน้ำและสถานีรถไฟ มีอาคารตลาดถาวรขนาดใหญ่ กลุ่มอาคารโดยรอบ ที่ยังมีการใช้งานอยู่เป็นประจำในขอบเขตพื้นที่ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง จำนวน 4 ตลาด ได้แก่ ตลาดสดเทศบาล 1, ตลาดสดเทศบาล 2, ตลาดสดเทศบาล 3, ตลาดสดท่าเสา ดังนั้นจึงใช้พื้นที่ของตลาดทั้ง 4 นี้ เป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้จะไม่เน้นรวมถึงตลาดที่เกิดหลังยุคการตัดถนน ตลาดนัด ตลาดขนาดเล็กที่ไม่มีความซับซ้อน หรือตลาดร้างที่ไม่ได้ใช้งานแล้วในปัจจุบัน

บทที่ 3

วิธีดำเนินงานวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์พัฒนาการตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ มีจุดมุ่งหมาย เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการและรูปแบบของอาคารตลาดสด รวมถึงลักษณะโครงสร้าง ทางกายภาพ การวางผัง วัสดุการใช้สอยของตลาดสดในจังหวัดอุตรดิตถ์ โดยเลือกตลาดสดในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานชุมชนได้ จากอดีตถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากยังมีอาคารตลาดสดที่ยังคงมีการใช้งานอยู่ถึงปัจจุบัน จึงทำให้น่าสนใจที่จะศึกษาถึงประวัติศาสตร์ พัฒนาการ ของตลาดนั้น ส่วนวิธีที่ใช้ดำเนินการศึกษาวิจัยนั้นใช้วิธีค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการรื้อวัดเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อนำมาเขียนแบบทางสถาปัตยกรรม จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์และเปรียบเทียบ เพื่อแสดงถึงคุณลักษณะตลาดสดพื้นถิ่นของจังหวัดอุตรดิตถ์ และสามารถนำไปใช้เพื่อต่อยอดขยายขอบเขตการวิจัย ด้านประวัติศาสตร์และรูปแบบสถาปัตยกรรมตลาดสด ในพื้นที่อำเภออื่นๆของจังหวัดอุตรดิตถ์ต่อไป

3.1 พื้นที่ที่ทำการศึกษา

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเลือกศึกษาตลาดสดจากพื้นที่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่าเป็นพื้นที่ที่มีการค้าขายและการจัดตั้งตลาดมาตั้งแต่ยุคสุโขทัยจนถึงยุคปัจจุบัน ได้แก่ บริเวณบางโพท่าอิฐและท่าเสา โดยทำการคัดเลือกตลาดที่ทำการศึกษาทั้งหมด 4 ตลาด ได้แก่

1. ตลาดสดเทศบาล 1 ต.ท่าอิฐ อ.เมือง
2. ตลาดสดเทศบาล 2 ต.ท่าอิฐ อ.เมือง
3. ตลาดสดเทศบาล 3 ต.ท่าอิฐ อ.เมือง
4. ตลาดสดท่าเสา ต.ท่าอิฐ อ.เมือง

โดยจะทำการศึกษาในด้าน ประวัติศาสตร์ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม พัฒนาการ และ การใช้งานในปัจจุบันของตลาดสดอุตรดิตถ์ ดังนี้

1. ประวัติศาสตร์และพัฒนาการของตลาดสดอุตรดิตถ์
2. รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร ผังและรูปทรงของอาคาร โครงสร้าง วัสดุ

ประกอบอาคาร อาคารประกอบโดยรอบ รวมถึงการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร

3.2 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการวิจัยเป็น 2 ส่วน คือ

1. การค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Reserch) โดยทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ในประเทศไทยเป็นหลัก ที่มีผู้เคยศึกษาไว้แล้ว เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของตลาดสดอุดรดิถีตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุคปัจจุบัน เป็นแนวทางในการทำวิจัยและรายงานผลการศึกษา ทั้งจากหนังสือ เอกสารต่างๆ และสื่อออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง

2. การเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย (Field Reserch) เพื่อทำการรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้านตำแหน่งที่ตั้งของตลาดสด รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ซึ่งจะใช้เครื่องมือดังต่อไปนี้

1. เทปวัดระยะขนาด 5 เมตร เครื่องวัดระยะเลเซอร์ 40 เมตร ดินสอ ปากกา สมุดจด สำหรับการร่างแบบแปลนของอาคาร ทำการวัดระยะตั้งแต่ แปลน รูปด้าน รูปตัด ขนาดความกว้าง ความยาว ความสูง ในหน่วยเมตร ของอาคารที่เป็นกรณีศึกษาและบริบทโดยรอบ รวมถึงแบบขยายต่างๆที่สำคัญ เช่น ผนังของหลังคา แผงค้ำชายถาวร แผงลอยที่มีความสัมพันธ์กับอาคารตลาดสด เป็นต้น

2. การใช้กล้องประเภท DSLR และกล้องจากโทรศัพท์มือถือ ที่สามารถถ่ายภาพที่มีความคมชัดระดับ 8 ล้าน พิกเซลขึ้นไปสำหรับการถ่ายภาพต่างๆประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

3. โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำหรับการเขียนแบบทางสถาปัตยกรรม โดยใช้โปรแกรม Auto Cad และ โปรแกรม Adobe Photoshop เป็นโปรแกรมหลัก

4. เครื่องมือในการกำหนดพิกัดตำแหน่งบนพื้นโลก GPS (Global Position System) เพื่อใช้หาตำแหน่งของที่ตั้งตลาด และ สื่อออนไลน์ประเภท Google map และ Bing map เป็นเครื่องมือ

5. การสอบถามข้อมูลเบื้องต้นจากผู้เกี่ยวข้อง เช่น ผู้คนในตลาด และหน่วยงานราชการ

3.2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลส่วนหนึ่งจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การจดบันทึกข้อมูล การใช้เทปวัดระยะและกล้องถ่ายรูป โดยทำการรังวัดอาคารตลาดและนำมาเขียนแบบทางสถาปัตยกรรมต่อไป

3.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยนี้ ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล จากการลงสำรวจและรังวัด รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารตลาดสด แล้วนำมาวิเคราะห์เรียบเรียงข้อมูลเพื่อเขียนงานวิจัยต่อไป

ภาพ 33 แสดงการลงพื้นที่เก็บข้อมูลอาคารตลาดกรณีศึกษาทั้งสี่แห่ง เพื่อนำข้อมูลมาสรุปวิเคราะห์ต่อไป

3.2.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบ วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อมูลจากภาคสนาม ข้อมูลจากภาพถ่าย และนำข้อมูลทั้งหมดมาทำบทสรุป แล้วจึงวิเคราะห์เนื้อหาและเขียนรายงานเชิงพรรณนาต่อไป

3.2.4 ตัวแปรงานวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดตัวแปรต้น (Independent Variable) และตัวแปรตาม (Dependent Variable) ไว้ดังนี้ ตัวแปรต้น ได้แก่ ประวัติศาสตร์ของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พัฒนาการ และการใช้งานของตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ ตัวแปรตาม ได้แก่ พัฒนาการของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม การใช้งานในปัจจุบันของตลาดสดอุดรดิตถ์ ตามแต่ละช่วงยุคสมัย ทั้งนี้ ตัวแปรเกิน (Extraneous Variable) ได้แก่ พื้นที่ตั้งของตลาดสด การเปลี่ยนแปลงการปกครอง การเปลี่ยนแปลงด้านารคมนาคม ตัวแปรสอดแทรก (Intervening Variable) ได้แก่ ลักษณะ ทางสถาปัตยกรรมของตลาดในแต่ละยุคสมัย

3.2.5 การสรุปผลการศึกษา

ผู้วิจัยจะดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์และตรวจสอบ มาประมวลสรุปเป็นช่วงระยะเวลาตลาดสดอุตสาหกรรมดีแต่ละยุคสมัย และทำการเปรียบเทียบเป็นผลสรุปการศึกษาในภาพรวม ตามกรอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

สำหรับบทนี้เป็นการแสดงถึงผลการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยเริ่มจากผลการศึกษาสภาพความเป็นมาช่วงของการเกิดความเปลี่ยนแปลงด้านประวัติศาสตร์ ตลาดสดตั้งแต่ยุครัชกาลที่ 4 ถึงยุคปัจจุบัน ว่ามีการเปลี่ยนแปลงด้านผังอาคาร รูปแบบทางสถาปัตยกรรม อาคารโดยรอบ และการใช้งานอาคารตลาดอย่างไรบ้าง ตามแต่ช่วงเวลาทั้งหมด เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการตลาดสดเมืองอุดรดิตถ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนผลการลงพื้นที่ภาคสนาม เป็นสภาพทางกายภาพในปัจจุบันของตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 และตลาดท่าเสา ตามประเด็นปัญหาที่กำหนดไว้ตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย โดยแบ่งออกเป็นประเด็นด้านผลของวิจัยดังนี้

- 4.1 สภาพความเป็นมาตลาดเมืองอุดรดิตถ์
  - 4.1.1 ยุครัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2494 ถึงยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468
  - 4.1.2 ยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 ถึง ปัจจุบัน
- 4.2 สภาพและลักษณะทางกายภาพของตลาดในปัจจุบัน
  - 4.2.1 ตลาดสดเทศบาล 1
  - 4.2.2 ตลาดสดเทศบาล 2
  - 4.2.3 ตลาดสดเทศบาล 3
  - 4.2.4 ตลาดสดท่าเสา
  - 4.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูลตลาดในปัจจุบัน

4.1 สภาพความเป็นมาตลาดเมืองอุดรดิตถ์

จากการศึกษาวิจัยด้านสภาพตลาดเมืองอุดรดิตถ์ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ตลาดสด แบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา ช่วงเวลาแรก ได้แก่ ยุครัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2494 ถึงยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 ช่วงเวลาที่สอง ได้แก่ ยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 ถึงยุคปัจจุบัน ทั้งนี้การกำหนดช่วงเวลาดังกล่าว เกิดจากการยึดถือเรื่องผังและประเภทของตลาด ที่ยังคงรูปแบบนั้นๆ ก่อนจะเกิดการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยเป็นสำคัญ

4.1.1 ยุครัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2494 ถึงยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468

ตลาดน้ำหาดท่าอิฐและตลาดน้ำหาดท่าเสา รวมถึงบ้านบางโพหรือตลาดน้ำท่าโพธิ์ที่เกิดขึ้นใหม่จากการอพยพของผู้คนเมืองทุ่งยั้งและเมืองพิชัย ในยุครัชกาลที่ 4 ถึงยุครัชกาลที่ 5 เป็นยุคปลายของความรุ่งเรืองและเริ่มต้นยุคเสื่อมถอยของตลาดน้ำ ก่อนกลายเป็นยุคตลาดบก ที่มีห้องแถวเป็นอาคารตลาด มีที่ตั้งใกล้สถานีรถไฟ ยุคปลายของความรุ่งเรืองอยู่ในยุครัชกาลที่ 4 เนื่องจากบริเวณตลาดน้ำหาดท่าอิฐและตลาดน้ำหาดท่าเสา ยังเป็นแหล่งค้าขายที่สำคัญทางน้ำ ก่อนจะเข้าสู่ยุคเสื่อมถอย ในช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล ทำให้เมืองพิชัยซึ่งเป็นเมืองหลักของอุดรดิตริต์ ไปขึ้นอยู่กับมณฑลพิษณุโลก และการย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัยไปไว้ที่บริเวณตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ และการเสด็จเยือนอุดรดิตริต์ ของรัชกาลที่ 5 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เพื่อทำการวางรางรถไฟสายเหนือ เริ่มต้นจากกรุงเทพฯไปสิ้นสุด ที่เชียงใหม่ ตัดผ่านจังหวัดอุดรดิตริต์บริเวณตลาดน้ำท่าโพธิ์และตลาดน้ำหาดท่าเสา และทั้งสองส่วนนี้ ถือเป็นประเด็นหลักที่ทำให้ตลาดน้ำอุดรดิตริต์เข้าสู่ยุคเสื่อมถอย นอกจากนี้ยังรวมถึงเรื่อง การกักตุนข้าวของแม่น้ำน่าน ทำให้ผู้คนอพยพไปบริเวณที่ไกลจากหาดท่าอิฐ กลายเป็นบ้านท่าอิฐบน และบ้านท่าอิฐล่าง ถือเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ตลาดน้ำท่าอิฐจากเดิมที่เคยรุ่งเรือง เปลี่ยนแปลง ไปสู่ยุคเสื่อมถอย

ตลาดน้ำหาดท่าอิฐในสมัยรัชกาลที่ 4 มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เรือกลไฟมาจอดที่ตลาดน้ำแห่งนี้มากมาย รวมถึงมีอาคารประกอบตลาด ได้แก่ ห้องแถวสองชั้น โรงบ่อน อ่างถึงงานเขียนของ มณฑลพิชัย ดีแท้ (2523) และ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ่างอิงโน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวตรงถึงความเจริญของตลาดน้ำหาดท่าอิฐว่า “... มีการสร้างโรงบ่อนเล่นการพนัน ถั่วโป หวยและการพนันอื่นๆ ถือเป็นโรงบ่อนขนาดใหญ่สุดของภาคเหนือ มีการสร้างห้องแถวสองชั้น พ่อค้าซื้อที่ดินไว้จอดเรือ มีเรือกลไฟโยงเรือสินค้า เติมนรถโดยสารและโยงเรือค้าขายทั้งขึ้นทั้งลง เรือสินค้าจอดเรียงซ้อนกันเป็นตึกๆ ละ 4-5ลำ...” แต่การขนส่งสินค้าจากตลาดน้ำหาดท่าอิฐไปทางบก ยังคงนิยมใช้สัตว์ต่าง เช่น ม้าต่าง วัวต่าง ลาต่างอยู่เช่นเดิม กระทั่งในยุครัชกาลที่ 5 เริ่มเข้าสู่ยุคเสื่อมถอยของตลาดน้ำอุดรดิตริต์ แม้ว่าความเจริญของตลาดน้ำหาดท่าอิฐยังคงต่อเนื่องมาในยุครัชกาลที่ 5 ซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบการปกครองแบบใหม่ การเปิดประเทศค้าขายกับต่างชาติ โดยใช้สนธิสัญญา เห็นได้จากงานเขียนของ มณฑลพิชัย ดีแท้ (2523) กล่าวถึงความเจริญของตลาดน้ำหาดท่าอิฐในยุคนั้นว่า “...หาดท่าอิฐแทบไม่มีที่จอดเรือ...การค้าทางบกมีพ่อค้าจากทางเหนือ ทางตะวันออก บรรทุกสินค้าด้วยสัตว์ต่างมาขาย บริเวณหาดมีทั้งห้องแถวสองชั้น เรือนแพ ห้างค้าไม้ เช่น ห้างบอมเบ...ห้างแม่จาวและห้างกิมเซ่งหลี เป็นต้น ต่อมาแม่น้ำน่านไหลเซาะ เกิดเป็นหาดใหม่ ทำให้ท่าเอนตาม เกิดเป็นบ้านท่าอิฐบนและบ้านท่าอิฐล่าง...” นอกจากนี้ ยังมี ตลาดน้ำหาด

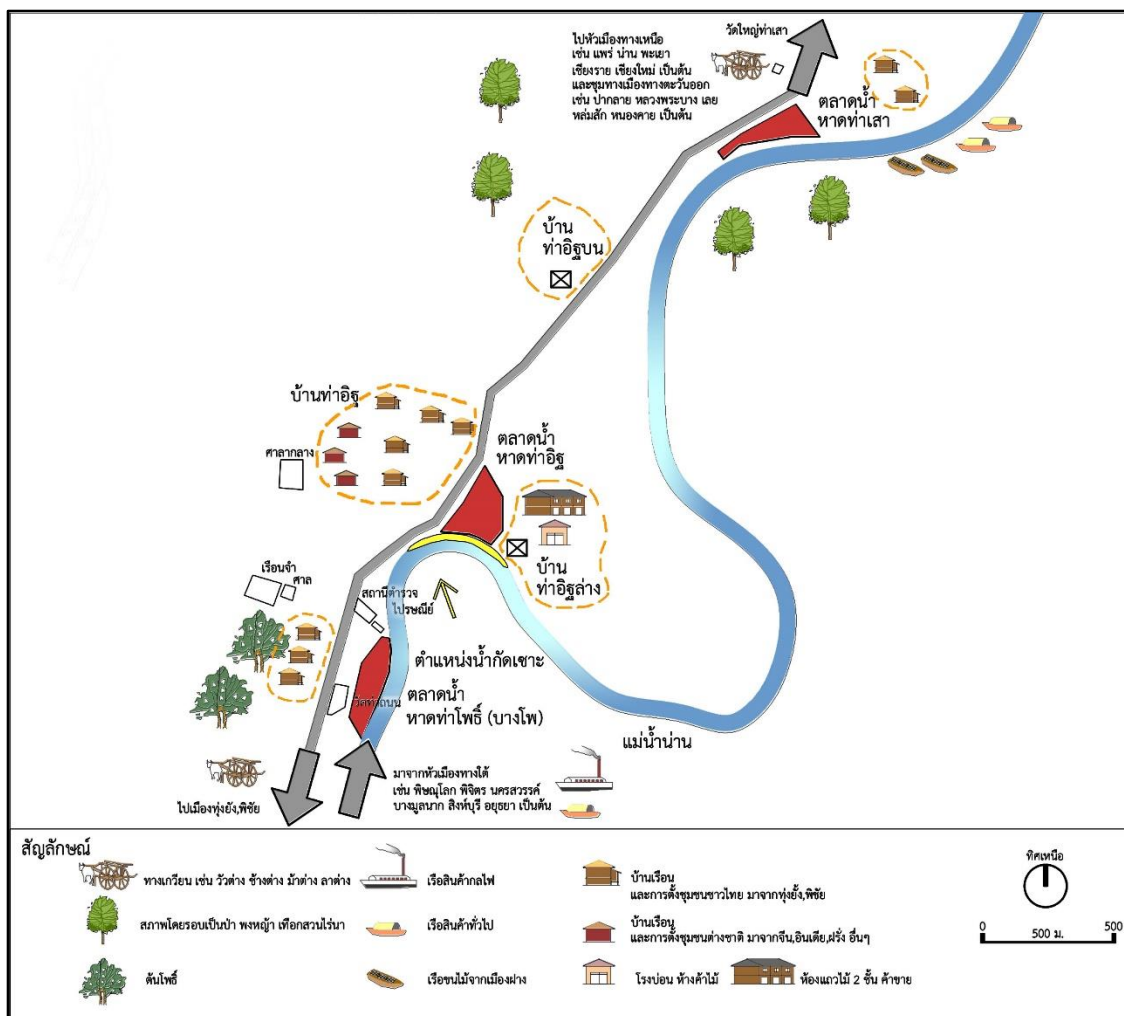
ท่าโพธิ์ เกิดขึ้นใหม่บริเวณบ้านบางโพ โดยที่ อนุนต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดา กุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวถึงความหมายของท่าโพธิ์ไว้ว่า “...ท่าโพธิ์ ที่เรียกว่า ท่าโพธิ์ นั้นเพราะมีต้นโพธิ์มาก...” ทำให้บริเวณตลาดน้ำหาดท่าอิฐที่เคยเจริญรุ่งเรือง ได้มีตลาดใหม่ เกิดขึ้นอีกแห่งได้แก่ ตลาดน้ำท่าโพธิ์ จากเดิมที่มีเพียงตลาดน้ำ หาดท่าอิฐและตลาดน้ำหาดท่าเสา ใน การแบ่งเขตการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 งานวิจัยของ รุ่งทิวา โตรีนา (2536) กล่าวถึงว่า “...ปี พ.ศ. 2430 รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ตำบลท่าอิฐเป็นเมืองอุดรดิตถ์ขึ้นอยู่กับเมืองพิชัย...” ในขณะที่ หวน พิณรุฬห์ (2521) กล่าวถึงชื่อของตำบลบางโพท่าอิฐที่เปลี่ยน เป็นอุดรดิตถ์ไว้ว่า “...รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตำบลบางโพท่าอิฐเป็นเมืองขึ้น เรียกว่า เมืองอุดรดิตถ์ ...” เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตลาด น้ำท่าโพธิ์ ที่ตั้งอยู่ในเมืองอุดรดิตถ์นั้น เริ่มที่จะเจริญขึ้นมาทดแทน ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ เนื่องจากมีการ ย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัยมาไว้ที่ เมืองอุดรดิตถ์แทน จากที่ โคม ไกรปกรณ์ (ม.ป.ป.) กล่าวถึงการ ปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาลว่า “...ปี พ.ศ.2437 มีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลพิษณุโลกขึ้น มี เมืองพิชัยเป็นเมืองในมณฑล...” ทำให้เมืองพิชัย กลายเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองที่สำคัญของ อุดรดิตถ์ขึ้น แต่แม้ว่า เมืองพิชัยจะเป็นเมืองที่สำคัญ แต่ผู้คนนิยมอพยพไปตั้งถิ่นฐานและค้าขายที่ ตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์มากขึ้น ตามที่ อนุนต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดา กุล และ ถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์ (2533) และรุ่งทิวา โตรีนา (2536) กล่าวตรงกันว่า “...สาเหตุของการย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัยไปที่เมือง อุดรดิตถ์ เนื่องจากเมืองพิชัยร่วงโรยลงไป ส่วนเมืองอุดรดิตถ์มีผู้คนไปทำการค้าขายมากขึ้น รวมทั้ง เป็นที่ทำการค้าขนาดใหญ่ มีสิ่งสำคัญเช่นเมืองลับแล พระแท่นศิลาอาสน์ มีบริเวณกว้างขวาง...” เมื่อ รวมกับเหตุการณ์ เสด็จประพาสเมืองอุดรดิตถ์ของ รัชกาลที่ 5 ตามที่ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์ (2533) และ หวน พิณรุฬห์(2521) กล่าวถึงพระราชหัตถเลขาของ รัชกาลที่ 5 ถึงตลาดเมืองอุดรดิตถ์ ดังนี้ “...ตลาดบกที่นี้ดีกว่าปากน้ำโพ ซึ่งฉันยังไม่เคยเห็น แต่ตลาด เรือนั้น ที่นี้สู้ปากน้ำโพไม่ได้...” รวมถึงรัชกาลที่ 6 ขณะทรงพระอิศริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิ ราช ทรงนิพนธ์ไว้ว่า “...เมืองอุดรดิตถ์เป็นเมืองสำคัญในมณฑลแห่งนี้ เพราะเป็น เมืองหน้าด่านพัก สิ้นค้าขึ้นล่องมาก ตลาดท่าอิฐมีร้านรวงมาก มีข้อเสียใหญ่อย่างหนึ่งคือ ท่าอิฐน้ำต้องท่วมทุกปี น่าจะ ขยับขยายตลาดเข้าไปให้ห่างจากฝั่งแม่น้ำอีกซีกหน่อย...” นอกจากทำเลเดิมของตลาดน้ำ หาดท่าอิฐ ที่น้ำท่วมทุกปี ทำให้ตลาดถูกย้ายไปที่หาดท่าโพธิ์ รวมถึงเมื่อย้ายศาลากลางไปบริเวณตลาดน้ำหาดท่า โพธิ์แล้ว ทำให้จากเดิมที่เป็นท่าสินค้าและปารกทیب กลายเป็นที่ราบโล่ง เกิดอาคารบ้านเรือนและ อาคารทางราชการมากมาย ได้แก่ ศาลากลางจังหวัด ศาลยุติธรรม เรือนจำ ที่ทำการไปรษณีย์ สถานี ตำรวจ เป็นต้น นอกจากนี้เรื่องการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแล้วนั้น การเปลี่ยนแปลงจากการ ขนส่งทางน้ำเข้าสู่การขนส่งทางรถไฟ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้ตลาดน้ำทั้งสามของเมืองอุดรดิตถ์เข้าสู่ ยุคเสื่อมถอย (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุดรดิตถ์, 2533, มณฑลเชียร ดีแท้,

2523, หวน พิณรุฬพันธ์, 2521) ก่อนหน้านี้ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์(2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวถึงเรื่องการวางรางรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพไปเชียงใหม่ และตัดผ่านอุตรดิตถ์ไว้ตรงกัน ดังนี้

...ทำการวางทาง โคนต้นไม้ เพื่อทำทางรถไฟตรงมาทางวัดท่าถนนตัดมุ่งตรงเข้าป่าไผ่ หนา ทึบหน้าวัดใหญ่ท่าเสาซึ่งเป็นป่าไผ่อย่างจนถึงวัดดอยท่าเสา มีรถจักรทำงานพ่วงรถดิน หิน กรวด ไปด้วย และระหว่างทางมีการวาง รางรถไฟเพิ่มไปที่หาดท่าอิฐล่าง เพื่อเป็นเส้นทาง ขนส่งสินค้าและนำกรวดหินจากหาดท่าอิฐไปสร้างสถานีรถไฟและโรยทางรถไฟซึ่งกำลัง สร้างต่อไป

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ช่วงยุครัชกาลที่ 4 ถึง รัชกาลที่ 5 เป็นยุครอยต่อของความ เจริญรุ่งเรือง และเข้าสู่ยุคเสื่อมถอยของตลาดน้ำเมืองอุตรดิตถ์ ซึ่งตลาดน้ำทั้งหมดในยุคนี้ มีทั้งหมด 3 ตลาด ได้แก่ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ตลาดน้ำหาดท่าเสาและตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ ที่เกิดขึ้นมาใหม่ เนื่องจากเกิดการกีดเซาะของแม่น้ำน่าน เป็นหาดใหม่ ยุคความเจริญรุ่งเรือง ของตลาดน้ำนั้น มีอยู่ จนกระทั่ง มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ให้ย้ายศาลากลางจากเมืองพิชัย มาไว้ที่เมืองอุตรดิตถ์แทน พร้อมกับการสร้างอาคารราชการอื่นๆขึ้นมาในบริเวณใกล้เคียง และการย้ายตลาดจากหาดท่าอิฐที่น้ำท่วมบ่อย มาไว้ที่หาดท่าโพธิ์ทำให้ตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ เกิดความสำคัญขึ้นมาทดแทนตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ในขณะที่ตลาดน้ำหาดท่าเสายังมีอยู่ต่อไป ส่วนยุคเสื่อมถอย เริ่มขึ้นเมื่อมีการวางแนวรางรถไฟ จากหาดท่าโพธิ์ไปหาดท่าเสา และมีรางแยกบางส่วนไปหาดท่าอิฐ เพื่อขนกรวดสำหรับสร้างสถานีรถไฟและรางรถไฟ ซึ่งการวางรางรถไฟนั้น จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการขนส่งสินค้าจาก ทางน้ำเป็นทางบกต่อไป รูปแบบ ทางสถาปัตยกรรมของตลาดอยู่ในรูปแบบของห้องแถวไม้ค้ำขาย 1-2 ชั้น โดยเริ่มมีอาคารประกอบโดยรอบได้แก่ โรงบ่อนบ้านเรือน และอาคารทางราชการต่างๆ

ภาพ 34 แสดงลักษณะผังตลัดของตลัดน้ำหาดท่าอิฐและบริบทโดยรอบ ยุครัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2494 ถึงยุครัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2452

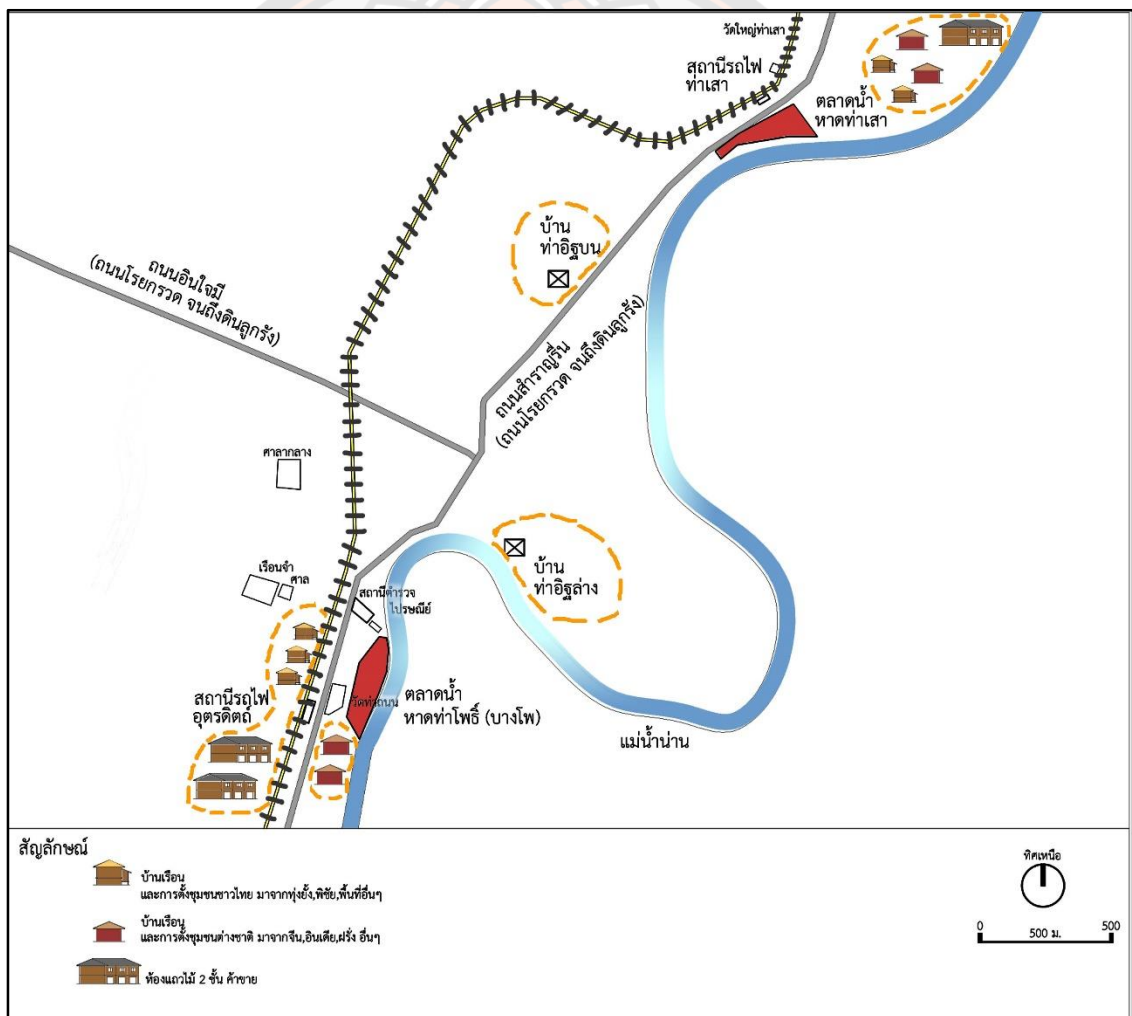
ตลัดน้ำทั้งสามของเมืองอูตรดิตถ์ ได้แก่ ตลัดน้ำหาดท่าอิฐ ตลัดน้ำหาดท่าเสาและ ตลัดน้ำหาดท่าโพธิ์ เข้าสู่ยุคเสื่อมถอยในช่วงรัชกาลที่ 6 เป็นต้นไป เนื่องมาจากการถูกแทนที่ด้วยการขนส่งทางรถไฟ การเริ่มตัดถนน มีการสร้างถนนลูกรัง รอยกรวดจากหาดท่าเสาไปหาดท่าอิฐ จากบางโพ ไปท่าเสาและจากอำเภอเมืองไปอำเภอลับแล ทดแทนการขนส่งทางน้ำ การเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานริมน้ำมาเป็นการตั้งถิ่นฐานโดยรอบสถานีรถไฟที่ก่อสร้างขึ้นใหม่แทน รวมถึงการเปลี่ยนยุคจากการค้าขายบนเรือนแพ เรือกลไฟขนส่งสินค้า มาเป็นห้องแถวค้าขายริมน้ำ และการเกิดเหตุไฟไหม้ตลัดบกท่าเสา ทำให้พ่อค้าต้องย้ายมาที่ตลัดบกท่าโพธิ์หรือ บางโพท่าอิฐแทน

การก่อสร้างรางรถไฟสายเหนือผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์นั้น ทำให้เกิดการตัดถนน โดยกองบำรุงทางในปี พ.ศ. 2458 ตามงานเขียนของ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์

จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวถึงว่า “...รถไฟตัดทางถึงอุตรดิตถ์ กองบำรุงทางมาตั้งในอุตรดิตถ์ ถนนอินใจมีโรยกรวดและหินแล้ว ถนนบรมอาสา ทางไปท่าเสาทำท่าอิฐใช้กรวดลูกรังโรย ต่อมาปี พ.ศ. 2476 ลาดยางหน้าสถานีบางโพไปท่าเสา...” หลังจากการสร้างทางรถไฟสำเร็จในช่วงปี พ.ศ. 2452-2454 เป็นช่วงการก่อสร้างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสาขึ้น อ้างอิง อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) หวนพิณรุพันธ์ (2521) และมณเฑียร ดีแท้ (2519) กล่าวตรงกันว่า มีการสร้างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ขึ้น ที่บริเวณป่าช้าวัดท่าถนน รวมถึงก่อสร้างสถานีรถไฟท่าเสา บริเวณท่าเสา การตั้งสถานีทั้งสองแห่ง ทำให้พ่อค้าจากท่าอิฐเดิม อพยพมาตั้งถิ่นฐานใหม่บริเวณใกล้กับสถานีรถไฟอุตรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสา ทำให้ท่าเสาทำบางโพ เริ่มมีห้องแถวร้านค้า กลายเป็นชุมชนหนาแน่น ป่าไผ่กลายเป็นที่เตียน ทาดท่าอิฐจึงเข้าสู่ยุคถดถอย การก่อสร้างสถานีรถไฟทั้งสอง นอกจากทำให้ตลาดน้ำ เปลี่ยนแปลงเป็นตลาดบกที่มีห้องแถวเป็นอาคารตลาดแล้วนั้น ตลาดบกบางโพและตลาดบกท่าเสา มีความรุ่งเรืองอย่างมาก ส่วนตลาดน้ำท่าอิฐเสื่อมถอยลงไป (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533) และอนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) กล่าวถึง ความเจริญของตลาดท่าเสาว่า “...ท่าเสาเป็นตลาดบกพักสินค้า อยู่ใกล้น้ำและสถานีรถไฟท่าเสา สามารถขนส่งสินค้าได้ทั้ง ทางบกและทางน้ำ ทำให้มีพ่อค้าจากท่าอิฐเดิมย้ายมาท่าเสา มีผู้คนมากขึ้น มีร้านค้าใหญ่หลายร้าน...” ต่อมาเมื่อเหตุการณ์ไฟไหม้ตลาดบกท่าเสา ทำให้เกิดความเสียหายอย่างหนัก ตามที่ อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ได้พรรณนาไว้ว่า “...ปี พ.ศ. 2457 เกิดเพลิงไหม้ตลาดท่าเสา แสงสว่างไฟรุ่งโรจน์ พวกร้านค้า ที่ถูกไฟไหม้ก็พุ่มพวยไปด้วย เพราะเสีย ที่ข้าวของเป็นขี้เถ้าไป แม้แต่เสาต้นเดียวก็ไม่ตั้งอยู่ได้...” ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนชื่อเมืองจากเมืองพิชัยเป็นเมืองอุตรดิตถ์ และการเปลี่ยนชื่อเมืองอุตรดิตถ์ เป็นจังหวัดอุตรดิตถ์ โดยอ้างอิง หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์ (2533) และ หวนพิณรุพันธ์ (2521) กล่าวไว้ตรงกันว่า ช่วงปี พ.ศ. 2458 รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดให้มีการเปลี่ยนชื่อเมืองพิชัยเป็นเมืองอุตรดิตถ์ ส่วนอำเภอพิชัยเก่าที่เป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอนั้น โปรดเกล้าฯ ให้ใช้ชื่อเมืองพิชัยตามเดิม ต่อมาในปี พ.ศ. 2459 ได้ทรงโปรดให้เปลี่ยนคำว่าเมืองอุตรดิตถ์เป็นจังหวัดอุตรดิตถ์

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า ยุครัชกาลที่ 6 ตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ยังคงมีตลาดน้ำ 2 แห่ง ได้แก่ ตลาดน้ำท่าอิฐ (บางโพท่าอิฐ) ตลาดน้ำท่าเสาเช่นเดิม แต่สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคสมัยนี้ ได้แก่ ทางรถไฟสายเหนือ สถานีรถไฟอุตรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสา ห้องแถวค้าขาย 1 ชั้น และ 2 ชั้น รวมถึงกองบำรุงทาง สถานีรถไฟอุตรดิตถ์ตั้งอยู่บริเวณขนานไปกับตลาดน้ำท่าอิฐ ส่วนสถานีรถไฟท่าเสาตั้งอยู่บริเวณขนานไปกับตลาดน้ำท่าเสาเช่นเดียวกัน เมื่อมีสถานีรถไฟเกิดขึ้นแล้วทำให้การขนส่งสินค้าเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นการขนส่งทางรถไฟแทน พ่อค้ามักรับส่งสินค้าทางรถไฟและ

นำไปค้าขายที่ ห้างแถวริมน้ำ ทดแทนการขนส่งสินค้าทางเรือ เป็นสาเหตุทำให้ตลาดน้ำเมืองอูตรดิตถ์เสื่อมถอยไป กลายเป็นยุคตลาดบกเมืองอูตรดิตถ์แทน โดยมีอาคารตลาดเป็น ห้างแถวค้าขายริมน้ำ กระทั่งเกิดเหตุไฟไหม้บริเวณตลาดน้ำท่าเสาและห้างแถวค้าขาย ขึ้นมาทำให้ห้างแถวเหล่านั้นเสียหายไปมากมาย อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ตลาดน้ำหาดท่าเสา ชบเซาลงไป การตั้งถิ่นฐานโดยรอบสถานีรถไฟ รวมถึงตามทางรถไฟที่เกิดขึ้น มีทั้งบ้านเรือนและห้างแถวค้าขาย นอกจากนี้กองบำรุงทางได้จัดทำถนนโรยกรวดและดินลูกรัง ที่ขนานไปกับเส้นทางรถไฟ ทำให้จากเดิมที่บริเวณตลาดน้ำท่าโพธิ์และตลาดน้ำหาดท่าเสาเป็นป่า เรือกสวน ไร่นา เปลี่ยนเป็นบ้านเรือนเกิดขึ้นตามถนนที่ทำขึ้นมาใหม่ด้วยเช่นกัน

ภาพ 35 แสดงลักษณะผังตลาดของตลาดน้ำหาดท่าอิฐและบริบทโดยรอบ ยุครัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2453 ถึงยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468

4.1.2 ยุครัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 ถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันพื้นที่ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ มีสถานีรถไฟ 2 สถานี ได้แก่ สถานีรถไฟอุตรดิตถ์ และสถานีรถไฟศิลาอาสน์ ที่สร้างขึ้นมาก่อนก่อสร้างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ และสถานีรถไฟท่าเสาแล้วเสร็จ ส่วนสถานีรถไฟท่าเสา ได้เปลี่ยนเป็นที่หยุดรถไฟท่าเสาแล้ว เนื่องจากไม่มีรถไฟโดยสารผ่านในปัจจุบัน การจัดทำถนนลูกรัง ถนนรอยกรวดของกองบำรุงทาง จนถึงยุคปัจจุบัน กลายเป็นถนนคอนกรีตและถนนลาดแอสฟัลท์ติกโดยรอบตลาด สามารถเชื่อมต่อ ไปกับถนนทางหลวงแผ่นดินที่สร้างขึ้นใหม่ได้ ทำให้ตลาดน้ำของอุตรดิตถ์เข้าสู่ยุคเสื่อมถอย กลายเป็นยุคของตลาดบกแทน ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ หายไป ตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์เปลี่ยนเป็นตลาดบกบางโพ มีห้องแถวค้าขายเป็นอาคารตลาด ตลาดน้ำหาดท่าเสาเปลี่ยนเป็นตลาดบกท่าเสา มีห้องแถวค้าขายเป็นอาคารตลาด ต่อมาเกิดเหตุไฟไหม้ตลาดบางโพถึง 3 ครั้ง เช่นเดียวกัน ชุมชนต่างๆ จากเดิมที่เคยอพยพไปตั้งถิ่นฐานริมน้ำ เปลี่ยนเป็นมาตั้งถิ่นฐานโดยรอบสถานีรถไฟแทน และ การเกิดขึ้นของสุขาภิบาลเมืองอุตรดิตถ์ จนยกฐานะกลายเป็นเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์นั้น ทำให้เกิดอาคารตลาดขึ้นมา โดยเป็นอาคารที่มีความมั่นคงแข็งแรง มีระบบประกอบอาคาร เช่น ระบบไฟฟ้า ระบบสุขาภิบาล แผงขายสินค้าในตลาด จนกระทั่งเกิดกฎหมายเกี่ยวกับอาคารประเภทตลาดและโครงการเกี่ยวกับตลาดของหน่วยงานราชการ ทำให้ตลาดต่างๆ ต้องปรับตัว เพื่อให้ถูกต้องตามกฎหมาย สามารถใช้งานได้สะดวกและปลอดภัยต่อไป

หลังจากก่อสร้างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ และสถานีรถไฟท่าเสาแล้วเสร็จ มีการสร้างสถานีรถไฟศิลาอาสน์ในปี พ.ศ. 2495 บริเวณนอกเมือง อยู่ระหว่างสถานีรถไฟอุตรดิตถ์และสถานีรถไฟท่าเสา เพื่อรองรับการขยายตัวเมือง ทดแทนการใช้งานสถานีรถไฟอุตรดิตถ์เดิม แต่ปรากฏว่า พ่อค้าแม่ค้าและผู้คนไม่นิยมใช้สถานีรถไฟศิลาอาสน์ เนื่องจากไกลจากตลาดทำให้ขนส่งสินค้าและเดินทางไม่สะดวก (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์, 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ตลาดบกบางโพและตลาดบกท่าเสา มีอาคารตลาดในรูปแบบห้องแถวชั้นเดียวและสองชั้น เรื่อยมา รับส่งสินค้าทางรถไฟแทนทางน้ำ ต่อมาตลาดบกบางโพและตลาดบกท่าเสา ได้รับความเสียหาย จากเหตุการณ์เพลิงไหม้ตลาดบางโพครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2475 เพลิงไหม้ครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2508 เพลิงไหม้ครั้งที่สาม ในปี พ.ศ. 2526 และสงครามโลก ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2485 - พ.ศ. 2488 (มณฑิร ดีแท้, 2519; หวน พิณรุฬพันธ์, 2521; หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์, 2533; อนุรักษ์วิทย์ พิมพ์ทอง, 2562) นอกจากนั้น อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ (2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) พรรณนาถึงไว้ว่า "...ไฟไหม้ตลาดบางโพเวลา 5 โมงเย็น เกิดมีไฟลุกที่ห้องแถวหน้าสถานีอุตรดิตถ์...ญี่ปุ่นยิงปืนกลใส่สถานีรถไฟท่าเสาและทิ้งระเบิดใส่สถานีรถไฟอุตรดิตถ์ ทำให้ตลาดบางโพและตลาดท่าเสาซึ่งอยู่ใกล้ๆเสียหายอย่างหนัก..." แต่ใน

ระหว่างก่อนเกิดเหตุไฟไหม้ตลาดบางโพครั้งแรก และช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น มีการจัดตั้งหน่วยงานราชการท้องถิ่นของจังหวัดอุตรดิตถ์ขึ้น ตามที่ หวน พินธุพันธุ์ (2521) กล่าวถึง การจัดตั้งหน่วยราชการท้องถิ่นของจังหวัดอุตรดิตถ์ ไว้ว่า “...จังหวัดอุตรดิตถ์ มีการจัดตั้งสุขาภิบาล ในปี พ.ศ. 2474 และยกฐานะเป็นเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ เมื่อ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2478 ...” ต่อมาทางเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ ได้มีการซื้อตลาดสาธารณะและโรงมหรสพจากเอกชนมาเป็นของเทศบาลและมีการขายสินค้าตลอดวัน มีพ่อค้าแม่ค้าจากพิษณุโลก-ลำปางมาค้าขายเวลา 11.00 น. ถึง 15.00 น. และกลับรอบ ลำปาง - พิษณุโลก ขากลับจะซื้อสินค้าจากอุตรดิตถ์กลับไปขายด้วย (อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์ , 2494, อ้างอิงใน นงรักษ์ จินดากุล และถนอมศรี เอี่ยมสรรพางค์, 2558) ส่วนในบริเวณตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์เดิมนั้น กลุ่มอาคารห้องแถวค้าขายบางส่วนที่เสียหายจากไฟไหม้ ได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่ม คนเร่ร่อน ต่อมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2528 เป็นต้นมา เกิดการปรับปรุงพื้นที่ โดยทำการย้ายกลุ่มคนเหล่านั้นไปอยู่บริเวณด้านหลังโรงเรียนเทศบาลวัดคลองโพธิ์แทน และทำการก่อสร้าง ลานอเนกประสงค์ริมถนนในบริเวณนั้นแทน หลังจากเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ ซื้อตลาดแห่งแรกไว้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบัน มีตลาดของเทศบาลเพิ่มอีก 5 ตลาด ได้แก่ ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 ตลาดเทศบาล 4 และตลาดเทศบาล 5 โดยที่ ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3 เป็นตลาดสด ส่วนตลาดเทศบาล 4 เป็นตลาดขายอาหาร หนังสือเสื้อผ้า แต่ตลาดเทศบาล 5 นั้น เป็นตลาดนัด เปิดเฉพาะวันเสาร์ - อาทิตย์ กล่าวถึงการคมนาคมและการขนส่งสินค้า จากเดิมที่ใช้รถไฟเป็นหลัก สิ่งที่ทำให้ตลาดบกโดดเด่นขึ้นมาทดแทนตลาดน้ำเดิม ได้แก่ เรื่องการตัดถนนทางหลวงแผ่นดินผ่านพื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ (สุวัฒนา สีหลักษณ์, ม.ป.ป.) ส่วนตลาดน้ำท่าเสาเดิมนั้น นอกจากการค้าขายเดิมที่เป็นห้องแถวได้ถูกไฟไหม้ลงไปแล้ว จึงได้มีการก่อสร้างอาคารตลาดใหม่ขึ้นมา ในปี พ.ศ. 2518 เพื่อใช้เป็นตลาดค้าขายแห่งใหม่ทดแทนตลาดการค้าขายเดิม มีอาคารประกอบโดยรอบเป็นอาคารคอนกรีตสองชั้น และกลุ่มอาคารเดิมที่เป็นห้องแถวไม้ 1 ชั้นและ 2 ชั้น ใน ปี พ.ศ.2512 เริ่มมีการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 ที่จังหวัดลำปางถึงจังหวัดเชียงใหม่ ก่อนมีการขยายถนนจากจังหวัดพิษณุโลกมาที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ปี พ.ศ.2521 มีการตัดถนนหมายเลข 117 ช่วงระหว่างจังหวัดนครสวรรค์ถึงจังหวัดพิษณุโลก ถนนสำคัญที่สายหนึ่งคือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 102 เชื่อมต่อระหว่างอำเภอศรีสัชชนาลัย มาที่อำเภอเมืองจังหวัดอุตรดิตถ์ การตัดถนน จึงกลายเป็นทางเลือกเพิ่มเติมในการคมนาคมและขนส่งสินค้ามากขึ้น เช่น รถยนต์ รถบรรทุก เป็นต้น เมื่อการคมนาคมเปลี่ยน ทำให้เกิดตลาดสดใหม่ๆ ริมถนนมากขึ้น ส่วนใหญ่เป็นตลาดสดประจำชุมชน เช่น ตลาดคลองโพธิ์ในพื้นที่อำเภอเมือง ตลาดศรีพนมมาศในพื้นที่อำเภอลับแล เป็นต้น ถือเป็นตลาดที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนแล้ว เกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในช่วงเวลานี้ ที่จะส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงของตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ได้แก่ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ที่มีการกำหนดความหมายของตลาด ประเภท และคุณลักษณะ จำนวนห้องน้ำห้องส้วม ขึ้นมา

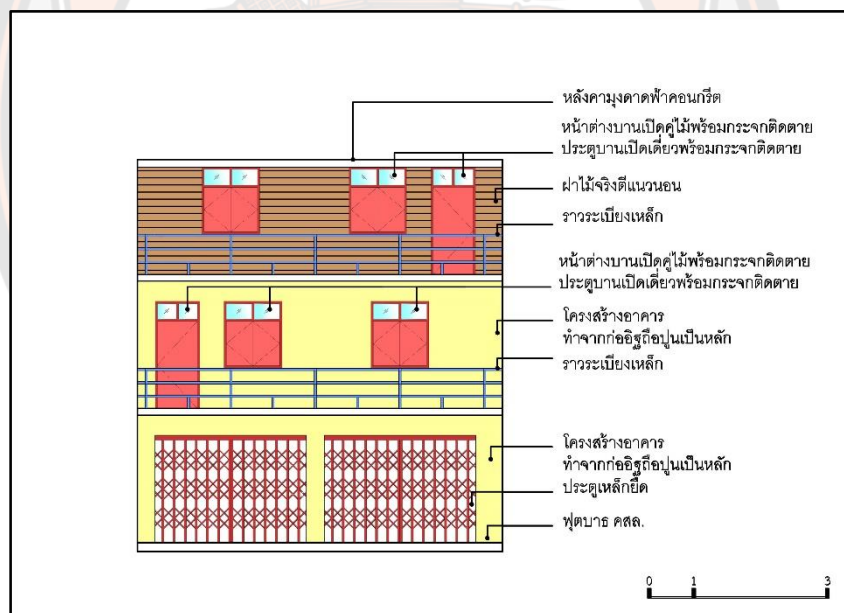
เป็นไปเพื่อควบคุมและส่งเสริมให้ตลาด มีความปลอดภัย ความสะอาด แก่ผู้ใช้งานตลาด รวมถึงโครงการตลาดนำซื้อกรมอนามัยที่เกิดขึ้นในจังหวัดอุดรดิตถ์ ช่วงปี พ.ศ. 2551-2552 และในปี พ.ศ. 2554 ทำให้ในปัจจุบัน ตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 และตลาดท่าเสา ต้องปรับตัวเพื่อให้ถูกต้องตามกฎหมายและสามารถใช้งานได้อย่างถูกสุขลักษณะมากขึ้น

ผู้วิจัยสรุปว่า ในช่วงเวลานี้ตั้งแต่ ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2468 เป็นต้นมา ถือเป็นจุดเริ่มของตลาดบกเมืองอุดรดิตถ์โดยสมบูรณ์ ตลาดน้ำเดิมเสื่อมถอยลงไป และผู้วิจัยพบว่าผู้คนเปลี่ยนแปลงการย้ายถิ่นฐานมาตั้งโดยรอบสถานีรถไฟ ตามรางรถไฟที่ขนานไปกับที่ตั้งของตลาดน้ำเดิม และเหตุการณ์ไฟไหม้อาคารห้องแถวค้าขายของตลาดบางโพ (หรือตลาดท่าโพธิ์) และตลาดท่าเสานั้น รวมถึงการเกิดขึ้นของเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ ที่มีหน้าที่จัดทำประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นในพื้นที่รับผิดชอบ ทำให้เกิดการซื้ออาคารตลาดจากเอกชนและก่อสร้างอาคารตลาด ที่เป็นคอนกรีตขึ้นมาทดแทน ได้แก่ ตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 และตลาดท่าเสา นอกจากนี้กฎหมายต่างๆ ที่ถูกบัญญัติขึ้น ได้แก่ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 รวมถึงโครงการตลาดนำซื้อ ซึ่งจัดทำโดยกรมอนามัยนั้น ทำให้ตลาดสดทั้งหมด ต้องมีการปรับปรุงทั้ง อาคารตลาดและภูมิทัศน์โดยรอบตลาดให้ถูกสุขลักษณะตามข้อกำหนด และตลาดทั้งหมดนั้นยังมีการใช้งานจนถึงปัจจุบัน ส่วนอาคารประกอบโดยรอบมีทั้งอาคารราชการ วัดอาคารตึกแถว คอนกรีต 2 ชั้น และ 3 ชั้น อาคารห้องแถวไม้ 1 ชั้นและ 2 ชั้นเดิม ที่รอดพ้นจากเพลิงไหม้ตลาด รวมถึงชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่และชุมชนที่มีอยู่เดิมตั้งแต่มี การตั้งถิ่นฐานในอดีต ส่วนสถานีรถไฟอุดรดิตถ์ยังคงมีการใช้งานอยู่ แต่สถานีรถไฟท่าเสานั้น ได้เปลี่ยนเป็นที่หยุดรถไฟท่าเสา เนื่องจากไม่มีผู้ใช้งานที่สถานีท่าเสาเช่นในอดีตแล้ว

ภาพ 36 จากรูปภาพที่ 36 เป็นการแสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้อาคารตลาดทำอิฐ รูปแบบ ตึกแถว
คอนกรีต ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2508 โดย วิเชียร แสงวิวัฒน์เจริญ

ที่มา: สุดารรา สุจฉายา (บรรณาธิการ). (2562). ฟุ้งยั้งคือนครสระหลวงในจารึกสุโขทัย. วารสารเมือง
โบราณ, 45(1).

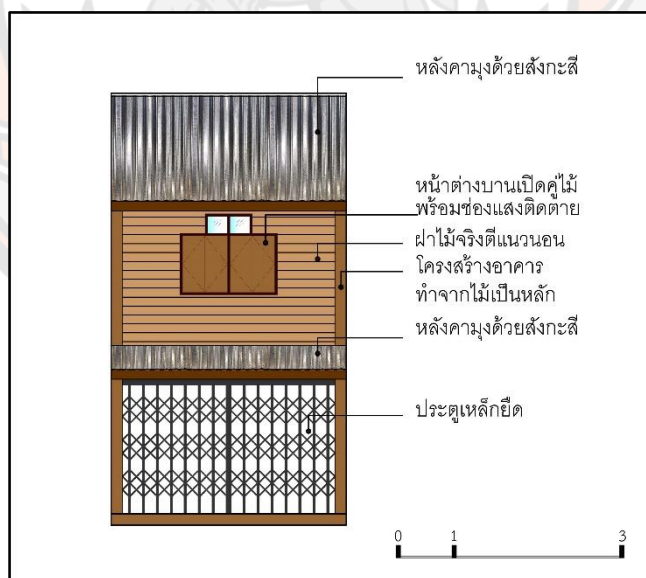
ภาพ 37 จากรูปภาพที่ 37 เป็นการแสดงรูปแบบสถาปัตยกรรม อาคารตลาดทำอิฐ รูปแบบตึกแถว
คอนกรีต (ภาพสันนิษฐานจากเอกสารภาพถ่ายเพลิงไหม้ครั้งที่ 2 โดยผู้วิจัย)

ภาพ 38 จากรูปภาพที่ 38 เป็นการแสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้อาคารตลาดทำอิฐ รูปแบบห้องแถวไม้ ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2508 โดยชวนศักดิ์ ไทวนิชย์ เจ้าของร้านขายยาจีอันจันโอสถ ใช้กล้องฟิล์มสัญชาติ เยอรมันชื่อ Rolli

ที่มา: ญัฐวิทย์ พิมพ์ทอง. (2562). เพลิงผลาญตลาดบางโพ-วัดท่าถนน. วารสารเมืองโบราณ. สืบค้น 3 มีนาคม 2562, จาก <http://www.muangboranjournal.com/post/uttaradit-old-picture-2508>

ภาพ 39 จากรูปภาพที่ 39 เป็นการแสดงรูปแบบสถาปัตยกรรม อาคารตลาดทำอิฐ รูปแบบห้องแถวไม้ (ภาพสันนิษฐานจากเอกสารภาพถ่ายเพลิงไหม้ครั้งที่ 2 โดยผู้วิจัย)

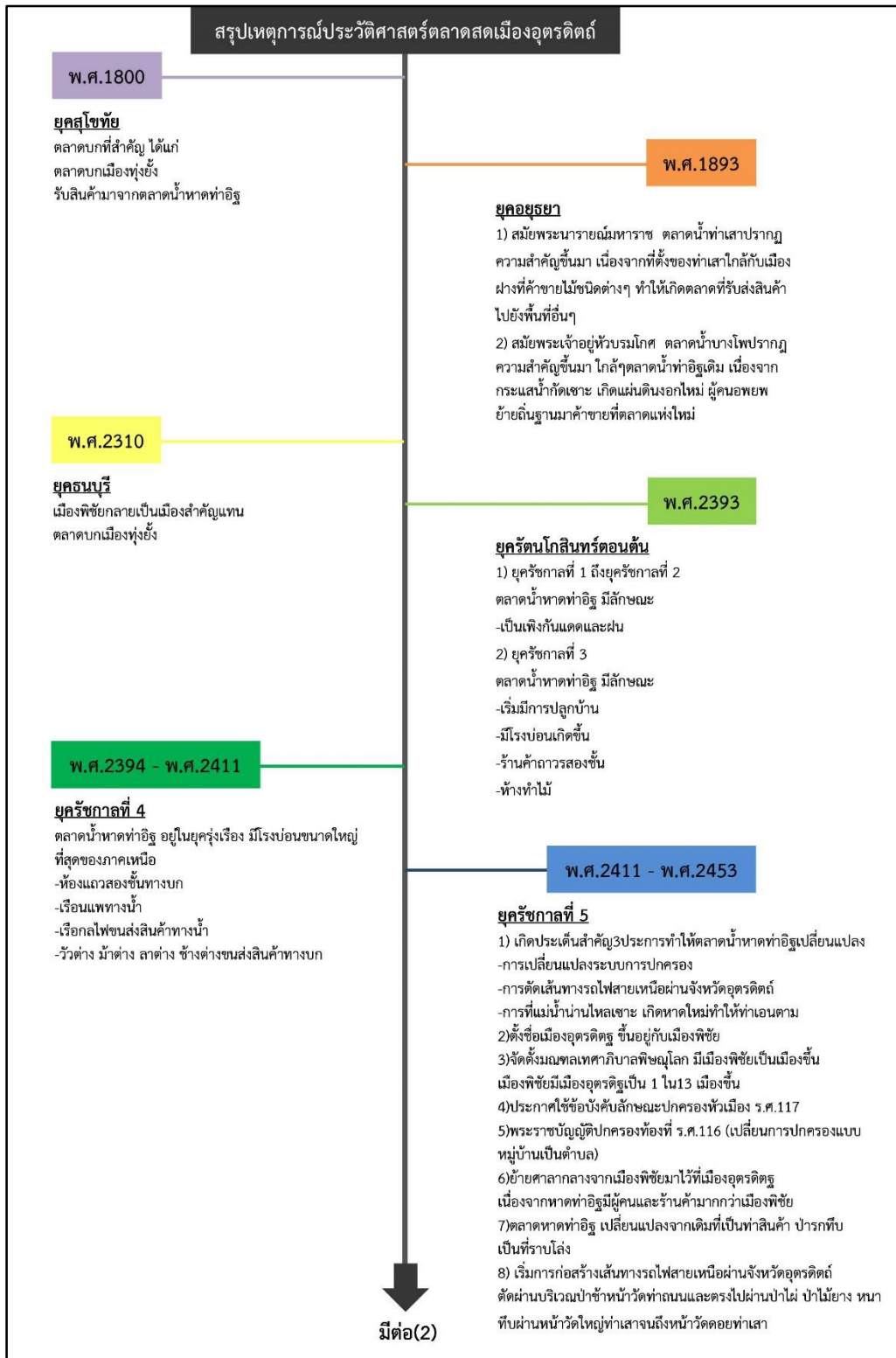

ภาพ 40 จากรูปภาพที่ 40 เป็นการแสดงเหตุการณ์เพลิงไหม้อาคารตลาดทำอิฐ รูปแบบห้องแถวไม้ ครั้งที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2526

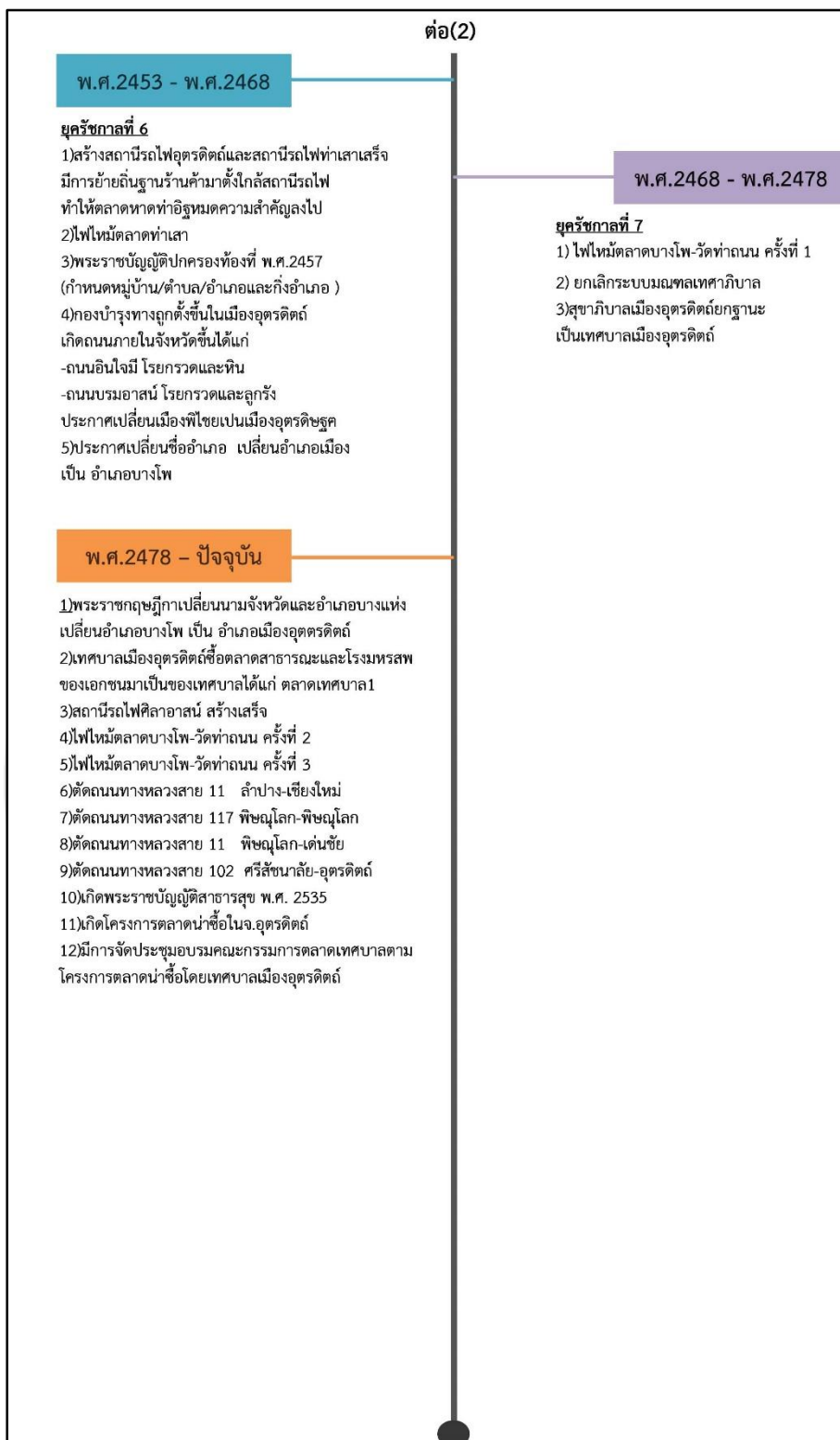
ที่มา: ม.ป.ป. (2562). ภาพเก่าเล่าอดีต ไฟไหม้ใหญ่ครั้งที่ 2 พ.ศ.2526. สืบค้น 4 พฤศจิกายน 2562, จาก <https://www.facebook.com/ut24hrs/photos/pcb.2691242297600071/2691242174266750/?type=3&theater>

ภาพ 41 จากรูปภาพที่ 41 เป็นการแสดง รูปแบบสถาปัตยกรรม อาคารตลาดทำอิฐ รูปแบบห้องแถวไม้ (ภาพสันนิษฐานจากเอกสารภาพถ่ายเพลิงไหม้ครั้งที่ 3 โดยผู้วิจัย)

ภาพ 42 แสดงการสรุปช่วงเวลาประวัติศาสตร์ พัฒนาการของตลาดสดเมืองอุดรดิต์
ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุครัชกาลที่ 5

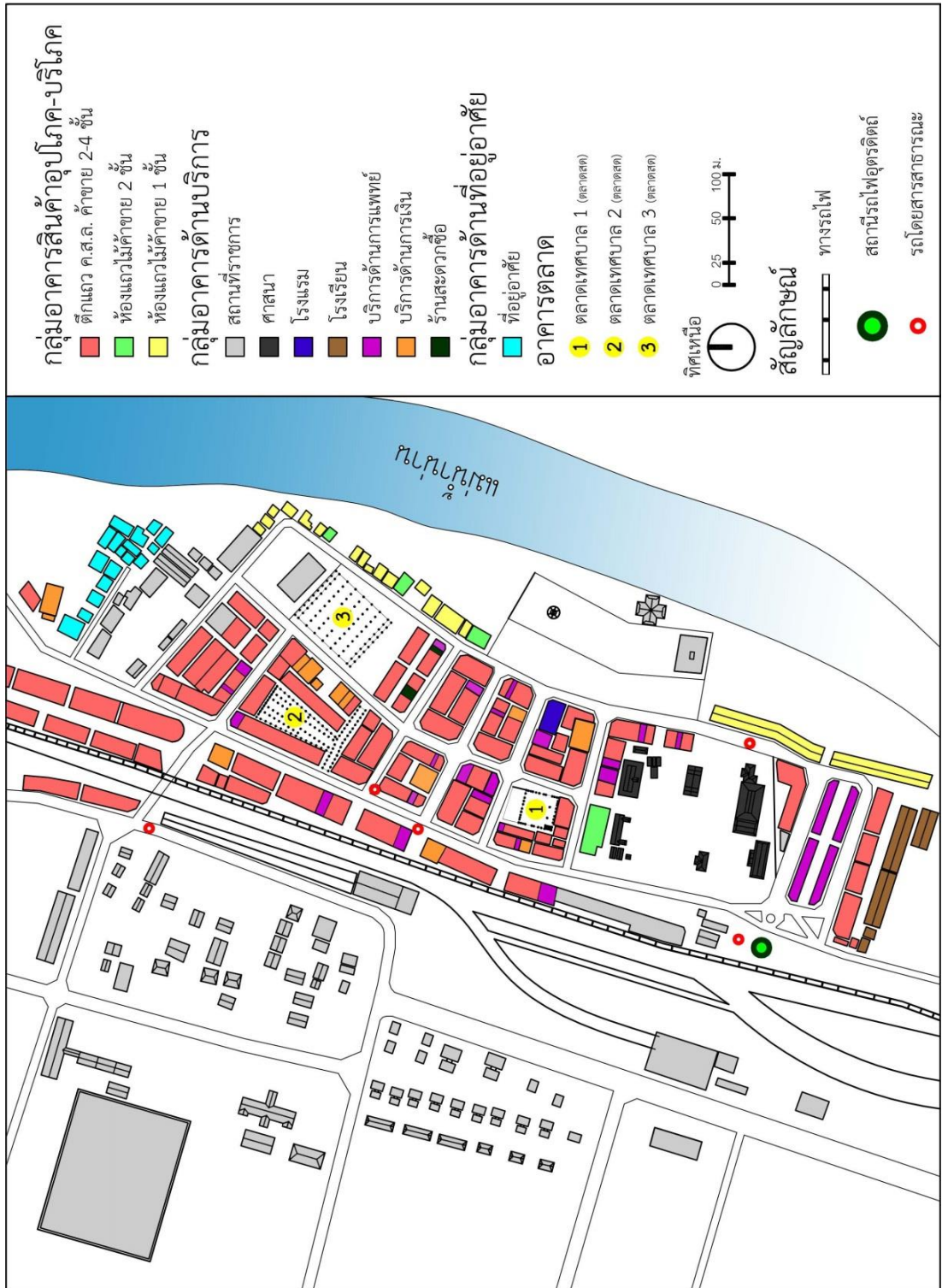
ภาพ 43 แสดงการสรุปช่วงเวลาประวัติศาสตร์ พัฒนาการของตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ ตั้งแต่ยุครัชกาลที่ 6 ถึงปัจจุบัน

4.2 สภาพและลักษณะทางกายภาพของตลาดในปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจรูปแบบสถาปัตยกรรมของตลาดสดอุดรดิตถ์ ทำการคัดเลือกตลาดสดที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ค้าขายตั้งแต่ยุคสุขุขทัยถึงยุคปัจจุบัน จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ ตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 และตลาดท่าเสา โดยวิธีสำรวจ และสังเกต ในสภาพที่เป็นปัจจุบัน จึงไม่ได้อ้างอิงว่า แต่เดิมการใช้สอยพื้นที่ในอาคาร เดิมใช้ประโยชน์อะไร เช่น เดิมเป็นแผงขายเนื้อสัตว์ปัจจุบันเป็นที่เก็บของ เป็นต้น ด้านลักษณะทางกายภาพ ตำแหน่งที่ตั้งของอาคาร แสดงถึงความยืดหยุ่นในการใช้พื้นที่และกิจกรรมทางการค้าของย่านตลาดที่ส่งผลต่อการใช้งานของอาคาร การเข้าถึง ผังอาคารและการใช้สอยพื้นที่ แสดงถึง ประเภทสินค้าภายในอาคารและความสัมพันธ์กับอาคารโดยรอบ เช่น ตลาดถูกล้อมรอบด้วยตึกแถวและมีการตั้งแผงลอยในบริเวณตึกแถวนั้น หรือการตั้งแผงลอยตามถนนที่อยู่ติดกับตลาด เป็นต้น ทั้งนี้ทำการจำแนกสินค้าในตลาด แบ่งออกเป็นกลุ่มๆ ได้แก่

1. แผงขายอาหาร หมายถึง อาหารกับข้าวแกงถุง อาหารตามสั่ง
2. แผงขายเครื่องดื่ม
3. แผงขายขนม หมายถึง ขนมหวาน ขนมปัง ลูกชิ้น ฮอตดอก ของกินเล่น
4. แผงขายผัก/ผลไม้
5. แผงขายของชำ รวมถึง สินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไป ไข่ ข้าวสาร ของแห้ง หนังสือ ของใช้ทั่วไปในชีวิตประจำวัน เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ เครื่องใช้ภายในบ้าน สำนักงาน อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ สลากกินแบ่งรัฐบาล
6. แผงขายเนื้อสัตว์ หมายถึง หมู ไก่ เป็ด วัวหรือสัตว์อื่นๆ อาหารทะเล
7. แผงขายดอกไม้/พวงมาลัย
8. แผงอื่นๆ หมายถึง ร้านซ่อมรองเท้า ร้านเย็บเสื้อผ้า ร้านเสริมสวย ร้านตัดผม พื้นที่เก็บของ แผงว่าง

รวมถึงการสำรวจด้านรูปทรงอาคารและวัสดุโครงสร้างด้วย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพ 44 แสดงลักษณะที่ตั้งของอาคารและความเป็นย่านตลาดของบริษัทโดยรอบ ของตลาด
เทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3

ภาพ 45 แสดงลักษณะที่ตั้งของอาคารและความเป็นย่านตลาดของบริบทโดยรอบ ของตลาดท่าเสา

4.2.1 ลักษณะทางกายภาพตลาดเทศบาล 1

1) **ที่ตั้งอาคาร** GPS = 17.6225926, 100.1005792 พบว่าอยู่ในพื้นที่ย่านตลาดเดียวกับตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3 ซึ่งมีความเป็นย่านตลาดที่มีเงื่อนไขของความหลากหลายของกิจกรรม ความยืดหยุ่นในการใช้พื้นที่ ความหนาแน่นของกิจกรรมการค้าและความสะดวกในการเข้าถึง ตั้งอยู่ในบริเวณโดยรอบที่มีกลุ่มอาคารตึกแถวและห้องแถวค้าขาย สถานที่ราชการ อาคารทางศาสนา โรงแรม โรงเรียน อาคารบริการด้านการแพทย์และการเงิน ร้านสะดวกซื้อที่อยู่อาศัย มีความเกี่ยวข้องกับรถรับจ้าง มีทางเข้า-ออก แต่ไม่มีที่จอดรถและสินค้าไม่มีความหลากหลายและปริมาณมาก

2) **การเข้าถึง** เงื่อนไขด้านความสะดวกในการเข้าถึงนั้น สามารถเข้าถึงได้จากทางถนน 2 ทาง ได้แก่ ถนนศรีอุตราและถนนมุขศालา จากรถโดยสารสาธารณะ (รถเมล์โดยสาร รถสองแถว รถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง สามล้อรับจ้าง) ถนนโดยรอบกว้าง 4 ม. ขึ้นไป ระยะทางจากจุดต่อรถประมาณ ตั้งแต่ 100 - 450 ม. และจากรถส่วนตัว ส่วนการเข้าถึงจากการเดินเท้า 1 ทางจากสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ระยะทางประมาณ 250 ม. ช่วงเวลาเปิดทำการค้าขาย ทั้งหมด 24 ชม. ของทุกวัน

3) **ผังอาคารและการใช้สอยพื้นที่** ผังอาคารเดิมเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 30 x 30 ม. พื้นที่อาคาร 122 ตร.ม. สูงจากพื้นถนน 30 ซม. ผังพื้นคอนกรีตขัดมัน พร้อมส่วนต่อเติม ผังอาคาร รูปสี่เหลี่ยมด้านคู่ขนาน ด้านยาว 34.20 ม. ด้านคู่ขนาน 14.80 ม. และ 12.50 ม. ตามลำดับ ระดับพื้นสูงจากพื้นถนน 20 ซม. ผังพื้นคอนกรีตขัดหยาบ ไม่พบลักษณะการแบ่งแผงที่ชัดเจน สินค้าส่วนใหญ่ค้าขายในลักษณะแผงลอย รวมทั้งหมด 10 แผง ได้แก่ อาหาร 3 แผง เครื่องดื่ม 2 แผง ขายของชำ 3 แผง อื่นๆ 2 แผง มีตึกแถวคอนกรีตสูงสองถึงสี่ชั้น ล้อมรอบสองด้านของอาคาร แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับอาคารตลาดส่วนอื่นอีก 2 ด้านติดกับถนน กว้างตั้งแต่ 8 - 12 ม. มีห้องน้ำ ในอาคาร 1 ห้อง ห้องน้ำชายประกอบด้วย ชักโครก 3 ชั้น โถปัสสาวะ 3 ชั้น อ่างล้างมือ 1 ชั้น ห้องน้ำหญิงประกอบด้วยชักโครก 3 ชั้น อ่างล้างมือ 1 ชั้น

4) **รูปทรงอาคารและวัสดุโครงสร้าง** ตลาดเทศบาล 1 เดิมเป็นอาคารคอนกรีต ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง เสาและโครงหลังคาคอนกรีต มุงหลังคากระเบื้องลอนคู่ ส่วนต่อเติมเป็นอาคารเหล็ก ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง เสาและโครงหลังคา TRUSS เหล็ก มุงหลังคากระเบื้องลอนคู่ ความสูงอาคารวัดจากระดับพื้นถนนถึงยอดหลังคา 9 ม. ความสูงพื้นถึงยอดผนังที่ 5 ม.- 8. ม. (ทั้งอาคารเดิมและส่วนต่อเติม) มีระบบไฟฟ้าแสงสว่างและระบบสุขาภิบาลประกอบอาคาร เช่นเดียวกันทั้งอาคารเดิมและส่วนต่อเติม

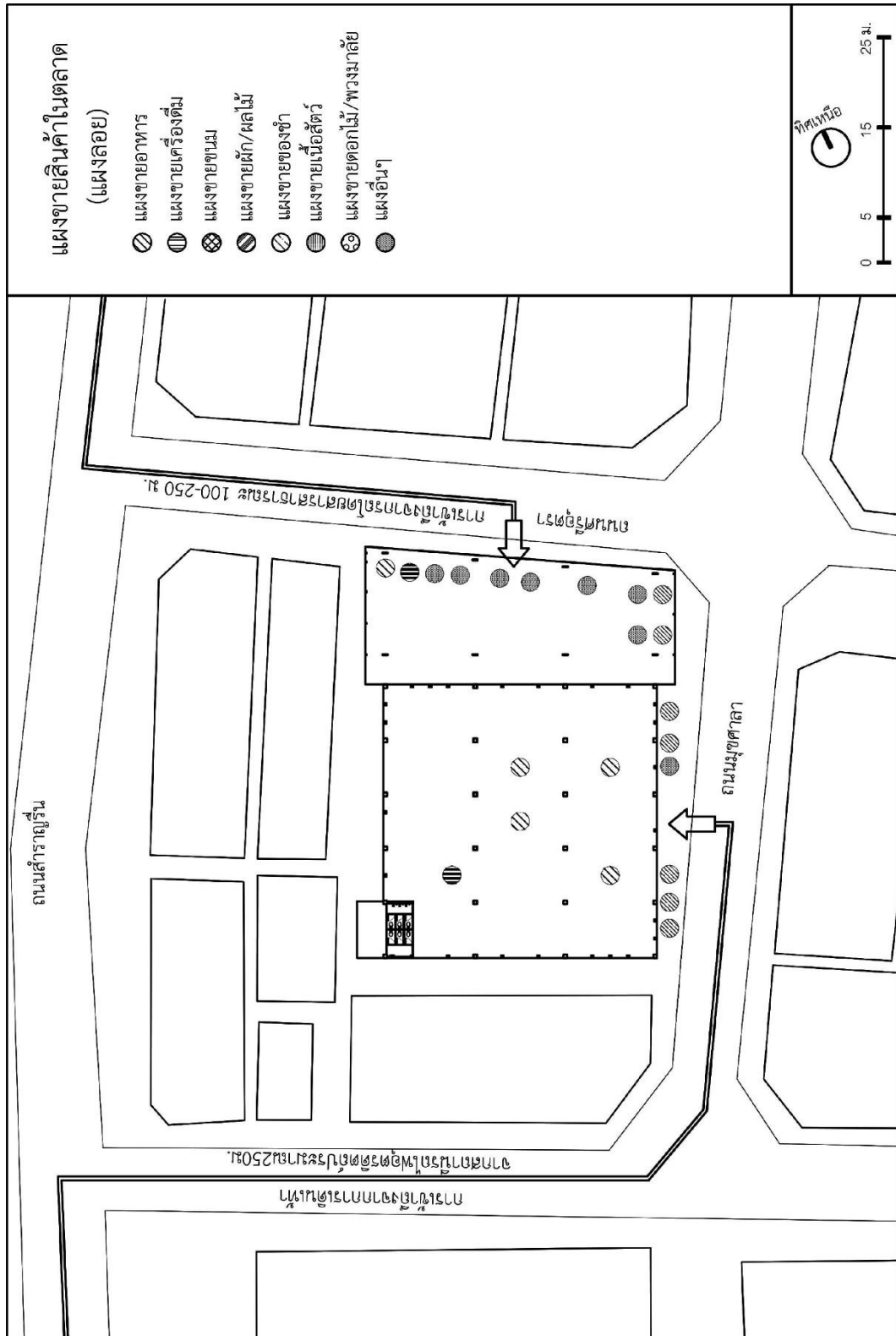
ภาพ 46 แสดงภายนอกอาคารเดิมตลาดและการเข้าถึงจากถนนมุขศาลา (ซ้าย) อาคารเดิมและส่วนต่อเติม (กลาง) ส่วนต่อเติมและการเข้าถึงจากถนนศรีอุตรา (ขวา)

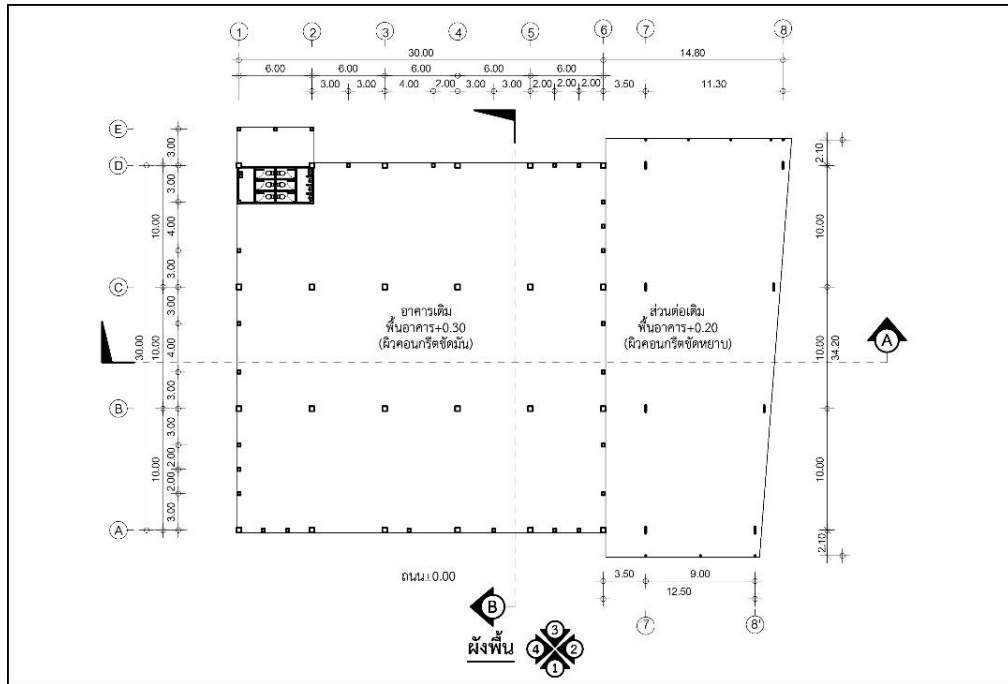
ภาพ 47 แสดงห้องน้ำภายในอาคารแบ่งเป็น ห้องน้ำชาย 1 ห้อง ห้องน้ำหญิง 1 ห้อง

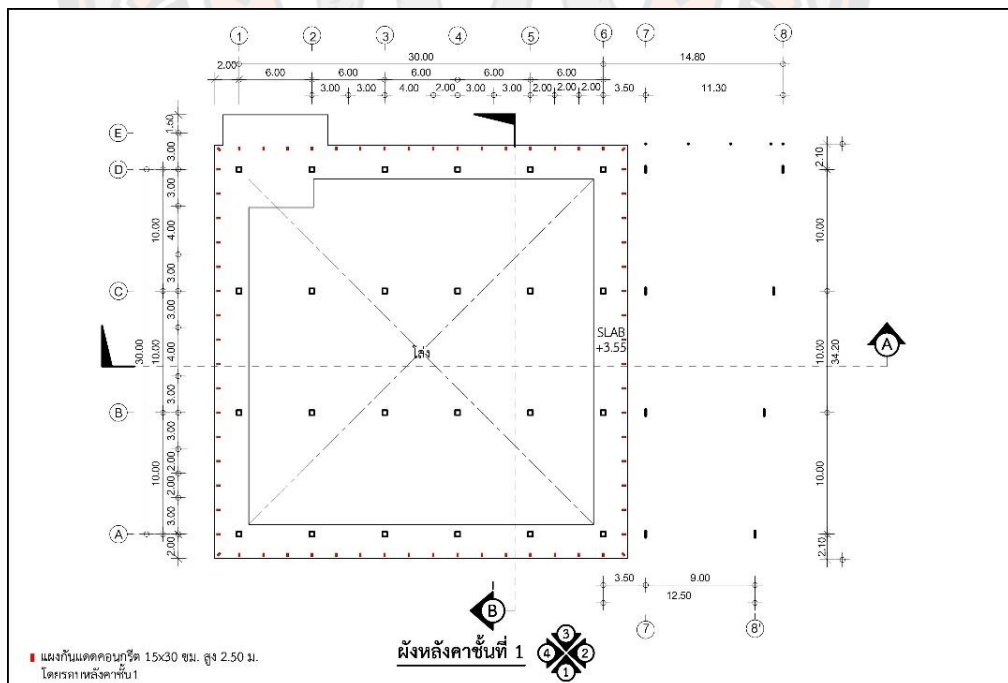
ภาพ 48 แสดงวัสดุโครงสร้างเสาและหลังคาโครงถักเหล็ก (Truuss) (ซ้าย) การเชื่อมต่อของโครงสร้างคอนกรีตอาคารเดิมและโครงสร้างเหล็กส่วนต่อเติม (กลาง) โครงสร้างเสาและหลังคาคอนกรีต (ขวา) โดยวัสดุมุ่งเป็นกระเบื้องลอนคู่ทั้งหมด

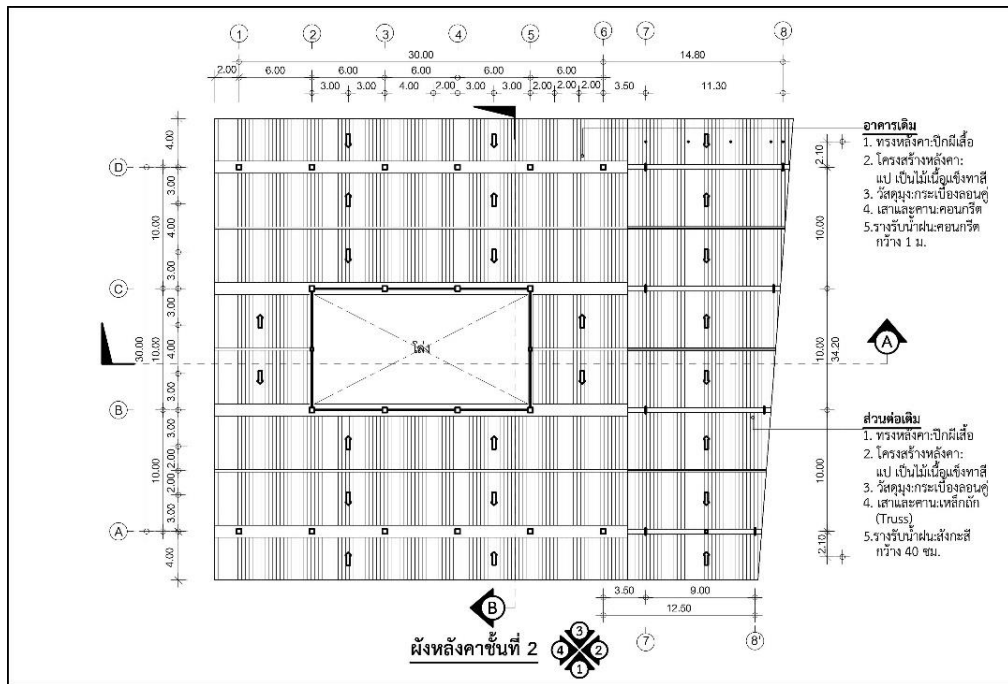
ภาพ 49 แสดงลักษณะการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร

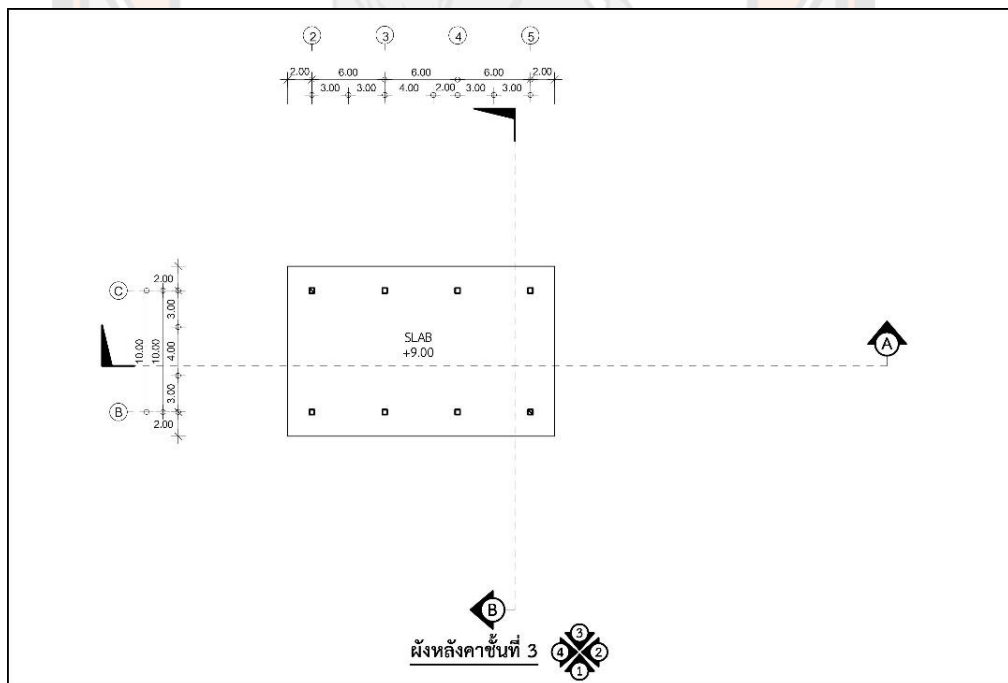
ภาพ 50 แสดงผังอาคาร

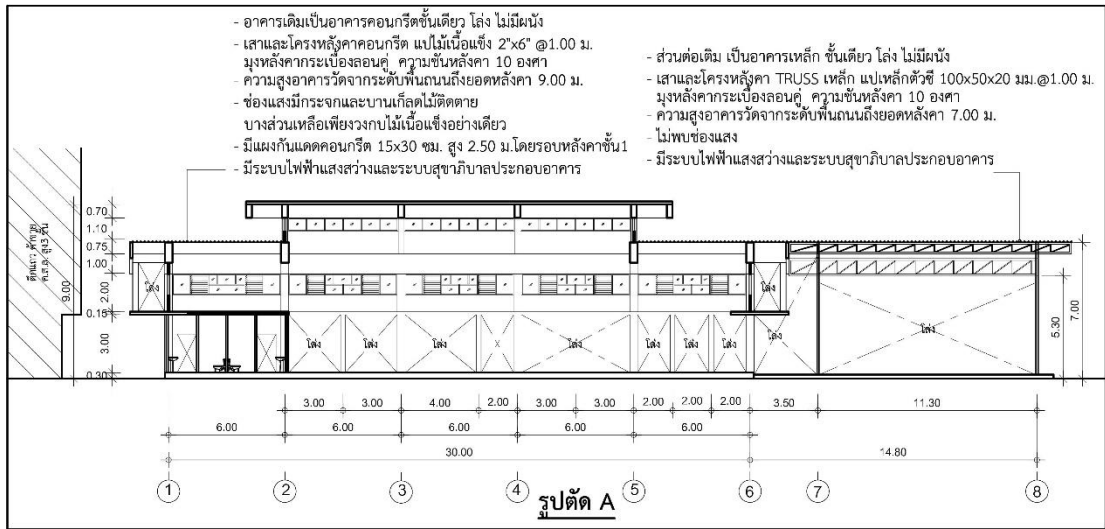
ภาพ 51 แสดงผังหลังคา ชั้นที่ 1

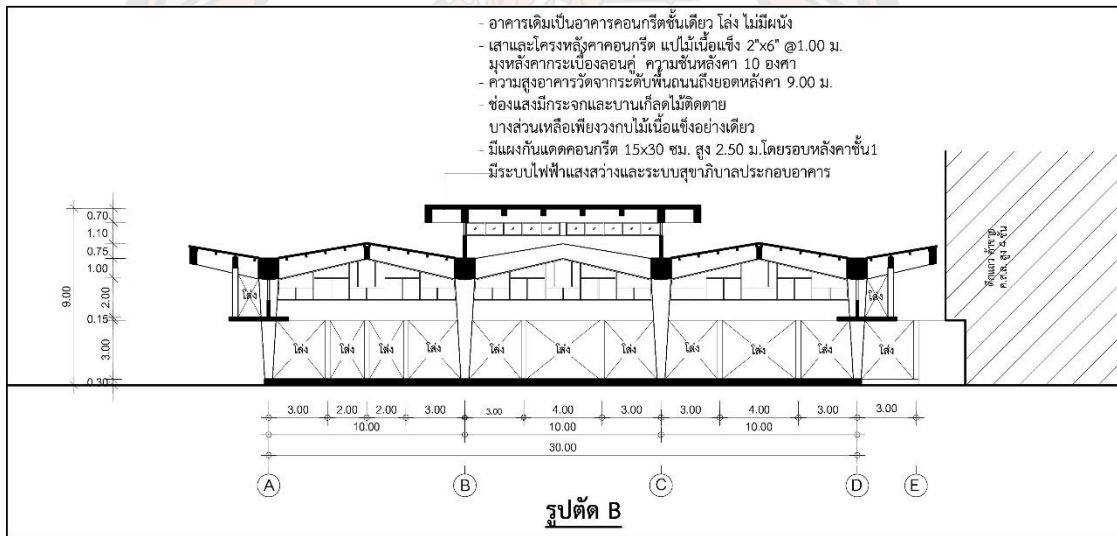
ภาพ 52 แสดงผังหลังคา ชั้นที่ 2

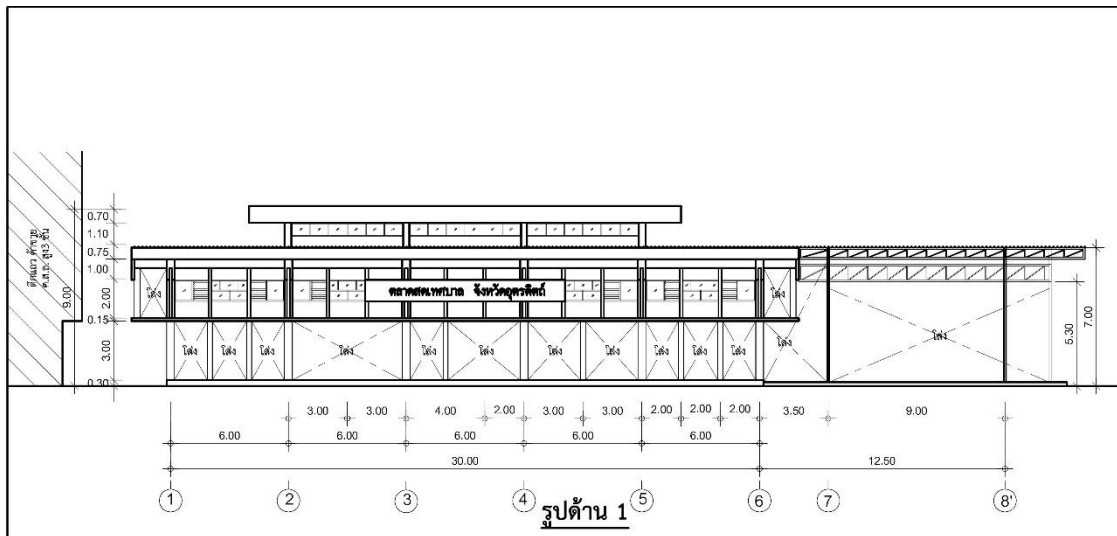
ภาพ 53 แสดงผังหลังคา ชั้นที่ 3

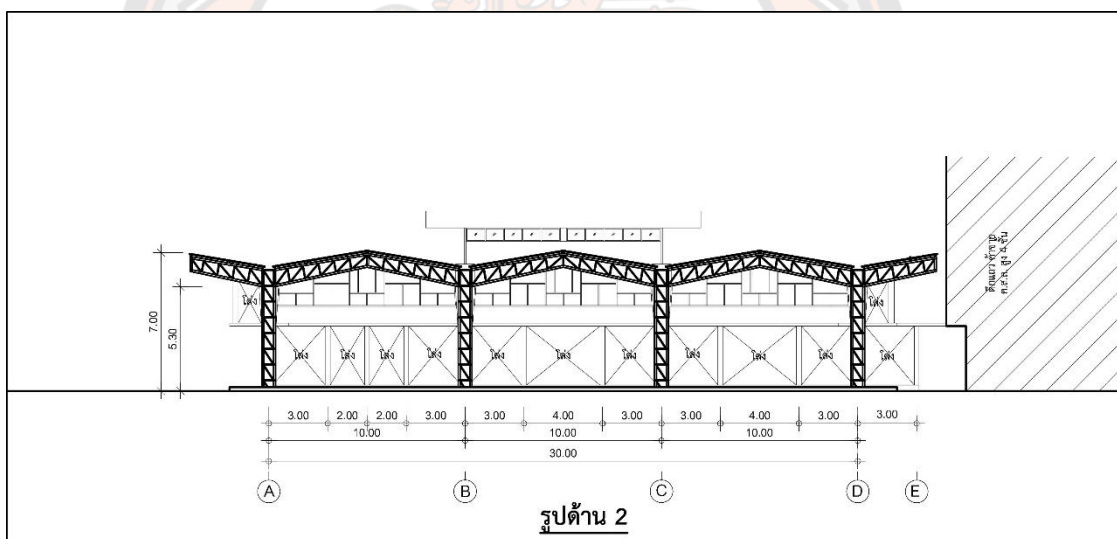
ภาพ 54 แสดงรูปตัด A

ภาพ 55 แสดงรูปตัด B

ภาพ 56 แสดงรูปด้าน 1

ภาพ 57 แสดงรูปด้าน 2

4.2.2 ลักษณะทางกายภาพตลาดเทศบาล 2

1) ที่ตั้งอาคาร GPS = 17.6222420, 100.1006892 พบว่าอยู่ในพื้นที่ย่านตลาดเดียวกับตลาดเทศบาล 1 และตลาดเทศบาล 3 ตั้งอยู่ในศูนย์กลางที่เด่นชัด มีอาคารประกอบตลาดหลายๆตึกแถว อาคารพาณิชย์ หางแร่แผงลอย มีสินค้าหลากหลายและปริมาณมาก

2) การเข้าถึง เงื่อนไขด้านความสะดวกในการเข้าถึง พบว่าสามารถเข้าถึงได้ทางถนน 5 ทาง ได้แก่ ถนนสำราญรื่น ซอยแยกศรีเจริญ ถนนมุขศาลา ถนนตุลาสถิตย์ จากระถางโดยสารสาธารณะ (รถเมล์โดยสาร รถสองแถว รถมอเตอร์ไซด์รับจ้าง สามล้อรับจ้าง) ถนนโดยรอบกว้าง 4 ม. ขึ้นไป ระยะทางจากจุดต่อรถประมาณตั้งแต่ 50 - 400 ม. และจากระถางส่วนตัว ส่วนการเข้าถึงจากการเดินเท้า 1 ทางจากสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ระยะทางประมาณ 400 ม. ช่วงเวลาเปิดทำการค้าขายทั้งหมด 6 ชม. ตั้งแต่ช่วงเวลา 12.00 - 18.00 น. ของทุกวันและเป็นช่วงเวลาเดียวกับการค้าขายของแผงลอยในตึกแถวรอบอาคารตลาด

3) ผังอาคารและการใช้สอยพื้นที่ ผังอาคารเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า จำนวน 2 พื้นที่ ติดต่อเชื่อมกันในลักษณะตัวทีในภาษาอังกฤษ จึงไม่สามารถระบุพื้นที่อาคารได้แน่ชัด พบการแบ่งแผงที่ชัดเจน จำนวน 7 รูปแบบ แผงแบบที่ 1 จำนวน 268 แผง ขนาด 1.00 x 2.00 ม. สูง 80 ซม. ก่ออิฐฉาบปูน ผิวปูกระเบื้องเคลือบสลับสี ขนาด 20 x 20 ซม. พร้อมประตูลูมึนเนียม บานเลื่อนสลับ ขนาด 1.80 x 0.60 ม. ใต้แผง ใช้สำหรับวางสินค้าทุกประเภท แผงแบบที่ 2 จำนวน 13 แผง ขนาด 1.00 x 2.00 ม. สูง 20 ซม. ก่ออิฐฉาบปูน ผิวปูกระเบื้องเคลือบสีเดียว ขนาด 20 x 20 ซม. ใช้สำหรับวางกล่องเก็บของ หรือสินค้าทั่วไป แผงแบบที่ 3 จำนวน 6 แผง ขนาด 1.00 x 2.00 ม. อยู่ติดกับพื้นที่อาคารใช้สำหรับวางกล่องเก็บของหรือสินค้าทั่วไป แผงแบบที่ 4 จำนวน 6 แผง ขนาด 1.00 x 2.00 ม. สูง 80 ซม. ก่ออิฐฉาบปูน ผิวปูกระเบื้องเคลือบสลับสี ขนาด 20 x 20 ซม. ใช้สำหรับวางสินค้าเฉพาะดอกไม้และพวงมาลัย แผงแบบที่ 5 จำนวน 2 แผง ขนาด 1.00 x 2.00 ม. สูง 1.00 ม. ก่ออิฐฉาบปูน ผิวปูกระเบื้องเคลือบสลับสี ขนาด 20 x 20 ซม. ใช้สำหรับวางสินค้าเฉพาะดอกไม้และพวงมาลัย แผงแบบที่ 6 จำนวน 6 แผง ขนาด 3.00 x 3.00 ม. สูง 3.00 - 3.50 ม. กั้นแผงด้วยตาข่ายเหล็กและประตูบานม้วนเหล็ก ใช้สำหรับสินค้าทั่วไป แบบที่ 7 จำนวน 1 แผง ขนาด 3.00 x 3.00 ม. สูง 3 - 3.50 ม. โถงไม่มีการกั้นผนัง ใช้สำหรับสินค้าทั่วไป สินค้าในตลาดรวมทั้งหมด 302 แผง ได้แก่ อาหาร 89 แผง เครื่องดื่ม 6 แผง ขนม 10 แผง ผักผลไม้ 69 แผง ของชำ 46 แผง เนื้อสัตว์ 22 แผง ดอกไม้และพวงมาลัย 8 แผง อื่นๆ 52 แผง ไม่พบห้องน้ำในอาคาร มีอาคารตึกแถวคอนกรีตสูงสองถึงสี่ชั้นล้อมรอบสี่ด้านของอาคาร มีความสัมพันธ์กับอาคารค้าขายโดยรอบที่ทำการค้าขายช่วงเวลาเดียวกันในลักษณะแผงลอย รวมทั้งหมด 33 แผง ได้แก่ ขนม 2 แผง ของชำ 30 แผง อื่นๆ 1 แผง

4) รูปทรงอาคารและวัสดุโครงสร้าง ตลาดเทศบาล 2 เป็นอาคารคอนกรีตผสมเหล็กและไม้ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง ความสูงพื้นถึงยอดผนังที่ 3.85 ม. - 7 ม. โครงสร้างอาคาร มี 3 ประเภท ประเภทที่ 1 คือ เสาคอนกรีตและโครงหลังคาเหล็ก มุงหลังคาแผ่นเมทัลชีทสลับแผ่นโปร่งแสง ประเภทที่ 2 คือ เสาไม้และโครงหลังคาไม้ มุงหลังคาแผ่นเมทัลชีทสลับแผ่นโปร่งแสง ประเภทที่ 3 คือ เสาคอนกรีตและ โครงหลังคาไม้ มุงหลังคาแผ่นเมทัลชีทสลับแผ่นโปร่งแสง มีระบบไฟฟ้าแสงสว่าง

ระบบสุขภาพีบาล ประกอบอาคาร มีการต่อแนวหลังคาเดิมของอาคารออกไปชนกับตึกแถวด้านข้าง และมี รางรินสังกะสีสำหรับรองรับน้ำฝนเพื่อระบายทิ้งต่อไป

ภาพ 58 แสดงภายในอาคารตลาด (ซ้ายและกลาง) อาคารส่วนเชื่อมลักษณะตัวทีในภาษาอังกฤษ (ขวา)

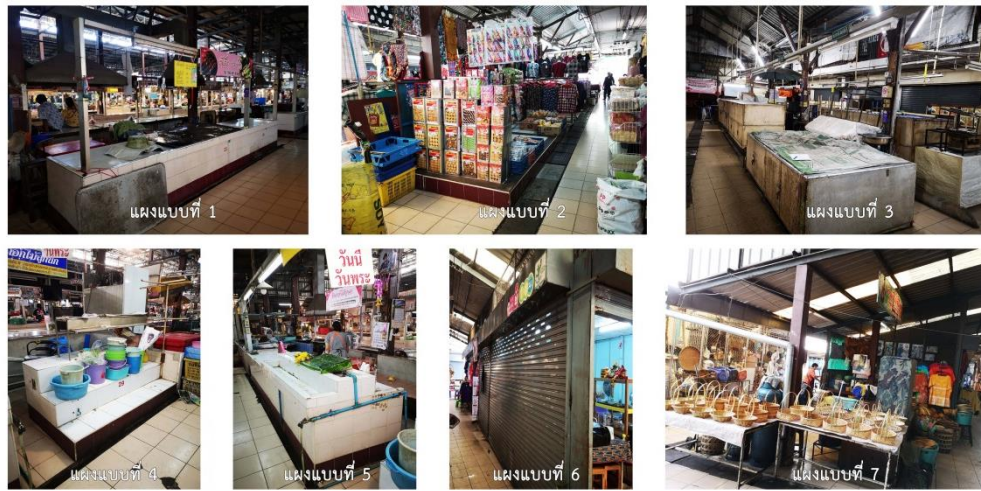

ภาพ 59 แสดงการเข้าถึงอาคารตลาด จากซอยแยกศรีเจริญ (ซ้ายและขวา)

ภาพ 60 แสดงการเข้าถึงอาคารตลาด จากถนนสำราญริน (ซ้ายและกลาง) และจากถนนมุขศาลา (ขวา)

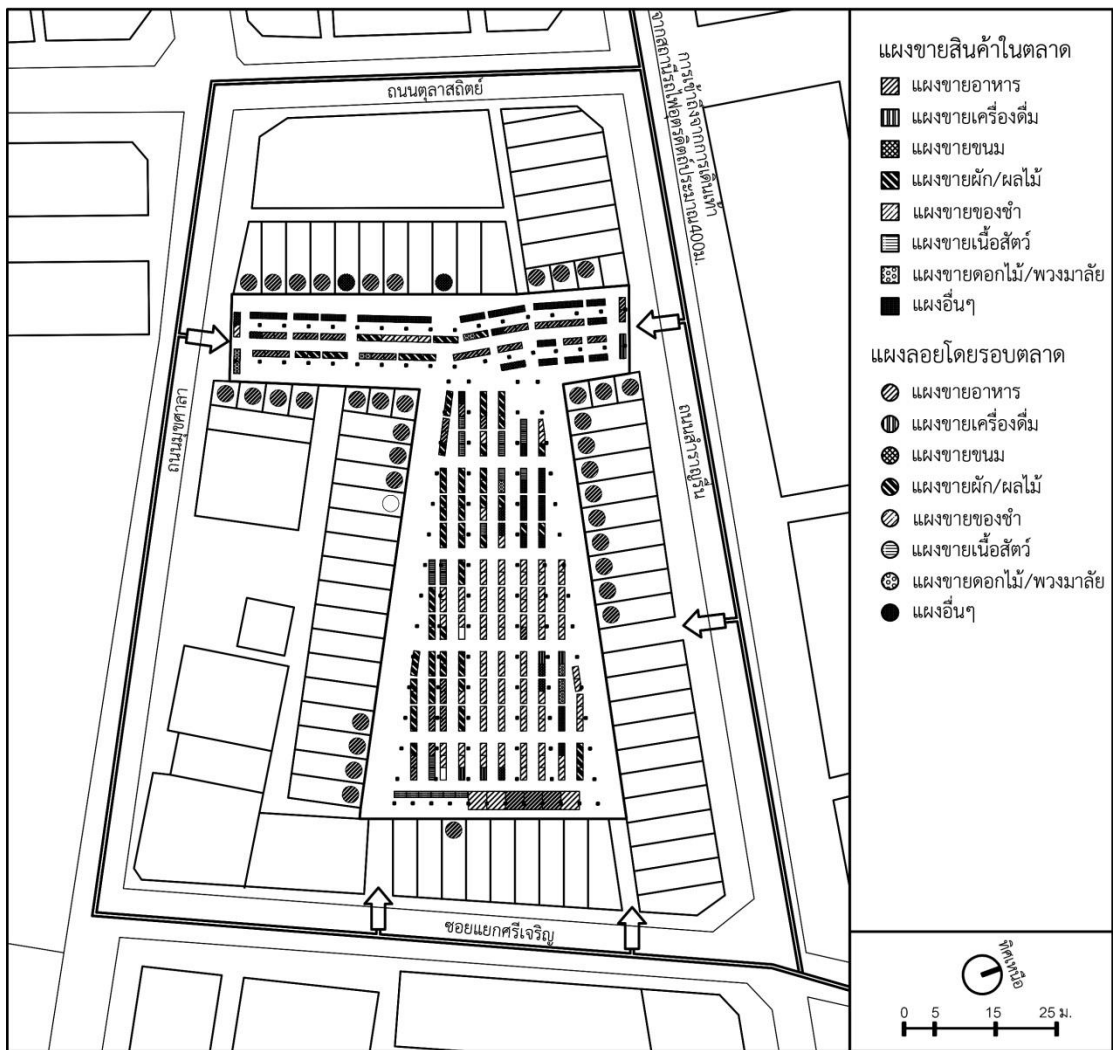

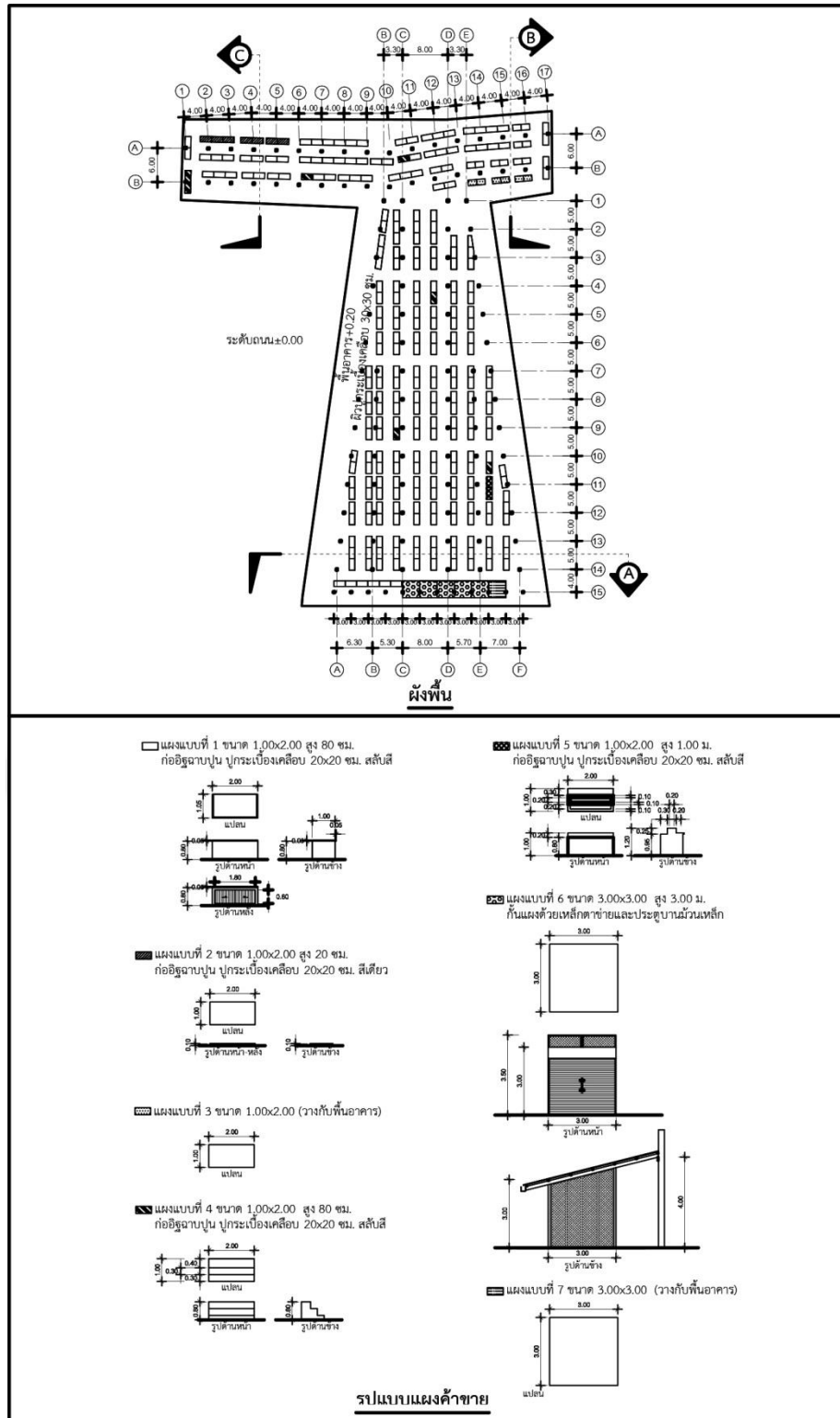
ภาพ 61 แสดงรูปแบบแผงค้าขาย รวม 7 รูปแบบ

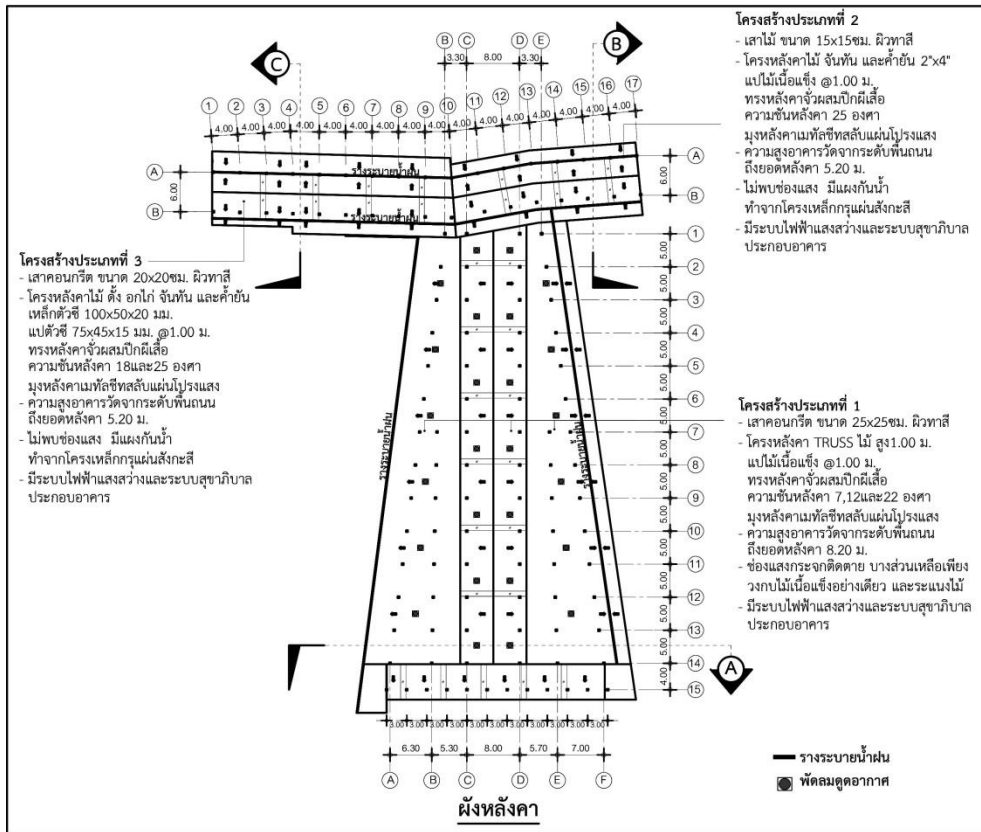
ภาพ 62 แสดงวัสดุโครงสร้างเสาคอนกรีต โครงหลังคาถักไม้ (Truuss) (ซ้าย) เสาไม้ โครงหลังคาไม้ และจุดเชื่อมต่ออาคาร (กลาง) เสาคอนกรีต โครงหลังคาเหล็ก (ขวา) โดยวัสดุมุ่งเป็นเมทัลชีทสลั๊บ แผ่นโป๊วรงแสงทั้งหมด

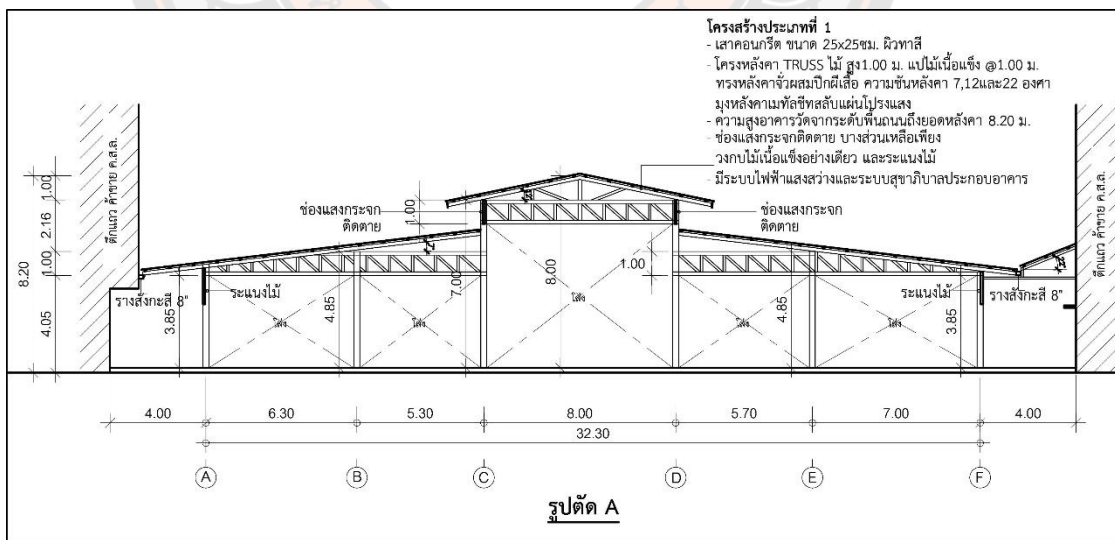
ภาพ 63 แสดงลักษณะการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร

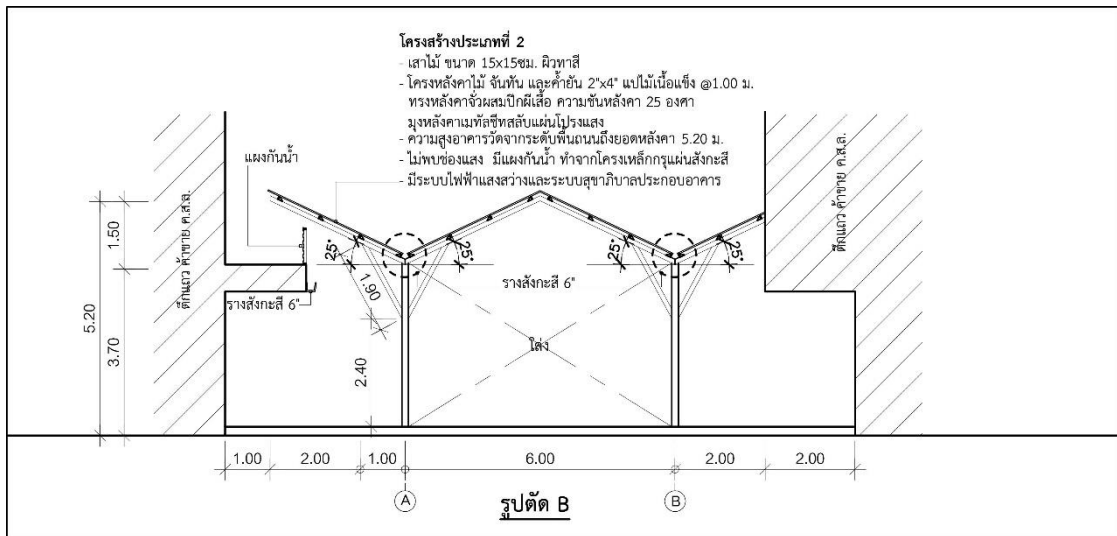
ภาพ 64 แสดงผังอาคาร

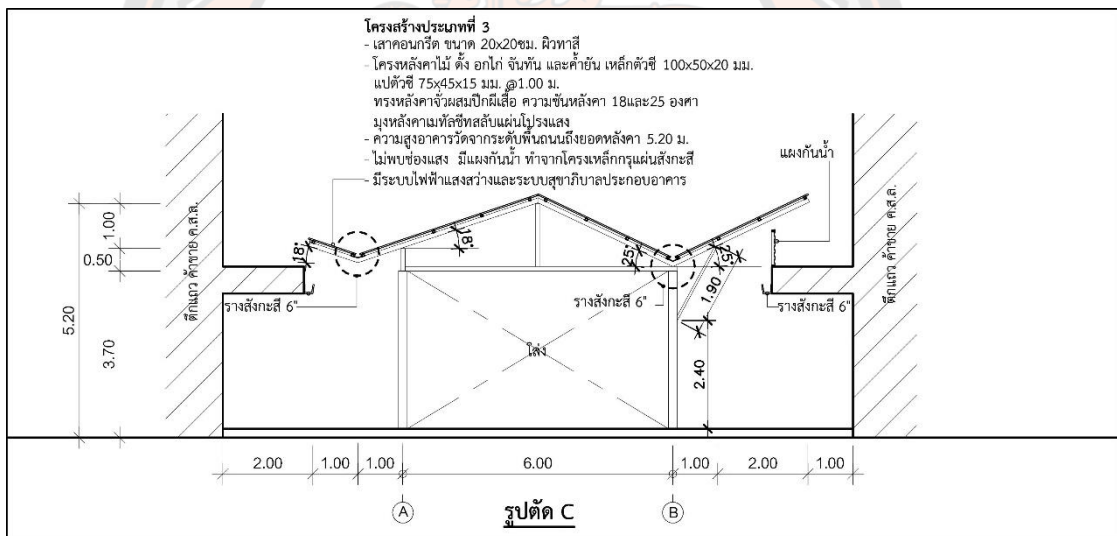
ภาพ 65 แสดงผังหลังคา

ภาพ 66 แสดงรูปตัด A

ภาพ 67 แสดงรูปตัด B

ภาพ 68 แสดงรูปตัด C

4.2.3 ลักษณะทางกายภาพตลาดเทศบาล 3

1) ที่ตั้งอาคาร GPS = 17.6227035, 100.1001031 พบว่าอยู่ในพื้นที่ย่านตลาดเดียวกับตลาดเทศบาล 1 และตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 ตั้งอยู่ในศูนย์กลางที่เด่นชัด มีอาคารประกอบตลาดหลายๆตึกแถว อาคารพาณิชย์ หางแร่แผงลอย มีสินค้าหลากหลายและปริมาณมาก

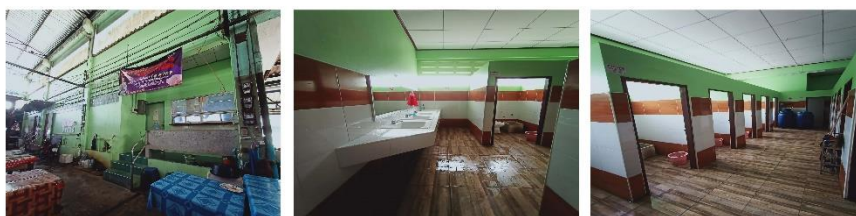
2) การเข้าถึง สามารถเข้าถึงได้ทางถนน 2 ทาง ได้แก่ ถนนมุขศาลาและถนนเจริญราษฎร์ จากรถโดยสารสาธารณะ (รถเมย์โดยสาร รถสองแถว รถมอเตอร์ไซค์รับจ้าง สามล้อรับจ้าง) ถนนโดยรอบกว้าง 4 ม. ขึ้นไป ระยะทางจากจุดต่อรถประมาณตั้งแต่ 150 - 400 ม. และจากรถส่วนตัว ส่วนการเข้าถึงจากการเดินเท้า 1 ทางจากสถานีรถไฟอุตรดิตถ์ระยะทางประมาณ 500 ม. ช่วงเวลาเปิด ทำการค้าขาย ทั้งหมด 10 ชม. โดยช่วงเวลา 08.00 - 18.00 น. จะขายสินค้าในตลาด รวมถึงแผงลอยที่ติดกับอาคารฝั่งถนนเจริญราษฎร์

3) ผังอาคารและการใช้สอยพื้นที่ ผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมด้านขนาน ด้านยาว 54 ม. ด้านคู่ขนาน 67 ม. และ 66 ม. ตามลำดับ พื้นที่อาคาร 3,591 ตร.ม. ระดับพื้นสูงจากพื้นถนน 70 ซม. ผิวพื้นคอนกรีตขัดมัน พบการแบ่งแผงที่ชัดเจน 5 รูปแบบ ได้แก่ แผงแบบที่ 1 จำนวน 259 แผง พื้นที่ว่างขนาด 2.00 x 2.00 ม. แบ่งแผงด้วยร่องระบายน้ำ กว้าง 10 ซม. ลึก 5 ซม. ใช้สำหรับวางสินค้าทุกประเภท แผงแบบที่ 2 จำนวน 63 แผง พื้นที่ว่างขนาด 2.00 x 4.00 ม. แบ่งแผงด้วยร่องระบายน้ำ กว้าง 10 ซม. ลึก 5 ซม. ใช้สำหรับวางสินค้าทุกประเภท แผงแบบที่ 3 จำนวน 25 แผง ขนาด 4.00 x 6.00 ม. แบ่งแผงด้วยร่องระบายน้ำ กว้าง 10 ซม. ลึก 5 ซม. พร้อมกันแผงด้วยประตู บานม้วนเหล็ก ใช้สำหรับเฉพาะสินค้าของชำ แผงแบบที่ 4 จำนวน 6 แผง ขนาด 4.00 x 6.00 ม. อยู่ติดกับพื้นอาคาร ใช้สำหรับวางกล่องเก็บของหรือสินค้าทั่วไป แผงแบบที่ 5 จำนวน 9 แผง ขนาด 6.00 x 6.00 ม. ถึง 6.00 x 7.00 ม. อยู่ติดกับพื้นอาคาร ใช้สำหรับวางกล่องเก็บของหรือสินค้าทั่วไป สินค้าในตลาดรวมทั้ง 362 แผง ได้แก่ อาหาร 44 แผง เครื่องดื่ม 3 แผง ขนม 8 แผง ผักผลไม้ 16 แผง ของชำ 112 แผง เนื้อสัตว์ 76 แผง ดอกไม้และพวงมาลัย 3 แผง อื่นๆ 100 แผง มีห้องน้ำ ในอาคาร 1 ห้อง ห้องน้ำชายประกอบด้วย ชักโครก 5 ชั้น โถปัสสาวะ 7 ชั้น อ่างล้างมือ 4 ชั้น ห้องน้ำหญิงประกอบด้วย ชักโครก 11 ชั้น อ่างล้างมือ 4 ชั้น มีความสัมพันธ์กับอาคารค้าขายโดยรอบที่ทำการค้าขายช่วงเวลาเดียวกันในลักษณะแผงลอย รวมทั้ง 33 แผง ได้แก่ ผักผลไม้ 14 แผง ของชำ 20 แผง เนื้อสัตว์ 6 แผง

4) รูปทรงอาคารและวัสดุโครงสร้าง ตลาดเทศบาล 3 เป็นอาคารคอนกรีต ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง เสาคอนกรีต โครงหลังคา TRUSS เหล็ก มุงหลังคาเมทัลชีท ความสูงอาคารวัดจากระดับพื้นถนนถึงยอดหลังคา 9 ม. ความสูงอาคารพื้นถึงยอดผนัง 4.10 ม. - 6.45 ม. มีระบบไฟฟ้าแสงสว่าง และระบบสุขาภิบาลประกอบอาคาร

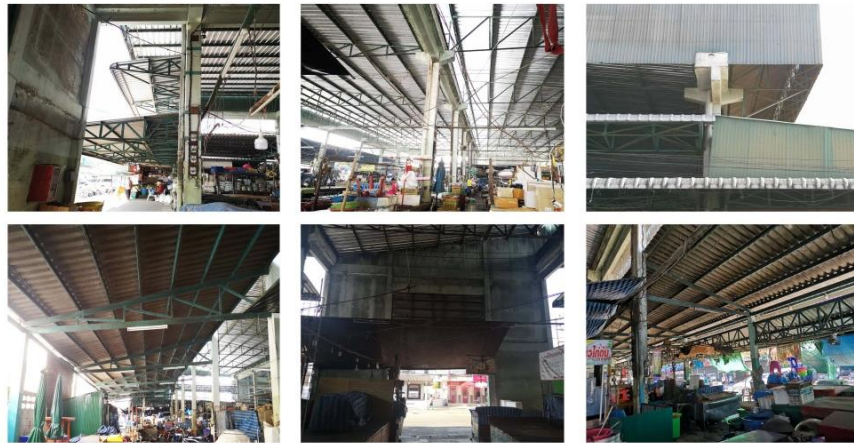
ภาพ 69 แสดงภายนอกด้านหน้าอาคารตลาดและการเข้าถึงจากถนนมุขสาลา (ซ้าย) ด้านข้างอาคาร (กลาง)
ด้านหลังและการเข้าถึงจากถนนเจริญราษฎร์ (ขวา)

ภาพ 70 แสดงห้องน้ำภายในอาคารแบ่งเป็น ห้องน้ำชาย 1 ห้อง ห้องน้ำหญิง 1 ห้อง
และห้องสำนักงาน 1 ห้อง

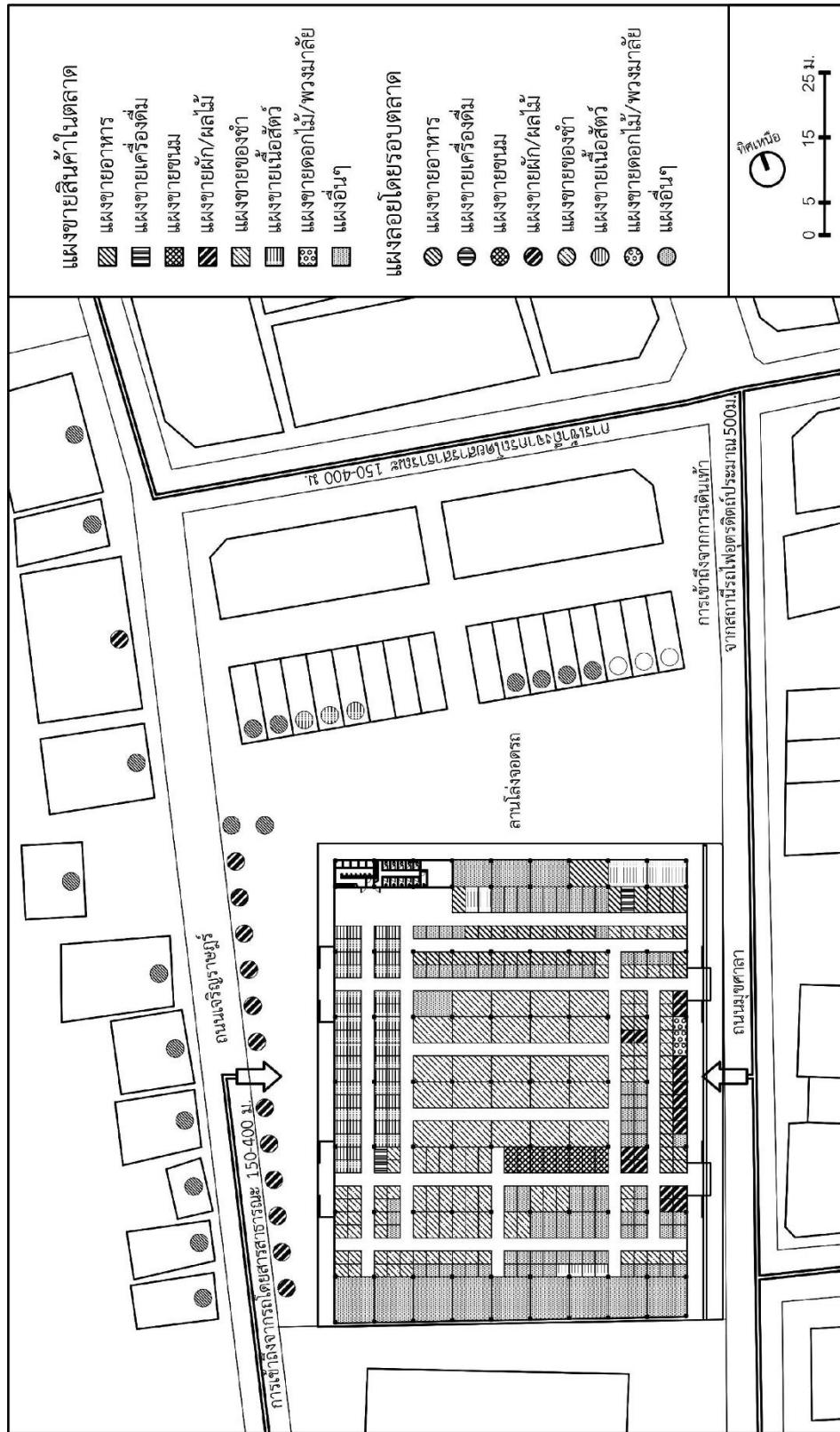
ภาพ 71 แสดงรูปแบบแผงค้าขาย รวม 5 รูปแบบ

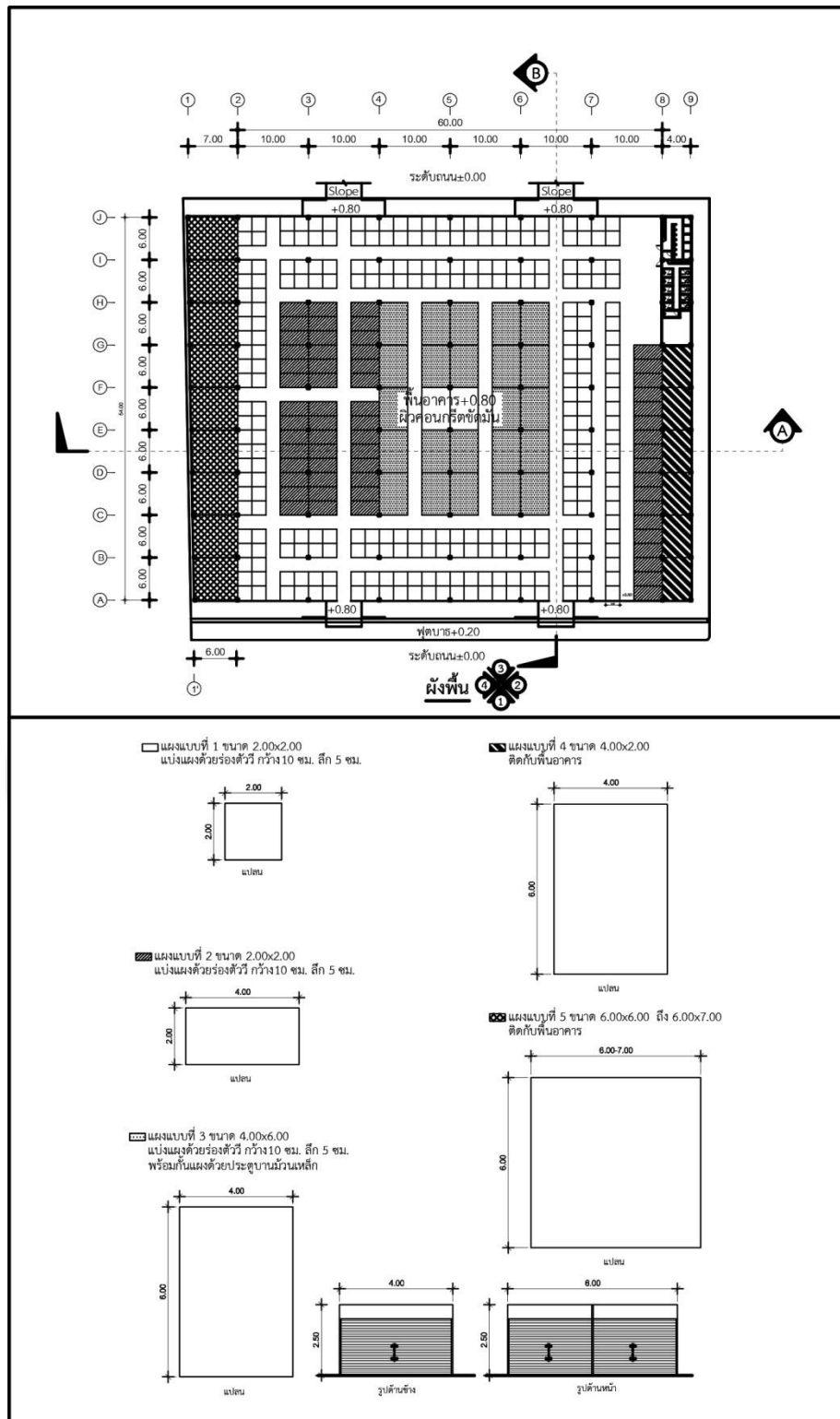
ภาพ 72 แสดงวัสดุโครงสร้างเสาคอนกรีต โครงหลังคาถักเหล็ก (Truss) โดยวัสดุมุ่งเป็นเมทัลชีท และกระเบื้องลอนคู่

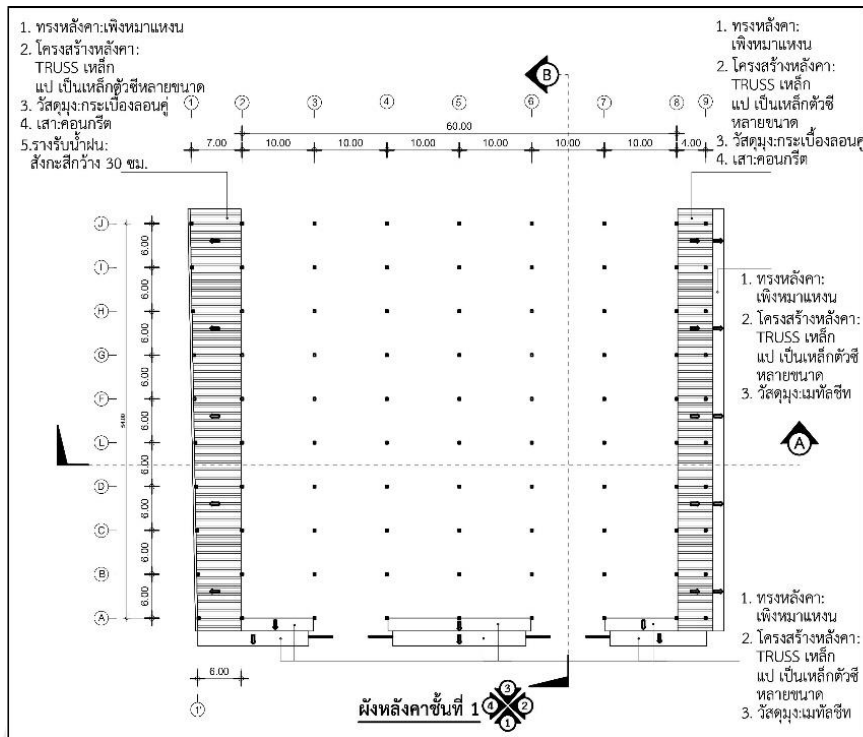

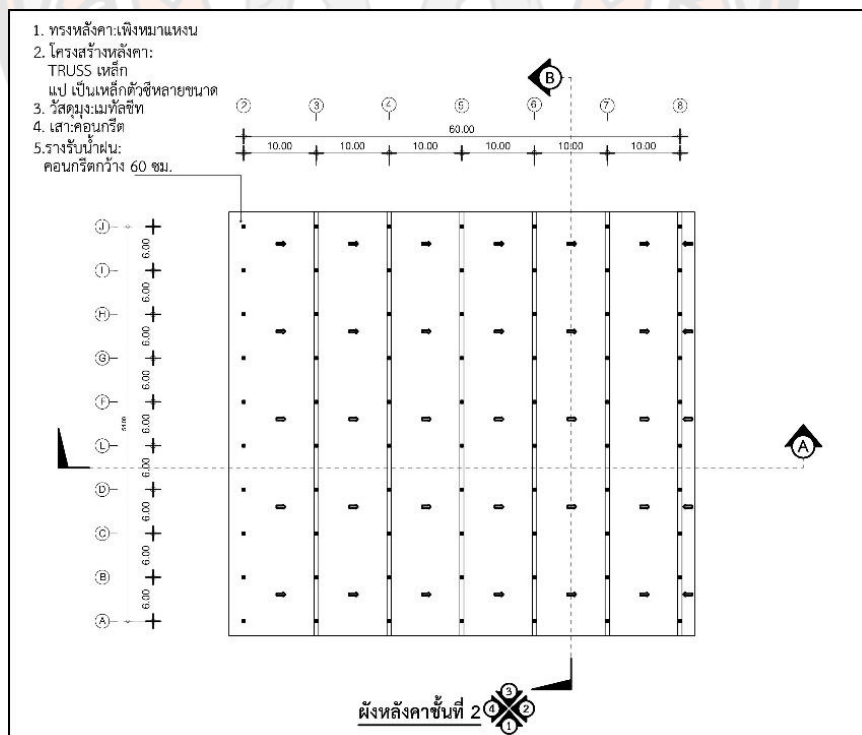
ภาพ 73 แสดงลักษณะการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร

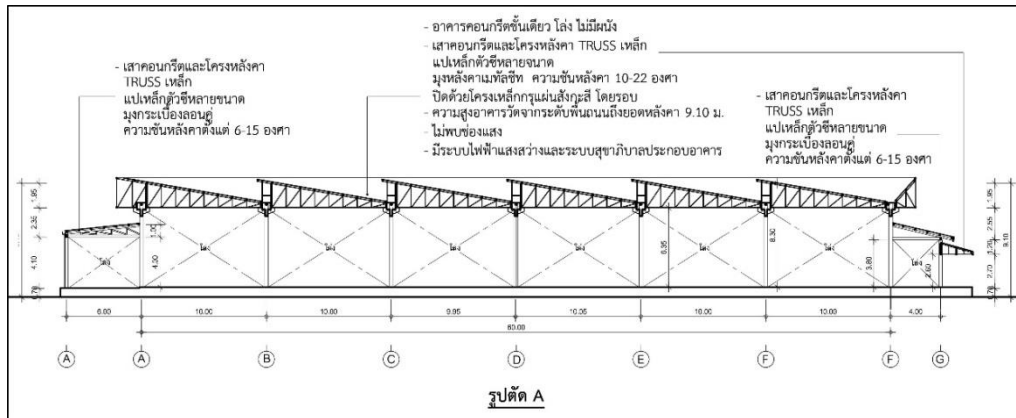
ภาพ 74 แสดงผังอาคาร

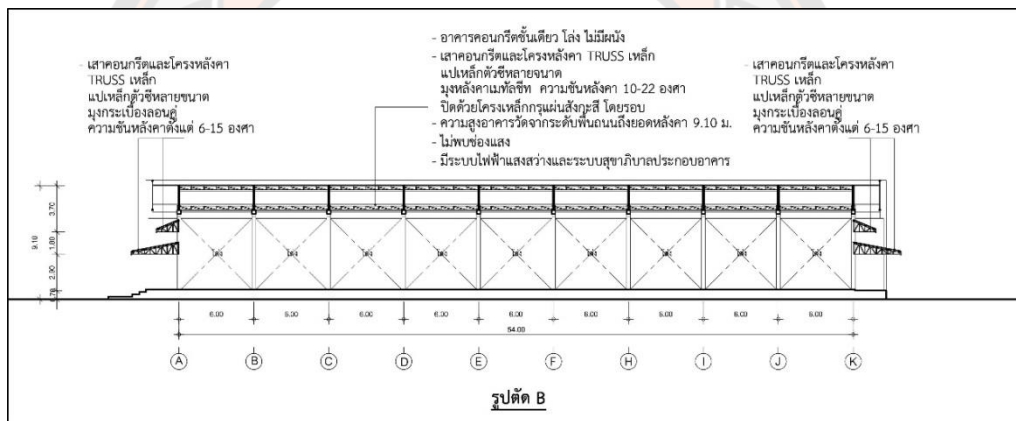
ภาพ 75 แสดงผังหลังคาชั้นที่ 1

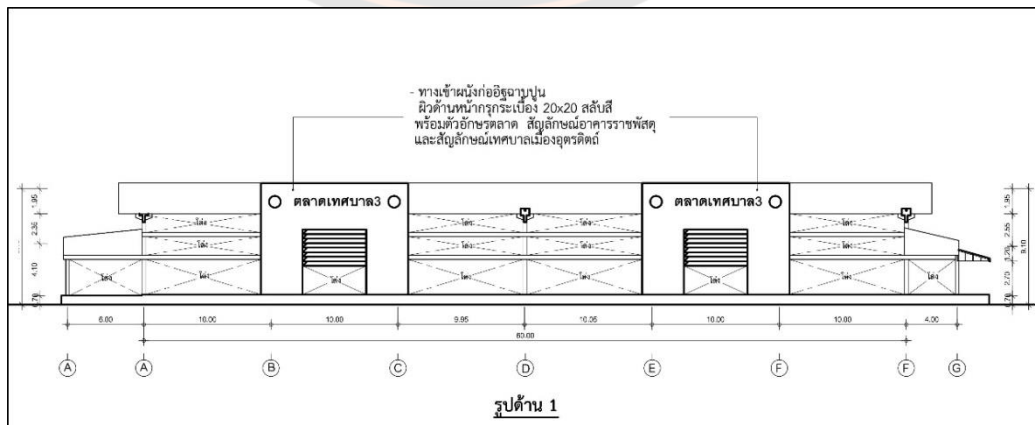
ภาพ 76 แสดงผังหลังคาชั้นที่ 2

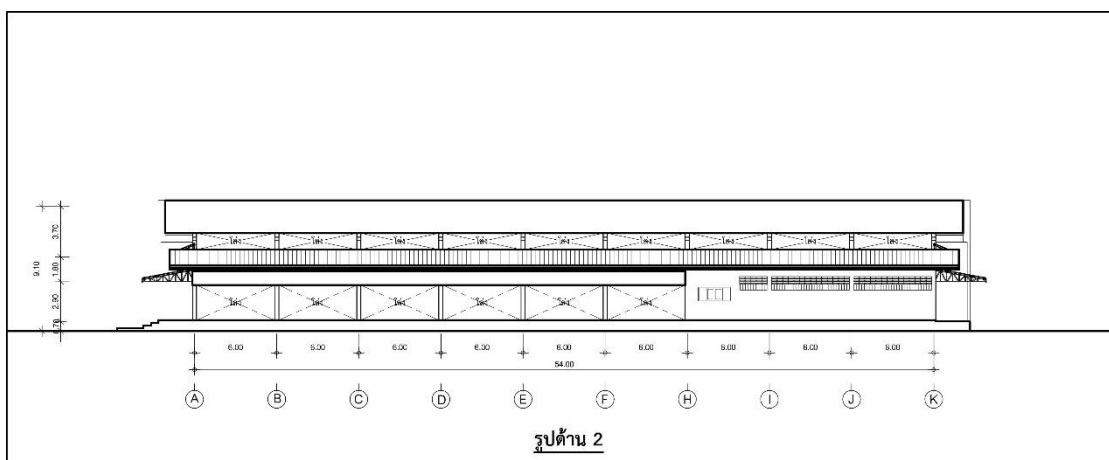
ภาพ 77 แสดงรูปตัด A

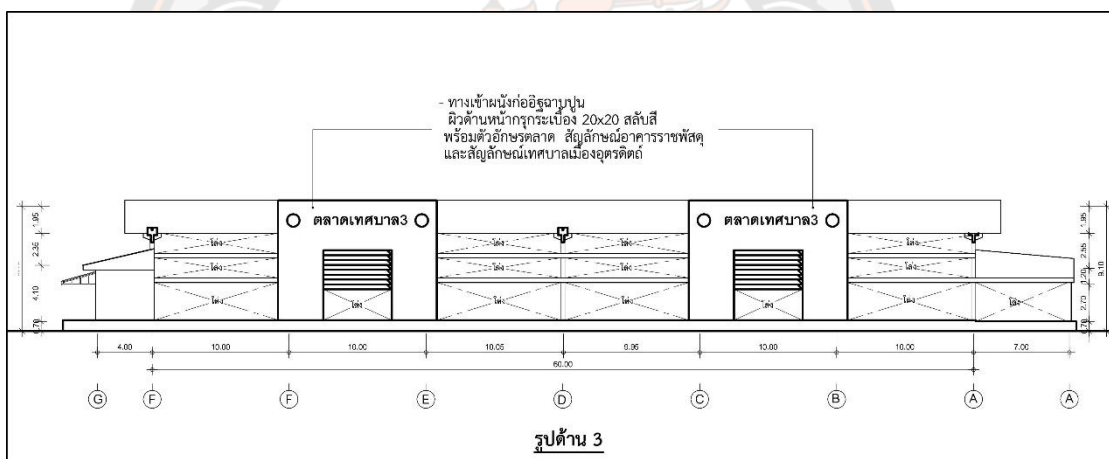
ภาพ 78 แสดงรูปตัด B

ภาพ 79 แสดงรูปด้าน 1

ภาพ 80 แสดงรูปด้าน 2

ภาพ 81 แสดงรูปด้าน 3

4.2.4 ลักษณะทางกายภาพตลาดท่าเสา

1) ที่ตั้งอาคาร GPS = 17.6476171, 100.1192759 พบว่าอยู่ในพื้นที่ในบริบทของย่านตลาดที่มีเงื่อนไขของความหลากหลายของกิจกรรม ความยืดหยุ่นในการใช้พื้นที่ความหนาแน่นของกิจกรรมการค้าและความสะดวกในการเข้าถึง โดยมี ดึงแถว อาคารพาณิชย์ หาบเร่แผงลอย สินค้าในตลาดเริ่มมีความหลากหลาย และแต่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับรถรับจ้าง มีทางเข้า-ออกและที่จอดรถ

2) การเข้าถึง มีเงื่อนไขของความสะดวกในการเข้าถึง โดยสามารถเข้าถึงได้ ทางถนน 1 ทาง ได้แก่ ถนนสำราญรีน จากรถส่วนตัว ถนนโดยรอบกว้าง 4 ม. ขึ้นไป ช่วงเวลาเปิดทำการ

ค้าขาย ทั้งหมด 6 ชม. โดยช่วงเวลา 06.00 - 12.00 น. จะขายสินค้าในตลาด รวมถึง แผงลอยของ ลานคอนกรีต และถนนโดยรอบ

3) **ผังอาคารและการใช้สอยพื้นที่** ผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านยาว 66 ม. ด้านกว้าง 12 ม. พื้นที่อาคาร 792 ตร.ม. ระดับพื้นสูงจากพื้นถนน 5 ซม. ผิวพื้นคอนกรีตขัดมัน พบการแบ่งแผงที่ชัดเจน 2 รูปแบบ แผงแบบที่ 1 จำนวน 96 แผง ขนาด 2.00 x 2.00 ม. สูง 80 ซม. ก่ออิฐฉาบปูน ผิวปูนขัดมัน พร้อมประตูไม้บานเปิดเดี่ยว ขนาด 0.75 x 0.60 ม. ใต้แผง ใช้สำหรับวางสินค้าทุกประเภท แผงแบบที่ 2 จำนวน 8 แผง ขนาด 2.00 x 2.00 ม. พร้อมกันแผงด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูน แผงตาข่ายเหล็กและประตูบานเปิดเดี่ยวไม้ ใช้สำหรับเก็บของ สินค้าในตลาดรวมทั้งหมด 104 แผง ได้แก่ อาหาร 7 แผง เครื่องดื่ม 2 แผง ขนม 2 แผง ผักผลไม้ 37 แผง ของชำ 19 แผง เนื้อสัตว์ 7 แผง ดอกไม้และพวงมาลัย 1 แผง อื่นๆ 20 แผง มีห้องน้ำภายนอกอาคาร 1 ห้อง ห้องน้ำชายประกอบด้วย ชักโครก 3 ชั้น โถปัสสาวะ 2 ชั้น อ่างล้างมือ 1 ชั้น ห้องน้ำหญิงประกอบด้วย ชักโครก 5 ชั้น อ่างล้างมือ 3 ชั้น ห้องน้ำคนพิการ 1 ห้องประกอบด้วย ชักโครก 1 ชั้น อ่างล้างมือ 1 ชั้น ความสัมพันธ์กับอาคารค้าขายโดยรอบที่ทำการค้าขายช่วงเวลาเดียวกัน ในลักษณะแผงลอย รวมทั้งหมด 4 แผง ได้แก่ อาหาร 2 แผง ของชำ 2 แผง และมีการตั้งแผงค้าขายบริเวณที่ว่างภายในอาคาร ถนนและลานคอนกรีตโล่ง (ขนาดกว้าง 2 ม. ยาว 2 ม.- 8 ม. แบ่งแผงด้วยสีทาถนน) ในลักษณะแผงลอย รวมทั้งหมด 51 แผง ได้แก่ อาหาร 12 แผง เครื่องดื่ม 2 แผง ขนม 2 แผง ผักผลไม้ 13 แผง ของชำ 15 แผง เนื้อสัตว์ 4 แผง ดอกไม้และพวงมาลัย 1 แผง อื่นๆ 2 แผง

4) **รูปทรงอาคารและวัสดุโครงสร้าง** ตลาดท่าเสา เป็นอาคารคอนกรีตชั้นเดียว โถงไม่มีผนัง เสาและโครงหลังคาคอนกรีต มุงหลังคากระเบื้องลอนคู่ ความสูงพื้นถึงยอดผนังที่ 5.25 ม. - 8.50 ม. มีระบบไฟฟ้าแสงสว่างและระบบสุขาภิบาลประกอบอาคาร

ภาพ 82 แสดงภายนอกด้านข้างอาคารตลาด (ซ้ายและขวา) ด้านหน้าอาคาร (กลาง)

ภาพ 83 แสดงห้องน้ำภายนอกอาคารแบ่งเป็น ห้องน้ำชาย 1 ห้อง ห้องน้ำหญิง 1 ห้อง
และห้องน้ำคนพิการ 1 ห้อง

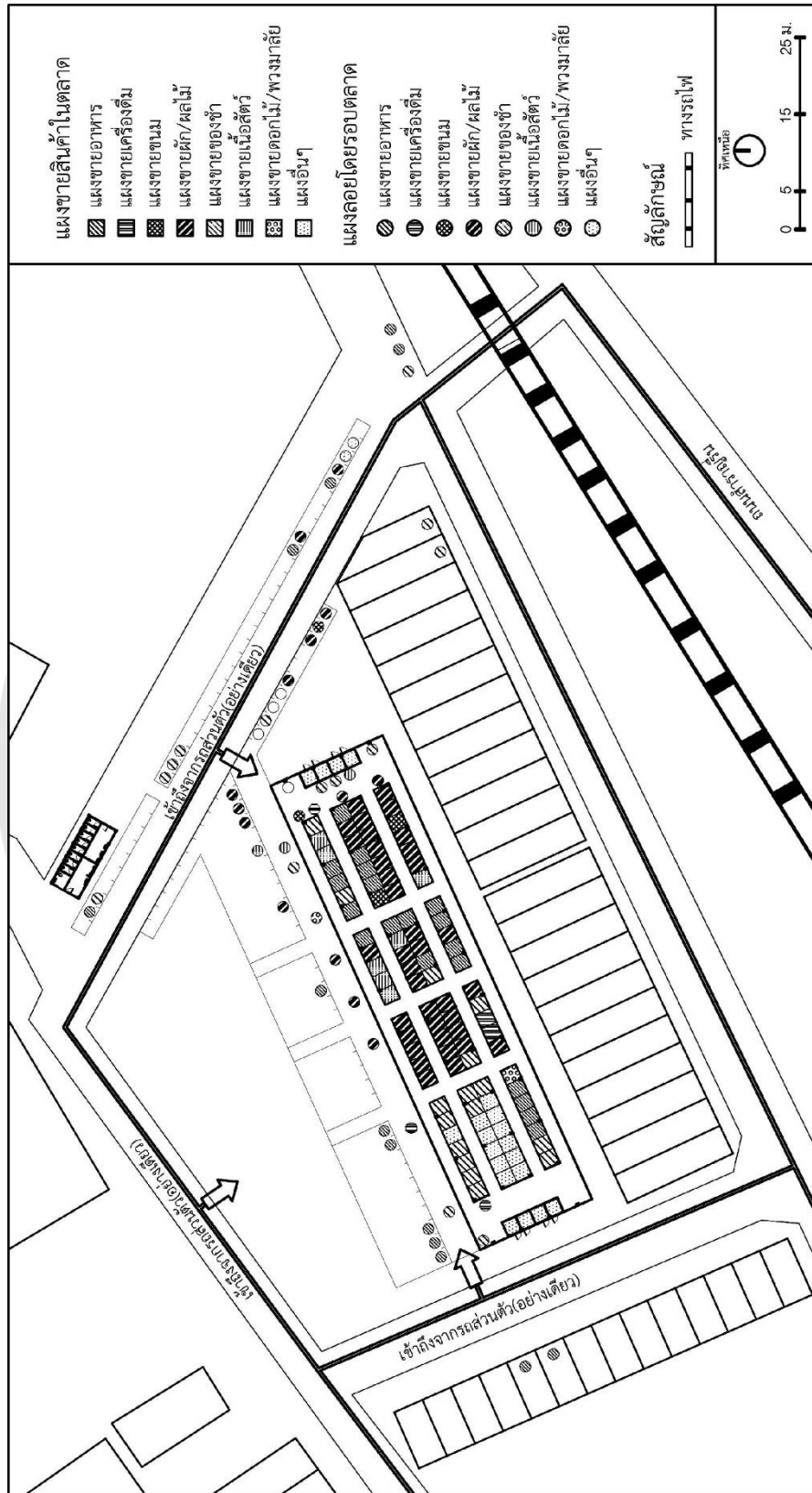
ภาพ 84 แสดงรูปแบบแผงค้ำชาย รวม 2 รูปแบบ

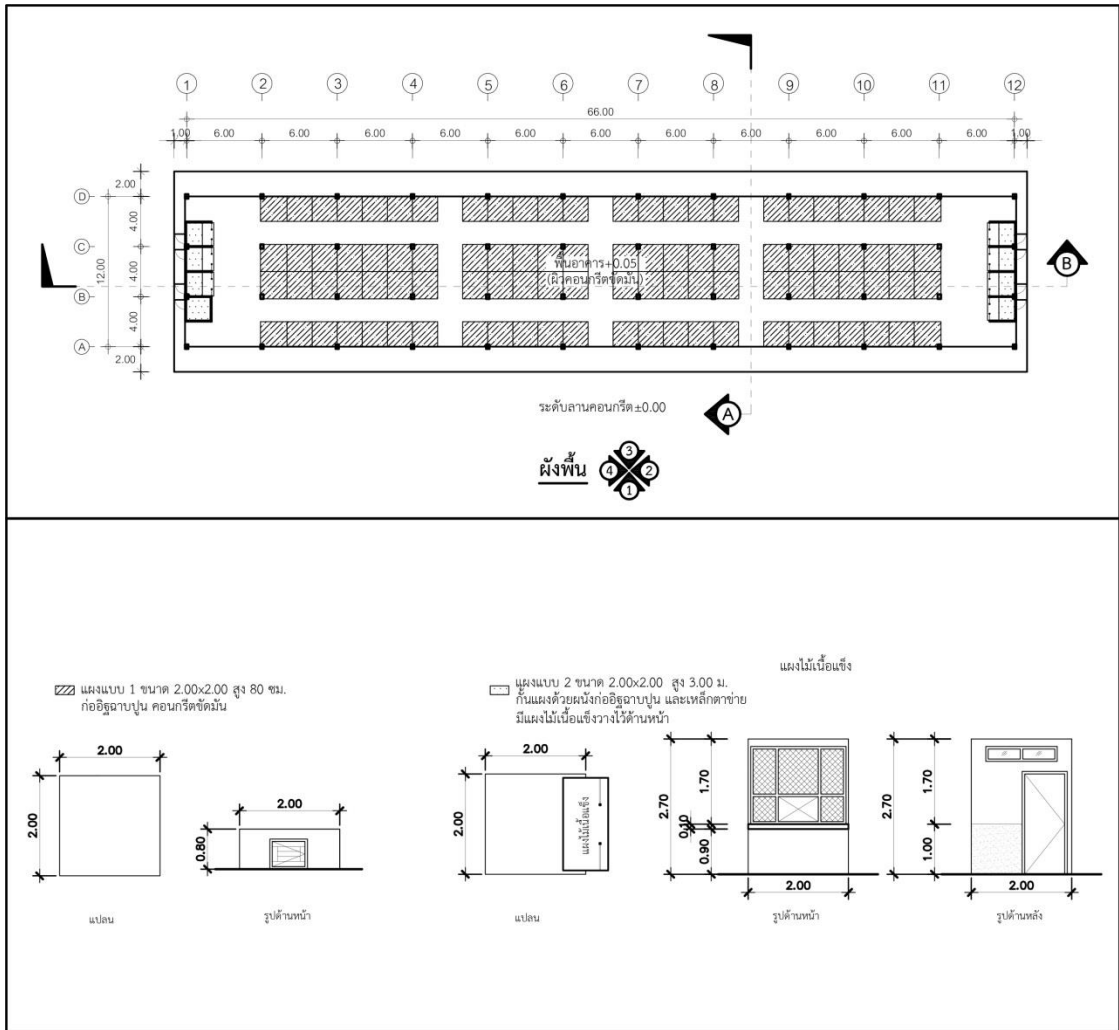
ภาพ 85 แสดงวัสดุโครงสร้างเสาและหลังคาคอนกรีต โดยวัสดุมุ่งเป็นกระเบื้องลอนคู่ทั้งหมด

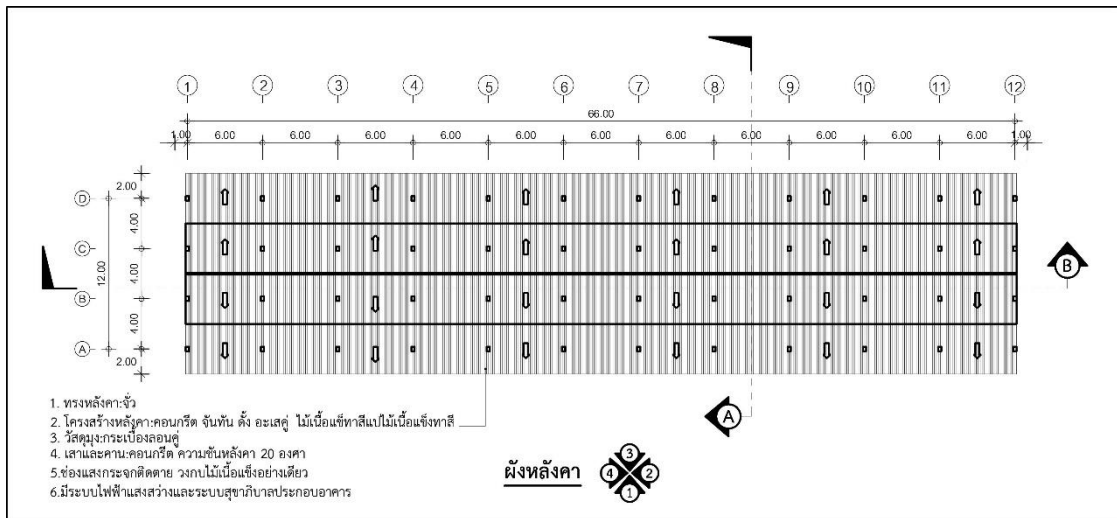

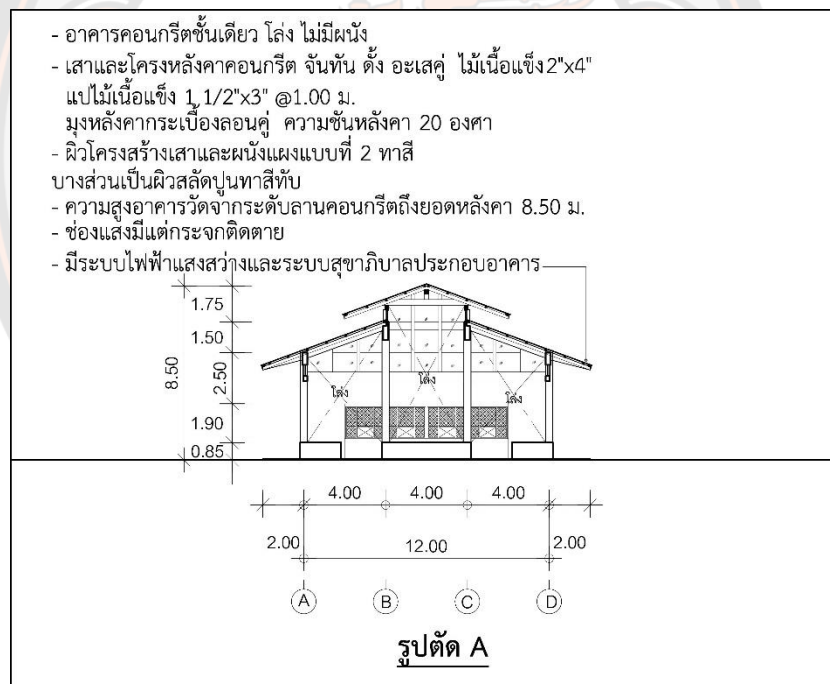
ภาพ 86 แสดงลักษณะการเข้าถึงและการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร

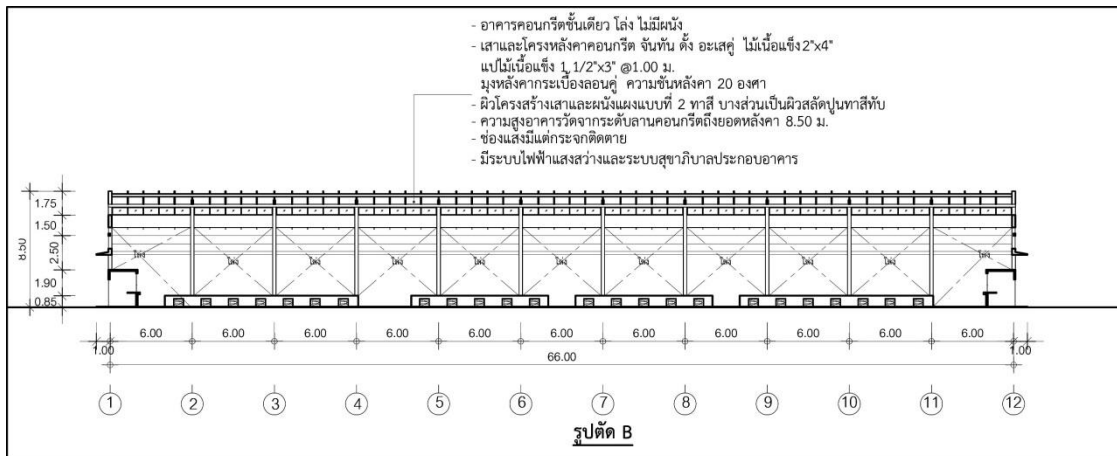
ภาพ 87 แสดงผังอาคาร

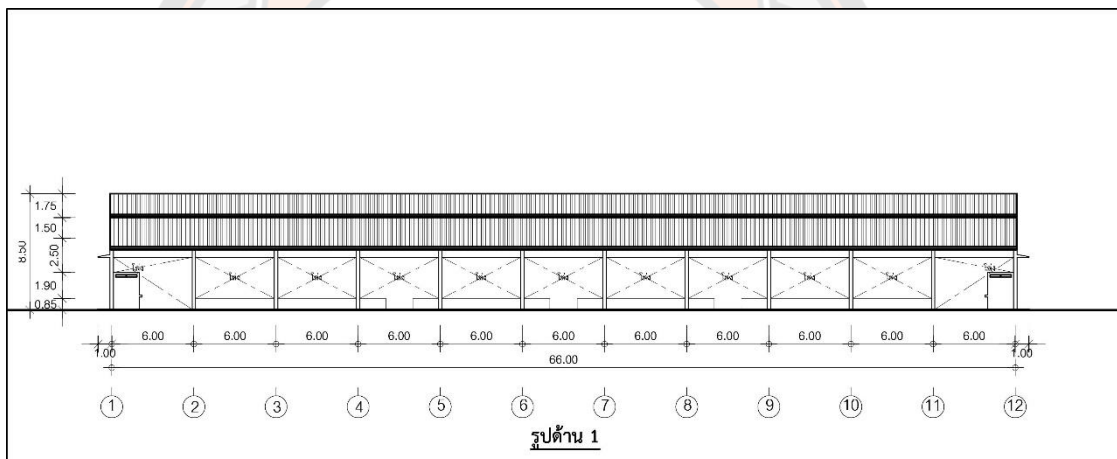
ภาพ 88 แสดงผังหลังคา

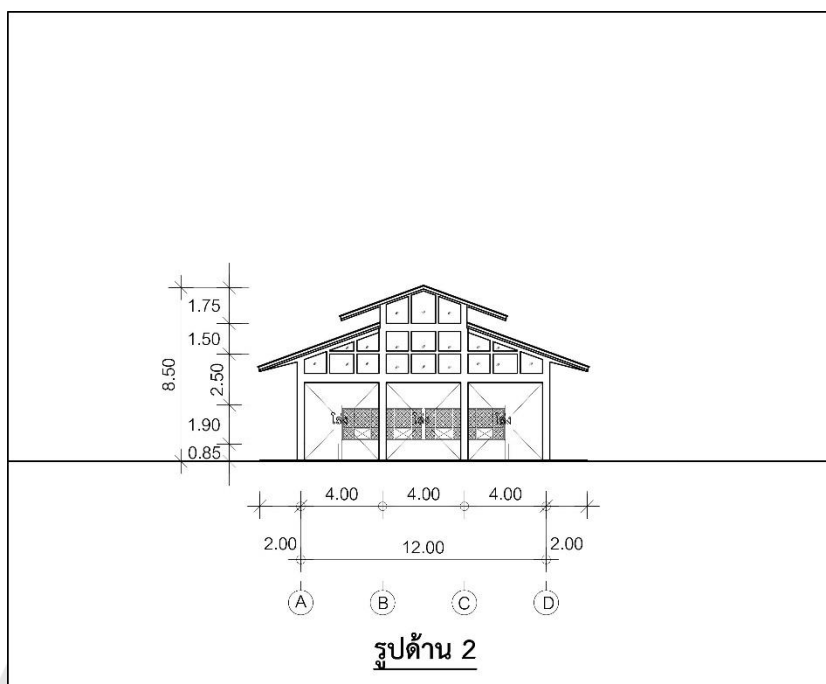
ภาพ 89 แสดงรูปตัด A

ภาพ 90 แสดงรูปตัด B

ภาพ 91 แสดงรูปด้าน 1

ภาพ 92 แสดงรูปด้าน 2

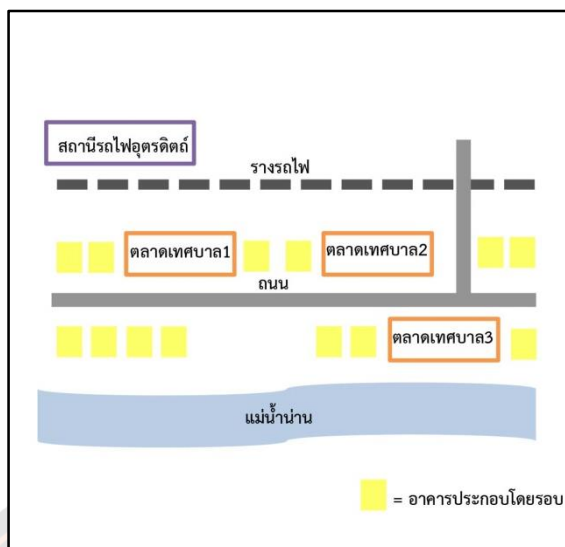
4.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูลตลาดสดในปัจจุบัน

ตลาดเทศบาล 1 ผู้วิจัยสรุปผลได้ว่า ตลาดเทศบาล 1 เป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตผสมเหล็ก ชั้นเดียว จึงถือเป็นอาคารตลาดประเภทที่ 1 คือเป็นตลาดที่มีโครงสร้างอาคาร ตัวอาคารทำด้วยวัสดุมั่นคง แข็งแรง (กฎกระทรวงว่าด้วยสัญลักษณ์ของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) และสรุปลักษณะทางกายภาพในด้านตำแหน่งที่ตั้งอาคารตลาดเทศบาล 1 ว่าเป็นตลาดที่อยู่ริมน้ำ ขนานไปกับถนนและสถานี มีพัฒนาการต่อเนื่องมาจากยุคสุโขทัย ตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณหาดทำอิฐ จนกลายเป็นหาดท่าโพธิ์ จนกระทั่งมีการก่อสร้างสถานีรถไฟพุทธดิตถ์ การตัดถนน และการสร้างกลุ่มอาคารราชการขึ้น ทำให้ที่ตั้งของอาคารจึง มีลักษณะขนานไปกับ ริมน้ำและ รางรถไฟที่ก่อสร้างขึ้น ในภายหลัง ผลการศึกษาด้านการเข้าถึง สรุปว่า มีการเข้าถึง 3 ทาง ได้แก่ ทางรถไฟ การเดินเท้าและ ทางถนน เป็นเพราะ อาคารตลาดเทศบาล 1 เกิดขึ้นหลังจากที่มี การก่อสร้างสถานีรถไฟ และตัดถนน ถนนโดยรอบของตลาดเทศบาล 1 นั้น กว้างไม่น้อยกว่า 4 ม. และมีทางเข้าออกตลาด กว้างไม่น้อยกว่า 4 ม. เกิน 1 ทาง ถูกต้องตามข้อกำหนดของอาคารตลาดประเภทที่ 1 (กฎกระทรวงว่าด้วยสัญลักษณ์ของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) จึงสามารถเข้าถึงได้ตามที่กล่าวไว้ กลุ่มอาคารประกอบโดยรอบในปัจจุบันพบ ห้องแถวไม้บางส่วนที่ยังหลงเหลืออยู่ หลังจากเกิดเหตุเพลิงไหม้ตลาดทั้ง 3 ครั้งรวมถึงตึกแถวคอนกรีตค้ำขาย บ้านเรือน ที่พักอาศัย อาคารราชการ

วัด โรงเรียน ในกลุ่มอาคารประกอบที่มีมากที่สุด ได้แก่ ตึกแถวคอนกรีตของอาคารราชพัสดุ โดยมีบริการด้านการเงิน โรงแรม ร้านอาหารเครื่องดื่ม อยู่ในอาคารประกอบเหล่านั้น เพราะว่า บริการต่างๆ เหล่านี้มีไว้สำหรับตอบสนองความต้องการของชุมชนและผู้คนในตลาดที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายสินค้า เช่น พักค้างคืนในโรงแรม หรือ ผาก ถอน เงินสดสำหรับใช้จ่ายต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้พบความหลากหลายของกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการค้าแบบถาวร และกิจกรรมทางสังคมแบบชั่วคราว เช่น การจัดอบรมโครงการตลาดสดน้ำซื่อ พบความยืดหยุ่นของการใช้พื้นที่ ได้แก่ การใช้พื้นที่ของอาคารตลาดและถนน สำหรับกิจกรรมถาวรและชั่วคราว พบความหนาแน่นของกิจกรรมการค้า เมื่อพิจารณาจากที่ว่างของอาคารตลาด และถนนโดยรอบ ในขณะที่เกิดกิจกรรมค้า เช่น การสัญจรโดยรถส่วนตัวทำได้ยาก เนื่องจากมีการใช้ถนนเป็นแผงลอยขายสินค้า หรือ เส้นทางสัญจรในอาคารตลาดมีความกว้างลดลง เมื่อเกิดการซื้อขายสินค้าในช่วงเทศกาลต่างๆ มีการเข้าถึงทางบก ได้แก่ ทางรถไฟ ทางรถโดยสารสาธารณะและรถส่วนตัว เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบทั้งหมดของบริบทโดยรอบ พบว่า ตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3 จึงถือได้ว่าเป็นย่านตลาดเดียวกัน

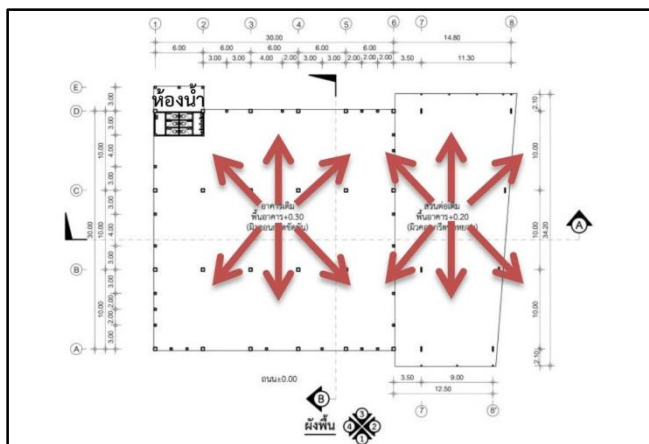

ภาพ 93 แสดงกิจกรรมการค้าแบบชั่วคราว โดยใช้พื้นที่ถนนระหว่างอาคารตลาดทำการค้าขายของ ย่านตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3

ภาพ 94 แสดงสรุปลักษณะทางกายภาพของอาคารตลาดเทศบาล 1 ได้แก่ ที่ตั้งใกล้ริมน้ำกับสถานีรถไฟ
ขนานไปกับรางรถไฟและถนน มีอาคารประกอบโดยรอบ

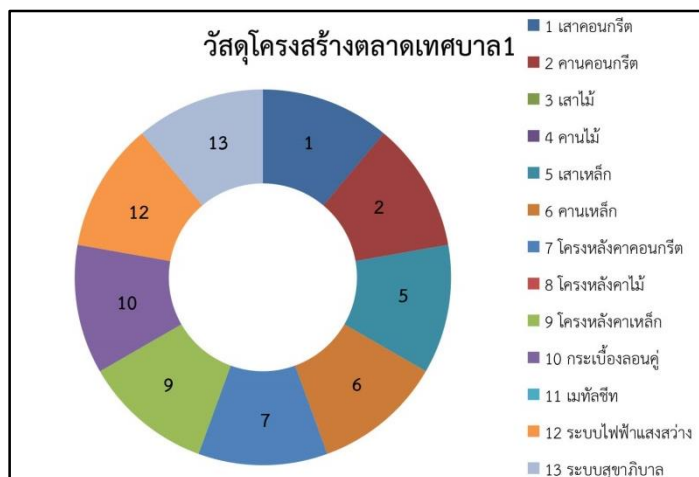
การวางผังของตลาดเทศบาล 1 ผู้วิจัยสรุปว่า อาคารเดิมอยู่ในลักษณะสี่เหลี่ยมด้านเท่า ส่วนต่อเติมมีลักษณะสี่เหลี่ยมคู่ขนาน ทั้งนี้ เนื่องจาก เป็นการต่อเติมตามสภาพถนน ไม่พบการแบ่ง
ผังที่ชัดเจนทั้งในอาคารเดิมและส่วนต่อเติม ผลการศึกษาด้านการใช้งานอาคารนั้น สรุปว่า มีการใช้
พื้นที่เพียงบางส่วนของอาคารทำการค้าขาย จำนวน 10 แผงนั้น เป็นเพราะว่า การเกิดของตลาด
ข้างเคียงได้แก่ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3 ผู้ค้าขายจึงไป ตั้งแผงขายสินค้าในตลาดเหล่านี้
แทน ทำให้ยังคงเหลือเพียงสินค้าบางอย่าง และผู้ค้าขายนำวัสดุอุปกรณ์ต่างๆมาตั้งแผงค้าขายเอง ใน
ลักษณะของแผงลอย เช่น แผงเหล็กตาข่าย โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น ในด้านลักษณะเส้นทางสัญจรในอาคาร
นั้น สรุปว่า เป็นแบบแรมรัศมี (Radial) ทำให้มีความกว้างของทางเดินมากกว่า 2 ม. ซึ่งถูกต้องตาม
สุขลักษณะของกฎหมาย เพราะว่าเส้นทางลักษณะเช่นนี้ ทำให้สัญจรในอาคารได้สะดวก แต่ว่าสภาพ
อาคารมีความชำรุดทรุดโทรม จึงทำให้เหลือผู้ค้าขายเพียงไม่กี่รายในตลาดในปัจจุบัน ในส่วนของ
ห้องน้ำเมื่อพิจารณาจาก กฎกระทรวง ฉบับที่ 63 พ.ศ. 2551 ออกตามความพระราชบัญญัติควบคุม
อาคาร พ.ศ. 2522 (20 พฤษภาคม 2551, หน้า 4 – 5) สรุปได้ดังนี้ อาคารทั้งหมดมีแผงค้าขาย 10
แผง ห้องน้ำชายประกอบด้วย ชักโครก 3 ชั้น โถปัสสาวะ 3 ชั้น อ่างล้างมือ 1 ชั้น ห้องน้ำหญิง
ประกอบด้วยชักโครก 3 ชั้น อ่างล้างมือ 1 ชั้น นั้นถูกต้องตามกฎหมายที่กำหนดไว้ แต่สิ่งที่ผู้วิจัย
สรุปผลถึงข้อปรับปรุงด้านการวางผังของอาคารตลาดเทศบาล 1 นั้น จำเป็นต้องจัดทำเพิ่มเติม ได้แก่
ที่เก็บขยะมูลฝอยและระบบป้องกันอัคคีภัย เนื่องจากเป็นข้อกำหนดของอาคารตลาดประเภทที่ 1
(กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15)

ภาพ 95 แสดงสรุปการวางผัง ลักษณะเส้นทางสัญจรของอาคารตลาดเทศบาล 1 มีลักษณะผังสี่เหลี่ยมด้านเท่าและสี่เหลี่ยมคู่ขนาน ส่วนการสัญจรเป็นระบบแฉัรัศมี (Radial)

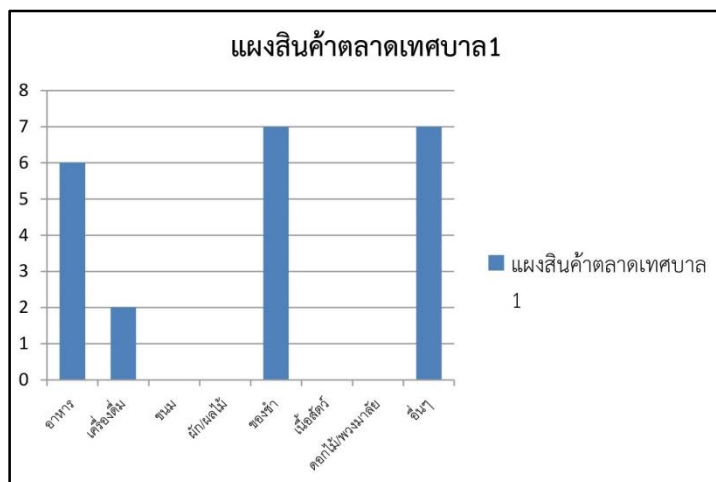
สรุปผลด้านวัสดุโครงสร้างของอาคารเดิมและส่วนต่อเติม ตลาดเทศบาล 1 ว่าใช้ระบบโครงสร้างช่วงพาดกว้าง (Long Span Structure) เช่นเดียวกัน โดยที่อาคารเดิมโครงสร้าง เสา คาน และโครงหลังคาหลักของอาคาร เป็นคอนกรีตทั้งหมด ฝัวทาสี มีแป้ไม้เนื้อแข็งวางบนคาน คอนกรีต วัสดุผนังหลังคาเป็นกระเบื้องลอนคู่ มีระยะช่วงพาดกว้างที่สุด 10 เมตรส่วนต่อเติม มีโครงสร้างทั้งเสา และโครงสร้างหลังคาเป็นโครงเหล็กถัก (Truss) ใช้เหล็กกลมทั้งหมดส่วนแป้ ใช้เหล็กตัวซีวางบนโครงถัก มีระยะช่วงพาดกว้างที่สุด 10 เมตรเช่นเดียวกับอาคารเดิมฝัวโครงเหล็กถัก มีความสูงพื้นถึงยอดผนัง 5 ม.– 8 ม. ถูกต้องตามที่ กฎกระทรวงฉบับที่ 55 (พ.ศ. 2543) กล่าวไว้ว่า ตลาดต้องมีระยะตั้งไม่ต่ำกว่า 3.50 ม. เมื่อวัดจากพื้นถึงยอดฝัาหรือยอดผนังสูงสุดที่ไม่ใช่โครงสร้างของอาคาร หลังคามุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ ทั้งนี้ผู้วิจัยสรุปว่า สาเหตุของการใช้ระบบโครงสร้างช่วงพาดกว้าง มีข้อดีคือทำให้สามารถใช้พื้นที่ภายในอาคารได้เต็มพื้นที่ ผลการศึกษาด้านระบบประกอบอาคารนั้น สรุปได้ว่า การที่อาคารมีพร้อมทั้งระบบไฟฟ้าแสงสว่างและระบบสุขาภิบาลประกอบอาคาร นอกจากจะช่วยให้สามารถใช้อาคารได้อย่างสะดวกมากขึ้น ยังถูกต้องตามหลักกฎหมายอาคารตลาดประเภทที่ 1 อีกด้วย (กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15)

ภาพ 96 แสดงสรุปวัสดุโครงสร้างอาคารเดิมตลาดเทศบาล 1 มีการใช้เสา คาน และโครงหลังคา เป็นคอนกรีต ไม้ หลังคากระเบื้องลอนคู่ ส่วนต่อเติมเป็นเสาเหล็ก คานเหล็กและโครงหลังคา เหล็กถัก แปเหล็ก หลังคากระเบื้องลอนคู่

สรุปด้านการใช้สอยของอาคารได้ว่า ไม่มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบ ถึงแม้ว่า มีช่วงเวลาเปิดทำการค้าขาย ทั้งหมด 24 ชม. ของทุกวัน เป็นเพราะว่า อาคารตึกแถว ล้อมรอบ ไม่ได้ใช้พื้นที่ด้านหลังอาคารทำการค้าขายแบบแผงลอยร่วมกัน ด้านแผงค้าขายสรุปว่า ตลาดเทศบาล 1 มีแผงขายของชำและแผงอื่นๆเท่ากัน รองลงมาได้แก่อาหาร นอกจากนี้ยังมีสัดส่วนของแผงขายเครื่องดื่มอยู่บ้าง ซึ่งแผงทั้งหมดเป็นแผงลอย ไม่พบการตั้งแผงขายถาวร ทั้งนี้เนื่องจากตลาดแห่งนี้เป็นตลาดสดลักษณะอาคารถาวรแห่งแรก ต่อมาเมื่อเกิดตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3 ทำให้การค้าขายซบเซาลงไป จึงทำให้ไม่มีแผงถาวร และมีสินค้าไม่กี่ประเภทที่ยังคงค้าขายอยู่

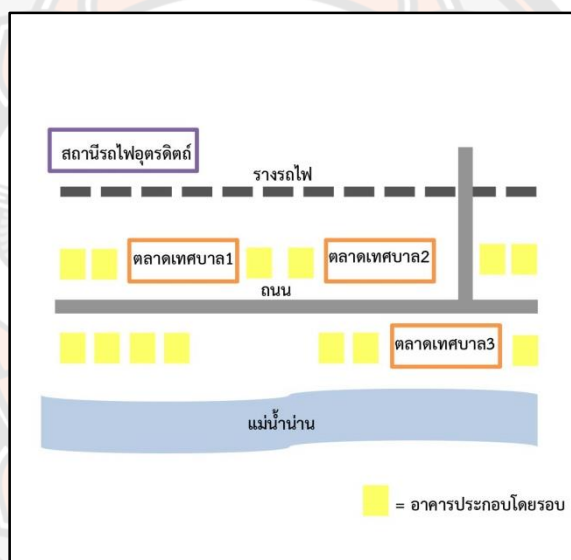

ภาพ 97 แสดงสรุปการใช้สอยของอาคารตลาดเทศบาล 1 พบแผงสินค้าแบบแผงลอย แผงของชำ และแผงอื่นๆ มีมากที่สุด ไม่มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบ

สรุปผลรูปแบบสถาปัตยกรรมของ อาคารตลาดเทศบาล 1 แบ่งเป็นอาคารเดิมและส่วนต่อเติม ได้ดังนี้ อาคารเดิมเป็นรูปแบบอาคารคอนกรีตถาวรขนาดใหญ่ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง ทำให้อากาศสามารถถ่ายเทได้สะดวก ใช้โครงสร้างช่วงพาดกว้างปกคลุมพื้นที่ใช้งาน ทำให้สามารถใช้งานพื้นที่สำหรับการตั้งแผงค้าขายได้มากขึ้น มีลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ โครงสร้างหลักคอนกรีต การไม่ตกแต่งประดับลวดลาย และการมีแผงกันแดด ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมของงานสถาปัตยกรรม ช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 สมัยรัชกาลที่ 7 นอกจากนี้ การใช้รูปแบบหลังคาทรงปีกผีเสื้อ ทำให้สามารถควบคุมการระบายน้ำฝนให้ไหลลงรางระบายน้ำ ปล่อยลงสู่บ่อพัก และระบายไปที่บ่อสาธารณะต่อไปพร้อมกับระบบระบายน้ำทิ้งของอาคาร การยกระดับพื้นที่หลังคาบริเวณกลางอาคาร พร้อมกับมีกระจกใสติดตายโดยรอบ ทำให้แสงสว่างสามารถส่องลงไปถึงพื้นที่ส่วนกลางของอาคารได้ดีขึ้น ส่วนต่อเติมมีรูปแบบอาคารโครงสร้างเหล็กถัก ถาวร ขนาดใหญ่ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง ทำให้อากาศสามารถถ่ายเทได้สะดวกและ ใช้โครงสร้างช่วงพาดกว้างปกคลุมพื้นที่ใช้งาน เช่นเดียวกับอาคารเดิม แต่ทั้งสองอาคารส่วนนี้ พบข้อแตกต่างกันที่ด้านวัสดุโครงสร้างเพียงอย่างเดียว

ตลาดเทศบาล 2 จากการศึกษา สรุปว่า ตลาดเทศบาล 2 เป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตผสมเหล็ก ชั้นเดียว จึงเป็นอาคารตลาดประเภทที่ 1 เป็นตลาดที่มีโครงสร้างอาคาร เนื่องจากมีคุณลักษณะที่กำหนดไว้ในข้อกำหนด (กฎกระทรวงว่าด้วยสัญลักษณ์ของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) ผลสรุปด้านตำแหน่งที่ตั้งของอาคารตลาดเทศบาล 2 เป็นตลาดที่อยู่ริมน้ำ ขนานไปกับถนนและสถานีรถไฟ ซึ่งที่ตั้งของอาคารนั้นอยู่ใกล้กับตลาดเทศบาล 1 เพราะว่าเป็นอาคารที่ก่อสร้างภายหลัง โดยการใช้พื้นที่ว่างด้านหลังอาคารตึกแถวค้าขาย เป็นพื้นที่ของอาคาร

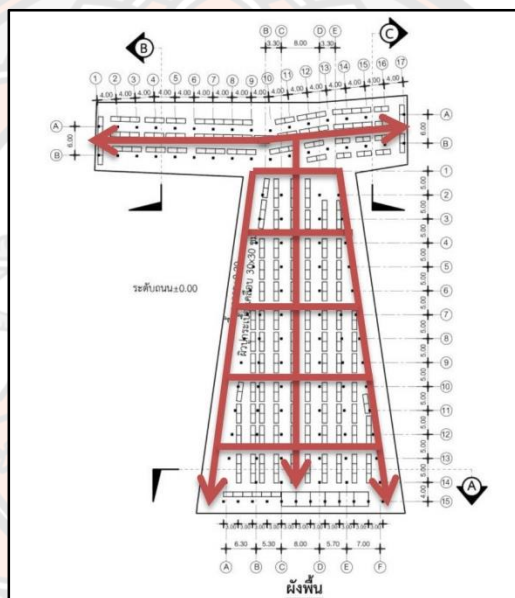
ตลาด สรุปผลด้านการเข้าถึง ได้ว่า มีการเข้าถึง 3 ทางได้แก่ ทางรถไฟ การเดินเท้าและ ทางถนน เช่นเดียวกับตลาดเทศบาล 1 แต่มีทางเข้าตลาดถึง 5 ทางจากบริเวณถนนโดยรอบตลาดถนนโดยรอบของตลาดเทศบาล 2 นั้น กว้างไม่น้อยกว่า 4 ม. และมีทางเข้าออกตลาดกว้างไม่น้อยกว่า 4 ม. เกิน 1 ทาง ถูกต้องตามข้อกำหนดของอาคารตลาดประเภทที่ 1 (กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) กลุ่มอาคารประกอบโดยรอบ มีห้องแถวไม้และตึกแถว คอนกรีตค้ำขาย บ้านเรือนที่พักอาศัย ร้านสะดวกซื้อ อาคารราชการ วัด อาคารด้านการเงินโรงแรม โรงเรียน ในกลุ่มอาคารประกอบที่มีมากที่สุด ได้แก่ ตึกแถวคอนกรีตของอาคารราชพัสดุสรุปได้ว่า มีอาคารประกอบโดยรอบเหมือนกับอาคารตลาดเทศบาล 1 เนื่องจาก ที่ตั้งอาคารนั้นอยู่ในย่านตลาดและย่านชุมชนเดียวกัน

ภาพ 98 แสดงสรุปลักษณะทางกายภาพของอาคารตลาดเทศบาล 2 ได้แก่ ที่ตั้งใกล้ริมน้ำกับสถานีรถไฟ ขนานไปกับรางรถไฟและถนน มีอาคารประกอบโดยรอบ อยู่ใกล้กับอาคารตลาดเทศบาล 1

การวางผังของตลาดเทศบาล 2 สรุปว่า มีการวางผังเป็นรูปตัวที (ตัวอักษรภาษาอังกฤษ) เนื่องจาก ทำการใช้พื้นที่ว่างด้านหลังกลุ่มอาคารตึกแถวเป็นอาคารตลาด จึงทำให้ผังอาคารมีสภาพตามพื้นที่นั้น สรุปผลการแบ่งแผนผังค้าขายได้ว่า แผนผังค้าขาย มีลักษณะวางเป็นแถวยาว รวมทั้งหมด 302 แผนง รูปแบบแผนงมีความหลากหลายและเหมาะสมสำหรับสินค้าแต่ละประเภท ได้แก่ การทำ แผนผังยกระดับสำหรับวางสินค้าประเภทดอกไม้พวงมาลัย ทำให้มองเห็นสินค้าได้ชัดเจนและระบายน้ำ ได้ดีกว่า การทำแผนงยกระดับเพียง 10 ซม. และการทำแผนงแบบที่ว่าง ทำให้ผู้ค้าขาย สามารถจัดวางหรือเก็บสิ่งของอื่นๆ ได้มากกว่าการตั้งแผนงแสดงสินค้าเพียงอย่างเดียว การกั้นแผนงเหล็กตาข่าย ทำให้

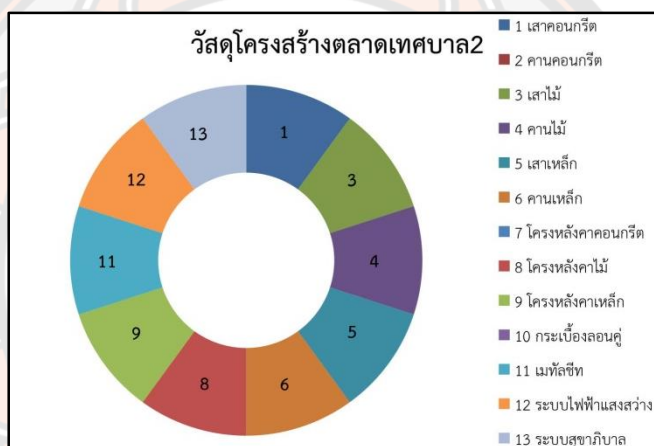
สามารถเก็บสิ่งของได้ง่ายและมีความปลอดภัย หลังจากทำการค้าขายแล้วเสร็จ ส่วนแผงแบบปกติ มีความสูงของแผงจำหน่ายสินค้าที่ถูกสุขลักษณะ ได้แก่ แผงมีความลาดเอียง ทำจากวัสดุถาวร ความสูงเกิน 60 ซม. พื้นที่ค้าขาย 2 ตร.ม. ต่อแผง มีทางเข้าออกสำหรับผู้ค้าขายสะดวก และมีที่นั่งของผู้ค้าขายแยกจากแผงส่วนลักษณะเส้นทางสัญจรในอาคารอยู่ในระบบเส้นตรง (Linear) และระบบตาราง (Grid) ทางสัญจรมีความกว้าง 2 ม. ทำให้สามารถใช้งานได้อย่างสุขลักษณะข้อกำหนดของอาคารตลาดประเภทที่ 1 แต่เนื่องจากไม่มีห้องน้ำภายในอาคารและที่จอดรถที่เพียงพอเหมาะสม ทำให้การเข้ามาใช้งานในอาคาร จึงยังไม่สะดวกและถูกสุขลักษณะตามข้อกำหนดมากนัก (กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15)

ภาพ 99 แสดงสรุปการวางผัง ลักษณะเส้นทางสัญจรของอาคารตลาดเทศบาล 2 มีลักษณะผังรูปตัวที (ตัวอักษรภาษาอังกฤษ) ส่วนการสัญจรเป็นระบบเส้นตรง (Linear) และระบบตาราง (Grid)

วัสดุโครงสร้างของตลาดเทศบาล 2 สรุปว่า มีการใช้วัสดุที่แตกต่างกัน อาคารที่มี การสัญจรระบบตารางนั้น เป็นโครงสร้างช่วงพาดกว้าง (Long Span Structure) เสาคอนกรีต โครงสร้างหลังคาแบบโครงถัก (Truss) วัสดุเป็นไม้ ผิวดาสี มีแป้ไม้เนื้อแข็งวางบนโครงไม้ถัก มีระยะช่วงพาดกว้างที่สุด 8 ม. ส่วนอาคารที่มีการสัญจรระบบเส้นตรง (Linear) เป็นโครงสร้างแบบโครงข้อแข็ง (Frame) เสาคอนกรีต โครงหลังคาเหล็ก แบบจั่วและ เสาไม้ โครงหลังคาไม้ แบบโครงข้อแข็ง มีระยะช่วงกว้างที่สุด 6 ม. ผู้วิจัยเห็นว่า วัสดุที่แตกต่างกันนั้น เกิดจากการก่อสร้างคนละช่วงเวลาที่มีการต่อเติมปรับปรุงอาคาร โครงหลังคาทั้งสองแบบ มีโครงสร้างที่สำคัญ คือ การใช้ไม้ยึดยันมุม (Brace

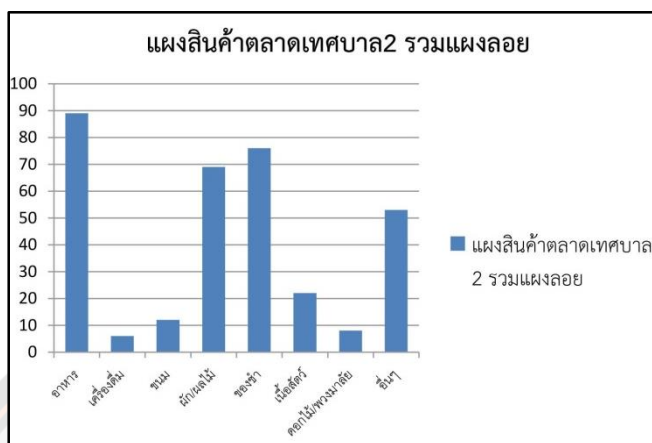
frame) เป็นเพราะว่า จะเพิ่มความแข็งแรงให้กับโครงสร้างได้ วัสดุผนังหลังคาเป็นวัสดุในยุคปัจจุบัน ได้แก่ แผ่นเมทัลชีทสลับแผ่นโปร่ง เนื่องจาก มีไว้เพื่อให้แสงธรรมชาติสามารถส่องเข้ามาในพื้นที่ อาคารตลาด ที่ถูกปิดล้อมด้วยกลุ่มอาคารตึกแถวโดยรอบได้ความสูงพื้นถึงยอดผนัง 3.85 ม. – 7 ม. ซึ่งมากกว่าความสูงตามข้อกำหนดของตลาด ที่ระบุว่า ความสูงอาคารวัดจากพื้นถึงยอดฝาทึบหรือยอดผนังต้องไม่ต่ำกว่า 3.50 ม. (กฎกระทรวงฉบับที่ 55 (พ.ศ. 2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติความคุ้มครองอาคาร พ.ศ. 2522, 7 สิงหาคม 2543, หน้า 1 – 5) สรุปผลด้านระบบประกอบอาคาร ได้ว่า อาคารตลาดเทศบาล 2 มีระบบไฟฟ้าแสงสว่างและระบบสุขาภิบาลครบถ้วน จึงทำให้สามารถใช้งานอาคารได้อย่าง ถูกสุขลักษณะ ตามหลักกฎหมายควบคุมอาคารประเภทตลาด (กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15)

ภาพ 100 แสดงสรุปวัสดุโครงสร้างอาคารตลาดเทศบาล 2 แบ่งเป็นโครงสร้างช่วงพาดกว้าง เสาคอนกรีต โครงหลังคาถักไม้ แป้ไม้ และโครงสร้างแบบโครงข้อแข็ง เสาคอนกรีต โครงหลังคาเหล็ก แป้ เหล็ก ผสมกับเสาไม้ โครงหลังคาไม้ แป้ไม้ วัสดุผนังเป็นเมทัลชีทสลับแผ่นโปร่งแสงทั้งหมด

สรุปว่า การใช้สอยของอาคารตลาดเทศบาล 2 มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบเป็นอย่างมาก เนื่องจาก ปัจจัยแรก การวางผังระหว่างพื้นที่ว่างของอาคารตึกแถวค้าขาย โดยการใช้พื้นที่ด้านหลังอาคารตึกแถวค้าขาย เปิดเป็นแผงลอยขายสินค้า ควบคู่ไปกับตลาดเทศบาล 2 ที่มีแผงขายถาวร รวมถึงปัจจัยที่สอง ด้านการมีช่วงเวลาค้าขายพร้อมกัน ทั้งหมด 6 ชม. ตั้งแต่ช่วงเวลา 12.00-18.00 น. ของทุกวัน ทำให้อาคารตลาดเทศบาล 2 ถือว่า มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบเป็นอย่างมาก ทั้งในรูปแบบแผงลอยของอาคารตึกแถว และกลุ่มอาคารประเภทต่างๆ โดยรอบ อาคารตลาดเทศบาล 2 สรุปว่า มีแผงอาหารมากที่สุด รองลงมาได้แก่ ของชำและผัก/ผลไม้ ทำให้อาคารตลาดเทศบาล 2 เป็นตลาดที่สำคัญในด้าน การซื้อขายอาหารและของสดต่างๆ

ในย่านตลาดนี้ รวมถึงผู้คนที่เข้ามาใช้งานสามารถซื้อสินค้าอื่นๆจากแผงลอยโดยรอบ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อาคารตลาดแห่งนี้ มีการใช้งานอยู่เป็นประจำ

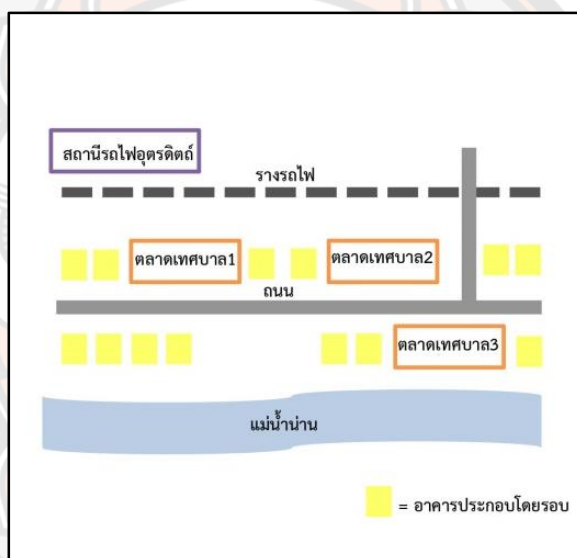

ภาพ 101 แสดงสรุปการใช้สอยอาคารตลาดเทศบาล 2 มีแผงสินค้าอาหารขายอาหารมากที่สุด มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบที่ทำการค้าขายแบบแผงลอย

ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารตลาดเทศบาล 2 สรุปว่า เป็นรูปแบบอาคารถาวรผสมคอนกรีต ไม้และเหล็กขนาดใหญ่ ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง ด้านโครงสร้าง หลังคา ผู้วิจัยเห็นว่า การใช้โครงสร้างช่วงพาดกว้างและโครงสร้างแบบโครงข้อแข็ง ปกคลุมพื้นที่ใช้งานนั้น ทำให้สามารถใช้งานพื้นที่สำหรับการตั้งแผงค้าขายได้มากขึ้น นอกจากนี้ โครงสร้างหลังคา มีลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ การแบ่งโครงถักไปในทิศทางเดียวกันทั้งหมดและการใช้ไม่มียึดยันมุมโครงสร้าง เป็นเพราะว่า จะทำให้โครงสร้างรับแรงได้มากขึ้น การใช้รูปแบบหลังคาทรงจั่วผสมปีกผีเสื้อ ทำให้สามารถรับการไหลของน้ำฝนจากตึกแถวค้าขายโดยรอบ ให้ไหลลงรางระบายน้ำ ปล่องลงสู่บ่อพัก และระบายไปที่บ่อสาธารณะต่อไปพร้อมกับระบบระบายน้ำทิ้งของอาคารส่วนการยกระดับพื้นที่หลังคาบริเวณกลางอาคาร พร้อมกระจกใสติดตายโดยรอบ และการใช้แผ่นโปร่งแสง ทำให้แสงสว่างสามารถส่องลงไปถึงพื้นที่ของอาคารได้ดีขึ้น รวมถึงการติดตั้งพัดลมระบายอากาศบนแผ่นเมทัลชีท สามารถช่วยเรื่องการระบายความร้อนของอาคาร ได้ดียิ่งขึ้น เนื่องจาก อาคารถูกอาคารตึกแถวคอนกรีตล้อมรอบ จึงทำให้อากาศถ่ายเทไม่สะดวก และแสงธรรมชาติไม่สามารถส่องทั่วถึงได้

ตลาดเทศบาล 3 ผู้วิจัยสรุปว่า ตลาดเทศบาล 1 เป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตผสมเหล็ก ชั้นเดียว จึงถือเป็นอาคารตลาดประเภทที่ 1 คือเป็นตลาดที่มีโครงสร้างอาคาร (กฎกระทรวงว่าด้วยสัญลักษณ์ของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) สรุปลักษณะทางกายภาพได้ว่า เป็นตลาดที่อยู่ริมน้ำ ขนานไปกับถนนและสถานีรถไฟ ในด้านการเข้าถึง มี 3 ทาง ได้แก่

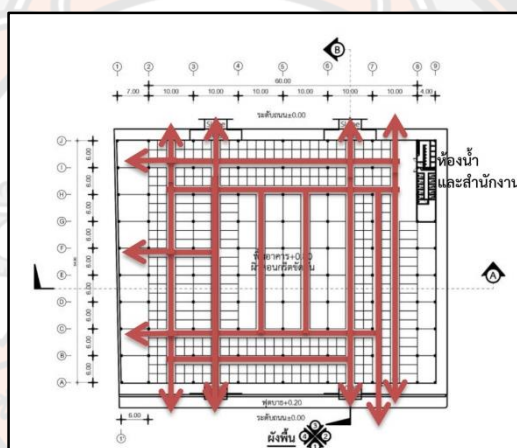
ทางรถไฟ การเดินเท้าและทางถนนแต่การเข้าถึงทางถนนฝั่งห้องแถวไม้ ไม่นิยมนำรถยนต์ส่วนตัวเข้าไปใช้งาน เพราะถนนมีขนาด 4 ม. และมีการตั้งแผงลอยค้าขาย ทำให้เกิดความคับแคบไม่สะดวก ในการนำรถยนต์เข้าไปใช้งาน ถนนโดยรอบของตลาดเทศบาล 3 นั้น กว้างไม่น้อยกว่า 4 ม. และมีทางเข้าออกตลาดกว้างไม่น้อยกว่า 4 ม. เกิน 1 ทาง ถูกต้องตามข้อกำหนดของอาคารตลาดประเภทที่ 1 (กฎกระทรวงว่าด้วยสัญลักษณ์ของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) สรุปลักษณะอาคารประกอบโดยรอบ ได้แก่ ห้องแถวไม้และตึกแถวคอนกรีตค้ำขาย บ้านเรือนที่พักอาศัย ร้านสะดวกซื้อ อาคารราชการ วัด อาคารด้านการเงิน โรงแรม โรงเรียน ในกลุ่มอาคารประกอบที่มีมากที่สุด ได้แก่ ตึกแถวคอนกรีตของอาคารราชพัสดุ แต่กลุ่มอาคารประกอบโดยรอบที่สำคัญ ได้แก่ ห้องแถวไม้ค้ำขาย เป็นเพราะว่า ยังมีการค้าขายสินค้าร่วมกันกับอาคารตลาดเทศบาล 3 เป็นประจำ

ภาพ 102 แสดงสรุปลักษณะทางกายภาพของอาคารตลาดเทศบาล 3 ได้แก่ ที่ตั้งใกล้ริมน้ำกับสถานีรถไฟ ขนานไปกับรางรถไฟและถนน มีอาคาร ประกอบโดยรอบ อยู่ใกล้กับอาคารตลาดเทศบาล 1 และอาคารตลาดเทศบาล 2

สรุปการวางผังของตลาดเทศบาล 3 ได้ว่า มีวางผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านขนาน ผู้วิจัยเห็นว่า เนื่องจากลักษณะที่ดินฝั่งติดกับที่ทำการไปรษณีย์ มีขนาดด้านไม่เท่ากัน ทำให้ผังของอาคารจึงเป็นไปตามลักษณะรูปที่ดิน และสรุปการแบ่งผังว่า แผงค้ำขาย มีลักษณะวางเป็นแถวยาว จำนวน 362 แผง มีการแบ่งรูปแบบผังที่ชัดเจน ได้แก่ การใช้ร่องระบายน้ำทำการแบ่งผังแทนการทำแผงค้ำขายถาวร มีข้อดีคือ สามารถจัดวางสินค้าได้ตามแต่ลักษณะ การใช้งานของผู้ค้าขาย มีข้อเสียคือผู้ค้าขายต้องนำวัสดุอุปกรณ์เพื่อนำมาวางสินค้าเอง ทำให้เกิดความไม่สะดวกแก่ผู้ค้าขายบางคน ที่

ต้องนำโต๊ะหรืออุปกรณ์สำหรับวางจำหน่ายสินค้ามาเอง ในส่วนการกันแสงเหล็กตาข่าย ทำให้สามารถเก็บสิ่งของได้ง่ายและมีความปลอดภัย หลังจากทำการค้าขายแล้วเสร็จ สรุปลานเส้นทางการสัญจรในอาคารนั้น พบว่าอยู่ในระบบตาราง (Grid) ทางสัญจรมีความกว้าง 2 ม. ซึ่งสามารถใช้งานได้อย่างสุขลักษณะ (กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) การมีที่จอดรถเพียงพอเหมาะสม และมีห้องน้ำภายในอาคาร ห้องน้ำชายประกอบด้วย ชักโครก 5 ชั้น โถปัสสาวะ 7 ชั้น อ่างล้างมือ 4 ชั้น ห้องน้ำหญิงประกอบด้วยชักโครก 11 ชั้น อ่างล้างมือ 4 ชั้น ถือว่ามีความเหมาะสมกับการใช้งานของอาคารเมื่อพิจารณาจากจำนวนแผงค้าขาย (กฎกระทรวง ฉบับที่ 63 พ.ศ. 2551 ออกตามความพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522, 20 พฤษภาคม 2551, หน้า 4 – 5)

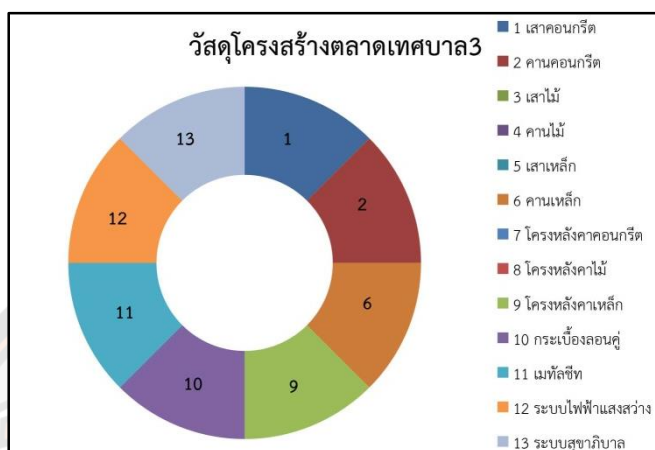

ภาพ 103 แสดงสรุปการวางผัง ลักษณะเส้นทางการสัญจรของอาคารตลาดเทศบาล 3 มีลักษณะผังรูปสี่เหลี่ยมด้านขนาน มีการสัญจรเป็นระบบตาราง (Grid)

สรุปผลด้านวัสดุโครงสร้างของ ตลาดเทศบาล 3 ว่าเป็นโครงสร้างช่วงพาดกว้าง (Long Span Structure) เสาคอนกรีต โครงสร้างหลังคาเป็นโครงเหล็กถัก (Truss) แปเหล็ก มีระยะช่วงพาดกว้างที่สุด 10 เมตร ผิวเสาคอนกรีตและโครงสร้างหลังคาเป็นผิวทาสีทั้งหมดวัสดุผนังหลังคาเป็นเมทัลชีทผสมกระเบื้องลอน ความสูงพื้นถึงยอดผนัง 4.10 ม. – 6.45 ม. ซึ่งมากกว่าความสูงตามข้อกำหนดของตลาดที่ระบุว่า ความสูงอาคารวัดจากพื้นถึงยอดฝาทหรือยอดผนังต้องไม่ต่ำกว่า 3.50 ม. (กฎกระทรวงฉบับที่ 55 (พ.ศ. 2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522, 7 สิงหาคม 2543, หน้า 1 – 5) ทั้งนี้ผู้วิจัยสรุปว่า สาเหตุของการใช้ระบบโครงสร้าง ช่วงพาดกว้างมีข้อดีคือ ทำให้สามารถใช้พื้นที่ภายในอาคารได้เต็มพื้นที่ สรุปผลการศึกษา ด้านระบบประกอบ

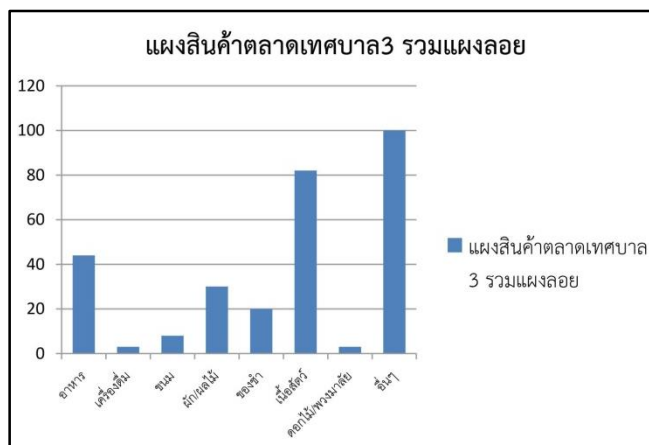

อาคารว่า การที่อาคารมีพร้อมทั้งระบบไฟฟ้าแสงสว่างและระบบสุขาภิบาลประกอบอาคาร ทำให้สามารถใช้อาคารได้อย่างถูกสุขลักษณะตามกฎหมายควบคุมอาคารประเภทตลาดประเภทที่ 1 (กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15)

ภาพ 104 แสดงสรุปวัสดุโครงสร้างอาคารตลาดเทศบาล 3 เป็นโครงสร้างช่วงพาดกว้าง เสาคอนกรีต โครงหลังคาถักเหล็ก แปเหล็ก วัสดุผนังเป็นเมทัลชีท

อาคารตลาดเทศบาล 3 สรุปการใช้สอยที่สัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบ พบว่ามีความสัมพันธ์กับกลุ่มอาคารห้องแถวไม้ค้าขายเดิม และกลุ่มอาคารตึกแถวโดยรอบเพราะว่า อาคารประกอบเหล่านี้ มีการใช้พื้นที่ทั้งด้านหน้าและด้านหลังอาคาร เปิดเป็นแผงลอยขายสินค้า ควบคู่ไปกับตลาดเทศบาล 3 ที่มีแผงขายถาวร โดยมีแผงอื่นๆมากที่สุด รองลงมาได้แก่ เนื้อสัตว์และอาหารตามลำดับ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจาก ประเภทสินค้าที่มีมากที่สุด เมื่อทำการเปรียบเทียบกับอาคารตลาดเทศบาล 2 เห็นได้ว่า ประเภทแผงอื่นๆ ที่ขายสินค้าเช่น ของแห้งของชำ เสื้อผ้า เป็นต้น ทำให้ผู้คนที่จะมาซื้อสินค้าประเภทนี้ที่อาคารตลาดเทศบาล 3 มากกว่าตลาดเทศบาล 2

ภาพ 105 แสดงสรุปการใช้สอยอาคารตลาดเทศบาล 3 มีแผงสินค้าถาวรและสินค้าอื่นๆมากที่สุด มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบที่ทำการค้าขายแบบแผงลอย เช่นเดียวกับอาคารตลาดเทศบาล 2

อาคารตลาดเทศบาล 3 สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมว่า เป็นรูปแบบอาคารถาวรคอนกรีตขนาดใหญ่ ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง ใช้โครงสร้างหลังคาช่วงพาดกว้าง ปกคลุมพื้นที่ ใช้งาน ผู้วิจัยเห็นว่าการใช้โครงสร้างช่วงพาดกว้างและโครงสร้างแบบโครงข้อแข็ง ทำให้สามารถใช้งานพื้นที่สำหรับการตั้งแผงค้าขายได้มากขึ้น มีลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ การทำชายคาแบบโครงถักรอบอาคาร สำหรับป้องกันการสาดของน้ำฝน การใช้รูปแบบหลังคาทรงปีกผีเสื้อ สามารถรับ การไหลของน้ำฝนของอาคาร ให้ไหลลงรางระบายน้ำ ปล่อยลงสู่บ่อพัก และระบายไปที่ บ่อสาธารณะต่อไปพร้อมกับระบบระบายน้ำทิ้งของอาคาร รวมถึงการออกแบบทางเข้าอาคาร ที่ชัดเจน ทำให้ผู้ใช้งานอาคารสามารถรับรู้และเข้าถึงอาคารได้ดีขึ้น

ตลาดท่าเสา ผู้วิจัยสรุปผลว่า อาคารตลาดท่าเสา เป็นอาคารโครงสร้างคอนกรีตผสมเหล็ก ชั้นเดียว เป็นอาคารตลาดประเภทที่ 1 คือเป็นตลาดที่มีโครงสร้างอาคาร (กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) สรุปลักษณะทางกายภาพ ได้ว่าเป็นตลาดที่อยู่ริมน้ำ ขนานไปกับถนนและสถานีรถไฟ เนื่องจาก มีที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชนเดิม ตั้งแต่ในช่วงยุคอยุธยา เป็นต้นมาในรูปแบบของตลาดน้ำ จนกระทั่งมีการสร้างสถานีรถไฟท่าเสา มีการเปลี่ยนเป็นตลาดบกห้องแถวตึกแถว จนกลายเป็นตลาดอาคารถาวร ถึงปัจจุบัน ผลสรุปการเข้าถึงพบว่า มี 1 ทาง ได้แก่ ทางถนน ซึ่งถนนโดยรอบของตลาดท่าเสา นั้น กว้างไม่น้อยกว่า 4 ม. และมีทางเข้าออกตลาดกว้างไม่น้อยกว่า 4 ม. เกิน 1 ทาง ถูกต้องตามข้อกำหนดของอาคารตลาดประเภทที่ 1 (กฎกระทรวง ว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ การเข้าถึงของตลาดเทศบาล 1 และ ตลาดเทศบาล 1 แล้วพบว่าน้อยกว่า 2 ทาง ในด้านการเข้าถึงทางรถไฟและการเดินเท้า เป็นเพราะว่า ปัจจุบัน สถานีรถไฟท่าเสา ได้หยุดให้บริการ

กลายเป็นที่หยุดรถไฟท่าเสาไปแล้ว จึงทำให้ไม่มีการเข้าถึงจากทางรถไฟ เช่นในอดีต รวมถึงไม่มีการเดินเท้าเข้าสู่ตลาด เพราะสามารถใช้รถส่วนตัวเข้าถึงอาคารตลาดได้เลย สรุปผลกลุ่มอาคารประกอบโดยรอบ พบว่า เมื่อเปรียบเทียบกับอาคารตลาดเทศบาลทั้ง 3 แห่ง พบสิ่งที่เหมือนกันได้แก่ ห้องแถวไม้และตึกแถวคอนกรีตค้ำขาย บ้านเรือนที่ปักอาศัย ร้านสะดวกซื้อ อาคารราชการ วัด แต่กลุ่มอาคารที่แตกต่างกันคือ ตลาดเทศบาล 1 ถึงตลาดเทศบาล 3 มีกลุ่มอาคารด้านการเงิน โรงแรม โรงเรียน ในขณะที่ตลาดท่าเสา มีอาคารโรงงาน เพียงอย่างเดียว ผู้วิจัยเห็นว่า เพราะระยะทางระหว่างตลาดท่าเสาและตลาดเทศบาลทั้งสามแห่ง ไม่ไกลกันมากนักประมาณ 15 กม. ทำให้ผู้คนในตลาดและชุมชนโดยรอบ สามารถเดินทางเข้าไปใช้งานอาคารประกอบกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มการเงิน โรงแรม ในย่านตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 และ ตลาดเทศบาล 3 ได้แทน นอกจากนี้พบความหลากหลายของกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการค้าแบบถาวร และกิจกรรมทางสังคมแบบชั่วคราว เช่น การจัดอบรม โครงการตลาดสดน้ำซึ้อ กิจกรรมงานทำบุญกลางบ้านของชุมชนตลาดท่าเสา พบความยืดหยุ่นของการใช้พื้นที่ ได้แก่ การใช้พื้นที่ของอาคารตลาด และถนน สำหรับกิจกรรมถาวรและชั่วคราว พบความหนาแน่นของกิจกรรมการค้าเมื่อพิจารณาจากที่ว่างของอาคารตลาด ในขณะที่เกิดกิจกรรมค้าเส้นทางสัญจร ในอาคารตลาดมีความกว้างลดลง เนื่องจากการตั้งแผงขายสินค้าบริเวณทางสัญจรในอาคาร เป็นต้น

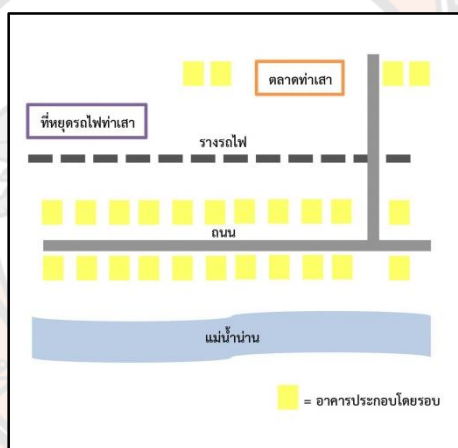

ภาพ 106 แสดงกิจกรรมงานทำบุญกลางบ้านของชุมชนท่าเสา ปี พ.ศ. 2561

ที่มา : ชุมชนตลาดท่าเสา (2561). งานบุญกลางบ้านชุมชนตลาดท่าเสา. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก <https://www.facebook.com/322240127920423/photos/d41d8cd9/1265075316970228/>

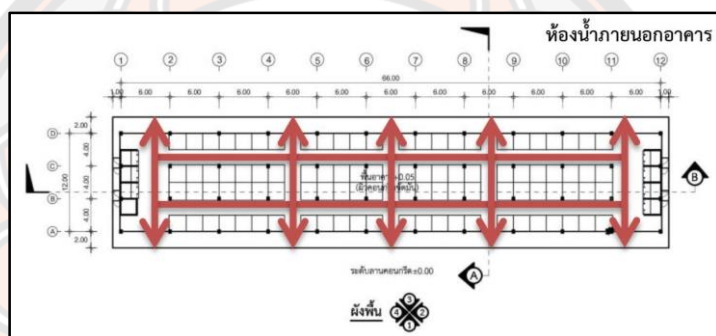
ภาพ 107 แสดงการใช้พื้นที่ของอาคารตลาดท่าเสา ร่วมกับถนน

ภาพ 108 แสดงสรุปลักษณะทางกายภาพของอาคารตลาดท่าเสา ได้แก่ ที่ตั้งใกล้ริมน้ำกับสถานีรถไฟ ขนานไปกับรางรถไฟและถนน มีอาคารประกอบโดยรอบที่ต่างจากอาคารตลาดทั้ง 3 แห่ง โดยมีอาคารโรงงานเพียงอย่างเดียวและไม่มียุทธศาสตร์ด้านการเงิน โรงแรม โรงเรียน

ตลาดท่าเสานั้น สรุปการวางผังอาคาร ว่า ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตามลักษณะพื้นที่ระหว่างด้านหลังและด้านข้างของอาคารตึกแถวโดยรอบ แต่ส่วนต่อเติมบริเวณลานคอนกรีตนั้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า เพราะว่าเป็นการจัดทำเพิ่มเติมตามสภาพของสถานที่ ทำให้เกิดผังที่มีความยาวไม่เท่ากัน และสรุปการแบ่งผังว่า พบการแบ่งผังที่ชัดเจน รวมทั้งหมด 104 ผัง มีลักษณะวางเป็นแถวยาว ได้แก่ รูปแบบผังถาวรมาตรฐาน และผังห้องผนังก่ออิฐฉาบตาข่ายเหล็กทั้งสองรูปแบบ มีขนาด ความลาดเอียง ความสูง พื้นที่เก็บของ สรุปลักษณะเส้นทางสัญจร ในอาคารพบว่า เป็นระบบตาราง (Grid) ขนาดกว้าง 2 ม. เนื่องจาก เป็นเส้นทางสัญจรที่เกิดจากการตั้งผัง

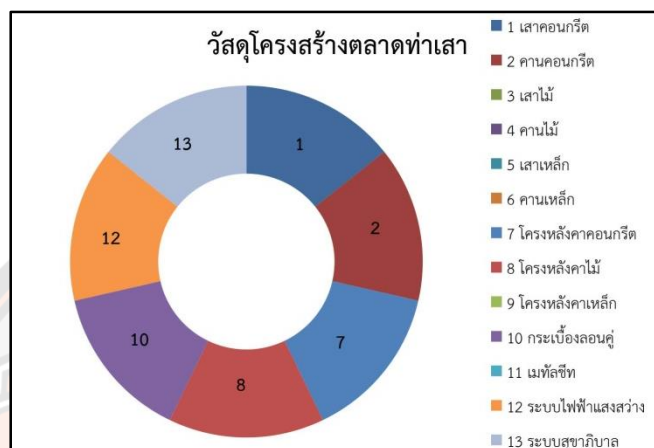
ค้าขายตามยาว ซึ่งครบถ้วนตามข้อกำหนดของอาคารตลาดประเภทที่ 1 (กฎกระทรวงว่าด้วย
 สุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15) สรุปผล ด้านห้องน้ำ พบว่าตั้งอยู่
 ภายนอกอาคาร เมื่อพิจารณา จำนวนอุปกรณ์ต่างๆของห้องน้ำทั้งชายและหญิง สรุปว่า ห้องน้ำชาย
 ต้องเพิ่ม โถปัสสาวะ 1 ชั้น ห้องน้ำหญิงต้องเพิ่ม ชักโครก 1 ชั้นหรือห้องถ่ายอุจจาระ 1 ห้อง เป็น
 เพราะว่า กฎกระทรวง ฉบับที่ 63 พ.ศ. 2551 ออกตามความพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.
 2522 (20 พฤษภาคม 2551, หน้า 4 – 5) ได้กำหนดจำนวนอุปกรณ์ประกอบห้องน้ำเมื่อพิจารณา
 จากแผงค้าขายเกิน 100 แผงแต่ไม่เกิน 200 แผง ไว้ว่า สำหรับผู้ชายกำหนดต้องมี โถปัสสาวะ 3 ชั้น
 ในขณะที่ห้องน้ำของอาคารตลาดท่าเสา มีโถปัสสาวะ 2 ชั้น ส่วนสำหรับผู้หญิงกำหนดต้องมีห้องถ่าย
 อุจจาระ 3 ห้อง ในขณะที่ห้องน้ำหญิงของอาคารตลาดท่าเสามีห้องถ่ายอุจจาระ 2 ห้อง

ภาพ 109 แสดงสรุปการวางผัง ลักษณะเส้นทางสัญจรของอาคารตลาดเทศบาล 3 มีลักษณะ
 ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีการสัญจรเป็นระบบตาราง (Grid)

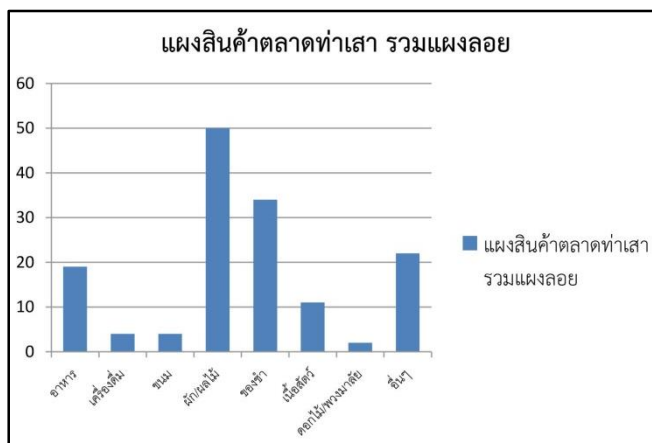
สรุปวัสดุโครงสร้างของอาคารตลาดท่าเสา ว่า มีการใช้ระบบโครงสร้างเสาและคาน
 คอนกรีตรับน้ำหนัก (Beam and column system) ผิวโครงสร้างเสาและคาน ทาสีและทำผิวปูน
 สลัด ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกับอาคารตลาดเทศบาล 1 ที่มีลักษณะโครงสร้างคอนกรีตช่วงพาดกว้าง
 ผิวทาสีนั้น สรุปได้ว่า มีการใช้คอนกรีตเป็นวัสดุหลักเช่นเดียวกัน แตกต่างกันที่ระบบโครงสร้าง ด้าน
 โครงหลังคาหลักของอาคาร เป็นไม้ทั้งหมด ผิวทาสี มีแป ไม้เนื้อแข็งวางบนคานคอนกรีต วัสดุมุม
 หลังคาเป็นกระเบื้องลอนคู่ มีระยะช่วงกว้างที่สุด 6 ม. เป็นเพราะว่า การใช้โครงสร้างระบบเสาและ
 คานรับน้ำหนัก ทำให้มีระยะช่วงกว้างของเสาน้อยกว่า โครงสร้างแบบช่วงพาดกว้าง โดยการพิจารณา
 เปรียบเทียบกับระบบโครงสร้างคอนกรีต ของอาคารตลาดเทศบาล 1 ที่มีระยะช่วงพาดกว้าง 10 ม.
 ความสูงพื้นถึงยอดผนัง 5.25 ม. – 8.50 ม. ซึ่งมากกว่าความสูงตาม ข้อกำหนดของตลาดที่ ระบุว่า
 ความสูงอาคารวัดจากพื้นถึงยอดฝ้ายอดผนังต้องไม่ต่ำกว่า 3.50 ม. (กฎกระทรวงฉบับที่ 55 (พ.ศ.
 2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522, 7 สิงหาคม 2543, หน้า 1 – 5)

ผลการศึกษาด้านระบบประกอบอาคารนั้น สรุปว่า การที่อาคาร มีพร้อมทั้งระบบไฟฟ้าแสงสว่างและระบบสุขาภิบาลประกอบอาคาร นอกจากจะทำให้สามารถ ใช้อาคารได้อย่างสะดวกมากขึ้น ยังถูกต้องตามหลักกฎหมายอาคารประเภทตลาดที่ 1 อีกด้วย (กฎกระทรวงว่าด้วยสุขลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551, 17 มกราคม 2551, หน้า 1 – 15)

ภาพ 110 แสดงสรุปวัสดุโครงสร้างอาคารตลาดท่าเสา มีการใช้เสา คาน และโครงหลังคาเป็นไม้ทั้งหมด หลังคากระเบื้องลอนคู่

การใช้สอยที่สัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบของอาคารตลาดท่าเสานั้น สรุปว่ามีความสัมพันธ์กับกลุ่มอาคารตึกแถว เป็นเพราะ มีการใช้พื้นที่ทั้งด้านหน้าและด้านข้างของอาคารตึกแถว เปิดเป็นแผงลอยขายสินค้า รวมถึงลานคอนกรีตและถนนโดยรอบที่ใช้เป็นแผงลอยขายสินค้าในช่วงเวลาเดียวกัน พร้อมกับช่วงเวลาที่อาคารตลาดท่าเสาเปิดใช้งานทั้งหมด 6 ชม. ระหว่างเวลา 06.00-12.00 น. ของทุกวัน สรุปสินค้าของอาคารตลาดท่าเสาได้ว่า มีแผงผัก/ผลไม้ มากที่สุด รองลงมาได้แก่ แผงของชำ และแผงอื่นๆ เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่า ผู้ค้าขายส่วนใหญ่จะเป็นผู้คนในพื้นที่และชุมชนโดยรอบ จึงทำให้มีสินค้าแผงผัก/ผลไม้ มากกว่าสินค้าอื่นๆ

ภาพ 111 แสดงสรุปการใช้สอยอาคารตลาดท่าเสา มีแผงผัก/ผลไม้ มากที่สุด มีความสัมพันธ์กับอาคารประกอบโดยรอบ ลานคอนกรีตและถนน ที่ทำการค้าขายแบบแผงลอยในช่วงเวลาเดียวกัน

สรุปผลรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารตลาดท่าเสาได้ว่า เป็นรูปแบบอาคารถาวรคอนกรีต ขนาดใหญ่ ชั้นเดียว โถง ไม่มีผนัง ใช้โครงสร้างระบบเสาและคานารับน้ำหนักคลุมพื้นที่ใช้งาน มีลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ การยกระดับหลังคาช่วงกลางของอาคาร ยกยกระดับพื้นที่หลังคาบริเวณกลางอาคาร พร้อมกับมีกระจกใสติดตายโดยรอบ ทำให้แสงสว่างสามารถ ส่องลงไปถึงพื้นที่ส่วนกลางของอาคารได้ดีขึ้น มีการกันแผงแบบผนังก่ออิฐฉาบปูน ทำให้เกิดการแบ่งแยกการใช้งานที่ชัดเจน รวมถึงการทำผิวสลับปูนครึ่งล่างของห้องผนังก่ออิฐฉาบปูนและ รอบด้านล่างของเสา ทำให้ผิวอาคารเกิดความโดดเด่นและถือเป็นเอกลักษณ์ของอาคารตลาดท่าเสาได้

บทที่ 5

บทสรุป

การนำเสนอในบทนี้ เป็นการสรุปผลการศึกษาที่ทำให้ทราบถึง ด้านประวัติศาสตร์ พัฒนาการและรูปแบบสถาปัตยกรรมตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ตั้งแต่ยุคตลาดบกเมืองทุ่งยั้ง ตลาดน้ำหาดท่าอิฐ ตลาดน้ำหาดท่าเสา ตลาดน้ำหาดท่าโพธิ์ จนเปลี่ยนแปลงเป็นตลาดบกตึกแถวห้องแถว และเป็นตลาดอาคารถาวร ตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 และตลาดท่าเสา ว่าการเปลี่ยนแปลงของขนาดและที่ตั้งของตลาดนั้น เป็นไปตามระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคมเมือง ระบบการปกครอง ตามแต่ละยุคสมัย ซึ่งส่งผลต่อเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงไปของรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารตลาดสด และในท้ายที่สุดนั้น เป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับผลการวิจัยและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

5.1 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

5.1.1 ประวัติศาสตร์ พัฒนาการและรูปแบบสถาปัตยกรรมตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์

1. การศึกษาวิจัย ทำให้ทราบว่า ตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ ตั้งแต่ยุคสุโขทัย ถึงปัจจุบัน เป็นรูปแบบ ตลาดประจำ ทำการค้าขายทุกวัน เป็นตลาดประจำ ไม่ใช่ตลาดนัดโดยพิจารณาจาก 2 ประเด็น ประเด็นแรก ได้แก่ ความเป็นเมืองสำคัญของทุ่งยั้งในสมัยสุโขทัย ที่ต้องรับส่งสินค้าจากหาดท่าอิฐและส่งต่อไปยังเมืองศรีสัชชนาลัย และแม้จะมีการรับส่งสินค้า กับหัวเมืองทางล่านาซึ่งมาจากตลาดใหญ่มาตั้งแต่ยุคสุโขทัย เช่น เมืองเชียงตุง ที่มีระบบกาด 5 วัน หรือ กาดนัด ที่พบหลักฐาน ในยุครัชกาลที่ 5 แต่ผู้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่ทุ่งยั้งและพื้นที่ท่าอิฐ (บางโพ) ยุคปัจจุบันนั้น จะพูดภาษาสำเนียงสุโขทัยและภาษาไทยภาคกลาง มากกว่าภาษาล้านนา และประเด็นที่สอง คือการพิจารณาจากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ถึงแม้จะอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือ แต่ก็เป็นที่ท้ายสุดของภาคเหนือ ซึ่งติดต่อกับเมืองทางภาคกลาง มากกว่าตั้งแต่ยุคสมัยของตลาดน้ำจนถึงตลาดบกที่มีการเปลี่ยนแปลงทางรถไฟและถนน จึงสรุปได้ว่า ตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ตั้งแต่อดีต เป็นตลาดประจำ ไม่ใช่ตลาดนัด

2. ผลสรุปด้านปัจจัยที่ส่งผลให้ย่านตลาดเมืองอุตรดิตถ์เปลี่ยนแปลงไป มี 3 ปัจจัย ได้แก่ 1) ปัจจัยจากสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง 2) ปัจจัยด้านเทคโนโลยี 3) ปัจจัยด้านกายภาพ เนื่องจาก ปัจจัยแรก หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง ทำให้เกิดการเปลี่ยนเมืองสำคัญจากเมืองทุ่งยั้งเป็นเมืองพิชัย และการย้ายศาลากลางจังหวัดจากเมืองพิชัย มาที่หาดท่าโพธิ์ (บางโพท่าอิฐ)และสร้างอาคารราชการขึ้น ผู้คนจากทุ่งยั้ง พิชัย ชาวต่างชาติที่เข้ามาทำการค้าขาย และจาก

การถูกกวาดต้อน จึงอพยพมาที่หาดท่าโพธิ์แทนหาดท่าอิฐ ปัจจัยที่สอง คือ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมและการขนส่งจากทางน้ำเป็นทางบก (ทางรถไฟและทางถนน) ทำให้เกิดความเร็วในการขนส่งสินค้ามากกว่าเดิม ปัจจัยสุดท้ายนั้น ได้แก่ แม่น้ำเปลี่ยนกระแสน้ำ การกัดเซาะตลิ่งของแม่น้ำและเหตุการณ์ไฟไหม้ตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ ซึ่งปัจจัยทั้งสามนั้น ส่งผลให้บางโพท่าอิฐพัฒนาจากตลาดริมน้ำขนาดเล็กเปลี่ยนเป็นย่านตลาดของเมืองอุตรดิตถ์ขึ้น และผลของตำแหน่งที่ตั้งจากตลาดสดริมน้ำเปลี่ยนมาเป็นที่ตั้งใกล้สถานีรถไฟ ขนานไปรางรถไฟและริมน้ำเดิมแทน นอกจากนี้ยังส่งผลถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมตลาด ที่เปลี่ยนไปจากอาคารตลาดประเภท เรือ เรือนแพ เพิงค้าขายเป็นอาคารตลาดห้องแถว ตึกแถว จนเปลี่ยนเป็นอาคารถาวรในปัจจุบัน

3. จากการศึกษาเปรียบเทียบตลาดสดทั้ง 4 แห่งในปัจจุบันกับการค้าขายของตลาดเมืองอุตรดิตถ์ในอดีต สามารถสรุปได้ว่า ระบบ Economy Market เปลี่ยนแปลงไป เป็นเพราะว่าจากเดิมที่การค้าขายของตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์อยู่ในลักษณะไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน มีตั้งแต่การแลกเปลี่ยนสินค้า โดยผู้ขายและผู้บริโภค ทำการตกลงการซื้อขายกันเอง จนมาถึงการเกิดขึ้นของเทศบาลเมืองอุตรดิตถ์ และการซื้ออาคารตลาดเทศบาล 1 และก่อสร้างตลาดเทศบาล 2 ตลาดเทศบาล 3 และตลาดท่าเสาตามมา ทำให้ตลาดทั้ง 4 แห่งอยู่ในการดูแล ของเทศบาล มีระบบการจัดเก็บค่าเช่าแผงและการตั้งแผงค้าขายสินค้าที่ตายตัว จึงส่งผลความเปลี่ยนแปลงของระบบการค้าขายภายในตลาดขึ้น

5.1.2 ลักษณะทางกายภาพ การวางผัง การใช้สอยและวัสดุโครงสร้างอาคารตลาด

1. สรุปลักษณะทางกายภาพของตลาดสดเมืองอุตรดิตถ์ในปัจจุบันได้ว่า ตลาดเทศบาล 1 เป็นตลาดระดับกลุ่มชุมชน เนื่องจากสินค้าไม่มีความหลากหลายและมีปริมาณมาก แต่ยังคงมีอาคารตึกแถว พาณิชยกรรม หลากหลายตลาดประกอบและตั้งอยู่ในศูนย์กลางที่เด่นชัด ในขณะที่ตลาดเทศบาล 2 และตลาดเทศบาล 3 เป็นตลาดระดับสีมุ่มเมือง ตลาดทั้งสามแห่งนี้ยังสามารถคงความเป็นย่านตลาดได้ ส่วนตลาดท่าเสาเป็นตลาดระดับกลุ่มชุมชน และสามารถเป็นคงความเป็นย่านตลาดได้ เช่นเดียวกัน เพราะว่าทั้งสองย่านนั้น มีเงื่อนไขของความหลากหลายของกิจกรรม ความยืดหยุ่นของการใช้พื้นที่ ความหนาแน่นของกิจกรรมการค้า และความสะดวกในการเข้าถึง ครบถ้วนทั้งหมด

2. ผลการศึกษาการวางผัง การใช้สอยและวัสดุโครงสร้างต่างๆของอาคารตลาดถาวรในปัจจุบัน สรุปว่า เป็นแบบมาตรฐานเดียวกัน (Standardized Pattern) เนื่องจาก ข้อกำหนดของพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 และพระราชบัญญัติสาธารณสุข พ.ศ. 2535 รวมถึงกฎกระทรวงและโครงการต่างๆที่เกี่ยวข้อง เป็นตัวกำหนดมาตรฐานรูปแบบ ทางสถาปัตยกรรมของตลาดในปัจจุบัน ซึ่งต่างจากในอดีตที่ไม่มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมตายตัว

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ในการวิธีดำเนินการวิจัย ควรเพิ่มการใช้กระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อที่จะได้ทราบถึงรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มเติมและจะสามารถนำมาสู่ผลการวิจัยที่แตกต่างออกไปได้

2. ควรมีการเผยแพร่ผลการศึกษากับผู้เกี่ยวข้องได้แก่ ผู้คนในตลาด ชุมชนโดยรอบ หน่วยงานราชการและสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลากหลายวิธี ตามความเหมาะสม เช่น การจัดประชุมชี้แจง การจัดทำจุลสารหรือแผ่นพับ เป็นต้น เพื่อรับฟังความคิดเห็นต่างๆ นำมาเป็นข้อมูลและแนวทางในการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมให้มีประสิทธิผลยิ่งขึ้น

5.2.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการวิจัยครั้งต่อไปนั้น ควรมีการขยายขอบเขตการวิจัย ในประเด็นประวัติศาสตร์ และรูปแบบสถาปัตยกรรมตลาดสด ไปยังพื้นที่อำเภออื่นๆ ของจังหวัดอุดรธานี เนื่องจาก จะทำให้เกิดข้อมูลที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อสามารถทำการสรุปเปรียบเทียบวิเคราะห์ ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- เกียรติ จิวกุล, จาตุรนต์ วัฒนผาสุก, สุวัฒนา ธาดานิต, ขวัญสรวง อติโพธิ, ชมพูนุท นาศิริรักษ์และเนต
รณิศ นาควิษระ. (2525). *ตลาดในกรุงเทพมหานคร: การขยายตัวและพัฒนาการ*.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมศิลปากร. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด
อุตรดิตถ์*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร.
- กฎกระทรวงฉบับที่ 55 (พ.ศ. 2543) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522.
(7 สิงหาคม 2543). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา*. 117(75 ก). หน้า 1-5
- กิตติพร ใจบุญ. (2549). *ตลาดกับวิถีชีวิต: บทสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาตลาดในสังคมไทย*.
ใน สมรักษ์ ชัยสิงห์กานานนท์. *ตลาดในชีวิต ชีวิตในตลาด* (น. 20-63). กรุงเทพฯ:
ไอ.เอส.พี.ริ้นดิงเฮ้าส์.
- กฎกระทรวงว่าด้วยลักษณะของตลาด พ.ศ. 2551. (17 มกราคม 2551). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับ
กฤษฎีกา*. 125(13 ก). หน้า 5-13.
- กฎกระทรวงฉบับที่ 63 (พ.ศ. 2551) ออกตามความในพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522.
(20 พฤษภาคม 2551). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา*. 125(69 ก). หน้า 4-5.
- กรมอนามัย. (2553). *คู่มือตลาดสดน่าซื้อ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่ง
ประเทศไทย.
- การรถไฟแห่งประเทศไทย. (2560). *ประวัติการรถไฟแห่งประเทศไทย*. สืบค้น 5 สิงหาคม 2562, จาก
<http://www.railway.co.th/main/profile/history.html#>
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2562). *ปกิณกวีวัฒนธรรม จังหวัดอุตรดิตถ์*. กรุงเทพฯ: สุวรรณภูมิเฮอริเทจ.
- จักรพงษ์ คำบุญเรือง. (2560). “*กาดหลวงเชียงใหม่*” *ตลาดที่เคยได้รับการกล่าวขานว่าเป็นตลาดที่ทันสมัย
ที่สุดในประเทศ*. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก [https://www.chiangmainews.co.th
/page/archives/525766/](https://www.chiangmainews.co.th/page/archives/525766/)
- ชัย เรื่องศิลป์. (2522). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ.2352-2453*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ซูวิทย์ สุฉฉายา. (2524). *ตึกแถวกับการออกแบบชุมชนเมือง* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต).
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2533). *ประวัติศาสตร์ไทย.ด้านเศรษฐกิจแต่โบราณ ถึง พ.ศ.2399*. กรุงเทพฯ:
แสงศิลป์การพิมพ์.

- ชัยภูม ชีวภรณ์ภักดิ์. (2544). *ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานย่านบางลำภู* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาติตรี ประภิตนทการ. (2547). *การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์* *ชาตินิยม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชวิศาศิรี. (2550). *การค้าของล้านนา ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- แซร์แอส, นิโกลาส์. (2550). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งอาณาจักรสยาม(ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สันต์ ท. โกมลบุตร [นามแฝง], ผู้แปล. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- เชียงใหม่พาณิชย์. (2557). *ประวัติศาสตร์ลาวโบราณ*. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก <https://www.warorosmarket.com/about-us>
- ฐิติมาพร พามา และกฤตพร หัวใจเจริญ. (2560). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของย่านตลาดกลางวารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จศล., 25(2), 51- 68.
- ณัฐวิทย์ พิมพ์ทอง. (2562). *เพลิงหลายตลาดบางโพวัดท่าถนน อุดรดิตถ์ พ.ศ. 2508*. สืบค้น 27 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.muangboranjournall.com/post/uttaradit-old-picture-2508>
- ดนัย ไชโยธธา. (2543). *ประวัติศาสตร์ไทย: ยุคกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ดุจฤดี คงสุวรรณ. (2560). *“กาดเมืองเชียงตุง”: ความหลากหลายและพลวัติชาติพันธุ์บนเวทีเศรษฐกิจ* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โตม ไกรปกรณ์. (มปป). *มณฑลเทศาภิบาล*. สืบค้น 12 พฤษภาคม 2562, จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%A1%E0%B8%93%E0%B8%91%E0%B8%A5%E0%B9%80%E0%B8%97%E0%B8%A8%E0%B8%B2%E0%B8%A0%E0%B8%B4%E0%B8%9A%E0%B8%B2%E0%B8%A5>
- เตช บุนนาค. (2548). *การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศสยาม พ.ศ.2435-2458* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์. (2550). *รายงานกิจการเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์ ประจำปี 2550*. อุดรดิตถ์: กองวิชาการและแผนงาน เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์.
- เทศบาลตำบลในเมือง. (2556). *ข้อมูลทั่วไป*. สืบค้น 27 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.naimuang.go.th/general.php>
- เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์. (2556). *ยกระดับตลาดสดน่าซื้อ*. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก <http://www.uttaraditcity.go.th/newmenu.php?bid=1378>

ที่ว่าการอำเภอทองแสนขัน. (ม.ป.ป.). ข้อมูลทั่วไปของอำเภอทองแสนขัน. สืบค้น

23 มิถุนายน 2562, จาก <http://amphoethongsaenkhan.go.th/story.html>

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2558). *สวางคบุรีศรีคังตะเถา: สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกับสมรภูมิต้องคบุรีคังตะเถา อนุสรณ์ 255 ปี แห่งการสถาปนาวัดคังตะเถา*. อุดรดิตต์: สำนักงานสภาวัฒนธรรมจังหวัดอุดรดิตต์ กระทรวงวัฒนธรรม.

นิจ วิทยุชเรนนท์. (ม.ป.ป.). *ตลาดปสาน*. สืบค้น 25 พฤศจิกายน 2561, จาก

<http://www.stou.ac.th/Schools/sla/SUKHOTHAI/section4/story3.htm>

นฤมล วัฒนาพานิช. (2534). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตต์*.

ประกาศเปลี่ยนนามเมืองพิไชยเมืองอุดรดิตต์. (22 สิงหาคม 2458). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา*. 32(0ก). หน้า 178

ประกาศเรื่องเปลี่ยนชื่ออำเภอ. (29 เมษายน 2460). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา*. 34(0ก). หน้า 44
ปิยาภา ร่มสนธิ์. (2546). *ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาพื้นที่ย่านเทเวศร์* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต).
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปาลเลกัวซ์, มงเซญอร์. (2554). *เล่าเรื่องกรุงสยาม* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สันต์ ท. โกมลบุตร [นามแฝง],
(ผู้แปล). นนทบุรี: ศรีปัญญา.

ปริญญา ชูแก้ว. (2554). การอนุรักษ์และพัฒนาอาคารสถานียรถไฟในฐานะมรดกทางประวัติศาสตร์
และสถาปัตยกรรมของไทย. *หน้าจั่ว*, 8, 182-183.

ปาณิสดา คงสมจิตต์. (2557). *จากกาดก้อม...แลดูกาดหลวง*. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก
<https://erp.mju.ac.th/openFile.aspx?id=MTA3Mjgx>

แผ่นดิน อุจนฉนำ. (2559). *ความสัมพันธ์ในพื้นที่เรือนชุมชนช่าง เมืองเชียงตุง*. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก
<https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA-Arch/article/view/64991/53214>

พระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนนามจังหวัด และอำเภอบางแห่ง พุทธศักราช 2481. (14 พฤศจิกายน 2481). *ราช
กิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา*. 55(0ก). หน้า 665

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2519). *เที่ยวเมืองพระร่วง* (ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พงษ์ศักดิ์ พยัทธิเชียร, นิวัติ กองเพียร, สุจิตต์ วงษ์เทศ, และสุลักษณ์ บุณปาน (บก.). (2545) .

เทศกาลบาล พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. กรุงเทพฯ:
พิชฌเนศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. (2545). *ศาสนาและการเมืองในประวัติศาสตร์สุโขทัย-อยุธยา*. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มติชน

- พีรศรี โปวาทอง. (2548). *ช่างฝรั่งในกรุงสยาม ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรนภา พรพันธุ์ไพบูลย์. (2552). *การฟื้นฟูตลาดย่านพระโขนง* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์. (2552). *วิถีชีวิตของคนในสังคมเมืองพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ถึง พ.ศ. 2310* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พัชรพรรณ เสือคง. (2553). *ตลาดกับวิถีชีวิตชุมชนเมืองพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2199-2310* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พิศาลศรี กระจ่างทอง. (2557). *อาคารสูงยุคแรกในสยาม ทศวรรษ 2390-2470* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มณฑิยา เต็ม. (2519). *ประวัติเมืองอุตรดิตถ์*. กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์.
- มณฑิยา เต็ม. (2523). *มรดกทางวัฒนธรรมของชาวอุตรดิตถ์*. กรุงเทพฯ: วิเทศธุรกิจการพิมพ์.
- มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2553). *ความรู้เบื้องต้นทางเศรษฐศาสตร์*. สืบค้น 12 กรกฎาคม 2563, จาก https://home.kku.ac.th/armeros/Course/Micro_I/1.pdf
- มิวเซียมไทยแลนด์. (2560). *ชุมชนบ้านดารา*. สืบค้น 27 สิงหาคม 2562, จาก <https://www.museumthailand.com/th/4135/storytelling/%E0%B8%8A%E0%B8%B8%E0%B8%A1%E0%B8%97%E0%B8%B2%E0%B8%87%E0%B8%9A%E0%B9%89%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%94%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B8%B2/>
- เมธีชัย ชุ่มผล. (2562). “จีนอุตรดิตถ์...เจ้าเมือง-พ่อค้า-คหบดี”. *วารสารเมืองโบราณ*, 45(1). หน้า 91-101.
- รุ่งทิศา ไตรนา. (2536). *ประวัติศาสตร์และขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมพื้นบ้าน อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์* (รายงานผลการวิจัย). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ราตรี โตพงษ์พัฒน์. (2543). *วิถีชีวิตของเกษตรกรภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- รัฐวิชัย ศุภจัตุรัส. (2556). *ตลาดสดพื้นถิ่น จังหวัดสุพรรณบุรี รูปแบบ พัฒนาการ และการใช้งานปัจจุบัน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- รัตติยา ไชยวงศ์. (มปป). *กว่าจะมาเป็นอุตรดิตถ์*. สืบค้น 27 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.finearts.go.th/fad6/parameters/km/item/ก่อนจะมาเป็นอุตรดิตถ์.html>
- ลูแบร์, เดอเฮลา. (2552). *จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. สันต์ ท. โกมลบุตร [นามแฝง], (ผู้แปล). นนทบุรี: ศรีปัญญา.

- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, กอบกุล อินทรวิจิตร, สันติ ฉันทวิลาสวงศ์, และวีระ อินพันทั้ง. (2536). *พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบันและอนาคต*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2551). *พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (ฉบับความสมบูรณ์)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุษาคเนย์.
- วิยะดา ทองมิตร และธีระวัฒน์ แสนคำ. (2562). “ทุ่งยั้ง : เมืองชนแดนแห่งลุ่มแม่น้ำน่านและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์”. *วารสารเมืองโบราณ*, 45(1). หน้า 19-27.
- ศ. ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี. (2525). *สถาปัตยกรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). *เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์
- ศูนย์อนามัยที่ 2 พิษณุโลก. (2558). *ทะเบียนรายชื่อ ตลาดประเภทที่ 1 ปี 2558 (จำแนกรายจังหวัด)*. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก http://foodsafety.anamai.moph.go.th/download/D_market/market2558/marketnameZ9.pdf
- ศุภสุดา ปรีเปรมใจ. (2559, 31 พฤษภาคม). การขยายตัวทางการค้าจากตลาดบกหัวรอไปสู่ตลาดฮอร์ตันไชยภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. 2486-พ.ศ.2520. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*. สืบค้น 27 สิงหาคม 2562, จาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/40450>
- สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. (2545). *พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535*. สืบค้น 28 กุมภาพันธ์ 2562, จาก <http://web.krisdika.go.th/lawChar.jsp?head=3&item=3&process=showTitleOfLaw&id=2&group=%A1&lawCode=%A136&linkID=headLaw>
- สกินเนอร์, จี. วิลเลียม. (2548). *สังคมจีนในประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. (พรณี ฉัตรพล, ภรณ์กาญจน์ชัชวาลิตี, ชื่นจิตต์ อ่ำไพพรรณ, ปรียา บุญญะศิริ, ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข, และศรีสุข ทวีชาประสิทธิ์, ผู้แปล) กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์. (ต้นฉบับภาษาอังกฤษ พิมพ์ ค.ศ. 1957).
- สมชาติ จิงศิริอารักษ์. (2553). *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2480*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์. (2559). *สถานีรถไฟหัวลำโพง (สถานีรถไฟกรุงเทพ)*. สืบค้น 6 สิงหาคม 2562, จาก <http://asaconservationaward.com/index.php/2016-06-13-15-21-44/building-2545/77-governor-railwaystation-bkk-province>
- สุวัฒนา สีหลักษณ์. (ม.ป.ป.). *เสี่ยยู่ สุนันท์ สีหลักษณ์*. ม.ป.ป.: สายธุรกิจโรงพิมพ์

- สำนักงานจังหวัดอุตรดิตถ์. (ม.ป.ป.). *อุตรดิตถ์ในอดีต ร้อยเรียงเรื่องราวของจังหวัดอุตรดิตถ์ที่ท่านไม่เคยรู้มาก่อน*. สืบค้น 28 กุมภาพันธ์ 2562, จาก http://www.uttaradit.go.th/Uttaradit_past/uttaradit_past.html
- สำนักงานจังหวัดอุตรดิตถ์. (ม.ป.ป.). *ทำเนียบรายพระนามและนามผู้ว่าราชการจังหวัดอุตรดิตถ์*. สืบค้นเมื่อ 13 กรกฎาคม 2563, จาก http://www.uttaradit.go.th/name_bigboss/name.htm
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (ม.ป.ป.). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก <http://www.royin.go.th/dictionary/>
- สำนักนโยบายการออมและการลงทุน. (ม.ป.ป.). *ศัพท์น่ารู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจ*. สืบค้น 13 กรกฎาคม 2563, จาก <http://www2.fpo.go.th/SI/Source/word/Word.php?Language=Thai&BeginRec=2085&NumRecShow=8&sort=1&search=>
- หวน พิณรุฬห์. (2521). *อุตรดิตถ์ของเรา*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดอุตรดิตถ์. (2533). *สถาปัตยกรรมในเมืองจังหวัดอุตรดิตถ์*. กรุงเทพฯ: ฟินนี่พับลิชชิง.
- อนันต์ เอี่ยมสรรพางค์. (2558). *ตำนานเมืองอุตรดิตถ์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). อุตรดิตถ์: วิบูลย์การพิมพ์
- เอนก นาวิกมูล. (2561, 12 พฤศจิกายน). “ห้างแรมเซย์(Ramsay&Company)” ห้างไฮโซในยุครัชกาลที่ 5. *ศิลปวัฒนธรรม*. สืบค้น 13 มกราคม 2562, จาก https://www.silpa-mag.com/old-photos-tell-the-historical-story/places/article_21391
- องค์การบริหารส่วนตำบลหาดสองแคว. (ม.ป.ป.). “*ตักบาตรหาบจันทัน*” แง่งามในวิถีธรรมดาที่ไม่ธรรมดาแห่ง “บ้านหาดสองแคว”. สืบค้นเมื่อ 27 สิงหาคม 2562, จาก http://www.hardsongkwaeng.go.th/2013/index.php?option=com_content&view=article&id=121:travel01&catid=44:travel&Itemid=115
- TK PARK อุทยานการเรียนรู้. (2555). *การสร้างทางรถไฟของไทย*. สืบค้น 5 สิงหาคม 2562, จาก <http://valuablebook2.tkpark.or.th/2015/13/document17.html>
- Delaporte, L. and Garnier, F. (1996). *A pictorial journey on the old makhong Cambodia, laos and younan*. (Walter E.J. Tips, Trans.) Bangkok: White Lotus. (Original work published in 1885).